ZPRÁVY
VLASTIVĚDNÉHO MUZEA V OLOMOUCI

302 SPOLEČENSKÉ VĚDY

2011

ZPRÁVY

VLASTIVĚDNÉHO MUZEA V OLOMOUCI

SPOLEČENSKÉ VĚDY

Číslo 302

Olomouc 2011

Recenzovali:
Mgr. Aleš Drechsler (Muzeum Komenského v Přerově)
prof. PhDr. Jiří Fiala, CSc. (Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci)
PhDr. Miloslava Hošková, CSc.
PaedDr. Zdeněk Kašpar (Státní okresní archiv v Olomouci), z.kaspar@archives.cz
prof. PhDr. Jiří Kroupa, CSc. (Ústav dějin umění FF Masarykovy univerzity)
Mgr. Zuzana Loskotová (Archeologický ústav AV ČR Brno)
PhDr. Alexandra Navrátilová, CSc. (Etnologický ústav AV ČR, pracoviště Brno)
Mgr. Jana Oppeltová, Ph.D. (Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci)
Mgr. Radmila Pavlíčková, Ph.D. (Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci)
prof. PhDr. Jiří Sehnal, CSc.
PhDr. Jan Štěpán, Ph. D. (Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc)
prof. PhDr. Milan Togner (Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci)
Mgr. Irena Veselá, Ph. D. (Moravské zemské muzeum)

Do tohoto čísla přispěli:
Mgr. Tereza Berdychová (Masarykova univerzita), tereza.berdychova@email.cz
prof. PhDr. Jiří Fiala, CSc. (Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci), jiri.fiala@upol.cz
PhDr. Renáta Fifková (Vlastivědné muzeum v Olomouci), fifkova@vmo.cz
Mgr. Lukáš Hlubek (Vlastivědné muzeum v Olomouci), hlubek@vmo.cz
Ing. Břetislav Holásek (Vlastivědné muzeum v Olomouci), holasek@vmo.cz
Mgr. Filip Hradil (Vlastivědné muzeum v Olomouci), hradil@vmo.cz
Mgr. Ondřej Jakubec, Ph.D. (Arcidiecézní muzeum Olomouc), jakubec@olmuart.cz
Mgr. Jaroslava Kunzfeldová
PhDr. Leoš Mlčák, mlcakleos@seznam.cz
Mgr. Drahomír Polách, drahomirpolach@seznam.cz
Mgr. Josef Urban (Vlastivědné muzeum v Olomouci), urban@vmo.cz
PhDr. Eva Večerková, CSc. (Moravské zemské muzeum), evecerkova@mzm.cz
Mgr. Martin Veselý (Fakulta humanitních studií Karlovy univerzity v Praze), 10117@mail.fhs.cuni.cz
Bc. Martina Zedková (Vlastivědné muzeum v Olomouci), zedkova@vmo.cz

Překlad: České překlady, s. r. o.

Přední strana obálky: Jiří Suchý, 2011 (Foto: P. Rozsíval)
Zadní strana obálky: Z maškarního plesu k výstavě Olomoucké baroko, 2011 (Foto: M. Reichlová)

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci jsou od roku 2010 na Seznamu recenzovaných neimpaktovaných periodik vydávaných v České republice Rady pro výzkum, vývoj a inovace Úřadu vlády ČR.

© Vlastivědné muzeum v Olomouci 2011

ISSN 1212-1134
ISBN 178-80-85037-62-3

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci
č. 302: 3–21, 2011

Paměť a identita
Narativní prameny z prostředí českých a moravských augustiniánských kanonií v raném novověku*

Memory and Identity/ Narrative Sources from Bohemian and Moravian Augustinian Canonry in Early Modern Times*

Filip Hradil

Abstrakt
Příspěvek pojednává o dochovaných vyprávěcích pramenech z prostředí augustiniánských kanonií v Čechách a na Moravě v 17. a 18. století. Sleduje zejména jejich funkci a význam pro konkrétní řeholní společenství a představuje základní typy jako jsou deníky (diaria), anály a pamětní knihy.

Abstract
The paper discusses preserved narrative sources from Augustinian canonries in Bohemia and Moravia in the 17th and 18th centuries. It focuses primarily on the function and importance of the canonries for a specific monastic order, introducing elementary types such as diaries, annals, and chronicles.

Klíčová slova: narativní prameny, historiografie, augustiniáni kanovníci, raný novověk, deníky, pamětní knihy
Key words: narrative sources, historiography, Augustinian canons, early Modern Times, diaries, chronicles

Vyprávění patří k základním hodnotám historické vědy a vytváří svým způsobem také její hlavní smysl. Mýty, historická literatura, ale i řada primárních pramenů (kroniky, letopisy, deníky, paměti nebo také listiny) s určitým typem narace pracují. Lze říci, že narativní prameny mají v procesu poznávání minulých dějů nezastupitelnou úlohu, neboť zachycují a uchovávají to, co je hodné paměti (*res memorabilis*) pro příští generace. Jejich sdělení je určeno právě budoucím, mnohdy neurčeným čtenářům. Poukazováním k minulému se vytváří základní představa identity, legitimizují se nároky a poznává kontext tradice, směřování kolektivu.[1] Filozof Jan Sokol v této souvislosti uvádí: „*Tyto dokumenty nejsou prostým konstatováním faktů, nýbrž vyjadřují jistý zájem a záměr*“ – a cituje dále výstižnou charakteristiku z pera francouzského historika Jacquese Le Goffa: „*Dokument není objektivní a nevinná surovina, nýbrž vyjadřuje moc minulé společnosti nad pamětí a budoucností.*“[2] Osobní či kolektivní paměť je základním předpokladem existence narativních pramenů. Význam kolektivní paměti, která je vždy sociálně podmíněna, spočívá v uchovávání společných hodnot, norem, obrazů nebo jednání komunity, které jsou pak dále předávány.

Vyprávěcí prameny a jejich klasifikace

Pramenů narativní povahy je z pohledu vědeckého zkoumání historie velké množství a vzhledem k jejich kvantitě není nijak snadné jejich jednotlivé typy klasifikovat. Pro historika, který tyto prameny podrobuje analýze, je důležitá otázka jejich geneze, obsahových i formálních souvislostí a následná interpretace. Rozmanitost a množství písemných pramenů vzniklých v církevních či lépe řečeno v řeholních kruzích v průběhu raného novověku s sebou přináší obtíž v otázce jejich pojmenování a žánrové klasifikace, což je z části dáno i nejednotností vyprávěcích pramenů samých. Změny autorů v průběhu vedení záznamů mnohdy měly za následek změny v koncepci jejich děl a tím i žánrového zařazení. Některé prameny vznikaly též kompilací několika různých předloh, což vedlo k vytvoření tzv. děl smíšených. Nejasné vymezení pojmů a charakteristika vyprávěcích pramenů pak nezřídka vedou k používání nepřesných termínů.

Jednou z prvních prací, které se v éře moderní české historiografie zabývaly tématem klasifikace vyprávěcích pramenů, je studie Marie Bláhové, jež se sice zaměřuje na problematiku vrcholného středověku, ovšem základní dělení pramenů, které přináší, je aplikovatelné i na pozdější dějinné období. Autorka však hned v úvodní pasáži poznamenává, že „*klasifikace historických pramenů zůstává stále otevřenou otázkou především proto, že historické prameny lze jen výjimečně jednoznačně zařadit*“.[3] Historička Jana Oppeltová, která se dlouhodobě zabývá raně novověkými narativními prameny, do jisté míry navázala na studii Marie Bláhové a navrhla níže uvedenou charakteristiku jednotlivých žánrových typů, nejčastěji se vyskytujících v řeholním prostředí raného novověku, z níž budu vycházet také v následujícím textu.[4]

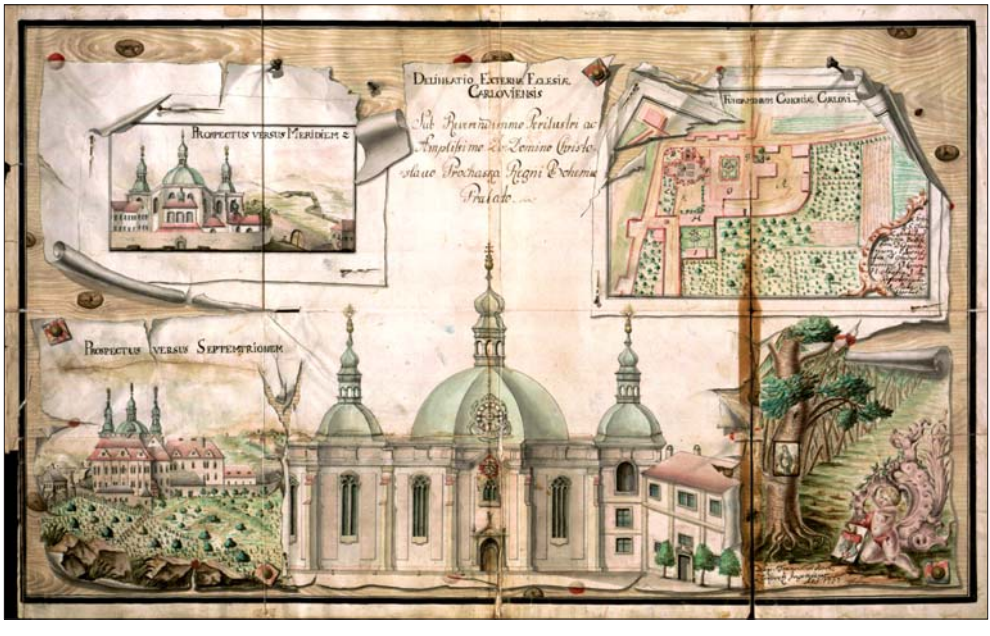

František Xaver Liskovetz: Prospekt kanonie Panny Marie Nanebevzaté a Karla Velikého v Praze na Karlově, 1767
(Kolorovaná kresba z díla Tomáše Jana Krause Curtum manuale, Národní knihovna ČR v Praze)

Typologizace narativních pramenů obvyklých v řeholním prostředí[5]

Název pramene	**Zachycuje z hlediska času**	**Stejnorodost zápisů**	**Základní jednotka**	**Různé varianty tohoto typu pramene**
Diarium deník	současnost	ano	záznam dne (počasí, konkrétní události uvnitř i vně domu)	deník řeholního domu, představeného…
Annales anály, letopisy	současnost	ano	záznam roku (členění: život domu, hospodářské záležitosti, externa…)	blízkost k *litterae annuae*
Kniha poznámek	současnost	nemusí	pamětní záznam důležitý pro pisatele	knihy poznámek představených atd.
Memoáry, paměti	nedávná minulost	nemusí	nemusí být členěny (vzpomínky)	paměti konkrétní osoby
Autobiografie, vlastní životopis	nedávná minulost	ano	nemusí být členěn (líčení vlastního života)	vlastní životopis konkrétní osoby
Životopisy bratří	nedávná minulost	ano	líčení života konkrétního řeholníka	životopisy všech či některých bratří
Liber memorabilium Pamětní kniha	současnost – minulost	ne	zápisy důležité pro paměť (historie, seznamy představených, hospodářské záležitosti)	pamětní kniha řeholního domu, poutního místa
Kronika	minulost	ano	nejčastěji záznam roku či delšího časového období (může být vnitřně strukturován)	většinou kronika konkrétního domu
Historie	minulost	nemusí	konkrétní období (dílo má periodizaci, koncepci, širší záběr)	historie řádu, provincie i konkrétního domu
Gesta	minulost	ano	záznam působení představeného (může být doprovázen elogiem)	gesta řeholního domu
Kalendarium kalendář	minulost	ano	seřazené dny (od 1. 1. do 31. 12.) a k nim přiřazená výročí událostí	kalendář řeholního domu

Řeholní instituce nebyly v raném novověku jediným prostředím, kde se vyprávění o minulosti i současnosti těšila velké pozornosti a oblibě. U světské i církevní aristokracie tomu bylo obdobně a také v měšťanském nebo výjimečně selském prostředí existuje několik příkladů. V tomto širokém a mnohovrstevnatém světě raně novověkých narativních pramenů tvoří významnou část tzv. ego-dokumenty, jak dokládají mnohé dochované deníky, paměti, kroniky nebo cestopisy osobností angažovaných zejména ve veřejném životě a zvyklých mnoho číst a také psát. Vedle individuálních rysů a jisté zaujatosti v popisu událostí, pro ego-dokumenty tolik typických, se však v případě řeholního prostředí setkáváme častěji s typem tzv. institucionálního (veřejného) pojetí vyprávění, v němž je osobní názor autora korigován ohledem na prospěch a dobrou pověst celé komunity (kláštera).

O důležitosti narativních pramenů, vzhledem k jejich často velké informační hodnotě, svědčí nepřeberné množství edičních počinů. Nutno říci, že především německá historiografie a ediční práce má v tomto ohledu značný náskok před českým prostředím. Příkladem za všechny může posloužit nedávno vydaná sedmisvazková edice osobních deníků pražského arcibiskupa Arnošta Vojtěcha kardinála Harracha zpracovaná Alessandrem Catalanem a Katrin Kellerovou, čítající téměř šest tisíc stran.[6] Zájem o dějiny a život řeholních institucí barokní epochy obnovený v české historiografii v devadesátých letech minulého století s sebou přinesl také nadšení pro studium jejich pramenů. V posledních deseti letech se etablovala nová generace badatelů, která v rámci řady odborných konferencí o církevních řádech pobělohorské doby představila několik studií k této problematice napříč celým řeholním spektrem, přesto však pro značnou finanční i časovou náročnost zatím nedošlo k vydání některého z řádových vyprávěcích pramenů formou moderní vědecké edice.[7] Snad největší pozornosti se dlouhodobě těší studium pramenů jezuitského řádu, jehož výsledkem je mimo jiné i připravovaná bio-bibliografická databáze členů Tovaryšstva doby baroka, která se postupně rozrůstá i o příslušníky jiných řeholí, zejména premonstrátů.[8] Mezi řeholemi je v posledních letech soustředěna velká pozornost na vyprávěcí prameny právě z premonstrátských kanonií a to zvláště na kontinuálně vedené deníkové záznamy.[9] Z hlediska typologizace a charakteru pramenů je premonstrátské prostředí velmi podobné augustiniánskému, což je dáno příbuzností obou kanovnických řádů a způsobem života řeholníků v konventech.

V tomto příspěvku půjde o analýzu vyprávěcích pramenů z prostředí augustiniánských kanonií, které v raném novověku spoluvytvářely na území Čech a Moravy bohatou paletu řeholní historiografické produkce. Cílem ovšem nebude představit jejich vyčerpávající soupis, ale především poukázat z hlediska klasifikace na typově zajímavé a v některých případech méně známé rukopisné prameny a to v kontextu celkového vývoje augustiniánských komunit v 17. a 18. století.

Archivy a jejich prameny – příklad olomoucké kanonie Všech svatých

Ve třech českých (Praha, Třeboň, Borovany) a třech moravských (Šternberk, Fulnek, Olomouc) augustiniánských kanoniích činných do roku 1784 nalézáme většinu hlavních typů vyprávěcích pramenů uvedených v úvodní tabulce. Jedná se zejména o deníky, anály, pamětní knihy, kroniky, historie a gesta. Úroveň dochování klášterních archivů se však od sebe značně liší. Písemný materiál z českých kanonií je dochován velmi torzovitě zejména v Národním archivu v Praze. Zde se nachází ve fondu Archivy zrušených klášterů pouze aktový materiál ke kanonii borovanské a zvláště k pražské kanonii na Karlově.[10] Z hlediska studia narativních pramenů je ale klíčový soubor rukopisů archivní povahy z karlovské kanonie uchovávaný v pražské Národní knihovně. Jinak je tomu u kanonií moravských, jejichž písemnosti z velké

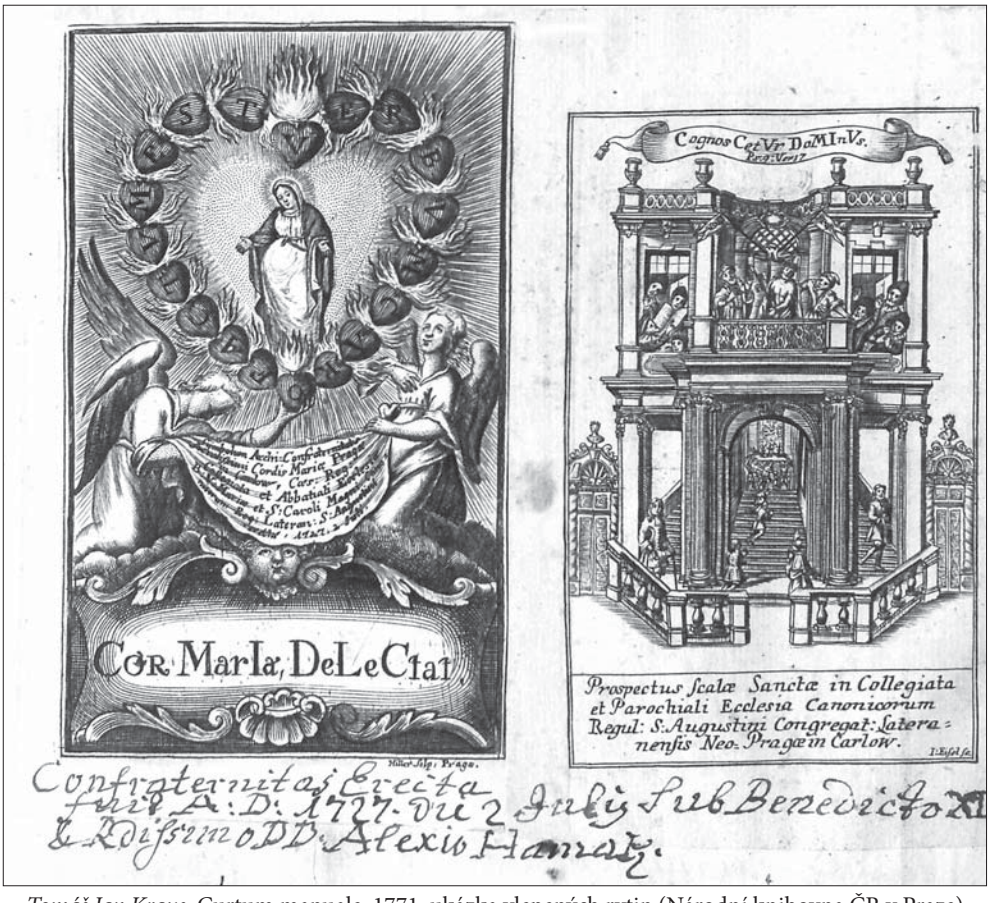

Tomáš Jan Kraus: Curtum manuale, 1771, ukázka vlepených rytin (Národní knihovna ČR v Praze)

části existují a dnes jsou až na výjimky uloženy v samostatných fondech především zemských archivů.[11] Různá míra zachovalosti klášterních archivů ovšem limituje bližší pochopení důvodů a okolností vzniku vyprávěcích pramenů. Nejlepší situace je v tomto smyslu u kanonie olomoucké, kde uchování několika původních inventářů klášterního archivu dovoluje blíže rekonstruovat jeho dějiny.[12]

Archiv představoval pro raně novověký klášter, podobně jako tomu bylo v předchozích dobách, velmi důležité místo, kde byly ukládány zejména dokumenty legitimizující hospodářské i společenské nároky komunity vůči okolnímu světu. Význam archivních dokumentů obvykle vzrůstal v časech ohrožení majetku a práv řeholní instituce. Důležitost některých dokumentů byla srovnatelná s klášterními poklady,[13] což dokládají odvozy významných archiválií spolu s cennostmi v dobách války. V případě olomoucké kanonie se tak stalo například počátkem června roku 1642 před švédským vpádem do města a také koncem srpna roku 1744 v souvislosti s vývojem prusko-rakouské války.[14] Známá akce odvozu cenností z roku 1642, které se účastnily i jiné duchovní instituce a šlechta z Olomouce ve snaze zachránit majetek před švédskou armádou, skončila neúspěchem poté, kdy byla kolona zhruba 450 vozů Švédy přepadena a tehdejší probošt olomoucké a zároveň šternberské kanonie Alexander Ginanni se musel draze ze zajetí vyplatit.[15] Případu neúspěšné záchrany cenných archivních dokumentů

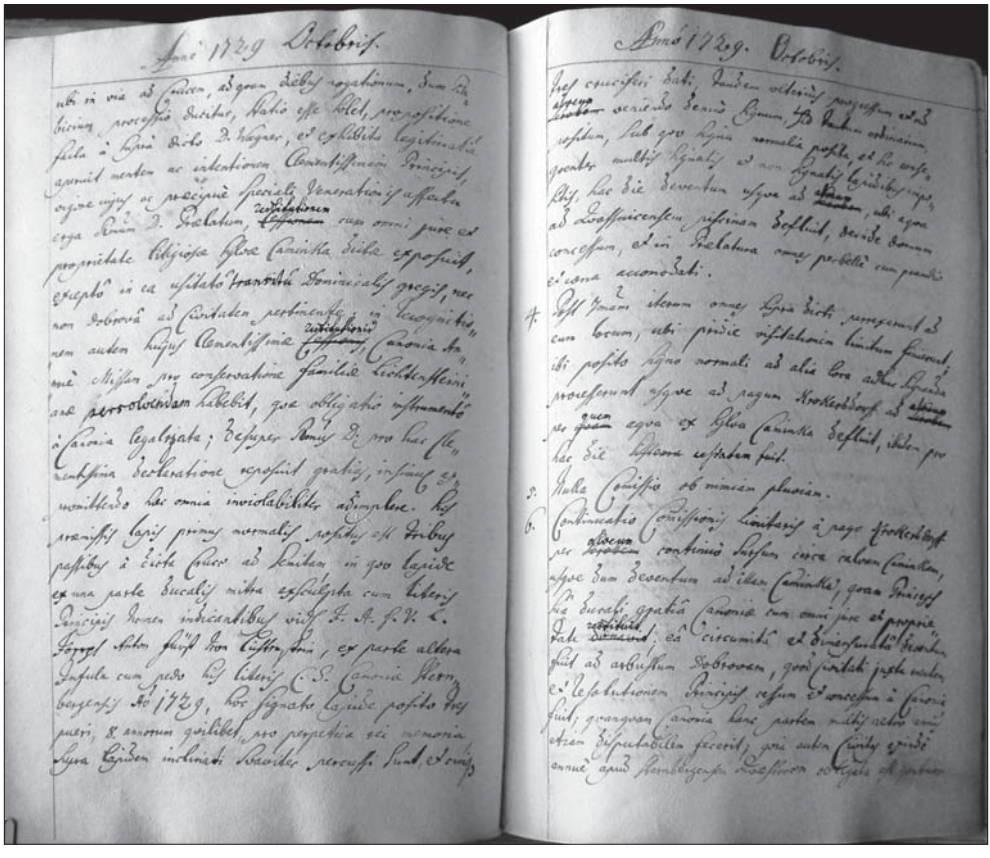

Jan Josef Glätzl: Zápisy z prvního svazku klášterního diaria šternberské kanonie k počátku října 1729. V textu jsou patrné korektury psané pozdějším proboštem Aureliem Janem Augustinem. (Moravský zemský archiv v Brně)

olomoucké kanonie navíc předcházelo 9. června 1642 vydrancování poněkud nezvykle umístěného externího klášterního archivu, který se nacházel v domě před olomouckou městskou branou. Zničený archiv patrně obsahoval méně významné písemnosti, avšak touto událostí pozdější klášterní historiografové vysvětlovali veškeré ztráty v archivu.[16]

Válečné pohromy představovaly spolu s požáry největší nebezpečí ztráty písemností a právě jejich poškození nebo též vleklé právní spory byly nejčastější příčinou nové organizace archivů řeholních domů. Vezmeme-li v úvahu osudy archivu kanonie Všech svatých v Olomouci, pak toto tvrzení platí téměř stoprocentně. K prvnímu uspořádání archivu došlo v době sporů s olomouckým biskupem Františkem kardinálem Dietrichsteinem v letech 1617–1619, když biskup usiloval o využití majetku kanonie ve prospěch olomoucké jezuitské koleje a univerzity.[17] K další nové úpravě tentokrát švédskou okupací poničeného archivu se odhodlal probošt Baltazar Korus v roce 1660. Listiny byly opatřeny papírovými přebaly a vedle nového kopiáře nechal probošt zavést knihu análů. Reorganizace archivu spadala také do období roku 1723, kdy kapitula zavázala nově zvoleného probošta Alexandra Maxmiliána Krbosche dohlédnutím na uspořádání archivu z důvodu jeho aktuální zanedbanosti.[18] K poslední velké úpravě archivního pořádku došlo v souvislosti s vleklým a pro kanonii nakonec prohraným sporem o patronátní právo k farnímu kostelu v Lanškrouně. Výsledkem této činnosti se stalo

vytvoření archivního inventáře olomoucké kanonie sestaveného kanovníkem Janem Demelem v roce 1761.[19] Inventář obsahuje pod signaturou D soupis významných knih, mezi nimiž nalézáme řadu známých rukopisů narativního charakteru, mimo jiné i dva dnes ztracené texty, pojednávající o osmileté švédské okupaci města.[20] Vedle olomouckých augustiniánů lze vysledovat podobnou péči o archiv i u augustiniánů ve Šternberku nebo Fulneku.

Kromě zřizování nových kopiářů, regest, bularií a dalších pomocných knih archivní evidence, sázeli představení i na „jistotu" vyprávěcích pramenů, které nejen že mohou podstatný právní dokument obsahovat celý v opisu, ale lze k němu připojit i komentář, vysvětlující informaci, která by lépe budoucím řeholníkům osvětlila například okolnosti sporu, obhájila počínání předchůdců, ukázala budoucí pozice pro vyjednávání atd. Akcent na správné rozhodování nástupců je patrný ve většině předmluv těchto děl, byť složení i forma zápisů mohou být u každého pramene zcela odlišné. V roce 1637 započal psát dílo nazvané *Matricula* převor olomoucké kanonie Rudolf Pollinger, pozdější klášterní tradicí označovaný za prvního historika kanonie Všech svatých.[21] V předmluvě díla uvádí: *„Laskavý čtenáři, kdysi naši staří předkové, aby zanechali potomstvu své slavné jméno a prospěli všeobecnému dobru, tesali do bronzových a mramorových pomníků své skutky a činy. Když byla tato památka našich předků zapomenuta, tento zvyk znovu dnes ožívá, zvláště v reformovaných řádech, kde se každý snaží, abys nalezl tolik památek svého života, kolik nalezneš památek svatých otců, abys nalezl tolik přeslavných světel své cesty, kolik zahlédneš výjimečných příkladů svých předků. To pokládám za tak užitečně a přeslavně ustanovené, třebaže před námi nic takového nenalézáme,* […]. *Ať už jsi kdokoliv, milý následovníku, pokračuj v tom, co jsme započali, a pouč se z toho, jakou cenu má kráčet ve šlépějích svatých předků a jejich slavné dějiny zanechat paměti. Toto jsme učinili pro tvou útěchu, ty pak služ spravedlnosti a dobru, a snaž se za nás přimlouvat se u Boha. Buď zdráv!"*[22] Daleko explicitněji než v případě výmluvností oplývající předmluvy Pollingerovy jsou veškeré důvody započetí práce a vztah k budoucím generacím specifikovány v předmluvě šternberských klášterních diarií: *„Poněvadž od roku našeho založení pro rozličné nešťastné příhody, válečné údery, časté požáry, pronásledovací vichřice a zrovna tak pro právní poměry upadly v zapomenutí přemnohé věci, které by milému potomstvu byly velmi potřebné pro rozhodování a usuzování a které by byly zvláště příhodné a prospěšné jako vůdčí hvězda k projednávání záležitostí, bylo proto schváleno, aby od roku zvolení nejdůstojnějšího, přeslovutného, velmi váženého a vznešeného pána, pana Patrika Jana Meixnera, infulovaného probošta lateránských řeholních kanovníků Zvěstování P. Marie, preláta markrabství moravského, doktora posvátné teologie, místní kanovníci zaznamenávali a zapisovali do knih na způsob análů čili kronik a deníků všechny činy a ujednání, všechny změny věcí a doby, jména, úřady a činy žijících i zemřelých a jiné přemnohé věci, aby milé potomstvo mělo aspoň něco, kde by jasně jako v zrcadle spatřovalo, co se přihodilo na počátku i v průběhu zakládání a následující době a čím by bylo povzbuzováno, že by něco napodobovalo nebo se něčemu vyhýbalo."*[23] V některých případech dokonce akcent na prospěšnost budoucím generacím pronikl i do samého názvu pramene. Příkladem je kniha protokolů fulnecké kanonie z roku 1723, která nese název *Protocollum, quod posteritati bene serviet.*[24]

Anály a deníky

K jedněm z nejdůležitějších typů vyprávěcích pramenů hojně využívaných již od dob raného středověku patří v řeholním prostředí bezesporu anály a deníky. Jde o podobné typy záznamů, které se liší v intenzitě zápisů. Zatímco anály shrnují podstatné události za právě uplynulý rok, deníky tak činí zpravidla v horizontu jednoho dne. V 17. a 18. století se setkává-

me v augustiniánských kanoniích s řadou těchto pramenů. Nutno však podotknout, že jejich označení leckdy ne zcela odpovídá charakteru zápisů. Již ve výše citované předmluvě k prvnímu svazku šternberských diárií zaznělo, že zápisy jsou prováděny *„na způsob análů čili kronik a deníků“*. Autoři těchto děl totiž striktně nelpěli na přesných názvech a také se charakter zápisů během doby nezřídka měnil. Například jediná dnes známá kniha z olomoucké kanonie obsahující zápisy analistického charakteru je označena obecným názvem *Protocollum*, později některým z autorů doplněným na *Annales seu protocollum*.[25] Tento rukopis je zajímavý hned z několika důvodů. Jde především o jediný dochovaný vyprávěcí pramen, který popisuje každodenní události kanonie z let 1723–1748. Původní záměr zformulovaný prvním a jediným známým autorem rukopisu – děkanem kanonie – Ambrožem Janem Orzischkym byl ovšem poněkud jiný.[26] Kniha je rozdělená na čtyři části: první z nich uvádí původ všech mešních fundací a litanií, které měla lanškrounská kanonie jakožto předchůdkyně kanonie olomoucké povinnost plnit;[27] ve druhé jsou vypsány všechny pamětihodnosti týkající se kanonie Všech svatých v Olomouci;[28] třetí část, dnes neúplná, obsahovala soupis všech dobrodinců a patronů olomoucké kanonie; čtvrtá část, která již není dochována, pak měla uvádět všechny subjekty s kanonií v konfederaci a ty, kteří od kláštera měli udělený *titulus mensae*. Z našeho pohledu je nejdůležitější druhá část rukopisu, která líčí dějiny kanonie od jejích počátků v roce 1371. Ambrož Jan Orzischky dovedl na 41 stranách vyprávění až do své současnosti. Postupoval přitom značně selektivně, omeziv se zejména na informace o volbách nových proboštů, nakládání se statky a majetkem kanonie, stavebních změnách nebo sporech s biskupem Karlem II. Liechtensteinem-Castelkornem ve věci klášterních statut. Lze předpokládat, že při psaní vycházel z nějaké jiné klášterní historie a také z vlastních vzpomínek. Ke změnám ve vedení knihy došlo s největší pravděpodobností teprve po Orzischkého smrti. Další dnes neznámí pokračovatelé ovšem nepostupovali tak systematicky jako jejich předchůdce a zápisy týkající se soudobého dění od roku 1723 neřadili vždy v chronologickém sledu. Lze však konstatovat, že k jednotlivým rokům jsou zmíněny významné události a zápisy tak nabývají podoby análů. Tento způsob jejich vedení je s větší či menší obšírností pro určitá léta zachován až do roku 1748. Následující strany jsou ovšem vytrženy a není možné říci, do jaké doby byly vedeny.[29] Víme však, že ve druhé polovině 18. století existovali v klášteře domácí analisté Josef Weinmann (doložen 1754) a Jan Demel (doložen 1767).[30] Pro druhou polovinu 18. století ale z prostředí olomoucké kanonie neznáme další podobný typ vyprávěcího pramene a rovněž pro období 17. století není situace lepší.

Na základě dochovaných inventářů archivu kanonie Všech svatých víme, že se v kanonii nalézal nyní nezvěstný deník popisující osmiletou švédskou okupaci města[31] a také část olomouckého diaria týkající se doby povstání moravské nekatolické šlechty proti císaři Ferdinandovi II. roku 1619.[32] Označení *Liber Annalium* nalezneme ale i na rukopisném svazku zavedeném proboštem Korem v roce 1660.[33] Tento svazek však neobsahuje žádné zápisy analistického charakteru, ale je spíše souborem zápisů (knihou poznámek) týkajících se nejrůznějších právních aktů, dědictví kanovníků, záležitostí poddaných či voleb proboštů. Podstatná část knihy je věnována sporům s biskupem Karlem II. z Liechtensteinu v letech 1689–1694 o podobu statut kanonie.

Zcela jinou je obsahová i formální struktura dochovaných 11 svazků análů šternberské kanonie. Přestože většinou nesou prosté označení *Liber annalium* (pouze první svazek je označen termínem *Annales et commentaria*), jejich charakter odpovídá deníkovým zápisům. Autorem byl z větší části kanovník a pozdější probošt kanonie Jan Josef Glätzl. Jím zapsané a kontinuálně vedené zápisy z let 1725–1734 a 1742–1757 jsou svou strukturou velmi podobné deníkům z premonstrátské kanonie na Hradisku. Na rozdíl od Šternberka, kde existovala

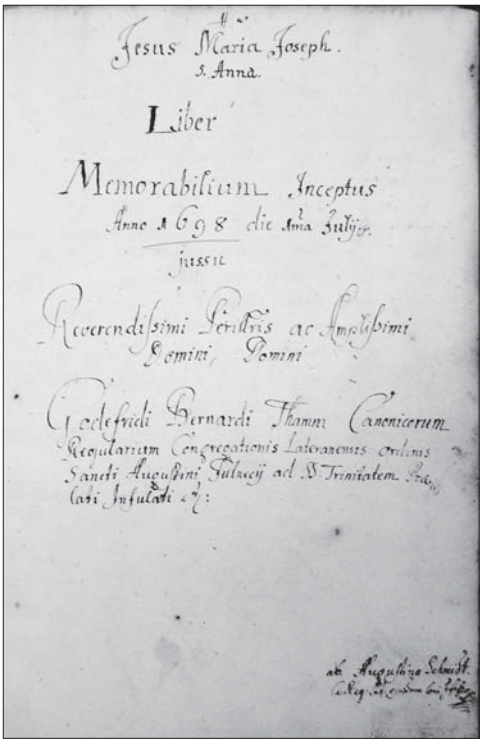
Jesus Maria Joseph.
S. Anna.

Liber

Memorabilium Inceptus
Anno 1698 die 1ma Julijs.
jussu

Reverendissimi Perillustris ac Amplissimi
Domini, Domini

Gotefridi Bernardi Thamm Canonicorum
Regularium Congregationis Lateranensis ordinis
Sancti Augustini Tutaviensis ad S. Trinitatem Pra-
lati Infulati &c:

ab Augustino Schmidt
Colleg. et Cantore Eiusdem Loci Scripta

Titulní list pamětní knihy fulnecké kanonie Liber memorabilium, 1698 (Zemský archiv v Opavě)

jediná funkce analisty, však řeholníci z Hradiska v 18. století jasně rozlišovali mezi anály a diarii, což se projevovalo i v jejich titulování resp. rozdělení funkcí mezi dva duchovní.[34] Jestliže byla pro hradiské deníky důležitá v jisté fázi osobnost diaristy Augustina Grubera, pro šternberská diaria byla klíčovou osobnost Jana Josefa Glätzla, který zápisům vtiskl od počátku osobitou podobu. Jejich vznik spadá do poloviny 20. let 18. století a lze si položit otázku, do jaké míry byl pro šternberskou kanonii inspirující příklad kanonie olomoucké, kde byl v téže době zaveden rukopis Ambrože Jana Orzischkého. Zdá se pravděpodobné, že ve šternberské kanonii existovaly starší, dnes neznámé, knihy análů, z nichž mohl Glätzl čerpat informace pro svůj úvodní historický přehled dějin kanonie obsažený v prvním svazku, vedený chronologicky dle jednotlivých proboštů.[35] Domněnku o existenci starších análů potvrzují i torzálně dochované německé výpisky o činnosti proboštů Matyáše Jaretia Rogojského a Ulricha Rossenauera z let 1619 a 1626, které doplňuje latinský výpis z rozmanitých akt kanonie z roku 1709.[36]

Glätzl měl nepochybně řadu předpokladů pro vedení zápisů. Vedle úhledného rukopisu to bylo i jeho nadání a obliba u probošta Meixnera, který ho pověřoval řadou různých funkcí (v roce 1733 například zastával úřady sekretáře kapituly, sakristiána, knihovníka, analisty, inspektora sklepů a šternberského duchovního).[37] Osobitost Glätzlových zápisů je spojena s jeho zálibou v popisování událostí. Jejich struktura je u každého roku stejná. Začíná soupisem členů kláštera a končí přehledem cen základních zemědělských plodin. Ačkoli se jedná o deníky, četnost zápisů není vždy stoprocentní. Lze říci, že zhruba k pěti až deseti dnům v měsíci se údaje nevztahují. Jejich podoba či obsahová úroveň rovněž kolísá. Zájmem autora bylo líčit především aktivity probošta, popisovat návštěvy v klášteře, významné církevní svátky nebo vnější politickou situaci s dopadem pro dění v kanonii, ať už se jednalo o válečná nebezpečí nebo spory s městskou samosprávou, ostatními řeholními institucemi atd. Ve stejné formě, v níž Glätzl započal psát první tři knihy diarií, pokračoval i jeho jediný nástupce Albert Jan Hagen, který v letech 1735–1740 byl pověřeným analistou kanonie. Když se Jan Josef Glätzl vrátil jako probošt znovu k vedení deníků, charakter zápisů se paradoxně nikterak neproměnil. Nadále psal o aktivitách představeného ve třetí osobě singuláru. Jeho epický styl vypravování vedl často i k užívání přímé řeči v textu. Pozornost přirozeně strhával na dění kolem stavby nových klášterních budov, venkovských rezidencí a kostelů.[38] V období první války o Slezsko, kdy byl Glätzl přinucen na čas utéci před pruským nepřítelem do lesů, se charakter zápisů změnil téměř v reportáž o probíhajících válečných akcích.[39]

Skutečnost, že deníky sloužily budoucím řeholníkům jako „jasné zrcadlo“ vypovídající o tradicích kláštera, dokládají mimo jiné události kolem Glätzlova skonu. Když prelát 3. září

1757 zemřel, byli pověřeni dva kanovníci, aby v denících uložených v archivu nastudovali, jaké zvyky byly v kanonii obvyklé při pohřbu představeného. Dlouhá Glätzlova vláda trvající 23 let totiž tuto paměť řeholního společenství značně oslabila. Proboštova nemoc a smrt vnáší trochu světla i do otázky časového odstupu mezi událostí a jejím zaznamenáním. Poslední zápis, který Glätzl do deníků učinil, se vztahuje k datu 16. srpna 1757. Vzhledem k tomu, že byl 27. srpna téhož roku stižen mrtvicí, je zřejmé, že zápisy alespoň v tomto případě doplňoval se zhruba desetidenním zpožděním.

Jeho nástupce v proboštské funkci – Aurelius Jan Augustin – dodržel tradici započatou svým předchůdcem a v zápiscích plynule pokračoval. Z několika jeho poznámek a oprav staršího textu je zřejmé, že i on deníky pročítal a studoval. Na pravou míru uváděl zejména některá chybně uvedená jména osob či topografických názvů atd. Jeho styl psaní je od Glätzlova trochu odlišný, i když v jádru popisuje stejné události viděné z perspektivy představeného.[40] Při vyprávění užívá první osoby singuláru. Rukou probošta Augustina byla diaria vedena až do konce roku 1771, přičemž není zřejmé, proč se s vedením jedenáctého svazku deníků přestalo, neboť Augustin spravoval kanonii až do listopadu roku 1779, kdy zemřel. Jeho nástupcem se stal v lednu následujícího roku kanovník Ondřej Tempes, jenž po svém zvolení oživil vedení zápisů v jedenáctém svazku. Zápisy za léta 1772–1779 dopsal, což nasvědčuje tomu, že informace o životě komunity byly někam ukládány. Je pravděpodobné, že po roce

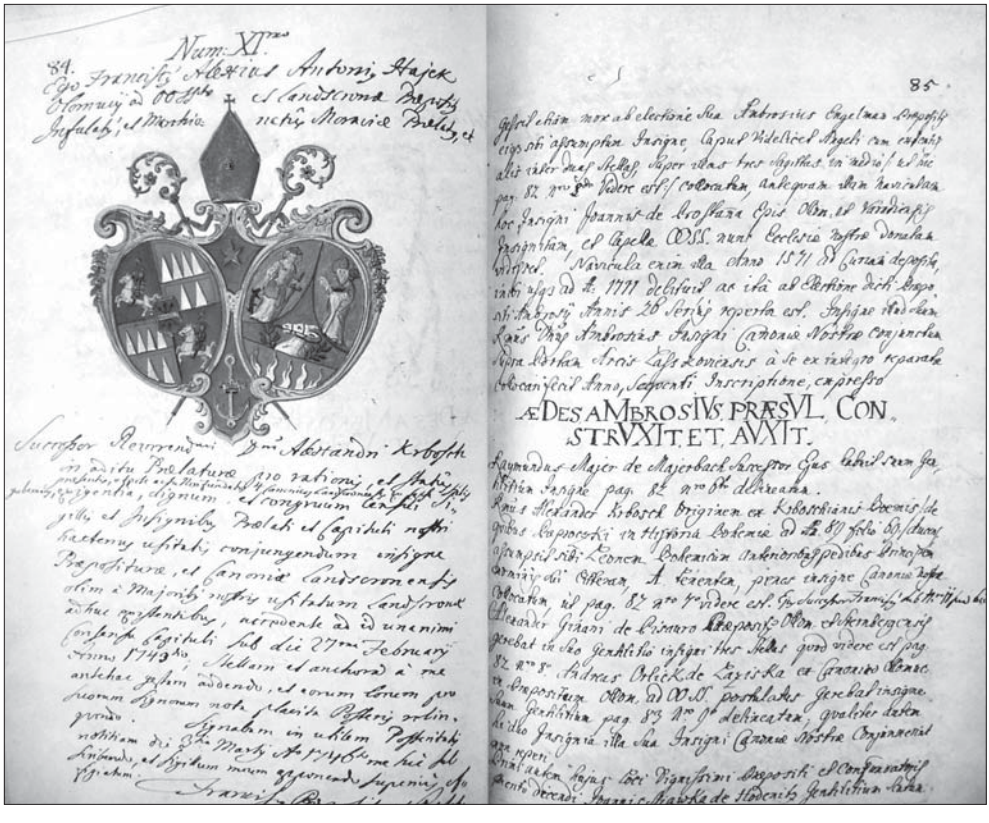

Tobiáš Josef Lichnovský: Matricula, 1732, ukázka textu s později doplněným textem a aliančním znakem probošta Františka Alexia Hájka, p. 84–85 (Moravský zemský archiv v Brně)

1771 vznikly nové, dnes neznámé typy pramenů. Sám Tempes v úvodu svého textu přiznává, že nebude zapisovat „události v chóru“, které jsou zaznamenány v direktáři chóru, a stejně tak vynechá veškeré návštěvy ordinářů a vizitátorů.[41] Podoba vedení zápisů se tak proměnila a výrazně poklesla i jejich četnost. Poslední údaj se vztahuje k datu 18. ledna 1784. Z dnešního pohledu komplikují hodnocení posledního období vedení deníků chybějící (druhotně vyřezané) strany se zápisy za rok 1781 a polovinu roku 1782. Z charakteru jejich formy zpracování je zřejmá jistá neupravenost textu, což napovídá, že vedení deníků pro komunitu postupně ztrácelo smysl. Ostatně 10. září roku 1784 byla kanonie zrušena.

Pamětní knihy

Další skupinu pramenů, která je výrazněji zastoupena u většiny augustiniánských kanonií, tvoří pamětní knihy (*Libri memorabilium, Matriculae*). Rukopisné svazky často o několika stech foliích informují o minulosti i současnosti řeholního domu, popisují historické a pamětihodné události s cílem uchovat je v paměti pro další generace řeholníků. Autoři těchto rukopisů většinou velmi dobře znali archiv kanonie, případně ho sami spravovali a netajili se láskou k historii. Někdy je jejich vášeň pro zapisování událostí vedla až k uvádění nejrůznějších detailů a kuriozit. V případě pamětních knih byla ještě více než u deníků důležitá osobnost autora, který v tomto případě libovolně určoval podobu zápisů, rozvržení knihy, rozsah informací atd. V prostředí augustiniánských kanonií tvoří v tomto směru výjimku jen dochovaná pamětní kniha z Fulneka, kterou započal 1. července 1698 kanovník Augustin Schmidt.[42] Kniha nemá žádnou obvykle uváděnou předmluvu, kde by byl vyjasněn záměr autora, ale rovnou na její první straně popisuje konkrétní událost – sloužení exekvií dne 16. června toho roku za zemřelého barona Friedricha Leopolda z Kravař. Schmidt byl zanedlouho zvolen představeným kanonie a poté převzal vedení zápisů od 14. října 1698 kanovník Filip Bernard Lerch, který je také posledním známým autorem rukopisu. Další pokračovatelé již přestali dbát na chronologii zápisů, které končí rokem 1744, a zájem autorů se soustředil zejména na podrobné popisy voleb nových proboštů a také na spor o společné volby proboštů v rámci Moravské lateránské kongregace.[43]

Pro olomouckou kanonii se stala bezesporu nejvýznamnější pamětní knihou *Matricula* sepsaná a dokončená Tobiášem Josefem Lichnovským v roce 1732,[44] dílo, které co do rozsahu a podrobnosti nemá v rámci augustiniánů srovnání. Již Mojmír Švábenský si při sestavování archivního inventáře kanonie Všech svatých povšiml Lichnovského velké znalosti pramenné základny a klášterního archivu. Lze říci, že *Matricula* je jakousi velkou inventurou všech dosavadních pokusů psát o minulosti kláštera. Své vyprávění Lichnovský začal dějinami řádu sv. Augustina, pokračoval založením lanškrounské kanonie (předchůdkyně kanonie olomoucké) v roce 1371, vylíčil veškerá protivenství, která kanonie utrpěla za švédské okupace a vše ukončil v 98. kapitole smrtí probošta Ambrože Augustina Engelmanna (1717), o jehož vládě se podrobně rozepisoval v předchozích kapitolách.[45] Velmi jasně formuloval autor své záměry v předmluvě k celému dílu, která nezapře snahu po kritickém studiu pramenů. Doslova uvádí: *„Historii této olomoucké kanonie více lidí započalo než dokončilo. Rudolf Pollinger, kanovník tohoto místa a později výtečný převor, ještě zaměstnaný teologickým studiem* […], *byl tím, kdo roku 1637 za převora Ondřeje Orlíka z Laziska, v tomto místě katedrálního kanovníka,* […] *začal vést matriku tohoto místa, ale ani on sám, ani nikdo jiný v tom nepokračoval, a dokonce byla ještě poškozena četnými nevhodnými vpisky. Potom, roku 1660 dne 7. listopadu, byla ustanovena a započata za ctihodného pana probošta Baltasara Kora Kniha análů* […], *k níž byly připsány kopie, hodné věčné paměti* […] *a také dopisy, které na obranu kanovníků* […] *a všech*

statků kanonie movitých i nemovitých, ocitajících se v krajním ohrožení […] *započal a sestavil ctihodný pán Jan Arnošt Platisius, kdysi kanovník a probošt katedrálního chrámu. V téže knize análů potom roku 1689 vlastní rukou dlouze a široce ctihodný pán Ondřej Sperlink, výtečný děkan a přeslavný kazatel, popsal trpký spor a soudní jednání, které proti moravským kanoniím* […] *vyvolal nejctihodnější a nejvznešenější kníže biskup olomoucký a vizitátor kanonií* […] *Karel z Liechtensteina roku 1689 tím, že je podrobil novému statutu, který vytvořil ze své autority. Později pak přece jen z nařízení nejctihodnějšího pána Alexandra Krbosche roku 1723 začal sepisovat protokol o čtyřech částech výtečný místní vikář Ambrož Orzischky. Avšak ve všech těchto spisech bylo opomenuto hodně pamětihodných věcí, a dokonce se v nich objevují chyby, které byly později tradovány ctihodnému pánovi Janu Jiřímu Středovskému, který je potom dále šířil ve svých Dějinách Moravy vydaných tiskem. Když jsem toto všechno zvážil, náš archiv, který mi byl kdysi na kratičkou dobu svěřen, jsem prošel velmi pečlivě, ale nenašel jsem v něm nic většího významu. V posledních letech však byly nové dokumenty objeveny v olomoucké kurii a nám předány a ty jsem pečlivě prohlédl, aby nezahynula jména, příjmení, skutky a činy našeho božského zakladatele, biskupa Liechtensteina, a ostatních dobrodinců, proboštů a kanovníků, ale aby se dostaly do paměti našich současníků. Proto jsem ve svém věku 64 let pojal úmysl shromáždit je v tomto dílku a vylíčil jsem je až po smrt nejctihodnějšího pána Ambrože Engelmanna.* […] *Je možné, že kromě pravopisných chyb se tam nalézají i chyby jiné, které jsem tam vnesl. Nebylo by jistě od věci, pokud by kanovnický čtenář a jeho následovníci na ně poukázali a opravili je? Na konci od strany 595 jsou ponechány četné listy prázdné, na něž je možno dále psát, aby toto nepatrné dílko bylo zachováno* [ve smyslu pokračování]. *Dále potom, nechť laskavý čtenář toto dílko, které vzal do rukou, přijme s náklonností a všem zemřelým vyprošuje věčný odpočinek.*“[46] Lichnovského práce udivuje nejen velkou podrobností, ale také snahou postihnout nejrůznější detaily. Například u vyprávění o heraldických znameních proboštů i kanonie samé neopomene autor čtenáři představit jejich kresby,[47] při líčení sporů s otci jezuity v 17. století překreslí malbu, kterou v této souvislosti vytvořil jeho spolubratr Antonín Martin Lublinský nad vchodem do kanonie,[48] nebo u příležitosti položení základního kamene nového děkanství v Lanškrouně přidá k textu prospekt nové budovy včetně půdorysu obou jejích pater.[49] Snad jedinou nevýhodou celého opusu je chybějící rejstřík, což značně stěžuje orientaci v textu. Pokračovatele Lichnovský ve svém díle nenalezl. Rukopis byl sice později aktualizován v části nekrologia či doplněn zápisem o nástupu Františka Alexia Hájka do úřadu probošta s ukázkou jeho aliančního znaku, avšak vyprávění o událostech po roce 1732 se již v rukopise neocitlo.

Podobně monumentální dílo, jaké Tobiáš Josef Lichnovský vytvořil v Olomouci, sepsal v pražské kanonii na Karlově počátkem 70. let 18. století tamní řeholník Tomáš Jan Kraus.[50] Jeho práce je dnes dochována ve fondu rukopisů Národní knihovny ČR v Praze a můžeme říci, že se jedná o dílo v mnoha ohledech výjimečné.[51] Kraus byl dle všeho velkým milovníkem historie. V rukopise, který sice v názvu zaměřil na vylíčení domácích (klášterních) dějin, však dalece přesáhl události vymezené zdmi konventních budov.[52] Na výjimečnost tohoto rukopisu připadl již v 70. letech 19. století tehdejší duchovní správce bývalého klášterního kostela Karel Navrátil, který pro svou knihu o dějinách kanonie (tehdy městské chorobnice) z jeho stran načerpal velké množství informací.[53] Krausova práce zasazená do přelomu 60. a 70. let 18. století působí dojmem spíše soukromého díla, které je sice psáno s ohledem na budoucí čtenáře, avšak zřejmě nevznikalo jako oficiální pamětní kniha či spíše kronika karlovské kanonie. Jeho struktura je na první pohled nepřehledná, chybí mu předmluva rozvržení obsahu, na druhou stranu je text na řadě míst doplňován obrazovým materiálem ve formě dobových kreseb nebo rytin, kterými Kraus dokumentoval a obohacoval své vyprávění.

Velmi zdařilá a jedinečná je například kolorovaná kresba areálu pražské kanonie na Karlově z roku 1767 od inženýra Františka Xavera Lískovce.[54] Jejím prostřednictvím jsou prezentovány čtyři pohledy na klášterní areál včetně jeho půdorysné podoby doplněné legendou. Kresba je nápaditě iluzivně ztvárněna, neboť veduta kanonie je zpodobněna na starém přišpendleném papíru, který se postupně odděluje a trhá od dřevěné desky, na níž nalézáme i sedící mouchu nebo slunéčko sedmitečné. Ikonograficky velmi cenné jsou v rukopise také vlepené rytiny zobrazující podobu průčelí kaple svatých schodů, která se nacházela v areálu karlovské kanonie, nebo rytina malého obrázku vytvořeného pro Arcibratrstvo srdce Panny Marie, založené v roce 1727. Hlavní téma tvoří věnec devatenácti planoucích (augustinovských) srdcí, která v srdcovém tvaru obklopují postavu Panny Marie v Naději (karlovské) a nesou na sobě jednotlivá písmena výroku Písma „VERBUM CARO FACTUM EST". Pod touto scénou se nachází dvojice adorujících andělů držících roušku s informací o založení arcibratrstva a pod nimi pak kartuše s chronogramem „COR MARIAE DELECTAT" [1751][55].

Vedle zajímavého ikonografického materiálu je v jinak méně přehledném textu velkou pomůckou pro orientaci závěrečný věcný index sestavený autorem. Lze říci, že v rukopisu jsou akcentována aktuální témata církevních a politických dějin 60. a 70. let 18. století. Významnou část věnoval Kraus vylíčení politických příčin i průběhu rušení Tovaryšstva Ježíšova v roce 1773. Neváhal připojit přepis buly papeže Klementa XIV., jakož i soupis všech jezuitů ze zrušených českých a moravských kolejí či rezidencí. Podstatná část práce spočívá také v církevní topografii a historii Prahy respektive jednotlivých řeholních institucí. V tomto směru samozřejmě nechybí informace o vzniku a dějinách karlovské kanonie.[56] Rozvržení textu o pražských kostelích a klášterech respektuje dělení na jednotlivá pražská města a začíná kapitolou *Compendios a annotatio omnium ecclesiarum et monasteriorum Vetero-Pragae*. Linie jeho vyprávění je místy prokládána informacemi o dění v klášteře a v rozmezí stran 106–124 nabírají zápisy diaristické povahy a chronologie roku 1770. Cenné je především Krausovo zaznamenání výzdoby horního ambitu kanonie.[57] Deníkové zápisy o životě uvnitř kláštera jsou o něco dále vedeny i k létům 1771 až 1773, avšak již od roku následujícího četnost zápisů značně poklesla na tři až čtyři za měsíc, přičemž k jejich definitivnímu ukončení došlo v polovině roku 1776. Krausova pozornost je ale neustále rozptylována děním mimo kanonii, a to v exteriéru pražských měst, nebo líčením českých dějin[58] . V této části se autor představil jakožto zanícený historik osvícenského věku, který na margu folia uvádí prameny, z nichž čerpal. Nechybí tak odkazy na autory oblíbené v 17. a 18. století (Hájka, Kutena, Hammerschmiedta, Balbína a další). Rozmanitost rukopisu karlovského augustiniána Tomáše Jana Krause je bezpochyby velká a plně si zasluhuje pozornost ze strany odborné veřejnosti, podobně jako práce Tobiáše Josefa Lichnovského.[59]

Velké opusy pamětních knih, deníků či análů se často stávaly základem pro vytvoření stručnějších (přehlednějších) formátů narativních pramenů, jakými byly například gesta proboštů nebo konventní historie.[60] Méně časté, ale o to důležitější bylo převádění těchto stručných výtahů do tištěné podoby. Stávalo se tak u příležitosti nejrůznějších oslav významných událostí (doktorské teze, oslavy promoce, výročí založení kanonie, volby proboštů atd.). Smysl těchto děl spočíval v šíření slávy a věhlasu kanonie ve světě. Starobylá historie nebo významné skutky představených tak podtrhávaly prestiž řeholní instituce.V případě pražské kanonie na Karlově lze v této souvislosti zmínit drobný tisk popisující její dějiny, vydaný u příležitosti čtyřsetletého výročí korunovace Karla IV. českým králem.[61] Z prostředí olomoucké kanonie zase známe práci řeholního kanovníka Františka Geidovského, který z příkazu probošta Ambrože Engelmanna sepsal stručný náčrt dějin olomoucké kanonie dovedený do roku 1697. Toto Geidovského historické pojednání převzal posléze do svého díla *Sacra Moraviae historia* pavlovický farář Jan Jiří Středovský.[62]

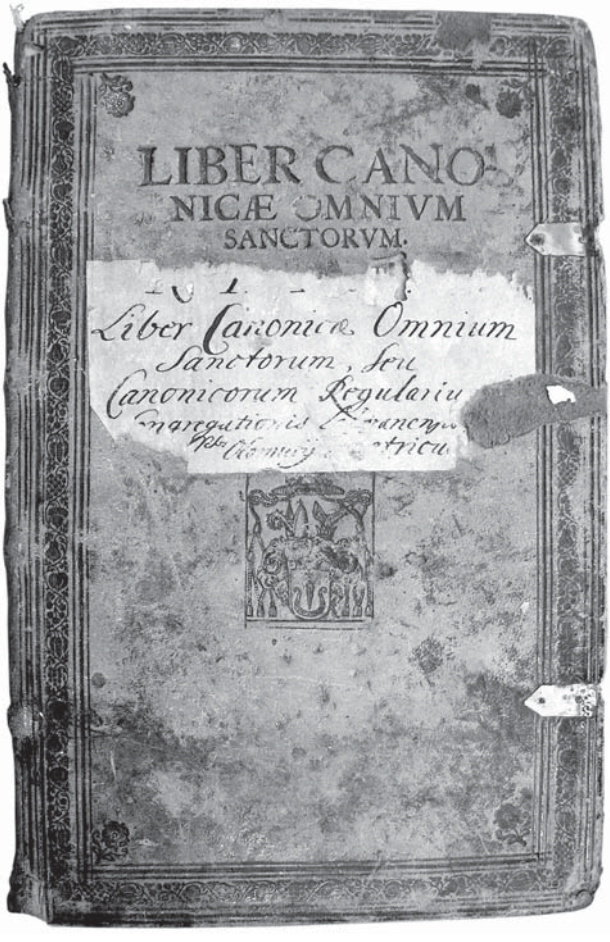

Rudolf Pollinger: Matricula, 1637, ukázka původní kožené vazby rukopisu
(Moravský zemský archiv v Brně)

Na úplný závěr je třeba říci ještě pár slov o bezprostředních osudech zmiňovaných rukopisů po zrušení jednotlivých kanonií. Je totiž evidentní, že pamětní knihy či deníky nebo jiné typy narativních pramenů popisující dějiny řeholního domu, nebyly nikterak atraktivní z hlediska své tržní ceny, a proto se často vyhnuly dražbám nebo svozům do jiných knihoven. Největší význam měla tato média kolektivní paměti pro samé sekularizované duchovní ze zrušených klášterů. Právě u nich nejčastěji tyto knihy a rukopisy končily jako soukromý majetek. To se mohlo týkat i jiných typů historických pramenů, které neměly povahu úředního materiálu. Příkladem může být nekrologium šternberské kanonie, které po zrušení kláštera přešlo do vlastnictví některého z exaugustiniánů, jenž doplňoval údaje o bývalých spolubratřích až do počátku 19. století.[63] Bývalí řeholníci jakožto staronoví vlastníci těchto knih pak obvykle věnovali na sklonku svého života rukopisy místním kronikářům[64] a sběratelům,[65] nebo je zanechali v místě posledního působení v duchovní správě,[66] odkud se pak postupem času dostaly do příslušných archivů či knihoven.

Poznámky

* Studie vznikla díky podpoře Interní grantové soutěže Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci v rámci projektu *Kontinuita, inovace a zrod moderní společnosti*, FF 2010 044.

1 Více k této problematice Vašíček, Z. – Mayerová, F.: Minulost a současnost, paměť a dějiny. Brno – Praha 2008, s. 156–162, ISBN 978-80-7325-162-8.

2 Sokol, J.: Čas a rytmus. Praha 1996, s. 221, ISBN 80-86005-15-1.

3 Bláhová, M.: Klasifikace předhusitských narativních pramenů české provenience. In: 200 let pomocných věd historických na Filozofické fakultě University Karlovy v Praze. Praha 1988, s. 167.

[4] Oppeltová, J.: Tempus scribendi. Narativní prameny vzniklé v prostředí premonstrátských kanonií v Čechách a na Moravě v 17. a 18. století. Disertační práce FF MU. Brno 2005, 742 s.

[5] Uvedená typologizace vyprávěcích pramenů byla navržena Mgr. Janou Oppeltovou, Ph.D. a společně s autorem této stati prezentována v referátu Narativní prameny českých a moravských řeholních domů v období raného novověku, který byl přednesen v rámci odborné konference Locus pietatis et vitae II na Vranově u Brna ve dnech 20.–22. září 2010.

[6] Catalano, A. – Keller, K. (eds.): Die Diarien und Tagzettel des Kardinals Ernst Adalbert von Harrach (1598–1667). Wien 2010, 5844 s., ISBN 978-3-205-78461-6.

[7] Jednalo se například o konference pořádané Historickým ústavem Akademie věd v Praze, uskutečněné v letech 2003, 2007 a 2010, z nichž vzešly následující sborníky: Čornejová, I. (ed.): Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci. Sborník příspěvků z pracovního semináře konaného ve Vranově u Brna ve dnech 4.–5. června 2003, Praha, 391 s., ISBN 80-86197-49-2; Čornejová, I. – Kuchařová, H. – Valentová, K. (eds.): Locus pietatis et vitae. Sborník příspěvků z konference konané v Hejnicích ve dnech 13.–15. září 2007. Praha 2008, 534 s., ISBN 978-80-86197-39-5. Sborník z poslední konference se připravuje do tisku.

[8] Vedle primárních evidenčních pramenů jsou údaje o jednotlivcích exerpovány také z pramenů narativní povahy. Databáze je v současnosti ve stádiu přípravy a není zatím veřejně přístupná. Její model a funkce byly představeny Mgr. Hedvikou Kuchařovou, Ph.D., a Mgr. Kateřinou Valentovou-Bobkovou, Ph.D., na konferenci Locus pietatis et vitae II na Vranově u Brna v roce 2010. K jezuitským narativním pramenům např. Tomková, S.: Nejstarší dochované diáře jezuitské koleje u sv. Klimenta na Starém Městě pražském (1560–1610). Příspěvek k diplomatice jezuitských kolejních písemností. In: Bibliotheca Strahoviensis 3, 1997, s. 137–196. K diariím olomoucké jezuitské koleje viz např. Prucek, J.: Diáře rektorů olomoucké koleje a univerzity. Střední Morava, 2000, č. 11, s. 92–98; 2001, č. 12, s. 86–92; 2001, č. 13, s. 110–116; 2002, č. 14, s. 76–83; 2004, č. 19, s. 126–132; Fiala, J.: Rektoři olomoucké univerzity v letech 1573–1870. Žurnál Univerzity Palackého v Olomouci, 28. 1. 2005–14. 3. 2008.

[9] Např. k hradiské kanonii Oppeltová, J.: Narativní prameny z prostředí premonstrátské kanonie Klášterní Hradisko u Olomouce v 17. a 18. století. In: Slavme chvíli… Sborník k 70. narozeninám Jana Bystřického. Ústí nad Orlicí 1999, s. 83–121, ISBN 80-902082-8-2; táž: Obraz barokních poutí na Svatý Kopeček u Olomouce ve světle deníků tamní premonstrátské residence. In: Staré stezky. Poutní cesty. Soubor referátů z 4. pracovního setkání 21. 4. 1999. Brno 1999, s. 26–40; nebo Prucek, J.: Některé poznatky zjištěné při katalogizaci diářů premonstrátské kanonie. In: Historická Olomouc X. Olomouc 1995, s. 93–102; dále k českým kanoniím Křivský, P.: Strahovská analistika v době Balbínově. In: Bohuslav Balbín a kultura jeho doby v Čechách. Praha 1992, s. 83–88; Hoffmann, F.: Tepelské anály. Studie o rukopisech, roč. 27, 1989–1990, s. 95–110.

[10] Záležitosti spojené s rušením borovanského a karlovského konventu v roce 1785 jsou uloženy v Národním archivu v Praze ve fondu Duchovní komise.

[11] Moravský zemský archiv v Brně uchovává ve fondu E 3 pramenný materiál z olomoucké kanonie Všech svatých a ve fondu E 5 písemnosti z kanonie šternberské. Důležité narativní prameny jsou také k našemu tématu uloženy ve fondu G 10 (Sbírka rukopisů). Písemný materiál k fulnecké kanonii je tezaurován, byť není zcela kompletní, v Zemském archivu v Opavě ve fondu Augustiniáni Fulnek.

[12] Archiv olomoucké kanonie Všech svatých rekonstruoval v rámci úvodu inventáře Mojmír Švábenský. Viz Švábenský, M.: Augustiniánské kláštery. I díl (Inventář Moravského zemského archivu). Brno 1959. Ke stavebnímu vývoji kanonie a k stručnému přehledu jejích dějin srov. Gilar, Š. – Jakubec, O.: Olomouc. Zaniklá kanonie augustiniánů kanovníků s kostelem Všech svatých. In: Foltýn, D. (a kol.): Encyklopedie moravských a slezských klášterů. Praha 2005, s. 490–494, ISBN 80-7277-026-8.

[13] Například ve fulnecké kanonii je v 17. století doloženo uchovávání důležitých archivních dokumentů v uzamykatelné pokladnici. Stejně přísným opatřením z hlediska uložení podléhaly také klášterní pečeti.

[14] V srpnu 1744 byly převezeny klášterní cennosti s důležitými listinami do vídeňské augustiniánské kanonie sv. Doroty. Moravský zemský archiv v Brně, fond E 3 (Augustiniáni Olomouc), inv. č. 553, sign. T 37, Soupis cenností odvezených do vídeňského kláštera sv. Doroty, 11 fol.

[15] „*Eodem enim anno* [1642] *die 10. Junii Olomucio cum suo decano canoniae ad Omnes Sanctos Rudolpho Pollinger salvaturus hujus canoniae archivum et pretiosa Brunam deproperans inter Plumloviam et Ptinium cum decano cathedralis ecclesiae, tum nobilibus ac religiosis, atque quadringentis 50. et ultra onustis curribus interceptus, non nisi soluto lytro per nudipedem Rudolphum Pollinger Olomucium reducem in urbe conquisito, liberati restitutus est.*" Citace zápisu kanovníka Františka Alexia Hájka v rukopisném výtahu dějin lanškrounské kanonie. Moravský zemský archiv v Brně, fond G 10 (Sbírka rukopisů), inv. č. 718 (stará sign. 801), *Epitome historica canonie Landscronensis in Bohemiae fundatae* […] *anno 1739*, fol. 43v–44r.

[16] „[…] *uberioribus documentis amisis indubiae sub illa notoria dispersione et violatione archivi hujus canoniae per Svecum, cui Olomucium anno 1642 die 9. Julii advenienti totum archivium ante portam civitatis Olomucensis in spolium cessit ita, ut instrumenta per officiales et milites Svecicos, quarta desuper die civitatem ingressos, dispersa, aegre collecto lytro, per partes requiri, et redimi potuerint, pluribus penitus amissis.*" Moravský zemský archiv v Brně, fond G 10 (Sbírka rukopisů), inv. č. 718 (stará sign. 801), *Epitome historica canonie Landscronensis in Bohemiae fundatae* […] *anno 1739*, fol. 43v–44r. Lze předpokládat, že v této době vlastnila olomoucká kanonie na předměstí dům, jenž byl pro účel deponování archivu částečně využíván. Tuto skutečnost potvrzuje i zjištění Mojmíra Švábenského, který na papírovém přebalu jedné z listin olomouckých augustiniánů nalezl poznámku: „*V Olomouci v domě Vojskovském Švédi potrhali.*" Viz Švábenský, M.: Augustiniánské kláštery. I díl (Inventář Moravského zemského archivu). Brno 1959, s. 30.

[17] Klášter byl vyzván císařem, aby předložil opisy svých privilegií a listin. Více ke sporu, v němž měla kanonie oporu v katedrálním kanovníkovi Janu Arnoštu Platejzovi srov. Tenora, J.: Pokus o odevzdání kláštera Všech svatých v Olomouci jesuitům v roce 1617. Hlídka, 1926, č. 8, s. 359. Na uspořádání archivu v této době usuzoval Mojmír Švábenský. Viz Švábenský, M.: Augustiniánské kláštery. I díl (Inventář Moravského zemského archivu). Brno 1959, s. 27.

[18] K tomu více Moravský zemský archiv v Brně, fond E 3 (Augustiniáni Olomouc), sign. D 41b, č. 225, Usnesení kapituly olomouckých lateránských kanovníků před volbou nového probošta, 1722. Příslušnou pasáž o zavázání nového probošta péčí o archiv, statky, fundace atd. cituje Švábenský, M.: c. d., s. 31 a 117.

[19] Jan Demel, Moravan ze Starého Města, narozen 1717, doktor teologie, profesem od 1744, od roku 1746 působil na faře a statku v Nezamyslicích, v letech 1757–1758 byl posledním olomouckým duchovním v Lanškrouně, od roku 1759 zastával funkci magistra noviců, v 60. letech 18. století působil ve funkci zkoušejícího na olomoucké univerzitě, od roku 1767 jako analista domu a v roce 1769 byl zvolen děkanem. Srov. Vědecká knihovna v Olomouci, sign. M II 256, Soupis řeholních lateránských kanovníků při kanonii Všech svatých, 1755, fol. 6v.

[20] V Demelově inventáři uváděny pod sign. D 18 – *Historia Svecica de obsidione et traditione Olomucii anno 1642 cum reliquis miseris* a pod sign. D 34 – *Olmützer Diarium den feindlichen schwedischen Einfall in das Marggrafthum Mähren und occupierte Haubt-Stadt Ollmütz betreffend*.

[21] Rudolf Pollinger, Moravan z Olomouce, vstoupil do noviciátu roku 1634, stal se převorem kanonie, zemřel v Dolních Dunajovicích roku 1661.

[22] Moravský zemský archiv v Brně, fond G 10 (Sbírka rukopisů), inv. č. 184 (stará signatura 196), *Matricula sacri et apostolici Ordinis canonicorum regularium*, [1637], fol. 2r. Za překlad děkuji doc. Luboru Kysučanovi, Ph.D.

[23] Moravský zemský archiv v Brně, fond E 5 (Augistiniáni Šternberk), inv. č. 691, sign. 10, fol. 3a. Český překlad uvadí Švábenský, M.: c. d., s. 54.

[24] Moravský zemský archiv v Brně, fond G 13 (Sbírka Historického spolku Brno), inv. č. 263, *Protocollum*, [1723].

[25] Název zní: *Annales seu protocollum monasterii Omnium sanctorum Olomucii ad Omnes sanctos* […]. Rukopis je dnes uložen ve Vědecké knihovně v Olomouci, sign. M II 46, 607 p. Jedná se o jeden svazek kvartového formátu, opatřeného vazbou s dřevěnými deskami potaženými hnědou kůží zdobenou slepotiskem. Vazba byla uzavíratelná na dva kožené řemínky. V prvním ze šesti polí hřbetu je nápis: *Annales canoniae ad Omnes SS. Olomutii*, (původní signatura C 26).

[26] Ambrož Jan Orzischky, narozen 1669 v Novém Jičíně, profesem kanonie od roku 1686, děkanem doložen v roce 1723.

[27] *„Pars prima, in qua praeter originalem fundationem factam Landscronae in Boemia etiam origo aliarum fundationum, misarum, litaniarum, quando, qualiter, et cum qua obligatione sint institutae annotantur.“* VKOL, sign. M II 46, p. 1 (první dvě částí rukopisu mají samostatné číslování).

[28] *„Pars secunda, in qua omnia memorabilia circa canoniam Olomutii ad Omnes sanctos gesta annotantur.“* VKOL, sign. M II 46, p. 1.

[29] Blíže se obsahem rukopisu autor této stati zabýval ve studii Hradil, F.: Barokní analistika lateránských kanonií v Olomouci a Šternberku v 18. století. In: Čornejová, I. (ed.): Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci. Sborník příspěvků z pracovního semináře konaného ve Vranově u Brna ve dnech 4.–5. června 2003. Praha, s. 252–266, ISBN 80-86197-49-2

[30] Vědecká knihovna v Olomouci, M II 256, Soupis členů kanonie, 1755, fol. 6a, 7a.

[31] Srov. pozn. 20.

[32] Dnes ztraceno, v Demelově inventáři označeno: *Fragmen*[tum] *Olomucensis diarii historici comprehendens calamitatem causam in Moravia a rebellibus haereticis contra Ferdinandum secundum anno 1619*.

[33] Moravský zemský archiv v Brně, fond G 10 (Sbírka rukopisů), inv. č. 204 (stará sign. 222), *Liber annalium monasterii Omnium sanctorum Olomutii in praeurbio ad Omnes sanctos sub reverendissimo domino, domino Balthasaro Ernesto Koro*.

[34] Srov. Oppeltová, J.: Narativní prameny z prostředí premonstrátské kanonie Klášterní Hradisko u Olomouce v 17. a 18. století. In: Slavme chvíli… Sborník k 70. narozeninám Jana Bystřického. Ústí nad Orlicí 1999, s. 87, ISBN 80-902082-8-2

[35] Moravský zemský archiv v Brně, fond E 5 (Augistiniáni Šternberk), inv. č. 691, sign. 10, fol. 5r–19r.

[36] Srov. Moravský zemský archiv v Brně, fond E 5 (Augistiniáni Šternberk), inv. č. 811, sign. D 29.

[37] Srov. Moravský zemský archiv v Brně, fond E 5 (Augistiniáni Šternberk), inv. č. 693, sign. 12, soupis členů k novému roku 1733.

[38] Recentně k dějinám a umělecké výzdobě šternberské kanonie Hradil, F. – Kroupa, J. (eds.): Šternberk. Klášter řeholních lateránských kanovníků. Dějiny – umění – kultura. Šternberk 2009, 176 s.

[39] Jedná se o pátý svazek diarií. Moravský zemský archiv v Brně, fond E 5, inv. č. 695, sign. 14. Výtah z tohoto svazku zaměřený na válečné události pořídil a do němčiny přeložil Dominik Willner. Srov. Stief, W.: Geschichte der Stadt Sternberg in Mähren. Thayngen – Schaffhausen 1934, s. 213–278.

[40] Z hlediska dějin hudby je významná jeho poznámka o osobní účasti na koncertě dětí Leopolda Mozarta v brněnské redutě 30. prosince roku 1767. Srov. např. Trojan, J.: O Mozartovi na čtyřech řádcích. Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci, 1997, č. 274, s. 47–52.

[41] Moravský zemský archiv v Brně, fond E 5 (Augustiniáni Šternberk), inv. č. 701, sign. 20, úvodní zápis z ledna 1772.

[42] Zemský archiv v Opavě, fond Augustiniáni Fulnek, inv. č. 25a, *Liber memorabilium inceptus anno 1698 die prima Julii*.

[43] Více k problematice Moravské lateránské kongregace uvádí autor této stati v příspěvku Hradil, F.: „Congregatio Lateranensis in Moravia“ a problematika voleb řeholních lateránských proboštů v 16.–18. století. In: Pavlíčková, R. – Elbel, M. (eds.): Miscellanea ze semináře starších dějin. Olomouc 2005, s. 58–68, ISBN 80-244-1076-1.

[44] Josef Tobiáš Lichnovský, narozen v Příboře roku 1666, profes složil v olomoucké kanonii Všech svatých roku 1686, kněžské svěcení přijal 1690, působil jako farář na řádové faře v Nezamyslicích a poté jako děkan kanonie, zemřel 1734. Jeho dílo nese název *Matricula seu ortus et progressus insignis collegiatae ecclesiae canonicorum Lateranensium S. Augustini Olomucii ad OO. SS.* […] *a Josepho Lichnowsky, canonico Lateranensi, loci seniore conscriptus 1732*. Moravský zemský archiv v Brně, fond G 10 (Sbírka rukopisů), inv. č. 195, (stará sign. 210).

[45] Pro větší přehlednost uvádím zde hlavní obsah rukopisu uvedený v úvodu knihy: *„Přehled a historie založení kanonie řeholních kanovníků sv. Augustina v Lanškrouně a jejího přenesení do Olomouce – p. 1; Stručný popis všech statků náležejících k olomoucké kanonii – p. 351; Souhrnný seznam všech proboštů,*

kteří od roku 1371 byli v čele lanškrounské kanonie a později i kanonie olomoucké, až do roku 1717, spolu se soupisem všech kanovníků, podle toho, od kterého probošta a kterého roku byli přijati, složili sliby, byli ordinováni a poté zemřeli – p. 358; Jména zakladatelů a dobrodinců, kteří se svými přeslavnými skutky zapsali do paměti lanškrounské a olomoucké kanonie a zaslouží si, aby jejich jména byla jednotlivě předána potomstvu a jimž od tohoto svatého místa byla dána konfederace či bratrstvo – p. [bez č.]; Seznam všech fundací a obligací, které mají být placeny kostelu spolu s jejich výnosy – každodenně – p. 409, týdně – p. 414, měsíčně – p. 419, ročně – p. 421; Filiace všech řádů, jimž se těší olomoucká kanonie až dosud – p. 433; Soupis nejrůznějších kanonií a klášterů nejrůznějších řádů, s nimiž byla kdysi tato kanonie smluvně spojena nebo ještě dodnes spojena je – p. 438."

46 Moravský zemský archiv v Brně, fond G 10 (Sbírka rukopisů), inv. č. 195, f. 4r–v, *Praefatio ad canonicum lectorem*. Za překlad z latiny děkuji doc. Luboru Kysučanovi, Ph.D.

47 Moravský zemský archiv v Brně, fond G 10 (Sbírka rukopisů), inv. č. 195, p. 77, 81–83

48 Moravský zemský archiv v Brně, fond G 10 (Sbírka rukopisů), inv. č. 195, p. 139. O činnosti malíře Lublinského a malbě nad branou kanonie více Kouřil, M.: Nové zprávy o malíři A. M. Lublinském. In: Sborník památkové péče v Severomoravském kraji 4. Ostrava 1979, s. 182–200. Souhrnný katalog malířského a kreslířského díla Antonína Martina Lublinského připravil k vydání Togner, M.: Antonín Martin Lublinský. Olomouc 2004.

49 Moravský zemský archiv v Brně, fond G 10 (Sbírka rukopisů), inv. č. 195, p. 224–225.

50 Tomáš Jan Kraus, narozen v Praze v roce 1723, profesem karlovské kanonie od roku 1747, zemřel 1779. V letech 1748–1760 byl administrátorem karlovské farnosti, později byl zvolen děkanem kanonie. Národní archiv v Praze, Archiv pražského arcibiskupství, inv. č. 2538, sign. B 96, Nekrologium karlovské kanonie.

51 Národní knihovna v Praze, sign. XV E 2.

52 Rukopis je foliového formátu, opatřený dřevěnými deskami potaženými hnědou kůží. Titulní list nese názvovou informaci: „*Curtum manuale seu exordium scriptionis anno Domini 1771 per modum historiae inter lares domesticos, domestico canoniae diversorum memorabilium pro interim conscriptorum a T. I. K.* [Thomae Ioanne Kraus] *C. R. L.*"

53 Soupis všech dochovaných rukopisů augustiniánů z Karlova publikoval Navrátil ve své práci. Byl také prvním a na dlouhou dobu posledním badatelem, který se rukopisy z karlovské kanonie blíže zabýval. Srov. Navrátil, K.: Paměti kostela Panny Marie na nebe vzaté a sv. Karla Velikého a bývalého kláštera řeholních kanovníků lateránských sv. Augustina, nyní městské chorobnice, na hoře Karlově. Praha 1877, s. 157–158.

54 Dílo nese název *Delineatio externa ecclesiae Carloviensis sub reverendissimo perilustri ac amplissimo domino domino Christoslauo Prochaska Regni Bohemiae prelato* a je volně loženo u předního přídeští knihy.

55 Národní knihovna v Praze, sign. XV E 2, nepag. Znázornění Panny Marie Karlovské a úcta k obrazu, kterou podporovala řada zázraků se stala v letech 1705–1706 předmětem sporu mezi karlovským opatem Václavem Luňákem a pražským arcibiskupem Janem Josefem z Breunerů. Více Royt, J.: Obraz a kult v Čechách v 17. a 18. století. Praha 2011, s. 71–76, ISBN 978-80-246-1691-9.

56 Národní knihovna v Praze, sign. XV E 2, historii karlovské kanonie jsou věnovány zejména p. 43–64.

57 Národní knihovna v Praze, sign. XV E 2, p. 115–122.

58 Národní knihovna v Praze, sign. XV E 2, p. 272–275.

59 Lichnovského a Pollingerovu práci i další vyprávěcí prameny z olomoucké kanonie Všech svatých studoval v souvislosti s vydáním edice středověkých listin lanškrounského kláštera a pojednáním o jeho dějinách Pavel Krafl. Srov. Krafl, P. – Mutlová, P. – Stehlíková, D.: Řeholní kanovníci sv. Augustina v Lanškrouně. Praha 2010, ISBN 978-80-7286-176-7.

60 Konkrétně v olomoucké kanonii se nástupcem Tobiáše Josefa Lichnovského stal od roku 1734 děkan kanonie František Alexius Hájek, jenž roku 1739 sepsal méně výpravnou, ale čtivější historii kanonie lanškrounské a olomoucké, líčenou dle skutků jednotlivých představených. Moravský zemský archiv v Brně, fond G 12, Cerr. II, č. 179, inv. č. 291, *Brevis notitia canoniae Landscronensis in Bohemia fundatae, subinde Olomucium in Moravia translatae* […]. *Compilata anno 1739 per Franciscum Hajek.*

Dílo je dochováno v dalším opise pod sign. Moravský zemský archiv v Brně, fond G 12, Cerr. II, č. 182 a tutéž práci najdeme také ve Sbírce rukopisů (G 10) Moravského zemského archivu v Brně pod č. 718 (dříve 801).

[61] Karel IV. byl fundátorem kanonie. Tisk osmerkového formátu nese název *Cron-Saeculum des Königreichs Böhmen oder Kurze Lebens-abfassung Caroli IV. Weyland Römischen Kaisers und elften Königs von Böhmen, Stifters des kaiserlich-königlichen Stifts Carlshof, Regulirter Chorherren Sancti Augustini Congregatio Lateranensis in Neustadt Prag. In dem vierten Jahrhundert der böhmischen Crönung Caroli IV. aus bewehrten Scribenten zusammengesetzt und in seine Capitel eingetheilt von Alexander Stal, einem regulierten Chorherrn Sancti Augustini Congregatio Lateranensis in unter Österreich. 1747*. Kniha obsahuje četné poznámky psané rukou Tomáše Jana Krause a je uložena v Národní knihovně ČR v Praze pod sign. 50 F 37.

[62] Srov. Středovský, J. J.: Sacra Moraviae historia, Solisbacii 1710, převzaté Geidovského dílo nese název *Nucleus annalium canonicorum regularium Lateranensium sancti Augustini Olomucii ad Omnes sanctos de annutu reverendissimi, perilustris et amplissimi domini domini Ambrosii Augustini Engelman,* […] *ab admodum reverendo, religioso, ac eximo domino Francisco Geidowsky, loci eiusdem professo*, p. 587–591.

[63] Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Augustiniáni Šternberk (nezpracováno), stará sign. 184.

[64] Poslední fulnecký exaugustinián Josef Baumann věnoval jako městský farář v roce 1813 rukopis nazvaný *Protocollum, quod posteritati bene serviet* (viz pozn. 24) podle poznámky na předním přídeští místnímu znalci historie, obchodníkovi Felixi Jaschkemu.

[65] Řadu rukopisů, mezi nimi i dílo olomouckého probošta Hájka zmiňované v pozn. 57 (inv. č. 291), koupil Jan Petr Cerroni z dědictví po posledním proboštovi Tadeáši Slavíčkovi roku 1797.

[66] Například jedenáct svazků šternberských diárií zůstalo, díky kontinuálně vedené duchovní správě ze strany bývalých augustiniánů (do roku 1797), uloženo na faře ve Šternberku. Poté zde duchovní správci knihy ponechali a čerpali z nich v průběhu 19. století informace pro nově vytvářené farní kroniky. Teprve v roce 1946 došlo k přesunu jedenácti diarií do Zemského archivu v Brně (dnes Moravský zemský archiv).

Resümee

Gedächtnis und Identität. Narrative Quellen aus dem Milieu der böhmischen und mährischen Augustiner-Chorherrenstiften in der frühen Neuzeit

Filip Hradil

Die Studie befasst sich mit der Problematik der frühneuzeitlichen narrativen Quellen im Umfeld der böhmischen und mährischen Augustiner-Chorherrenstiften. Die Hauptbetonung liegt auf der Vorstellung der erhaltenen Jahrbuch- und Tagebuchaufzeichnungen sowie der Gedenkbücher. Diese Quellen waren die Träger des kollektiven Gedächtnisses der jeweiligen Ordensgemeinschaft und ihr Ziel war es, die wichtigsten Informationen zu ihrer Geschichte, ihren Traditionen und ihrem täglichen Leben, die künftigen Generationen der Ordensmitglieder nützlich sein könnten, zu bewahren. Im Verlaufe des 17. und 18. Jahrhunderts entstanden in den Augustiner-Chorherrenstiften zahlreiche Typen narrativer Quellen, deren Form und auch Führungsart nicht einheitlich bestimmt waren, jedoch von der persönlichen Entscheidung und des Interesses des Autors ausgingen. Zur Entstehung dieser Quellen kam es am häufigsten im Zusammenhang mit der Gestaltung des Klosterarchivs oder mit der Führung eines Streites, für den zahlreiche Beweise zusammenzutragen waren.

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci
č. 302: 22–34, 2011

Geografický horizont olomouckých a plzeňských měšťanů ve světle testamentů 14.–15. století

Geographic Horizon of Olomouc and Pilsen Burghers in the Light of Testaments from the 14th and 15th Centuries

Martin Veselý

Abstrakt
Předmětem této studie je rekonstrukce geografického horizontu olomouckých a plzeňských testátorů z let 1350–1469 založená na analýze topografických dat uvedených v jejich závětích. Tento horizont je dále srovnáván s geografickým horizontem obyvatel Znojma – zástupce měst střední velikosti, a nevelkého provinčního Stříbra. Prvním cílem je ověřit míru platnosti teorie, že existuje přímá úměra mezi přímým geografickým horizontem pozdně středověkých měšťanů a hospodářským a politickým významem města. Druhým cílem je poukázat na užitečnost testamentů jako pramene pro zjišťování ekonomických, sociálních a příbuzenských vazeb měšťanů.
Rozbor testamentů jednoznačně dosvědčil skutečnost, že geografický horizont olomouckých a plzeňských testátorů byl širší ve srovnání s obyvateli Stříbra i Znojma a zahrnoval větší počet poměrně velkých a hospodářsky významných sídel.
Výzkum dále potvrdil, že testamenty představují přínosný pramen k odhalování geografického horizontu pozdně středověkých měšťanů a poskytují obraz srovnatelný s geografickými horizonty rekonstruovanými na základě odlišných typů pramenů.

Abstract
The study focuses on the reconstruction of the geographic horizon of the Olomouc and Pilsen legators from 1350 to 1469, based on an analysis of the topographic data stated in their wills. The horizon is compared to the geographic horizon of the citizens of Znojmo – a representative of medium-sized towns – and of the small provincial town of Stříbro. The first objective of the study is to verify the theory that the geographic horizon of late medieval burghers is directly proportional to the economic and political importance of the given town. The other objective is to draw attention to the usefulness of testaments as a source of establishing the economic, social, and family ties of the burghers. An analysis of the testaments clearly showed that the geographic horizon of the Olomouc and Pilsen legators was broader than that of the Stříbro and Znojmo populations, and included a large quantity of rather extensive and important settlements. Furthermore, the research confirmed that the testaments are a source that contributes to unveiling the geographic horizon of late medieval burghers and provide a picture comparable to geographic horizons reconstructed with the help of other types of sources.

Klíčová slova: geografický horizont, testamenty, Olomouc, Plzeň, pozdní středověk
Key words: geographic horizont, testaments, Olomouc, Plzeň, late middle ages

Městské knihy se tradičně teší pozornosti historiků. Přesto si nelze nepovšimnout, že se na přelomu tisíciletí staly objektem v předešlých několika desetiletích nebývale intenzivního zájmu českých medievistů. Hmatatelnými výsledky tohoto zvýšeného badatelského úsilí jsou edice městských knih celkem šesti českých a moravských královských měst (konkrétně Brna,[1] České Lípy,[2] České Třebové,[3] Litoměřic,[4] Olomouce[5] a Uherského Hradiště[6]), které tak navázaly na poměrně rozsáhlou editační činnost ze sklonku devatenáctého a první poloviny dvacátého století, jež se zaměřovala především na města sudetskoněmecká. Nemenší aktivitu vyvíjeli v poslední době i medievisté němečtí a rakouští. A tak spatřily světlo světa edice městských knih Cvikova,[7] Drážďan,[9] Vídně[10] či Výmaru.[11]

Oživení zájmu o pozdně středověkou městskou agendu se týkalo rovněž testamentární praxe. Navzdory tomu mohly editorky sborníku *Pozdně středověké testamenty v českých městech: prameny, metodologie a formy využití* právem konstatovat, že přináší v českém prostředí první relativně ucelený přehled o pramenné základně, metodologii a možnostech využití tohoto typu pramene.[12] Dlouhá desetiletí trvající malý zájem českých historiků a historiček o měšťanské kšafty z konce středověku odůvodnily zejména nedostatečným množstvím a neúplností dochovaných pramenů a rozmanitostí právních obyčejů v jednotlivých městech.[13]

Torzovitost pramenů představuje zřejmou překážku vždy, když se pokoušíme o komparaci. Je tedy limitujícím faktorem i v případě tak úzce vymezeného a specifického výzkumného tématu, jakým je geografický horizont pozdně středověkých testátorů ve srovnávací perspektivě. Proto se při jeho rekonstrukci musíme omezit na hrstku českých a moravských měst, jejichž archivy disponují alespoň desítkami dochovaných měšťanských závětí. A uvědomit si, že v každém případě půjde o geografický horizont vyšších středních a nejvyšších městských vrstev.[14]

To je první z důvodů, proč se hlavními objekty komparace stala právě města Olomouc a Plzeň. V *Nejstarší městské knize olomoucké*[15] a v *Památné knize Olomoucké*[16] se nachází celkem 131 měšťanských závětí. Strnad ve svém dvousvazkovém *Listáři královského města Plzně*[17] editoval 81 měšťanských posledních vůlí. Ze statistického hlediska se tedy nejedná o veliký vzorek, což ovšem nepovažuji za zásadní překážku pro provedení komparace. Slovy Tomáše Malého, „*analyzovaný soubor sice musí splňovat alespoň základní předpoklady kvantifikovatelnosti, nicméně podniknuté rozsáhlejší výzkumy potvrzují, že tisíce kšaftů pouze nepatrně pozměňují obraz získaný na základě mnohem menšího vzorku.*“[18] Ostatně velmi reprezentativní vzorky čítající více než tisíc testamentů, jež jsou k dispozici například pro Nové Město Pražské[19] nebo Kolín nad Rýnem, toho času nejlidnatější město v Říši, jsou opravdovou výjimkou.[20]

Druhým důvodem pro volbu Olomouce a Plzně je jejich srovnatelná velikost a příznivé zeměpisné umístění na (v českém kontextu) významných kupeckých trasách, v relativně velké vzdálenosti od jiných měst srovnatelné či větší velikosti a významu. Pozdně středověká Olomouc a Plzeň vykazovaly ovšem také řadu nepřehlédnutelných odlišností, z nichž bych měl zmínit alespoň příslušnost těchto měst k různým okruhům městského práva. Zatímco olomoucké právo vycházelo z tradice městského práva magdeburského, Plzeň spadala do norimberského městskoprávního okruhu.[21] Z hlediska rekonstruování geografického horizontu měšťanů hraje nicméně tento faktor marginální roli.

Třetím důvodem této volby je existence analyzovaných pramenů v editované formě, která významným způsobem usnadňuje a urychluje práci badatele. Minimalizuje se tím riziko, že hodnota výsledků výzkumu nebude odpovídat času a úsilí, které autor k jejich získání vynaložil.

Předmět a cíle výzkumu

Než začnu s rozborem konkrétního geografického horizontu, měl bych nejprve jasně stanovit, co se tímto pojmem pro potřeby této práce rozumí. Neboť, jak podotýká Robert Šimůnek, *„ačkoliv je obsah pojmu v obecné rovině zřejmý, v závislosti na konkrétním předmětu výzkumu je třeba formulovat i specifika.“*[22] V každém případě lze rozlišit geografický horizont přímý (tj. okruh míst, které historičtí aktéři navštívili osobně) a nepřímý (tj. výčet míst, o nichž měli povědomí pouze zprostředkované vyprávěním druhých).[23] Předmětem vlastní analýzy je přímý geografický horizont olomouckých a plzeňských testátorů z let 1350–1469. Výjimku tvoří pouze dvě vzdálená střediska dálkového obchodu – Benátky a Salcburk, u nichž není jisté, že je kdy plzeňští testátoři nařizující ve své poslední vůli splacení dluhů tamním kupcům osobně navštívili.

Geografický horizont obyvatel pozdně středověkých měst byl doposud nečastěji rekonstruován na základě údajů o místě původu osob nově přijímaných za měšťany. Příkladem takto koncipované studie je článek Jaroslava Mezníka *Noví olomoučtí měšťané v 15. století*, v němž autor vycházel z údajů o místě původu 139 osob přijatých za olomoucké měšťany mezi léty 1445–1457.[24] Jiných typů pramenů bylo zatím využito mnohem méně často. Za zdařilý považuji například Nodlův pokus o rekonstrukci imigračního horizontu majetných obyvatel Stříbra z let 1380–1419, založený na identifikaci míst původu nových poplatníků evidovaných ve stříbrských městských knihách z tohoto období.[25]

Cílem mého příspěvku je poukázat na to, že rovněž testamenty mohou být pro poznání přímého geografického horizontu obyvatel pozdně středověkých měst pramenem velmi užitečným. Vycházím přitom z analýzy místopisných údajů v editovaných závětech Olomoučanů a Plzeňanů z padesátých let 14. až šedesátých let 15. století.[26] Zároveň se na základě srovnání geografického horizontu obyvatel Olomouce, Plzně, Stříbra[27] a Znojma[28] pokusím ověřit míru platnosti teorie, že velikost geografického obzoru pozdně středověkých měšťanů byla přímo úměrná lidnatosti a hospodářskému i politickému významu daného města.

Výhodou testamentů proti soupisům přijímaných měšťanů a berním registrům je, že poskytují relevantní informace přinejmenším v níže uvedených pěti kontextech, čímž přispívají k vytvoření plastičtějšího obrazu regionálních vazeb měšťanů.

a) Kde se nacházel nemovitý majetek testátorů situovaný mimo Olomouc / Plzeň
b) Kam olomoučtí/plzeňští testátoři směřovali své zbožné odkazy
c) Kde žili příbuzní a přátelé, na které testátor v kšaftu pamatoval
d) Odkud pocházeli mimoolomoučtí a mimoplzeňští poručníci (vykonavatelé závěti)
e) Kde žili mimoolomoučtí a mimoplzeňští dlužníci / věřitelé testátora

Jak ovšem správně varuje Mezník, rekonstrukce geografických horizontů obyvatel pozdně středověkých měst je *„metoda dosti schematická; v mnoha případech může být počet kilometrů klamným měřítkem, neboť často záleželo více na intenzitě hospodářských styků než na vzdálenosti.“*[29] To se týká nejen styků hospodářských, ale i příbuzenských a sociálních. Přes určitou schematičnost však tato metoda může přinést zajímavé výsledky. Neměla by být proto a priori odmítána.

Hospodářsko-politický kontext

Ze čtveřice srovnávaných měst byla Olomouc po celé sledované období městem největším a nejvýznamnějším jak z hlediska hospodářského, tak politického. Podle realistických odhadů se počet jejích obyvatel pohyboval v rozpětí 3500–5400 a postupně rostl. Kolem poloviny 15. století tak už byl přibližně stejný jako v Brně.[30] I v Plzni již v předhusitské době žilo zhruba 3500–4000 osob,[31] takže lidnatostí zaostávala za Olomoucí jen nepatrně. Významem se s ní však rozhodně měřit nemohla. Znojmo bylo spíše městem střední velikosti. František Hoffmann odhadoval, že se počet jeho obyvatel v druhé čtvrtině 15. století pohyboval kolem 2500.[32] Odhad Bedřicha Mendla byl výrazně vyšší (asi 4000 obyvatel v době předhusitské).[33] Domnívám se však, že Mendl nedostatečně zohlednil míru populačního úbytku v důsledku hospodářské stagnace, jež se začala ve Znojmě projevovat již v druhé polovině 14. století a ještě se prohloubila za husitských válek.[34] Proto se přikláním spíše ke střízlivějšímu odhadu Hoffmannovu. V žádném případě se Znojmo lidnatostí a významem nemohlo měřit ani s Olomoucí, ani vzhledem k relativní blízkosti s přímějším hospodářským konkurentem – Brnem. Stříbro pak bylo podstatně menším provinciálním městem s 1000–1500 obyvateli v průběhu sledovaného období.[35]

Olomouc byla významnějším městem než Plzeň z těchto vzájemně souvisejících příčin. Zaprvé se v Olomouci křížily kupecké stezky západovýchodní spojující Prahu s Krakovem a severojižní vedoucí z Benátek přes Vídeň do Polska a dále do Pobaltí.[36] Ani zeměpisná poloha Plzně, vystavěné na soutoku západočeských řek, nebyla z obchodního hlediska nepříznivá. Střetávaly se tu kupecké trasy spojující říšská centra dálkového obchodu Řezno a Norimberk s Prahou. Zejména styky Plzně s Norimberkem byly velmi čilé, o čemž svědčí opakovaně potvrzovaná dohoda, podle níž plzeňští kupci v Norimberku a norimberští v Plzni byli osvobozeni od cla. Hlavním vývozním artiklem určeným pro hornoněmecké trhy bylo sukno a skot. V dovozu luxusních výrobků či koření směřujících především do Prahy, stejně jako ve vývozu kutnohorského stříbra, cínu a mědi, hrála nicméně Plzeň podružnou úlohu tranzitního města. Obchodní styky se středoněmeckými městy navazovali Plzeňané jen zprostředkovaně. Funkci prostředníka zde plnil především Cheb.[37] Relativní blízkost Prahy, nejlidnatějšího středoevropského města sledovaného období a jednoznačné politické i hospodářské metropole Čech, spolu s dominantní úlohou norimberských, řezenských a chebských kupců v dálkovém obchodě, činily z Plzně středisko regionálního významu.

Naproti tomu jediného rovnocenného hospodářského a politického konkurenta Olomouce na Moravě představovalo Brno, jež však v druhé polovině 14. a v 15. století prožívalo období stagnace.[38] Olomouc byla navíc sídlem biskupa, v době husitské a pohusitské spolu s vratislavským jediného v českých zemích, kteří zůstávali věrni papežské stolici. V období husitských válek představovalo město Olomouc jeden z klíčových opěrných bodů krále Zikmunda a markraběte Albrechta, kteří jej za to odměňovali četnými privilegii (jmenujme alespoň povolení třetího jarmarku a dvou svobodných trhů týdenních).[39]

Tyto okolnosti se také zákonitě odrážely v zámožnosti měšťanů. Prameny vypovídající o majetnosti obyvatel pozdně středověkých měst jsou velmi torzovité a provedení jakékoliv komparace bývá tudíž poměrně obtížné. Přesto se pokusím ilustrovat dramatický rozdíl v majetnosti olomouckých a plzeňských testátorů (reprezentujících vyšší střední a nevyšší vrstvu ve městě) ve srovnání s berními poplatníky ve Stříbře a ve Znojmě na následujícím příkladu. Jenom průměrná nominální hodnota nepodmíněných peněžních zbožných odkazů připadající na jednoho olomouckého, resp. plzeňského testátora z let 1350–1469 činila 52,5 kgč, resp. 38,5 kgč.[40] Naproti tomu ve Stříbře a ve Znojmě takové nominální hodnoty nedosahovalo ani veškeré zda-

nitelné jmění naprosté většiny měšťanů. Zdanitelné jmění bezmála poloviny poplatníků z roku 1413 ve Stříbře, resp. 1415 ve Znojmě bylo oceněno na pět kgč a méně. Majetkem s odhadní hodnotou přes 40 kgč disponovalo pouhých 8,3 % znojemských a 5,4 % stříbrských plátců berně.[41] Navzdory pravděpodobnému podhodnocení odhadní ceny majetku proti reálné tržní ceně tyto statistické údaje výmluvně svědčí o propastném rozdílu v zámožnosti obyvatel Olomouce a Plzně na straně jedné a provinčních měst Stříbra a Znojma na straně druhé.

Geografický horizont olomouckých testátorů

Nejprve zaměřím pozornost na Olomouc. Obraz, který před námi vyvstává, do značné míry potvrzuje hypotézy vyslovené v úvodu. Nejvíce lokalit uvedených v kšaftech Olomoučanů se podle očekávání nachází v prostoru Hornomoravského úvalu, a to buď v těsné blízkosti města (29 z 84 určených lokalit leží ve vzdálenosti do 10 km vzdušnou čarou od centra Olomouce), anebo směrem na jih na Prostějovsku, Přerovsku a Kroměřížsku. Na sever od Olomouce se soustředí zejména na Litovelsku, Uničovsku a Mohelnicku, a s menší četností dále proti proudu řeky Moravy (Zvole, Skalička u Zábřehu) až k Šumperku. Severozápadním směrem od Olomouce zmiňují testátoři Moravskou Třebovou, Lanškroun a Ostrov u Lanškrouna. Směrem na západ je jmenováno pouze Jevíčko, východním směrem jsou zmíněny tři obce ležící v oblasti Moravské brány spojující střední Moravu s horním Slezskem (Lipník nad Bečvou, Nový Jičín a Perná[42]). Z oblasti Jeseníku je uvedeno město Bruntál a ves Dvorce ležící nedaleko Moravského Berouna.

Zaměříme-li se na vzdálenější oblasti, ukáže se, oč silnější byly vazby olomouckých měšťanů ve Slezsku než na jižní Moravě. V různých souvislostech se v olomouckých závětech vyskytují města Opava a Krnov a testátoři zmiňují i několik dalších obcí v tomto regionu.[43] Zmíněna jsou rovněž tři města na dnes již polské straně slezského příhraničí (Glubczyce neboli Hlubčice severně od Krnova, Skoczów východně od Těšína a Nysa) a ze sídel ležících hlouběji ve vnitrozemí dnešního Polska ještě ves Ulicko u Vratislavi. Naopak z jižní Moravy je vícekrát zaznamenáno pouze Brno a dále již jen jedenkrát Mokrá na Brněnsku a Pohořelice s Mikulovem v oblasti Dyjsko-svrateckého úvalu. Důvodem je především hospodářská dominance Brna na jižní Moravě. Toto zjištění také plně koresponduje se skutečností, že mnohonásobně více německy mluvících rodin olomouckých měšťanů mělo své kořeny v oblasti (horního) Slezska než na jihu Moravy. Ostatně místem, kam se Olomoučané obraceli s žádostmi o právní ponaučení v případě sporů řešených podle městského práva, byla Vratislav, jakkoliv sama Olomouc představovala ve sledovaném období odvolací soudní instanci pro řadu středomoravských a severomoravských měst řídících se magdeburským právem.[44] Z ostatních míst nalézáme v olomouckých testamentech zmínky o:

- odkazu bohoslužebné knihy opatovickému klášteru[45]
- odkazu Petrovi z Borovičky (vsi na Českobudějovicku), bratru kramáře Jošta[46]
- odkazu Markétě Rynnerové z Ratibořic na Třebíčsku sestře Georga Zebrechta[47]
- pěti zlatých ve zlatě za dva postavy sukna, které jistý čepelář z dolnorakouského St. Pöltenu dlužil Johanu Pragerovi[48]
- dlužním úpisu, který měl Jan Mlynář od pana Haška z Valdštejna[49]
- 100 zlatých, které dlužil nejmenovaný bratislavský měšťan Mikuláši Libstovi[50]
- o úročných platech, které měli dědičný olomoucký fojt Lukáš Salczer a olomoucký měšťan Ondřej Škoch v Kremnici[51]
- čtyřech florénech pro „chrám ve Vídni“ a dvou pro poutní dům tamtéž[52]
- domě v Krakově a polovici milíře u dalšího malopolského města – Krosna[53]
- Dobrši (vsi poblíž Volyně), kde Petr Brod vlastnil rozlehlý dvůr s polnostmi a lesy.[54]

Vysvítá tak před námi obraz geografického horizontu vyšších olomouckých vrstev, z něhož plyne, že hlavními oblastmi jejich hospodářských a sociálních vazeb byla střední a severní Morava spolu s horním Slezskem. Naopak jižní Moravu lze považovat za „sféru vlivu" měšťanů brněnských. Jedná se nicméně o obraz vytvořený na základě analýzy celkem 84 lokalit zaznamenaných 62 testátory. Nabízí se proto otázka, jakou má tento omezený vzorek závětí, z nichž čerpáme, výpovědní hodnotu. Odpověď významně usnadňuje možnost srovnání s geografickým horizontem, který vytvořil Jaroslav Mezník na základě údajů o místě původu 139 osob přijatých za olomoucké měšťany mezi léty 1445–1457, tj. u 66 % všech nově přijatých měšťanů v tomto období. U pěti dalších nových měšťanů nedokázal Mezník uvedené místo původu identifikovat, u zbylých 66 nebylo vůbec uvedeno. Lze ovšem předpokládat, že se v naprosté většině případů jednalo o osoby z (nižší) střední vrstvy žijící již delší dobu v Olomouci či nejbližším okolí, kterým se teprve později podařilo dosáhnout statutu měšťana (zejména koupí domu ve městě a/nebo kariérním postupem na místo cechovního mistra). Jedná se tedy o vzorek o něco větší. Za jeho slabinu však považuji fakt, že postihuje jen velmi krátkou část období sledovaného v tomto výzkumu. Z podchycených 139 osob pocházelo celkem 62 (45 %) ze střední nebo severní Moravy, 34 (24 %) ze Slezska a pouhých 10 (7 %) z jižní Moravy (z toho 5 z Brna)[55], což výše naznačené závěry jednoznačně potvrzuje. Podrobný výčet v závětích zmíněných lokalit viz tabulka č. 1.

Tab. 1 – Geografický horizont olomouckých testátorů

vzdálenost	**nalezené lokality**	**celkem**	**podíl**
< 10 km	Bělidla, Bohuňovice, Bystročice, *Dolany*, Droždín, Dubany, Hejčín, Hlušovice, Hněvotín, Holice, Horka nad Moravou, *Hradisko*, *Křelov*, Kyselov, Lazce, Luběnice, Nedvězí, (Německý) Povel, Nemilany, Nové Sady, Příkazy, Řepčín, Skrbeň, Slavonín, Tážaly, Topolany, Trusovice, Velký Týnec, Vojnice	29	34,1 %
≥ 10 km < 25 km	Čehovice, Čertoryje, Dlouhá Loučka, Domamyslice, Lipník nad Bečvou, Litovel, *Prostějov*, Přerov, Seloutky, Slatinky, Služín, *Šternberk*, *Uničov*, Vřesovice, Vřítov	15	17,6 %
≥ 25 km < 50 km	*Bruntál*, Dvorce, Jevíčko, Kojetín, Kroměříž, Líšnice, Moravská Třebová, *Perná*, Skalička, Šumperk, *Vyšehoří*, Zvole	12	14,1 %
≥ 50 km < 100 km	Brantice, Brno, Březová, Glubczyce, Hradec nad Moravicí, Krnov, *Lanškroun*, Mikulov, Mokrá(-Horákov), Nový Jičín, *Opava*, Ostrov u Lanškrouna, Pohořelice, Stěbořice	14	16,5 %
≥100 km.	Borovnička, Bratislava, Dobrš, Krakov, Kremnica, Krosno, Nysa, *Opatovice nad Labem*, Ratibořice, Skoczów, St. Pölten, Praha, Ulicko, Valdštejn, *Vídeň*	15	17,6 %

Geografický horizont plzeňských testátorů

Geografický horizont Plzeňanů, založený na určení celkem 84 lokalit zmíněných v závětech 45 testátorů, do značné míry kopíroval oblast povodí Berounky. Nejvíce zmíněných sídel se nacházelo buď jižně od Plzně v nižších polohách plzeňské pahorkatiny mezi řekami Radbuzou, Úhlavou a Úslavou, nebo leželo přímo na těchto tocích. Nejzápadněji položenou jmenovanou obcí jsou Domažlice, nejjižnější Nýrsko. Směrem na jih jsou ještě zmíněny hrad Rabí a ves Hrádek na Sušicku. Větší počet zaznamenaných obcí leží také na Rokycansku.[56] Severně od Plzně se absolutní většina jmenovaných obcí nachází v oblasti, jejíž pomyslnou východní a severní hranici tvoří řeka Střela a západní Úterský potok.[57] Z Rakovnicka jsou zmíněny pouze Modřejovice[58] a od Mostiště směrem po proudu Berounky až město Beroun, neboť zde se již ocitáme v hospodářském okruhu zřetelně ovládaném pražskými městy. Z oblasti pražské kotliny jsou dvakrát zmíněny Kolovraty (Hanuš z Kolovrat dlužil 100 kgč Kúně z Křimic[59] a 300 kgč Tomáši Andrlíkovi[60]) a vícekrát také Praha. Zřetelným hraničním horizontem na východě jsou pahorky Brd. Ze vzdálenějších obcí ležících jihovýchodním směrem od Plzně jsou v testamentech uvedeny Slatina u Blatné, Netonice na Vodňansku a Písek. Ze vzdálenějších obcí na sever od Plzně jsou zmíněny jen tři vsi na Podbořansku (Vrbice, Bukov a Letov) a města Most a Ústí nad Labem, v němž Heřman starší na Vlčicích obdaroval dominikánský konvent.[61] Nejzápadněji položenou jmenovanou obcí ležící podél toku Mže je Stříbro. V oblasti na západ od pomyslné linie Stříbro – Úterý se závěti zmiňují pouze o Chebu a o hradu Vildštejnu (dnes Skalná), neboť pan Petr z Vildštejna figuruje mezi poručníky v závěti Reinharda z Volduch.[62] Z mimočeských lokalit jsou zmíněny pouze dluhy, které mají být splaceny kupcům ze Salcburku a Benátek.[63] Podrobný výčet v závětích zmíněných lokalit viz tabulka č. 2.

Tab. 2 – Geografický horizont plzeňských testátorů

vzdálenost	nalezené lokality	celkem	podíl
< 10 km	Bory, Černice, Doubravka, Dubňany, Doudlevce, *Druztová*, *Dýšina*, Hradiště, Chotíkov, Chrást, Křimice, Litice, Lobzy, Město Touškov, Radyně, Skvrňany, Štěnovice, Tymákov, Újezd, Věžka	20	23,8 %
≥ 10 km < 25 km	*Blovice*, *Dobřany*, Dolní Lukavice, Háje, Horní Lukavice, Kokotsko, Mostiště, Nebílovy, Olešná, Předenice, Přestavlky, *Přívětice*, Rokycany, Řenče, Skočice, *Stupno*, Svinná, Šťáhlavy, Týnec, *Úněšov* Veselá, Vlčice, Vlkýš, Vstiš, Všenice	25	29,8 %
≥ 25 km < 50 km	Březín, Bukov, Buková, Dehtín, Dolní Jamné, Domažlice, Hodušice, Jablonná, Klatovy, Koloveč, Krašov, Letov, Manětín, Modřejovice, Nepomuk, Osvračín, Přívozec, Pšov, Pušperk, Račín, Slatina, Svrčovec, Stříbro, Úterý, Vrbice	25	29,8 %
≥ 50 km < 100 km	Beroun, Hrádek, Cheb, Kolovraty, Most, Netonice, *Nýrsko*, *Písek*, *Praha*, Rabí, Vildštejn	11	13 %
≥100 km.	Benátky, Salzburg, *Ústí nad Labem*	3	3,6 %

Komparativní analýza

Srovnání různorodých geografických horizontů kšaftovníků potvrzuje, že Olomouc byla ve sledovaném období politicky i ekonomicky významnějším městem než Plzeň, neboť z tohoto hlediska není rozhodující celkový počet zmíněných lokalit, ale spíše počet velmi vzdálených sídel (kategorie ≥ 100 km) a jejich hospodářský význam. V olomouckých závětech jsem na základě výše stanovených kritérií nalezl celkem 15 lokalit spadajících do uvedené kategorie. Jedná se o klášter Opatovice na Královéhradecku, o dvě panská sídla (Valdštejn a Ratibořice; v druhém případě ovšem příslušný odkaz nesouvisí přímo s tamními pány), o dvě nevýznamné vsi (Borovnička, Ulicko) a dále již o samá poměrně významná města – Nysu a Skoczów ve Slezsku, Krakov a Krosno v Malopolsku, Bratislavu a Kremnici v Horních Uhrách a dolnorakouský St. Pölten. Praha a Vídeň patřily k nejpřednějším městům středovýchodní Evropy. Naproti tomu v plzeňských závětech jsem zmínky o takto vzdálených lokalitách nalezl pouze tři – konkrétně o Ústí nad Labem a o dvou zahraničních střediscích dálkového obchodu – Benátkách a Salcburku. Překvapující je, že jsem v plzeňských posledních vůlích nenašel žádnou zmínku o Norimberku ani Řeznu.

Přesto i geografický horizont plzeňských testátorů lze hodnotit jako poměrně široký, což se pokusím ilustrovat na dvou příkladech. Počet lokalit za hranicemi domovského města, do nichž směřovaly *zbožné* odkazy olomouckých (13) a plzeňských (11) testátorů, v tabulkách 1 a 2 zvýrazněné kurzívou, je menší než v případě města Znojma v letech 1409–1479 (18). Podívejme se však důkladněji, o jak vzdálená a významná sídla se ve znojemských závětech jednalo. Osm z nich jsou vsi v blízkém okolí Znojma (do 10 km). Naopak ve vzdálenosti přes 25 km od Znojma leží z uvedených 18 lokalit pouze Bítov a dvě nevelká města – Moravské Budějovice a Jemnice.[64] K tomu dodejme, že autorem odkazu ve prospěch jemnického špitálu byl tamní měšťan Petr, který při pobytu ve Znojmě náhle onemocněl a rozhodl se sepsat zde poslední vůli.[65] Nejseverněji situovanou ze zmíněných vesnic jsou Horní Kounice, nejvýchodněji leží Jaroslavice. Navzdory velmi malému počtu údajů, které jsou pro léta 1409–1479 k dispozici, mám za to, že geografický horizont znojemských testátorů zdaleka nedosahoval takového rozsahu jako v případě Olomoučanů a Plzeňanů. Ve většině případů se omezoval na nedaleké vsi, z nichž obvykle dotyční kšaftující znojemští měšťané pocházeli. Tento závěr plně koresponduje se zjištěním Jaroslava Marka, že Znojmo se již v 15. století s Brnem, Olomoucí ani Plzní nemohlo poměřovat velikostí ani významem.[67]

Druhým příkladem je stříbrský imigrační horizont posledních dvou desetiletí 14. a prvních dvou desetiletí 15. století, který se pokusil rekonstruovat Nodl na základě údajů o místě původu nově evidovaných poplatníků v berních knihách z let 1380–1392 a 1402–1419.[68] Jednoznačně identifikovatelné místo původu je v tomto prameni uvedeno u přibližně 70% všech přistěhovalců v příslušném období. V případě zbývajících 30% se buď v oblasti západních Čech nachází více lokalit s týmž názvem, nebo není uvedený název možné ztotožnit s žádnou známou sídelní jednotkou. Méně příznivá druhá varianta nicméně platí pouze pro tři místa, z nichž pocházelo celkem pět z více než 200 imigrantů zachycených v berních knihách z let 1380-1419. Z těchto důvodů sdílím Nodlův názor, že pro sledování střednědobých imigračních trendů se jedná o pramen dostatečně reprezentativní. Za zásadní problém nepovažuji ani to, že zachycuje mírně odlišný geografický horizont než měšťanské testamenty. Jak ukazují příklady Olomouce a Plzně, oblasti, z nichž pocházeli noví měšťané, kde testátoři vlastnili nemovitý majetek a kde žili jejich příbuzní a přátelé zmiňovaní v závětech, se do značné míry překrývají. Jedinými typy sídel, která tento horizont obvykle přesahovala, byla centra dálkového obchodu a několik obdarovaných kostelů a klášterů.

Poněvadž více než čtvrtina místních jmen mohla patřit více než jednomu západočeskému sídlu, navrhuje Nodl rozlišovat minimální a maximální přistěhovalecký horizont. Pro vytyčení „minimálního horizontu" v případě nejasností vždy akceptoval sídlo nejbližší, v případě „maximálního horizontu" naopak sídlo nejvzdálenější. Pokaždé ale takové, které leží v okruhu maximálně 50 km vzdušnou čarou od Stříbra. Vzhledem k tomu, že jsem v případě sporných lokalit v geografickém horizontu Olomoučanů a Plzeňanů, kterých byl jen nepatrný zlomek, volil nejpravděpodobnější variantu nejbližšího možného sídla, použiji pro účely této komparace Nodlův „minimální horizont".[69] Podíl jednotlivých lokalit nacházejících se v příslušných vzdálenostech od města Stříbra přehledně shrnuje tabulka č. 3.

Tab. 3 – stříbrský přistěhovalecký horizont v letech 1380–1419

vzdálenost	počet	podíl
1–10 km	73	35,8 %
11–20 km	48	23,5 %
21–30 km	64	31,4 %
31–40 km	5	2,5 %
40–50 km	14	6,8 %

Hlavní rozdíl geografického horizontu, z něhož pocházeli noví olomoučtí měšťané, a kam sahaly příbuzenské vazby olomouckých a plzeňských testátorů, proti stříbrskému imigračnímu horizontu tedy spočívá v podílu vzdálenějších lokalit. Při snaze o komparaci však narážíme na skutečnost, že absolutní většina míst nacházejících se více než 50 km od Olomouce či Plzně byla v příslušných závětech zmíněna v obchodním (tamní dlužníci či věřitelé testátora) nebo dobročinném kontextu (obdarované kostely či kláštery). Jedná se tedy o údaje nesouměřitelné s místy původu nově příchozích majetných obyvatel Stříbra. Zcela rezignovat na srovnání, jehož cílem není zjištění přesných čísel, nýbrž zachycení obecnějších střednědobých a dlouhodobých trendů, však nemusíme. Udělat si alespoň hrubou představu o „obchodním horizontu" obyvatel Stříbra umožňují některé zápisy ve stříbrských knihách soudnictví nesporného z téhož období, zejména zástavní a úvěrové smlouvy. Mezi věřiteli stříbrských měšťanů jednoznačně převládali obyvatelé blízkých měst a městeček.[70] Z lokalit vzdálených od Stříbra přes 50 km zmiňují stříbrské knihy soudnictví nesporného pouze Cheb a Norimberk.[71]

Závěr

Lze tedy konstatovat, že geografický horizont obyvatel Olomouce a Plzně jako v rámci českých zemí velkých a významných měst byl prostorově rozsáhlejší než v případě obyvatel Stříbra a Znojma; a že na rozdíl od geografického horizontu stříbrských a znojemských měšťanů zahrnoval nezanedbatelný počet větších a hospodářsky významnějších sídel. Zjištěné závěry tak nasvědčují platnosti teorie, že rozsah geografického horizontu měšťanů v pozdním středověku byl přímo úměrný lidnatosti a hospodářskému a politickému významu daného města.

Poznámky

[1] Flodr, M. (ed.): Pamětní kniha města Brna z let 1343–1376 (1379). Brno 2005. ISBN 80-86488-19-5.

[2] Elbelová, I. et al. (ed.): Pamětní kniha města České Lípy 1461–1722. Ústí nad Labem 2005. ISBN 80-7044-620-X.

[3] Gilar, Š. (ed.): Městská kniha České Třebové (1375–1488). Ústí nad Orlicí 2000. ISBN 80-86368-01-7.

[4] Kocánová, B. – Kučera, K. – Tomas, J. et al. (ed.): Městská kniha Litoměřic 1341–1562 v kontextu písemností městské kanceláře. Ústí nad Labem 2006. ISBN 80-7044-736-2.

[5] Spáčilová, L. – Spáčil, V. (eds.): Památná kniha Olomoucká z let 1430–1492, 1528 (Kodex Václava z Jihlavy). Olomouc 2004. ISBN 80-244-0784-1.

[6] Čoupková, M. (ed.): Nejstarší uherskohradišťská městská kniha (Liber negotiorum civitatis Hradisch). Uherské Hradiště 2001. ISBN 80-86185-16-8.

[7] Protze, H. (ed.): Das älteste Zwickauer Stadtbuch (1375–1481) und seine Sprache. Berlin, Bern, Bruxelles, Frankfurt am Main, New York, Oxford, Wien 2008. ISBN 978-3-631-58226-8.

[8] Kübler, T. – Oberste, J. (ed.): Die drei ältesten Stadtbücher Dresdens (1404–1476). Leipzig 2007. ISBN 3-86583-212-1.

[9] Brauneder, W. – Jaritz, G. (ed.): Die Wiener Stadtbücher 1. (1395–1400), Wien, Köln, Weimar 1989; 2. (1401–1405), Wien, Köln, Weimar 1998; 3. (1406–1411), 4. (1412–1417). Wien, Köln, Weimar 2006. ISBN 3-205-05239-0, 3-205-98972-4, 3-205-77391-8, 978-3-205-78457-9.

[10] Steinführer, H. (ed.): Die Weimarer Stadtbücher des späten Mittelalters: Edition und Kommentar. Köln, Weimar, Wien 2005. ISBN 3-412-16104-7.

[11] Doležalová, E. – Jíšová, K. (ed.): Pozdně středověké testamenty v českých městech: prameny, metodologie a formy využití. Praha 2006, s. 9. ISBN 80-86197-72-7. Již o čtyři roky dříve byl nicméně publikován sborník pojednávající o testamentární praxi v severočeských městech – Hrubá, M. (ed.): *„Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle.“* Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době. Ústí nad Labem 2002. ISBN 80-7044-440-1.

[12] Doležalová, E. – Jíšová, K (eds.): c. d., s. 9.

[13] K témuž problému v německém prostředí viz Baur, P.: Testament und Bürgerschaft. Alltagsleben und Sachkultur im spätmittelalterlichen Konstanz. Sigmaringen 1989, zejm. s. 61. ISBN 3-7995-6831-X.

[14] Spáčil, V. (ed.): Nejstarší městská kniha olomoucká z let 1343–1420. Olomouc 1982.

[15] Spáčilová, L. – Spáčil, V. (eds.): c. d.

[16] Strnad, J. (ed.): Listář královského města Plzně a druhdy poddaných osad – část I. (1300–1450). Plzeň 1891; část II. (1450–1526).Plzeň 1905.

[17] Malý, T.: Co nabízejí (raně novověké) testamenty. Zamyšlení nad možnostmi kvantifikace. Časopis Matice moravské 126, 2, 2007, s. 253. ISSN 0323-052X.

[18] Ve dvou novoměstských knihách kšaftů zachycujících období 1436–1494, se jich nachází více než 1300 (viz Krzenck, T.: Prager und Pilsner Frauentestamente der Hussitenzeit im Vergleich. Mediaevalia Historica Bohemica 4, 1995, s. 266). ISSN 0862-979X.

[19] Jak uvádí Baur, P.: c. d., s. 61 (jako pozn. 13), nejbohatší pramenný materiál z měst na území dnešní spolkové země Bádensko-Württembersko se nachází v Kostnici (221 testamentů z let 1360–1469). V poměrně významném Freiburgu celkový počet testamentů datovaných do roku 1530 činí 73. Pro švábský Ravensburg, město srovnatelné velikosti jako Olomouc a Plzeň, máme k dispozici pouhých 26 testamentů z let 1306–1517.

[20] K magdeburskému právu viz např. Spáčilová, L. – Spáčil, V. (eds.): Míšeňská právní kniha – Historický kontext, jazykový rozbor, edice. Olomouc 2010. ISBN 978-80-7182-280-6. K tradici norimberského práva v českých zemích viz např. Flodr, M.: Brněnské městské právo. Brno 2001. ISBN 80-86488-00-4.

[21] Šimůnek, R.: Šlechta a města v pozdním středověku: kontakty, konfrontace a geografický horizont. Historická geografie 33, s. 199. ISSN ISSN 0323-0988. ISBN ISBN 80-7286-080-1.

[22] Srov. Wiendlová, Z.: Geografický horizont středočeských vesničanů na konci 14. století, Český časopis historický, 1, 1995, s. 74. ISSN 0862-6111.
[23] Mezník, J.: Noví olomoučtí měšťané v 15. století. Časopis Matice moravské 77, 1958, s. 327–357.
[24] Nodl, M: Sociální aspekty pozdně středověkého městského přistěhovalectví. In: Sociální svět středověkého města, Colloquia mediaevalia Pragensia 5, red. NODL, M.: Praha 2006, s. 3–96.
[25] V *Nejstarší městské knize Olomoucké* z let 1343–1420 se nachází pouze 7 kšaftů, z nichž nejstarší je datován rokem 1350. Druhá nejstarší z olomouckých městských knih – *Kodex Václava z Jihlavy* – je již počtem dochovaných testamentů podstatně bohatší. Obsahuje celkem 124 posledních vůlí z let 1421–1466. Josef Strnad editoval celkem 87 závětí obyvatel Plzně z let 1350–1468, jež jsou daty svého vzniku poměrně rovnoměrně rozloženy do celého zkoumaného období.
[26] Jak jej rekonstruoval Martin Nodl ve výše zmíněné studii.
[27] Při rekonstrukci geografického horizontu znojemských měšťanů vycházím ze závěrů, k nimž dospěla Věra Tlapáková při analýze znojemských kšaftů z let 1409–1479. Viz Tlapáková, V.: Testamentární praxe ve Znojmě v 15. století. In: Jižní Morava 41, sv. 44, 2005, s. 29–43; Táž: Zbožné odkazy v testamentech znojemských měšťanů do roku 147. In: Ročenka OA-Znojmo 2004, sv. 19, 2005, s. 13–23.
[28] Mezník, J.: c. d., s. 351.
[29] Macek, J.: Jagellonský věk v českých zemích (1471-1526), díl 3. Města. Praha 1998, s. 27. ISBN 80-200-0629-X.
[30] Bělohlávek, M. et al.: Dějiny Plzně, I. Od počátků do roku 1788. Plzeň 1965, s. 57.
[31] Hoffmann, F.: Jihlava v husitské revoluci. Havlíčkův Brod 1961, s. 45.
[32] Mendl, B.: Sociální krise a zápasy ve městech 14. věku. Praha 1926.
[33] Znojmo, podobně jako Brno, prožilo vrchol svého pozdně středověkého rozkvětu ještě před morovými ranami v polovině 14. století, po nichž zabředlo do dlouhého období stagnace. Srov. Marek, J.: Společenská struktura moravských královských měst v 15. a 16. století. Praha 1965, s. 24–26.
[34] Čechura, J.: Vývoj majetkové diferenciace ve Stříbře v 2. desetiletí 15. století. Časopis národního muzea, řada A, 156, č. 3–4, 1987, s. 21–40. ISBN 80-7088-061-9.
[35] K obchodním trasám a aktivitám olomouckých kupců viz Spáčilová, L.: Zahraniční obchod v předbělohorské Olomouci. Folia historica bohemica 13, 1990, zejm. s. 139–145. ISSN 0231-7494.
[36] Bělohlávek, M. et al.: c. d., s. 118–120.
[37] Dřímal, J.: Sociální složení a majetek obyvatel Brna v letech 1365 až 1509. Brno v minulosti a dnes, 6, 1964, zejm. s. 287.
[38] Kaňák, B. – Stejskal, J. – Zaoral, R.: Z bouří husitské revoluce do renesanční Evropy. In: Bartoš, J. (ed.): Olomouc: malé dějiny města. Olomouc 2002, s. 82. ISBN 80-244-0493-1.
[39] Nešpor, V.: *Dějiny města Olomouce* (2. vyd.). Olomouc 1998, s. 77. ISBN 80-7198-343-8.
[40] Veselý, M.: Vybrané aspekty testamentární praxe v pozdním středověku (na příkladu měst Olomouce a Plzně v letech 1350–1469). Diplomová práce. Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy. Praha 2010.
[41] Údaje převzaty z Čechura, J.: Vývoj majetkové diferenciace ve Stříbře ve druhém desetiletí 15. století. Časopis národního muzea v Praze, 157, 1987, č. 1–2, s. 21–40.
[42] Vesnice ležící 6 až 7 km severoseverozápadně od Valašského Meziříčí.
[43] Směrem od severozápadu k jihovýchodu se jedná konkrétně o Brantice, Stěbořice, Hradec nad Moravicí a Březovou.
[44] Viz Spáčilová, L. - Spáčil, V (eds.): Míšeňská, c. d.
[45] PKO 588
[46] PKO 537
[47] PKO 567
[48] PKO 586
[49] *„Item her hot vormeldet, wie her hern Haschken von Waldstein diner gewest ist, der hot im eyn schadbriff geben und als her gefangen ist gewest, hot man im drey pherd, harnusch und ein silberin gurtel genomen und her hot sich selber aus gefenknis musen ledigen mit hundert schocken.“* (PKO 570)
[50] PKO 518

[51] PKO 576, PKO 577
[52] PKO 473
[53] PKO 458
[54] Ibid.
[55] Údaje čerpány z Mezník, J: c. d., s. 345–348.
[56] Ves Veselá u Rokycan, samotné Rokycany a dále několik vsí ležících severně od Rokycan (Volduchy, Kokotsko, Všenice, Přívětice, Stupno, Mostiště).
[57] Konkrétně se jedná o Úněšov, Březín, Račín – již neexistující dvorec, který se nacházel asi 2 km západně od Březína, Úterý, Manětín, Dolní Jamné, Krašov, Pšov a Jablonnou.
[58] Dnes místní část obce Slabce
[59] LKMP II 71
[60] LKMP II 71
[61] LKMP I 138
[62] LKMP I 83
[63] Salzburg je zmíněn ve dvou závětech – LKMP I, 357 a LKMP II 71; Benátky v jedné – LKMP I 357.
[64] LKMP II 71
[65] Přehled lokalit převzat z Tlapáková, V.: c. d., s. 23.
[66] Identitu tohoto testátora jsem odhalil díky článku Tlapáková, V: c. d.
[67] K velikosti Znojma, příjmům města a majetkové struktuře obyvatelstva ve srovnávací perspektivě viz např. Marek, J.: c. d., zejm. s. 24–26.
[68] Nodl, M.:c. d., s. 3–96.
[69] Tamtéž, s. 52–53.
[70] Jmenovitě Boru, Klatov, Nové Vsi, Plané, Plzně, Rokycan, Tachova a Teplé.
[71] Tamtéž, s. 57–58.

Resümee

Geografischer Horizont der Olmützer und Pilsener Bürger im Lichte der Testamente des 14.–15. Jahrhunderts

Martin Veselý

Gegenstand dieser Studie ist die Rekonstruktion des geografischen Horizonts der Olmützer und Pilsener Testatoren aus den Jahren 1350-1469, basierend auf der Analyse der in ihren Testamenten angeführten topografischen Daten. Dieser Horizont wird ferner mit dem geografischen Horizont der Einwohner der Stadt Znojmo (Znaim) als Vertreter der Städte mittlerer Größe und des kleinen provinziellen Stříbro (Mies) verglichen. Das erste Ziel ist es, das Maß der Gültigkeit jener Theorie zu prüfen, wonach eine direkte Proportionalität zwischen dem direkten geografischen Horizont der spätmittelalterlichen Bürger und der wirtschaftlichen sowie politischen Bedeutung der Stadt existiert. Das zweite Ziel ist es, auf die Nützlichkeit der Testamente als Quellen zur Feststellung der wirtschaftlichen, sozialen und verwandtschaftlichen Bindungen der Bürger hinzuweisen.

Die Analyse der Testamente belegte eindeutig die Gegebenheit, dass der geografische Horizont der Olmützer und Pilsener Testatoren im Vergleich zu den Einwohnern der Städte Stříbro (Mies) und Znojmo (Znaim) weiter gefasst war.

Die Forschung bestätigte ferner, dass die Testamente eine gewinnbringende Quelle zur Aufdeckung des geografischen Horizonts der Bürger des Spätmittelalters darstellen und ein Bild ergeben, das mit den auf der Grundlage unterschiedlicher Quellentypen rekonstruierten geografischen Horizonten vergleichbar ist.

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci
č. 302: 35–52, 2011

Olomoucký malíř Dionýs Strauss (1660–1720) II

Dionýs Strauss, a Painter from Olomouc (1660–1720) II

Leoš Mlčák

Abstrakt
Nejvíce informací o životě a díle Dionýsa Strausse prozatím obsahuje jediné monografické zpracování, publikované v roce 1944 profesorem olomoucké teologické fakulty Augustinem Neumanem.[1] Opírá se o excerpci pramenů uložených v Moravském zemském archivu v Brně, především fondu shromážděného Janem Pavlem Cerronim a archivu premonstrátské kanonie na Hradisku u Olomouce, jejímž byl Strauss členem. Významné zprávy o malířově studijní cestě do Itálie obsahuje dochovaná korespondence. Mimořádný význam má malíř především jako neúnavný a pilný autor ikonografických konceptů, studující starší prameny a literaturu a pozorně sledující i soudobý umělecký vývoj. V tomto ohledu byl žákem a nástupcem proslulého olomouckého malíře Antonína Lublinského, s nímž měl společný také osud řádového klerika. Shodně s ním se snažil sbírat grafické listy a kresby italských malířů a sestavovat z nich vázaná alba. Tak vzniklo i album věnované jeho velkému vzoru Carlo Maratimu, dnes uložené ve sbírce arcibiskupské grafiky v Kroměříži.[2] Studie kriticky navazuje na Neumanovu monografii a přináší soupis, rozbor celého dosud zjištěného Straussova díla, včetně několika nových atribucí.

Abstract
The most comprehensive information on the life and work of Dionýs Strauss may be found in the only existing monograph, published in 1944 by Augustin Neumann, a professor of the Theology Faculty in Olomouc. His sources were mostly documents from the Moravian Country Archive in Brno, in particular the archive fund collected by Jan Pavel Cerroni and the archive of the Premonstratensian Canonry in Hradisko u Olomouce, the order Strauss was a member of. Surviving correspondence provides important information about the painter's study journey to Italy. The painter achieved greatest significance as a tireless and diligent author of iconographic concepts, a student of older sources and literature who was at the same time keeping an eye on the current artistic development. In this respect, he was a pupil and successor of Antonín Lublinský, the renowned painter of Olomouc and also a cleric of the order. Like Lublinský, Strauss collected prints and drawings by Italian artists and organised them in bound albums. One of these albums, dedicated to a man he looked up to, Carlo Marati, is currently deposited in the archbishopric art collection in Kroměříž.[3] The study is a critical follow-up to Neuman's monograph, presenting a list and analysis of all known surviving works of Strauss, including several newly-attributed paintings.

Klíčová slova: Dionýs Strauss, malířské dílo, ikonografické koncepty, nové atribute
Key words: Dionýs Strauss, biography, painting, iconographic concepts, newly-attributed work

Inventor

Největší pozornost malíř věnoval konceptům nástěnných maleb. Nejstarším byla nedochovaná fresková výzdoba letního refektáře v konventní zahradě, postaveného v roce 1694. S převorem Wanckem o ní Strausss jednal 12. dubna 1695; 25. dubna 1695 se na Hradisko dostavil nejmenovaný malíř, který ji měl provádět. S malířem se počítalo i pro zhotovení figurálně zdobených slunečních horologií na hlavní věži.[93] Podle popisu jejich ikonografie byly i tyto malby realizovány podle Strausssových návrhů. Na východní straně věže, obrácené k poutnímu kostelu na Svatém Kopečku, to byla Panna Marie Svatokopecká, k níž se uchylovaly ovečky namalované u každé z hodin číselníku.[94] Ze stran přilétající ptáci zpívali *Ave*. Na jižní straně, nad vstupním portálem do konventu, byl zobrazen zakladatel premonstrátského řádu sv. Norbert s monstrancí a patron kláštera sv. Štěpán. Na severní straně, obrácené do konventní zahrady, byl namalován sv. Viktor v oblacích, který před bouřemi svým stínem chránil kvetoucí rostliny. Jeho relikvii, uloženou na bočním oltáři v poutním kostele na Svatém Kopečku, získala kanonie od papeže Inocence XI. Ostatky přinesl v roce 1689 z Vídně převor Bernard Wancke.[95]

Kompozici s Pannou Marií na východní straně doplňoval nápis: „*A Solis ortu usque ad occasum laudabile nomen Dominae*“ (Jméno [naší] Paní je hodné chvály od východu až do západu slunce). Na jižní a severní straně byly nápisy obšírnější, s chronogramy udávajícími rok dokončení hrubé stavby věže 1696. Na jihu bylo horologium doplněno nápisem s mystickým obsahem: „*Me DeCorent oLeae VernantqVe eX sangVIne saXa sVstIneant Vna*“ (Ať mne krášlí olivy a zelenají se z krve, skály ať mne podpírají). Figuru sv. Norberta provázel nápis: „*Sole beato isto qualibet horae fluent*“ (Tímto blaženým sluncem stále plyne čas), figuru sv. Štěpána: „*Dirige iste polum*“ (K tomuto nebi směřuj). Na severní straně byl umístěn erekční nápis s chronogramem „*NorbertVs abbas graDICensis LI In anno regIMInIs sVI XVIII eremit*“ (V 18. roce svého úřadu postavil 51. hradiský opat Norbert). Figuru sv. Viktora, patrona proti zlému povětří a temným bouřím, provázel nápis: „*Umbris umbra nocet prodest crecentibus ambra*“ (Stín škodí temnotám, stín prospívá rostoucím rostlinám).[96]

Jen z klášterního diária je znám i popis výzdoby nové konventní lékárny, v roce 1700 zřízené poblíž hlavního vstupu do konventu. Stará lékárna byla předána Dionýsovi Straussovi a malířům, kteří pro svou práci potřebovali více prostoru. Nová lékárna měla kruhový půdorys, sdružené okno a vstupy z chodby, z cely lékárníka a z laboratoře. Do středu kopulové klenby, vytónované do blankytného tónu, Strauss namaloval Immaculatu, šlapající na symbolického hada hříchu. Scénu provázel latinský nápis, citát 37. verše XVIII. žalmu: „*Non sunt infirmata vestigia mea*“ (Nohy se mi nepodvrtnou).[97] Malba byla Straussem nejen navržena, ale i provedena. Nešlo ale zřejmě o fresku, jak bývá uváděno, ale o olejomalbu na hlazené omítce. Provedený sondážní průzkum bohužel žádné stopy po malbě nezjistil.[98] Námět Immaculaty Strauss zvolil již v předchozích letech na obrazech darovaných převorovi Wanckemu a opatu Želeckému. Stejné téma malíř použil roku 1704 v návrhu již zmíněné univerzitní bakalářské teze, určené pro Julia Arnošta sv. pána z Gellhornu. Dalším dílem z roku 1700 byly obrazy ze života zakladatele premonstrátského řádu sv. Norberta, zavěšené 10. července v dolním ambitu, navržené a z části i provedené Dionýsem Strausssem.[99]

V letech 1702–1704 vznikla podle Straussova konceptu malířská a sochařská výzdoba konventní knihovny, kterou se Strauss začal zabývat už v Itálii. Jejími autory byli sochař Baldassare Fontana a malíř Inocenzo Monti. Signována je kryptogramy, které na fresce nedávno dešifrovala Jana Zapletalová. Celý ikonografický program je velmi obsáhlý, spirituální a mnohovrstevnatý. To místy umožňuje i rozdílný výklad jednotlivých scén a kompozicí. Je dokladem hluboké zna-

Sv. Tomáš Akvinský, obrazová příloha tisku z roku 1702
(Foto: Leoš Mlčák)

losti bible, literatury a umění, který znovu potvrzuje značnou šíři Straussových invencí.

Hlavním akcentem výzdoby hradiského knihovního sálu se stala *Apoteóza Nejsvětějšího jména Ježíš*. S jeho významnější barokní úctou se v kanonii setkáváme již dříve, v roce 1689 byl například Nejsvětějšímu Jménu Ježíš zasvěcen jeden ze zvonů poutního kostela na Svatém Kopečku, ulitý vídeňským zvonařem Jáchymem Grossem.[100] Osově symetrická kompozice výzdoby obdélné zrcadlové klenby knihovny se skládá ze tří nástropních fresek, dvou maleb v kasulových rámech nad oběma vstupy a deseti maleb na obou delších stranách. Malířskou výzdobu doplňují na klenbě zlacené medailóny s figurální reliéfy. Celá kompozice, z části inspirovaná barokní litanií k Nejsvětějšímu jménu Ježíš, je dynamicky svázána komparsem puttů, vegetabilními ornamenty, římsami a plastickými rámy.

Kompoziční jádro střední malby tvoří figury Krista, Panny Marie se zářícím trigramem IHS na prsou, symbolizujícím podobně jako na starší malbě v kapitulní kapli vtělené slovo, a sv. Jana Křtitele, který jako Ježíšův předchůdce symbolicky spojuje Starý a Nový zákon a uzavírá řadu starozákonních proroků. Smysl kompozice vyjadřuje nápis: *DISCITVR VERBO SAPIENTIA VNO* (Moudrosti se učí jedním slovem), slovem božím, jménem Kristovým. Čtyři evangelisté poskytují autentická svědectví o Kristovi a jeho slovech, církevní otcové poukazují na jejich kodifikovanou interpretaci. V dalších polích je zastoupen zakladatel řádu sv. Norbert s biblickou citací *IPSE ERAT DVX VERBI* (Sám byl průvodcem slova),[101] a patron kanonie prvomučedník sv. Štěpán, rovněž s novozákonní biblickou citací: *TESTIMONIVM PERHIBVIT VERBO* (Svědectví vydal o slově).[102] Na freskách v kasulových rámech, namalovaných nad vstupy do knihovny, se na prvním vyobrazení narozenému Kristovi společně klaní Tři králové a pastýři. Scénu provází biblický citát *COGNOVERUNT DE VERBO*, odkazující

na text z Lukášova evangelia.[103] Na protějším vyobrazení kraluje král králů, zmrtvýchvstalý Kristus, s atributy moudrosti a symboly eucharistie. Připojený biblický citát *OMNIBUS OMNIA FACTUS SUM* (Všem jsem se stal vším) pochází z prvního listu Korintským.[104]

Také v dalších malbách rozmístěných na delších stranách zrcadlové klenby lze vyčíst inspirující odkazy na jednotlivé invokace litanie k Nejsvětějšímu Jménu, v nichž Ježíš je jako král slávy útočištěm, dobrým pastýřem, otcem chudých, věčnou moudrostí, pravým světlem, neskonalým dobrem, radostí andělů, králem patriarchů, mistrem apoštolů, učitelem evangelistů, silou mučedníků, světlem vyznavačů i korunou všech svatých. Novou významovou vrstvu těchto maleb po obvodu klenby připomněla ve své poslední studii Michaela Šeferisová-Loudová, která v mnohém doplnila i korigovala moje předchozí interpretace.[105] Do středů delších stran jsou vložena tonda. První malba je ilustrací 85. žalmu, verše 11 „M*isecordia et Veritas obviaverunt sibi, Iustitia et Pax osculatae sunt*" (Setkají se Milosrdenství a Věrnost, Spravedlnost s Pokojem si dají políbení).[106] Verš je považován za starozákonní předobraz novozákonního Navštívení, setkání Panny Marie a sv. Alžběty. Na druhém ze středů je zobrazen sv. Lukáš, který podle sedícího Krista maluje podobiznu sedící Panny Marie. V dolní části kompozice putto vytesává podle téhož modelu sochu z kamene. Michaela Šeferidesová-Loudová tuto malbu, která je zároveň alegorií malířství a sochařství, opět vztahuje k Navštívení, o němž se Evangelista Lukáš jako jediný zmiňuje. Sochu interpretuje jako vyobrazení matky sv. Jana Křtitele sv. Alžběty. Zbývajících osm scén spojují motivy zářícího Ježíšova Jména a knihy. V první dvojici Bůh Otec, zdroj věčné moudrosti, posílá v podobě slova svého syna na zemi, který se jako Beránek Boží pro spásu člověka obětuje. Druhou dvojici podle Šeferisové-Loudové spojuje šíření Slova, třetí křesťanská víra slovem božím uzdravující lidská srdce od smrtelných hříchů a čtvrtou slovo boží Starého a Nového zákona. Čtyři zlacené rohové štukové medailóny vyplňují Kristovy starozákonní prefigurace, zastoupené scénami ze životů Samsona, Joba, Abraháma a Ábela. Na zlacených medailonech po obvodu klenby je vyobrazeno 12 synů Jákobových, kteří znamenali spolu se svými potomky počátek 12 kmenů Izraele, z nichž vzešel Ježíš Kristus. V medailonech na okenních špaletách bylo v roce 1704 vymodelováno 24 izraelských králů, Kristových předků, 12 apoštolů a namalováno 24 starozákonních proroků, kteří předpověděli Kristův příchod.[107] Významnou inspirací k tomuto dílu bylo Straussovo italské studium a poznání zejména římských maleb, zvláště strhující fresky Giovanni Gaulliho oslavující Nejsvětější jméno Ježíš na klenbě římského jezuitského kostela Il Gesù.

Velkou pozornost Strauss věnoval malířské výzdobě rezidence v Šebetově. K sestavení jejího ikonografického konceptu, zachovaného v již zmiňovaném kroměřížském albu, Strauss využil také 5 kreseb v oválných rámech, které nahoře i dole doplnil svými přípisy.[108] Kresby neznámého autora jsou ovlivněny Marattim a není vyloučeno, že mohou pocházet i z jeho ruky.[109] Čtyři jsou dochovány v albu, páté vytržené z alba se dostalo do sbírek olomouckého Muzea umění.[110] Představují Jonáše vyvrženého z břicha velryby[111] Josefa Egyptského hostícího bratry[112] Proroka Eliáše přivádějícího vdově syna, kterého vzkřísil z mrtvých,[113] Hostinu Esteřinu[114]Abraháma se třemi hosty.[115] Vyobrazení určené pro ložnice hostů nahoře i dole doplňují přípisky. Horní se doslovně shodují s příslušnou pasáží textu ikonografického návrhu. Obsahují stručný popis námětu s odkazem na biblické líčení daného příběhu a znění nápisu, který měl realizovanou malbu doprovodit. Rozsáhlejší poznámky v dolní části folia představují výpisky z Bible, vztahující se úzce k proponované scéně.

Většina šebetovských maleb bohužel již neexistuje. Zanikly malby v ložnici pro urozené hosty, druhém hostinském pokoji, refektáři, místnosti pro správu rezidence a malé jídelně.[116] Dochovaly se pouze malby ve Slavnostním sále, provedené do starší štukové výzdoby, podle smlouvy z 20. září 1694 zhotovené sochařem Baldassare Fontanou. Na středním medailonu

je namalována scéna krále Šalomouna před Moudrostí, trůnící v iluzivním sloupovém chrámu s kopulí. Na jeho kladí obíhá nápis *IN AMICITIA ILLIUS DELECTATIO BONA Sap.8.*[117] (Je užitečné těšit se přátelstvím s ní). Kartuše na trůnu odkazuje na původ pravé Moudrosti, spočívající v boží prozřetelnosti. Podle knihy Přísloví si Moudrost vystavěla dům a vytesala sedm sloupů, které odpovídaly sedmi ve starověku známým planetám. Porazila dobytče, smísila víno a prostřela svůj stůl. Moudrost symbolicky mísí před Šalomounem víno ze zlatého džbánu do zlaté misky, nazývané krátér. Džbán má sám o sobě velmi mnoho významů a bývá mimo jiné považován i za symbol tajemství, protože očím skrývá svůj obsah. Na nejvyšším stupni chrámového interiéru stojí u stolu, jehož nohy jsou příznačně zdobeny lvími tlapami, král Šalomoun aby přijal dar moudrosti, který si vyžádal od boha. Jeho přijetím se stane nejmoudřejším a nejmocnějším králem Starého zákona.[118]

Do pyramidální kompozice náleží pětice antických mudrců, zakladatel kynické školy Diogenés, Archimédes, Pýthagorás, Platón a Aristoteles. Před oběma filozofy klečí mladík přinášející ke stolu Moudrosti knihu s pečetěmi, na které leží beránek, druhý jinoch roznáší v košíku filozofům kousky chleba. Na fresce měl být podle psaného konceptu mezi filozofy původně Kleanthés s kostrou. Kniha symbolizuje Novou smlouvu, v níž došla boží moudrost a prozřetelnost v Kristu svého naplnění. Jeho vykupitelskou obětí nastal přelom starých lidských věků a nastolení nového věku milosti a věčného života. Moudrost Ježíšova je v Novém zákonu postavena nad starozákonní moudrost Šalomounovu.[119] Ikonografie medailónů s personifikacemi čtyř věků, rozmístěných po obvodu stropu, vychází z Ovidiových Metamorfóz. Podle Ovidia následovaly po stvoření čtyři věky, z nichž první zlatý byl pozemským rájem. Každý další ale přinesl lidstvu více soužení a trápení.[120]

Zlatý věk je uvozen nápisem *AETATE AVREA RISVS ET DELITIAE* (Ve Zlatém věku byl smích a veselí), Stříbrný *AETATE ARGENTEA OMNIA ERANT OMNIS* (Ve Stříbrném věku bylo všechno všech), Bronzový *AETATE AEREA COEPIT VRBANITAS* (V Bronzovém věku byl počátek měst) a Železný *AETATE FERREA NVLLA SECVRITAS* (V Železném věku nebylo bezpečí).

K centrálnímu oválnému medailónu s králem Šalamounem před Moudrostí přiléhají fresky Přátelství Jonatána s Davidem a Alegorie o Nactiutrhači. V krajině u kamene Ezelu se objímá David, který patří ke Kristovým předobrazům, s Jonatánem. V pozadí přihlíží chlapec se šípy, které mu dal Jonatán, nejstarší syn zavrženého krále Saula, usilujícího Davidovi o život, aby se s nimi podle dohody vrátil do města. Scéna je vyvrcholením barvitého biblického příběhu o opravdovém přátelství, bratrské lásce a věrnosti.[121] Provázena je nápisy: *ANIMA IONATHAE / CONGLVTINATA EST / ANIMAE DAVID / Reg: I^{ma} S.* (Duše Jonatánova se spojila s duší Davidovou)[122] a *AMICVS FIDELIS MEDICAMENTVM VITAE Eccle 6* (Věrný přítel je lékem života).[123]

V popředí kompozice protilehlé fresky, uvozené nápisem *AMICVS FIDELIS / PROTECTIO FORTIS / ECCL: 6.* (Věrný přítel je pevná záštita)[124], je zobrazen ležící Nactiutrhač, který se k pomluvám zmocnil hlásné trouby Fámy. Roztrub zlaté stáčené trouby zdobí na znamení cudnosti a slušnosti sloní hlava. V levé ruce Nactiutrhač zoufale svírá zelenou větvičku se zelenými plody. Ta patrně pochází z moruše, která byla podle Plinia stromem moudrosti. Nactiutrhač je zpola zahalen žlutou drapérií, posetou zelenými listy z rozpadlého věnce, který měl na hlavě a jehož zbytky mu ještě zůstaly ve vlasech. Ztrestat se ho chystá vznášející se Spravedlnost s kulatým štítem. Zdobí ho dvě holubice, držící v drápech zlatý závěs s perlou. Holubice jsou narážkou na Obětování Panny Marie jako „vyvolené nádoby" Kristova vtělení. Perla, která vznikla ze světla, je křesťanským symbolem Krista jako Božího slova, které sestoupilo z nebe a narodilo se z Marie Panny. Z boží milosti je v poslední chvíli trest od Na-

ctiutrhače odvrácen a ruka Spravedlnosti přímluvou věrného přítele zadržena.[125] Připomínce věrnosti a statečnosti pravého přítele je věnován zadní prostorový plán kompozice. Zastoupena je v ní personifikovaná Statečnost s Věrností. Statečnost, ve zbroji a s taseným mečem, táhne symbol vratké Štěstěny, dvojité kolo s loukotěmi. Před kolem sedí dvojice objímajících se putti, držících na znamení svornosti svazek dřevěných prutů ovinutých řemenem, tak zvané fasces, které jsou také atributem personifikované trestající Spravedlnosti. Nad kolem Štěstěny je symbolická scéna vysvětlena nápisem: *NON ALIVS DISSOLVIT / AT HOSTIS* (Nikdo jiný než nepřítel nerozloučí). Na stupni, na kterém leží Nactiutrhač, je mravní smysl alegorie zdůrazněn citátem z Knihy Přísloví: *ABOMINATTIO HOMINVM / DETRACTOR Prov. 24 v.*[9] (Nactiutrhač se lidem hnusí).[126]

Milan Togner šebetovské fresky předběžně připsal malíři Bernardu Bonaventurovi Velehradskému, který je autorem z části signovaných obrazů ve farním kostele v Tištíně na Prostějovsku.[127] Narodil se kolem poloviny 17. století v Kroměříži, snad v roce 1654 nebo 1659. Patrně byl žákem Jana Reitsamera, malíře působícího v biskupských službách. Absolvoval studijní pobyt v Itálii a 8 let byl zaměstnán u hraběte Maximiliána ze Žerotína. V žádosti biskupovi o povolení cesty do Itálie se podepsal jen jako malířský pomocník. Zemřel 22. června 1729 v Olomouci.[128]

Na základě návrhu Dionýse Strausse vznikla freska v šebetovské kapli sv. Anny, kterou nechal na místě letohrádku roku 1711 postavit opat Bernard Wancke. Zanikla v roce 1842, kdy majitel panství Mořic hr. Strachwitz dal kapli přestavět na novogotický kostelík.[129] Podle Straussova popisu se uprostřed nad oblaky zjevil na vrcholu palmy Bůh Otec. Palma, rajský strom života, byla situována nad oltář, nad kterým byl nápis: *IN SENIO DULCISSIMA GIGNIT* (Přelíbezná ve stáří porodila). Po stranách palmy se nacházela dvojice putti. Atributem prvního na evangelijní straně byla truhlička naplněná perlami a perletí a nápis *DECOR O(MN)IS UNO* (Veškerý půvab v jednom). Atributem druhého na epištolní straně byla lastura s perletí a nápis *ME MATREM PART(US) HONORAT* (Porod mi zjednal čest jako matce).

Krajina z okolí Šebetova, kresba rudkou v albu Marat Icones (Foto: Leoš Mlčák)

Další putti, bez udaných nápisů, se nacházeli níže. Jeden z nich byl obtočen stuhou ozdobenou kameny. Nad vstupem do kaple držela jiná dvojice pučící révovou hůl, opět bez uvedeného nápisu. Pod palmou byli dva andělé držící tři propojené kruhy a nápis z Knihy Moudrosti: *IN AMICITIA ILLIUS DELECTATIO BONA Sapi 8va C: 33* (Je užitečné těšit se přátelstvím s ní). Malbu v kupoli původní kaple realizoval olomoucký malíř Josef František Weiskopf (?–1724). Žádné jeho dílo nebylo zatím identifikováno, z archivních pramenů pouze víme, že se podílel na zaniklých malbách jedné z kapitulních rezidencí.[130] Nabízí se i možnost, že Josef František Weiskopf, který přišel v roce 1702 do Olomouce z Prahy a byl roku 1704 prohlášen olomouckým cechovním mistrem, je totožný s malířem Josefem Františkem, který v roce 1706 maloval v hradiském patronátním kostele v Konici.[131]

Složitým vývojem prošla výzdoba konické rezidence. Dionýs Strauss odešel do Šebetova a Konice 12. října 1700, aby uvážil a připravil malířskou výzdobu opuštěného konického zámku.[132] Znovu odešel do Šebetova a Konice 28. února 1701. Měl zhotovit mapy a kresby panství pro výzdobu konického zámku. Pozůstatkem jeho nedoceněného úsilí zůstalo několik kreseb perem a rudkou v maratovském albu s německými identifikačními přípisky. O necelé dva měsíce později, 13. dubna, odešel za stejným posláním do Vřesovic.[133] Prvotní malby na konickém zámku vznikly podle Straussových návrhů v roce 1715. Už 25. dubna ale Strauss s blíže nejmenovaným malířem Janem Jiřím odešel do Konice sál znovu přemalovat. Diarista při této příležitosti ironicky poznamenal, že Strauss neustále tak hýří novými náměty, že je až vrtkavý.[134] Podle malířova popisu v již zmíněném kroměřížském albu byla jídelna zámku vyzdobena Danielem se lvem, Andělem, prorokem Eliášem, kterému přináší chléb a maso havran, a Samsonem, pro kterého z oslí čelisti vytryskla voda; sál vyobrazením Daniela, který umořil draka sousty ze smůly, vlasů a tuku.[135] Výzdobu jídelny osvětloval nápis *OMNIA SERVIUNT TIBI* (Tobě slouží vše), sál *OFFA HOSTIS DESUNT E(SS)E* (Tomu, kdo je nepřítel, se nedostává pokrmu). Také malířská výzdoba zámku ve Vřesovicích byla provedena podle Straussovy ikonografické koncepce.[136] Podle zápisu klášterního diaristy z roku 1705 byly v patře pokoje, jídelna a sál vyzdobený italskými štukatéry. Obrazy, závěsy a nábytek pocházel z odkazu světícího biskupa Ferdinanda Schröffela ze Schröffenheimu, zemřelého v roce 1702.[137]

S malířem Janem Jiřím byl Strauss také v Šebetově, odkud se oba podle diaristy vrátili 13. srpna 1718. Jan Jiří měl na Svatém Kopečku freskou vymalovat kapli Jména Panny Marie, kterou dal postavit opat Bernard Bönisch.[138] Malba byla ale nakonec svěřena Janu Michaelu Fissému st., činnému předtím v konventu na Hradisku.

Do starší vrstvy maleb konického sálu, vzniklé ještě za účasti Dionýsa Strausse, lze vřadit výrazově spíše konzervativní fresky na fabionu klenby, s těžkým dekorem a nepříliš výraznou barevností. K nim se zřejmě řadí i později korigovaná emblemata v okenních špaletách, s typicky utvářenou ornamentikou, obvykle svazující ikonograficky akcentované kompozice konventního malíře. Špalety všech 8 oken jídelny zdobí oválné medailony, vkomponované do ornamentiky s vegetabilními motivy, které provází zvlněné mluvící pásky s latinskými motty. Na většině zobrazených symbolů je připomínáno číslo tři, které odkazuje ke třem ústředním figurám fresky na stropě, zúčastněným na mystické apokryfní hostině, a nepřímo symbolicky i k Nejsvětější Trojici, k jejíž poctě byly v Konici konány slavné výroční poutě.

K mottu *VOCAT AD CONVIVIA* (Svolává k hostině) je připojeno vyobrazení zobající kvočny se třemi kuřaty, k mottu *INDE BENEDICTIO TOTA* (Odtud pochází všechno požehnání) prostřený stůl s ovocem. Nápis *CONVERSATIO NOSTRA in COELIo* (Naše rozmluva je v nebi) provází tři slétající se holubice, *DAT ESSE IN AETHERE* (Způsobuje, že jíme v letu) tři vlaštovky, *CASTVM CONVIVIVM* (Počestná hostina) lilie se třemi květy a PASCITUR

První pole malby v kapitulní kapli Panny Marie Sněžné (Foto: Radomír Surma)

INTER LILIA (Pase se mezi liliemi) ovce mezi dvěma liliemi. Lemma *IN TRINO PERFECTIO* (V trojici je dokonalost) souvisí s vyobrazením ruky držící trojúhelník, *SVSTINENT ORBEM* (Nadlehčují zemi) s rukou třemi prsty se dotýkajícími zeměkoule, *MELIORA RECONDIT* (Lepší ukrývá) prostřený stůl s puklým zralým fíkem, *VALOR IN TRINSECUS* (Hodnota je v trojjedinosti) s perlou v otevřené mušli, *COELVM IN ORBE* (Nebe na zemi) se zrcadlem odrážejícím měsíc a tři hvězdy. Do medailonu pod mottem *ANTICIPANT OMNES* (Předstihují všechny) je vkomponována zahrada s trojdílnou kaskádovou fontánou, pod *VIRGINVM CANDIDA* (Bělostná mezi Pannami) lilie se třemi květy nad kvetoucími květinami, pod *PERFECTIO SIMPLEX* (Prostá dokonalost) tři zobající holubice, pod *UNVM SVMVS* (Jsme jedno) krajina s duhou a pod *SOL(L)ICITA ES* (Měj se na pozoru) kvočna před kukaní se třemi vejci.

Mladší vrstvu maleb od Jana Jiřího Etgense, vzniklých až po Straussově smrti, představuje výmalba stropu, na níž v iluzivní otevřené sloupové architektuře sedí za prostřeným stolem Kristus mezi Pannou Marií a sv. Josefem. Na hudebním kůru pod nimi, s konvexně zvlněnou balustrovou poprsní, muzicírují andělé. Jiní andělé přinášejí pokrmy stolujícím, další se vznáší v oblačné sféře výjevu. Téma mystické hostiny sv. Rodiny, připomínané v apokryfním Pseudo-Matoušově evangeliu, je navozeno mluvící páskou, kterou nad stolem provází trojice andílků: *CONVERSATIO FERCULA CONDIT* (Rozmluva dovršuje hostinu).[139]

Z významných konceptů, které malíř také sám patrně realizoval, připisuji předběžně Dionýsu Straussovi pozoruhodnou a postupně odkrývanou malířskou výzdobu konventní kaple Panny Marie Sněžné na Hradisku. Kapitulní kaple Panny Marie Sněžné v bývalém premonstrátském konventu byla jedním ze čtyř nejvýznamnějších barokních sakrálních prostorů zdejší kanonie. Dalšími z nich byly konventní kostel Nanebevzetí Panny Marie, kaple sv. Štěpána a kaple sv. Kříže, v níž dříve stávalo proslulé mauzoleum zakladatelů. O významu těchto

objektů svědčila jejich pozoruhodná umělecká výzdoba i pozornost, která jim byla v každodenním řeholním životě kanonie věnována.[140] Starší středověká kapitulní kaple stávala dříve nedaleko odtud, na nynějším druhém nádvoří, podle kronikáře Ambrože Maldera zhruba asi v místě nynější studny. V patře nad ní byla ohřívárna. Kaple byla již tehdy zasvěcena Panně Marii Sněžné a její podobu zhruba zachycuje veduta kláštera z poslední třetiny 17. století. Zanikla v roce 1692, kdy byla zbořena v důsledku postupující výstavby raně barokního konventu, budovaného od roku 1686 opatem Norbertem Želeckým z Počenic. Existenci této kaple zřejmě předcházela na Hradisku ještě starší tradice a mohla se jí týkat už zmínka z roku 1257, kdy byla v ambitu svěcena kaple Zvěstování Panny Marie.[141]

Základy ke stavbě nového barokního konventu byly položeny již za opata Alexeje Worstia, v důsledku jeho smrti byla však stavba na sedm let přerušena. Autorem návrhu byl císařský architekt Giovanni Pietro Tencalla, provádějícím stavitelem Matěj Partsch z Kroměříže. Realizace postupovala od konventního kostela směrem na sever a v roce 1691 dosáhla až po refektář, pro který objednal opat Želecký mramorový portál od kameníka Ondřeje Alia. Nová kapitulní kaple byla situována do přízemí středního spojovacího křídla konventu a na jižní straně přiléhala k jeho hlavnímu, tak zvanému Andělskému schodišti. Podle Cerroniho namaloval Strauss rozměrné závěsné obrazy, zavěšené na jeho stěnách.[142] V patře nad kapitulní kaplí byl kulečníkový sál. Kulečníkový sál, kapitulní kaple i Andělské schody byly krátce po svém dokončení vyzdobeny štukami a malbami. Figurální štuky na Andělském schodišti, v kapitulní kapli i v kulečníkovém sále vytvořil italský štukatér Baldassare Fontana.[143] Štuková a malířská výzdoba Andělských schodů a kapitulní kaple vznikla mezi léty 1692–1696, na počátku Fontanovy mnohaleté činnosti pro hradiskou kanonii. Po štukách v salle tereně kroměřížského zámku a v kapli sv. Otýlie ve Vyškově to byly zřejmě Fontanovy nejranější práce pro Moravu, kam ho v roce 1688 povolal olomoucký biskup Karel Lichtenstein – Kastelkorn. Do roku 1692 datuje vznik figurální štukové výzdoby Andělských schodů Jan Petr Cerroni, který nezřídka čerpal z dnes nedochovaných pramenů a uměleckou výzdobu kanonie před jejím zrušením znal velmi dobře také z autopsie.[144]

Fresky v kapitulní kapli na Hradisku začal podle diáře 11. května 1696 malovat freskou do starších štukových rámů malíř Andreas. Tento bohužel blíže nejmenovaný malíř namaloval již dříve několik obrazů na Svatém Kopečku, z nichž některé byly umístěny v kapli a rezidenci v Šebetově. Na Svatém Kopečku dostával za svoji práci 2 zlaté týdně a stravu. Podle záznamu kronikáře začal s malbami v kapitulní kapli nejprve na nižších místech s tím, že „*pokud budou uznány za dobré, provede i ostatní*“.[145] Další záznam v diářích týkající se tohoto malíře je až z 1. března 1701. Toho dne přišel z Olomouce malíř Andreas, který měl zakreslit polohu míst v okolí konventu. Za tímto účelem vystoupil spolu s převorem na novou věž, aby odtud mohl malíř shlédnout a zaznamenat všechna místa v okolí, včetně Svatého Kopečka. Tuto práci započal před tím konventní malíř Dionýs Strauss, opatovi Želeckému se však zdála nedostačující. Kdo byl ve skutečnosti tímto malířem, z dochovaných pramenů nevíme. Z malířů usazených v Olomouci známe podle stejného křestního jména jen jediného, Ondřeje Seitze, který se stal v roce 1699 zdejším cechovním mistrem.[146] Jeho dílo nebylo prozatím identifikováno. Pocházel z Olomouce, kde se 8. února 1699 oženil s vdovou po olomouckém malíři Matyáši Weiserovi. Zemřel jako olomoucký měšťan a malíř 4. května 1731 ve věku 68 let, to znamená, že se narodil přibližně v roce 1663. V době vzniku maleb v kapitulní kapli mu bylo 33 let.[147] Podle Cerroniho byl autorem maleb malíř Andreas ze Svitav, avšak ani on nezná jeho příjmení.[148] Ze Svitav asi nepocházel, spíše tam před tím pracoval. V této souvislosti není nezajímavé, že ve svitavském kostele sv. Jiljí byl činný autor plastické výzdoby kapitulní kaple Baldassare Fontana. Z cizích freskařů činných v této době na Moravě připadá podle

jména do úvahy pouze Andrea Lanzani (asi 1639–1712), na Moravě autor fresek z roku 1701 na zámku ve Slavkově u Brna, jeho malířský projev i umělecká úroveň jsou však zcela odlišné.

Rok vzniku maleb prameny neuvádějí. Celá výzdoba, včetně oltáře, byla asi dokončena před novým slavnostním svěcením, konaném 3. srpna 1699, na svátek patronky Panny Marie Sněžné.[149] Signatura ani letopočet se na dosud restaurované části maleb nevyskytují, předběžné připsání se proto opírá jen o formální analýzu, komparaci a dochované prameny. Malíř Andreas ve své zkoušce patrně neuspěl a realizace maleb mu asi svěřena nebyla. Naznačuje to alespoň technologie konečné realizace, malby nebyly provedeny freskou, jak uvádí diarista, ale klasickou olejomalbou na hlazené omítce. Ta lépe odpovídala malířskému projevu Dionýsa Strausse, u něhož autorské užití fresky není doloženo.

Klenbu kaple pokrývá ornamentální a figurální štukový dekor a nástěnné malby, z části již odkryté a restaurované. Její vrchol zdobí dvě rozměrná vegetabilní štuková zrcadla, konvexně zvlněná do tvaru protáhlých kvadrilobů. Poloviny dvou dalších zrcadel přiléhají k oběma kratším stěnám. Plochu všech těchto zrcadel a čtyř štukových medailónů vymodelovaných na středních nábězích klenby pokrývaly figurální nástěnné malby s latinskými nápisy. Vkomponovány jsou do jen o málo starší štukové výzdoby provedené Baldassare Fontanou. Jejím námětem je soubor personifikovaných ctností, vymodelovaných na všech šesti lunetách. Tvoří je alegorické figury mladých žen s příslušnými atributy a individuálně provedenými ozdobami hlav, které mají symbolické významy. Mezi štukovými zrcadly jsou ve vrcholu klenby vymodelovány dvě hvězdy v paprsčitých svatozářích a ve středu trojice hlav andílků, komponovaná do trojúhelníku. Na jižní stranu, nad někdejší přízední mramorovaný oltář, je umístěna osmicípá hvězda, na severní stranu hvězda šesticípá. Osmicípou hvězdu můžeme interpretovat jako hvězdu adventní, vztahující se ke Kristovu narození v Betlémě. Šesticípá hvězda je hvězdou mariánskou, nazývanou také *Stella maris*, hvězda mořská. Je mariánským symbolem útočiště a naděje v bouřích a nejistotách.

Plochu pod štukovými zrcadly a medailóny pokrývá stáčený akantový ornament s motivem andílků a ovocných festonů. Figurální personifikace ctností jsou v dolních částech lunet doplněny mušlemi s vavřínovým festonem a zvlněnou páskou. Mušle pod ctnostmi se vztahují k tradičnímu symbolu Panny Marie. O mušli se věřilo, že byla panensky oplodněna kapkou rosy a že v sobě ukrývala perlu, v křesťanské symbolice symbolizující neposkvrněně počatého božího Syna. Tato ikonografie mušle a perly našla své hlavní uplatnění na klenbě přilehlého Andělského schodiště, tehdy rovněž figurálním ornamentálním štukem vyzdobeného Baldassare Fontanou. Ikonograficky zajímavá raně barokní symbolika Neposkvrněného početí Panny Marie tam byla doplněna čtyřmi částečně modifikovanými kardinálními ctnostmi: Caritas, Veritas, Fortitudo a Pietas.

Tradičněji pojaté personifikace čtyř kardinálních a dvou dalších ctností Fontana vymodeloval na lunety valené klenby kapitulní kaple. Spravedlnost JUSTITIA s perlami ve vlasech drží žezlo a váhy. Statečnost FORTITUDO, s přilbou na hlavě, má za atributy lva a přeražený sloup, který je aluzí starozákonního Samsonova hrdinského činu. Obezřetnost PRUDENTIA s trojúhelníkovou svatozáří, která je znamením boží krásy, moudrosti a spravedlnosti, je symbolizována hořící lampou a hadem, vztahujícím se k podobenství o moudrých pannách a textu z Matoušova evangelia, v němž je popisován úděl Ježíšových učedníků: „*Hle já Vás posílám jako ovce mezi vlky, buďte tedy obezřetní jako hadi a bezelstní jako holubice*.“[150] Čtvrtou kardinální ctností je Mírnost TEMPERANTIA s korunou na hlavě a žezlem ovinutým věncem z růží. Žezlo vyjadřuje autoritu moci, věnec, který ho obepíná, je vítězným znamením triumfující lásky, na niž poukazuje levá ruka položená na srdci. Pátá ctnost, symbolizující Čistotu CASTITAS, má na hlavě očistný vavřínový věnec a objímá jednorožce. O něm se tvrdilo, že

svým rohem čistí vody otrávené hadem a je tak mystickým předobrazem Krista, jehož v této souvislosti připomíná už ve 3. století řecký filozof Origenes. Protože podle tradice jednorožec usne jen na klíně čisté panny, stal se brzy atributem neposkvrněné Čistoty také v mariánských legendách. Šestá personifikovaná ctnost má kolem hlavy hvězdnou svatozář, v křesťanské ikonografii převážně vyhrazenou Panně Marii. Na předloktí pravé ruky přidržuje rovnou trubku, ovinutou lilií. Bílá lilie, jejíž původ Římané odvozovali od kapky mléka bohyně Junony, je symbolem panenské mariánské čistoty, nejčastěji spojovaným se zobrazením Zvěstování. Rovná trubka, neboli římská tuba s konickou rourou a trychtýřovitým roztrubem, legiemi užívaná jako hlavní signalizační nástroj pěchoty, je tradičním atributem Slávy FAMA. Všechny figurální reliéfy ctností byly původně v horní části doplněny malovanými latinskými nápisy, jejichž stopy byly odkryty při předposlední větší opravě. Připomínají Pannu Marii jako pannu neposkvrněnou, spravedlivou, mocnou, moudrou, pokornou a slavnou.

Nástěnné olejomalby pokrývají plochy dvou úplných i dvou krajních kvadrilobů a medailonů na patkách klenby. Všechny kompozice byly při opakovaných výmalbách opakovaně neodborně mechanicky poškozovány, a to ve velkém plošném rozsahu. Jejich restaurování zahájil v roce 2005 restaurátor Radomír Surma. Jeho pečlivá a trpělivá práce přinesla již v první etapě vynikající výsledky. Restaurován byl jeden celý a jeden poloviční medailon a dvě kartuše s emblematickými malbami.

Námětem restaurované olejomalby v kvadrilobu bližšímu bývalému oltáři je adorace Panny Marie typu *Gravida*, kořící se s gestem pokory inkarnovanému Spasiteli.[151] Neposkvrněná Panna Marie, čistá a nevinná jako běloskvoucí sníh, je zobrazena v požehnaném stavu, obklopená liliemi, jako *Mater Verbi*, matka vtěleného slova.[152] Na její starozákonní předobraz poukazuje verš z Písně písní: *„Tvé břicho je stoh pšeničný obrostlý liliemi.“*[153] Podle slov sv. Jakuba Většího je Marie dobré pole, které bez setí vydává snopy obilí.

Vyobrazení těhotné Panny Marie není příliš časté, je ale známé už ze středověku, u nás například na gotické nástěnné malbě z roku 1340 v kapitulní síni kláštera na Sázavě, pocházející z dílny dvorních malířů císaře Karla IV. Pozoruhodné je vyobrazení na deskové malbě z doby kolem roku 1460, uložené v klášterním muzeu v Kremsmünsteru. Na této deskové malbě je zobrazena v Naději spolu s Pannou Marií i sv. Alžběta, matka sv. Jana Křtitele. Doložena je také barokní monstrance, zdobená reliéfem Panny Marie, do jejíhož života je umístěna lunula pro posvěcenou hostii.

Na Hradisku se shodou okolností rozšířil kult Panny Marie v Naději *(Beatssimae Mariae Virginis Matris Verbi Incarnati)* ve stejné době jako v Praze na Karlově. Karlovský obraz s Pannou Marií v Naději daroval staroměstský malíř Jan Claudius Monnot a jeho manželka novoknězi Janu Václavu Dvořákovi z Boru, který roku 1696 vstoupil do augustiniánského řádu a obraz si zavěsil ve své cele v klášteře na Karlově. Na přání opata Jana Václava Luňáka zhotovil kopii obrazu pražský malíř Jan Jiří Heinsch. Dne 2. července 1697 augustiniáni umístili Heinschův obraz na boční oltář, jeho Monnovu předlohu na oltář v kapli Srdce Panny Marie. Oltář s Heinschovou verzí obrazu byl opatem vybrán jako privilegovaný. Právo jednoho privilegovaného oltáře v kostele udělil kostelu 15. prosince 1702 papež Klement IX.

Brzy začal být karlovský obraz uctíván jako zázračný. K šíření úcty bylo augustiniány opakovaně vydáno mnoho devočních grafických listů. Do řady kostelů byly také pořízeny kopie jejich malby. V roce 1707 došlo ve věci uctívání obrazu ke sporu mezi opatem a pražským arcibiskupem Janem Josefem Breunerem. Písemným příkazem z 26. června byla veřejná úcta obrazu zakázána a nařízeno jeho odstranění. V opatově zdůvodnění úcty tohoto netradičního vyobrazení se argumentuje nejen biblí, ale také církevními autoritami i 25. zasedáním tridentského koncilu. Opat se opíral o citát z Lukášova evangelia *„Blahoslavený život, který*

tebe nosil, a prsy, kterýchž jsi požíval". Poukazoval rovněž na existenci podobného vyobrazení u pražských teatinů i na sochu v Bogenbergu, kde je vidět v otvoru břicha sochy Panny Marie ozářené jezulátko. Podobně je tomu i v Květnově. Podle Heinsche prý námět odpovídá slovům evangelia „*Slovo tělem učiněno jest*". Připomínal obraz ve Veroně a již zmíněnou gotickou sochu v bavorském Bogenbergu, která má kolem břicha také paprsčitou aureolu. Spor, k němuž se vyjadřoval i císařský místodržící a kardinál Crimani, nakonec skončil 24. června 1706 pro karlovské augustiniány úspěšně.[154] V Olomouci se varianta karlovského obrazu objevila na jednom z obrazů bočního oltáře dominikánského kostela sv. Michala, namalovaném roku 1701 olomouckým malířem Dominikem Mayerem.[155]

Dogma o tom, že Panna Marie „*počala bez semene z Ducha svatého*" formulovala Lateránská synoda v roce 649. Sv. Basileos Veliký (330–379) ale už předtím poznamenal, že klín Panny Marie učinil bůh trůnem a že její tělo je obsáhlejší než nebesa, protože v něm chová samotného Boha. Tomu odpovídal vznik byzantských ikon *Platytera tón úránón*, Obsáhlejší než nebesa, zobrazujících Bohorodičku s Kristem zjeveným v klíně, děloze, hrudi, ozářeného světelnou sférou nebo mandorlou.[156] V západní církvi se Panna Marie v Naději, *Mater Gravida*, zobrazovala obdobně, inkorporace těla byla někdy nahrazena christogramem IHS, znamením vtěleného slova.

Figuru Panny Marie provází zřetelné známky pokročilého těhotenství a světelná aureola kolem břicha. Stojí uprostřed kompozice na kvetoucí louce, mezi symbolickými liliemi, poukazujícími na její panenskou čistotu. Pozadí malby tvoří ireálná oblačná sféra s komparsem andělů. Nad prostovlasou bohorodičkou se vznáší holubice, symbolizující Ducha svatého, jejímž prostřednictvím je paprsky světla do břicha prostovlasé Panny Marie vtělováno slovo. Vtělené slovo je na břichu Matky Boží znázorněno zářícím christogramem IHS. Po stranách přidržují dva andělé Mariino bělostné roucho, symbolicky zřasené do stylizované mušle. Mušle je tradičním, Straussem oblíbeným, mariánským atributem. V křesťanském umění poukazuje k perle, božskému synu, jíž ukrývala. Věřilo se, že mušle byla panensky oplodněna kapkou rosy. Výmluvné tomu je i Mariino adorační gesto s příznačně stylizovanými dlaněmi.[157] Kompozice je uvozena latinským biblickým citátem ze starozákonní knihy Jobovy. Jde o část 22. verše z kapitoly 38, která je věnována První řeči boží, části pán vod i hvězd. Nápis, vztahující se k patrociniu kapitulní kaple zasvěcené úctě Panny Marie Sněžné, zní: *INGRESSVS THESAVROS NIVIS Jb: 38 V: 22.*. Úplný text 22 verše je obsažnější: „*numquid ingressus es thesauros nivis aut thesauros grandinis aspexisti*" [159](přišel jsi někdy ke skladům sněhu, spatřil jsi sklady krupobití?).[4]

Se zasvěcením kaple koresponduje také nápis v zrcadle přímo nad někdejším oltářem: *IMPERIO SVO ACCELERAVIT NIVEM Eccl: 43 V: 14*" Jde o volný citát z apokryfní knihy *Liber Iesu Filii Sirach*. Úplný verš zní: „*imperio suo adceleravit nivem et adcelerat cornscationes emittere iudicii sui*" [160](Z jeho rozkazu se rozpoutá sněhová metelice, sesílá rychlé blesky svého soudu / Proto se otevírají nebeské sklady a mraky z nich vylétají jako ptáci). Kompozice představuje stvořitele světa Boha Otce vznášejícího se nad zeměkoulí a obklopeného zářící oválnou aureolou. Po jeho levé straně se klene část zvěrokruhu se třemi znameními a za ní při levém okraji malby zuří bouře s blesky. Teolog a církevní filozof Tertulián (asi 160–220 Kartágo) v knize *Liber de idolatria 9* odmítá astrologii, ale připouští existenci zvěrokruhu i vliv hvězd na člověka. Podle biskupa Zenona z Verony je Skopec znamením Krista jako Beránka Božího, Váhy spojuje s Kristovou spravedlností a Pannu ztotožňuje s Pannou Marií. Od středověku znamenalo zobrazení zodiaku určení hodiny Kristova narození; v kapli Panny Marii Sněžné o stanovení okamžiku vtělení slova božího do Mariina lůna. Zářící kruh kolem Boha Otce symbolizuje věčný kosmos, jeho tvar vejce život. O kole kolem hlavy Boha se zmi-

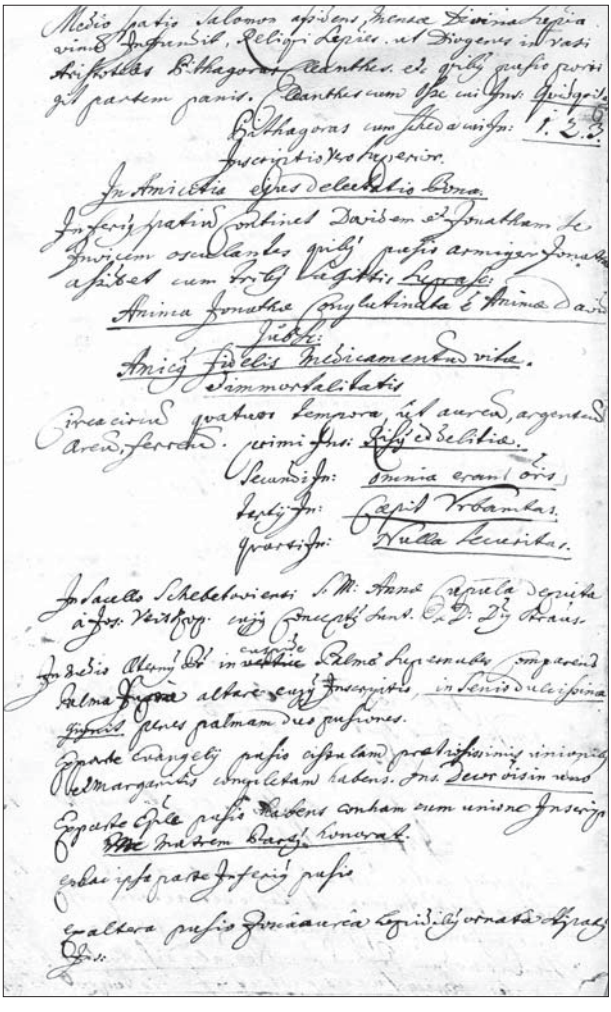

Ukázka malířova rukopisu z alba Marat Icones
(Foto: Leoš Mlčák)

ňuje Starý zákon v knize proroka Daniela. Toto kolo také znamená Boží plán, v jehož centru je Boží Syn, Ježíš Kristus. Obě starozákonní knihy, z nichž je v kapli citováno, patří mezi sapienciální texty. Dosud odkryté olejomalby na klenbě doplňují na jejích nábězích oválné emblematické kartuše s neúplnými nápisy. V první z kartuší je zobrazena lilie rostoucí na skále, uprostřed zmírající vegetace; ve druhé pahýl stromu na břehu moře, na němž obrážejí listy.

Dosud restaurovaná pole nevylučují poučení italskou malbou, jejich skromné provedení ale s přímou účasti italského malíře nesouvisí. Velmi dobře ale zatím odpovídají navržené atribuci Dionýsu Straussovi, s jehož dílem koresponduje nejen málo frekventovanou ikonografickou koncepcí, ale i shodami v typologii zobrazených postav, jejich fyziognomii, gestech i traktacích drapérií. Zvláštní přeložení drapérie u jednoho z andělů, přidržujících roucho bohorodičky, se vyskytuje i na drapérii anděla z ilustrace *Matriky bratrstva 33 let Kristových*, jinak také Anděla strážce na Svatém Kopečku, kterou Strauss vyzdobil v roce 1690, ještě před svým odchodem do Itálie. Tamtéž je také možné doložit i nezvyklé miskovité traktování, na Hradisku poukazující k mušli. Z díla Straussova nejvýznamnějšího učitele italského malíře Antonia Bellucciho je možné vyvodit některé detailní odkazy v modelaci, drapériích, malbě rukou, typologii figur nebo v pojetí adoračního gesta Panny Marie. Doložena odjinud jsou také nezvykle úzká a zvláštně posazena andělská a ptačí křídla, objevující se nejen v malbách, ale i grafikách vzniklých podle Straussových návrhů. Podrobné analogie skýtá také osobitá malba krajiny a vegetace. Některé z nápadných rozdílů lze připsat výsledkům jinak pečlivého a odpovědného restaurování, které se u tak velmi těžce mechanicky poškozené olejomalby nutně neobešlo bez značné míry rekonstrukce, prováděné čárovou retuší. Obnovena je navíc zatím jen polovina maleb v kapli, dnes předělené novodobou příčkou. K potvrzení navržené autorské atribuce bude proto vhodné přistoupit až po restaurování zbývajících dvou zrcadel a medailonů. Dionýs Strauss jako pokorný klášterní malíř sám svá díla nesignoval, výjimkou jsou jen grafické listy vzniklé podle jeho

Krajina z okolí Šebetova, kresba rudkou v albu Marat Icones (Foto: Leoš Mlčák)

konceptů. Na ně ale jméno autora předlohy obvykle připojoval až rytec.

Bez ohledu na vlastní malířské provedení je Straussovým dílem při realizaci sochařské a malířské výzdoby kaple její pozoruhodně aktuální a vrstevnatá ikonografie. Prozrazuje autorův široký rozhled i hlubší znalost biblických textů, jakou nelze u většiny z domácích malířů předpokládat. Kromě toho soudím, na základě řady osobitých formálních znaků, že nástěnné malby vznikly přinejmenším detailním převedením Straussova modelleta a s velkou pravděpodobností dokonce i z jeho ruky. Malíř touto realizací významně rozšířil svou bohatou mariánskou ikonografii, které byla na Hradisku, v duchu premonstrátské řádové tradice věnována zvýšená pozornost již od středověku. Intenzívně byl mariánský kult v kanonii šířen zvlášť v období raného baroka. Mariánské úctě byl věnován obnovený konventní kostel, nově postavený raně barokní poutní kostel na Svatém Kopečku i tamní kaple v ambitu. Se samotnou oslavou Neposkvrněného početí Panny Marie byla spojena výzdoba klenby klášterní lékárny i hlavního konventního schodiště, bezprostředně navazujícího na kapitulní kapli zasvěcenou Panně Marii Sněžné.

V roce 1709 Strauss onemocněl „horkou nemocí", z níž se léčil v Praze. Následkem onemocnění částečně ochrnul na obě ruce. Příští rok proto absolvoval lázeňské léčení v Karlových Varech, kde se trošku zotavil.[161] I po ochrnutí ale s obtížemi kreslil a maloval, jeho postižení mu ale dovolovalo už jen tvorbu konceptů, návrhů a drobnějších příležitostných maleb. Roku 1711 vznikl koncept k již zmíněným malbám v šebetovské kapli sv. Anny, roku 1713 byl konzultantem výmalby konventního kostela, prováděné znojemským malířem Michaelem Fissém st. V roce 1718 se Strauss zúčastnil přemaleb slavnostního sálu v Konici, realizovaných blíže nejmenovaným malířem Janem Jiřím.[162] Od konce roku 1718 zprávy o Straussovi úplně chybí, z čehož lze usuzovat, že nemoc už mu asi nedovolovala v další umělecké činnosti pokračovat.

Ačkoliv umělecká úroveň Straussova poměrně nevyrovnaného malířského projevu není nijak oslnivá, má pro vývoj olomoucké malby na přelomu 17. a 18. století velmi podnětný

vliv. Bylo to dáno malířovým školením v Itálii, odkud střední Moravě zprostředkoval přímý kontakt s tehdejší římskou, neapolskou a benátskou malbou, zejména s dílem Carlo Marratiho a Antonia Belluciho. O italské výtvarné umění jevil Strauss po celý čas svého pobytu intenzivní zájem, který ho vedl nejen ke studiu vlastních památek a literatury, ale také ke shromažďování jemu dostupných kreseb a grafik předních italských autorů. Z nich se dochovalo pouze jediné Straussem sestavené album, lze ale předpokládat, že jich malíř vlastnil původně více. Alba aktivně používal a na jejich volné listy kreslil a koncipoval ikonografické programy. Tvorba těchto programů byla díky jeho filozofickému a teologickému vzdělání velmi vrstevnatá a dosahovala vysoké obsahové úrovně, na Moravě srovnatelné jen se Straussovým vzorem augustiniánským kanovníkem Antonínem Lublinským.

Poznámky

[93] MZA Brno, E 55, Premonstráti Klášterní Hradisko, Deník kanonie z roku 1695, sign. 203–II–5 fol. 95r, 103.

[94] Mlčák, L.: K ikonografii barokní umělecké výzdoby premonstrátské kanonie na Hradisku u Olomouce, s. 9–10.

[95] MZA Brno, E 55 II. kniha análů z let 1594–1741, sign. 200–II–2, fol. 302. Rok 1692 udávaný B. Smejkalem asi není správný, protože pontifikát dárce relikvií papeže Inocence XI. skončil už v roce 1689. Smejkal, B.: Poutní chrám Navštívení Panny Marie. Velehrad 1994, s. 23.

[96] Tamtéž, fol. 96r–98v. Latinské překlady textů Kateřina Dolejší.

[97] MZA Brno, E 55, Premonstráti Klášterní Hradisko, Deník kanonie z roku 1700, dodatek k březnu, sign. 207–II–9, fol. 49rv; český citát podle Ekumenického překladu Bible. Praha 1979, s. 409.

[98] Průzkum provedl Luboš Dvořák, zpráva je uložena na Hradisku v archivu Vojenské nemocnice.

[99] MZA Brno, E 55, Premonstráti Klášterní Hradisko, Deník kanonie z roku 1700, sign. 207–II–9, fol. 108v.

[100] ZA Opava, pobočka Olomouc, ACO, Inventář fary a kostela z roku 1808, karton 8308; Mlčák, L. – Mlčáková, K.: Nápisy na zaniklých olomouckých zvonech. Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci, č. 280, 2000, s. 71.

[101] Biblia sacra iuxta vulgatam versionem, Actus Apostolorum, kap.14 v. 11, cit. v pozn. 19, s. 1722.

[102] Biblia sacra iuxta vulgatam versionem, Apocalypsis Iohannis, kap. 1, v. 2, cit. v pozn. 19, s.1882.

[103] Biblia sacra iuxta vulgatam versionem, Secundum Lucam, kap. 2, v. 17, cit. v pozn. 19, s. 1609.

[104] Biblia sacra iuxta vulgatam versionem, Ad Corinthos 1, kap. 9. v. 22, cit. v pozn. 19, s. 1779.

[105] Se souhlasem autorky zde odkazuji na její text, napsaný v roce 2010 pro katalog k výstavě o baroku v Olomouci.

[106] Biblia sacra iuxta vulgatam versionem, Psalmi, Psalm 84 (85) v. 11, cit. v pozn. 19, s. 877; Bible, ekumenický překlad. Praha 1996, s. 468.

[107] Podrobný ikonografický rozbor výzdoby byl zatím publikován třemi autory. Mlčák, L.: K ikonografii malířské a sochařské výzdoby knihovny na Hradisku. Historická Olomouc X. Olomouc 1995, s. 63–73; Zapletalová, J.: Mezi Boloňou a Krakovem. Život a dílo italského malíře Innocenza Montiho (1653–1710). Umění, 2005, č. 4, s. 335–346; Loudová, M.: Bibliotheca-domus sapientiae, Ikonografie malířské výzdoby klášterních a zámeckých knihoven na Moravě v 18. století, disertační práce FF MU. Brno 2003. Zatím posledním pokusem o soubornou analýzu je text Michaely Loudové z roku 2010, týkající se ikonografie umělecké výzdoby celé premonstrátské kanonie na Hradisku, vypracovaný roku 2010 pro katalog výstavy o baroku v Olomouci.

[108] Dolejší, K. – Mlčák, L.: Poznámky k malířské výzdobě šebetovské rezidence v albu hradiského konventuála Dionýse Strausse. Orbis atrium. Brno 2009, s. 507–520.

[109] Togner, M.: Italské kresby z alba *Marat Icones*. Umění, LVII, 2009, s. 273–281.

[110] Togner, M.: Poznámka k osudům sbírky staré kresby v 19. a 20. století. Historická Olomouc a její současné problémy VI. Olomouc 1987, s. 255.

[111] Kresbu doplňují texty: Jonas e Ventro Coeti Emmergens. Hospitium Sine Penso. / Jonae: Cap:(itulo) 2[secun]do Vers(us) 11. // Jon(ae) Cap:(itulum) 2. Ver.(sus) 11 / Et dixit D(omi)nus Pisci: et Evomuit Ionam In Aridam. Srovnej Biblia Sacra iuxta Vulgatam versionem, cit. v pozn. 19, s. 1398.

[112] Kresbu doplňují texty: Josep Aegyptiacus fratres Convivio Honorans Beniamin / largi(us) quam aliis dapes porrigit. Genesis 43. Vers.(us) 34. / MAJORA MINORI. // Cap:(itulum) 43. / V:(ersus) 34. Et Mirabantur nimis. Sumptis Partib(us) quas ab eo acceperant, / Maiorq(ue) Pars venit Beniamin, ita ut quinq(ue) Partib(us) excederet. Biberuntq(ue) et inebriati Sunt Cum eo. Srovnej Liber Genesis 43, 34, Biblia Sacra iuxta Vulgatam versionem, cit. v pozn. 19, s. 66.

[113] Kresbu doplňují texty: Elisaeus ~~Viduae~~ filium p(er) se vitae Restitutum p(ro) hospitio adducit / Lethum auffert p(ro) munere lecti. L:(iber) 4 Reg:(um) Cap:(itulum) 4 V:(ersus) 36 / e(t) 37 // 4 R:(egum) 4: / 36. Et Ille vocavit Giezi. et dixit ei: Voca Sunamitidem hanc. Quae vocata / Ingressa e(st) ad eum. qui ait: Tolle filium tuum. 37 Venit illa, et Corruit ad / Pedes eius , et addoravit Sup(er) terram: tulitq(ue) filium Suum et egressa e(st). Srovnej Liber Malachim 4, 36–37, Biblia Sacra iuxta Vulgatam versionem, cit. v pozn. 19, s. 508.

[114] Kresbu doplňují texty: Regina Ester populum Suum ipsa quidem una Exul liberata morte / Ester C(apitulum) 7 V(ersus) 4[quar]to / POPVLO HAEC PROFVIT HOSPES. // Ester Cap:(itulum) 7. Ver.(sus) 3. 4. 5. / ad quem illa Respondit: Si inveni Gratiam in oculis tuis, o Rex, et si tibi / placet, dona mihi animam meam pro qua Rogo, et populum meu(m) pro quo / obsecro. 4 traditi enim Sumu(s) ego et populus me(us) ut conteramur Iugu„/„lemur et peream(us), atq(ue) utinam in Servos et famulas venderemur: e(ss)et / tolerabile malum et gemens tacerem: nunc autem hostis noster e(st) / cui(us) Crudelitas Redundat in Regem, 5 Respondensq(ue) Rex Asuer(us) ait: / quis e(s)t Iste e(t) cuius potentiae? ut ~~istae~~ haec audit facere? dixit Ester / hostis et Inimicus Noster Pessim(us) Iste est Aman. etc.(etera). Srovnej Liber Hester 7, 3-5, Biblia Sacra iuxta Vulgatam versionem, cit. v pozn. 19, s. 720.

[115] Kresbu doplňují texty In cubiculo Hospitus Honorans: Abraham tres viros Hospitio. Genesis Cap: 18, v. (3), DIVORVM DIVES ET HOSPES / G: c. 18, v. 3 / Et dixit : Domine, si inveni gratiam in oculis tuis ne transeas / servum tuum etc. Biblia Sacra iuxta Vulgatam versionem, Liber Genesis, s. 23.

[116] Jejich podrobné ikonografií je věnován samostatný článek. Dolejší, K. – Mlčák, L.: Poznámky k malířské výzdobě šebetovské rezidence v albu hradiského konventuála Dionýse Straussse. Orbis artium, Brno 2009, s. 507–520.

[117] Biblia sacra iuxta vulgatam versionem, Liber Sapientiae Salomonis, kap. 8. v. 18, cit. v pozn. 19, s. 1012.

[118] Starý zákon, Druhá Paralipomenon, kapitola 1 a 9.

[119] Biblia sacra iuxta vulgatam versionem, Secundum Mattheum, kapitola 12, verš 42 cit. v pozn. 19, s. 1534.

[12] P. Ovidii Nasonis Metamorphoses, BSB B. G. Teubner Verlagsgesellschaft. Leipzig 1977, Liber primus, vv. 89–150.

[121] Ekumenický překlad Bible. Praha 1979, První Samuelova, kapitola 19–20.

[122] Nápis odkazuje na První knihu Samuelovu, verše 20 a 41–42.

[123] Biblia sacra iuxta vulgatam versionem, Liber Liber Iesu filii Sirach, kap. 6. v. 16, cit. v pozn. 19, s. 1036.

[124] Biblia sacra iuxta vulgatam versionem, Liber Liber Iesu filii Sirach, kap. 6. v. 14, cit. v pozn. 19, s. 1036.

[125] Studený, J.: Křesťanské symboly. Olomouc 1992, s. 228.

[126] Biblia sacra iuxta vulgatam versionem, Liber Proverbiorum, kap. 24. v. 9, cit. v pozn. 19, s. 978.

[127] Za dosud nepublikované sdělení děkuji Milanu Tognerovi.

[128] Toman, P.: Nový slovník československých výtvarných umělců. Ostrava 1993; Breitenbacher, A.: Dějiny Arcibiskupské obrazárny v Kroměříži II. Kroměříž 1927, s. 103. Velehradský žádající olomouckého biskupa knížete Karla Lotrinského (1696–1711) se podepsal „Bernhard Welehradsky, Mahler Gesell."

[129] Wolny, G.: Kirchliche Topographie von Mähren, Olmützer Ertzdiöcese, díl 2. Brno 1857, s. 366.

[130] Spolupracoval na freskách s olomouckými malíři Františkem Arigonim a Karlem Moravcem v rezidenci na Václavském náměstí č. 2.
[131] MZA Brno, G 1, Bočkova sbírka, inv. č. 4066.
[132] MZA Brno, E 55, Premonstráti Klášterní Hradisko, Deník kanonie z roku 1700, sign. 207–II–9, fol. 170r.
[133] MZA Brno, E 55, Premonstráti Klášterní Hradisko, Deník kanonie z roku 1701, sign. 208–II–10, fol. 40r; 65r.
[134] MZA Brno, E 55, Premonstráti Klášterní Hradisko, Deník kanonie z roku 1718, sign. 210–II–12, fol. 32v.
[135] Výjevy s Danielem byly inspirovány starozákonní knihou Daniel, historka o proroku Eliáši pochází z První královské, kapitola 17, verš 6.
[136] Marata / Icones / Notis N 5, AMK, sbírka grafiky, inv. č. 13029, sign. B 240.
[137] MZA Brno, E 55, Premonstráti Klášterní Hradisko, Deník kanonie z let 1702–1705, sign. 209–I–11, fol. 152v –153v.
[138] MZA Brno, E 55, Premonstráti Klášterní Hradisko, Deník kanonie z roku 1718, sign. 210–II–12, fol. 64v.
[139] Pseudo-Matoušovo evangelium, Neznámá evangelia, Novozákonní apokryfy I. Praha 2001, kap. XLII, s. 312.
[140] V roce 1701 byly všechny tyto prostory zařazeny mezi kostely a kaple, jejichž návštěvou mohly být získány plnohodnotné odpustky Svatého roku. MZA Brno, E 55, Premonstráti Klášterní Hradisko, Deník kanonie z roku 1701, sign. 208–II–10, fol. 133rv.
[141] Richter, V.: Raněstředověká Olomouc. Praha – Brno 1959, s. 45–46.
[142] Cerroni, J. P.: Skitze einer Geschichte der bildenden Künste in Mähren, fol. 265v.
[143] Mlčák, L.: K ikonografii malířské a plastické výzdoby Andělských schodů bývalého premonstrátského konventu na Hradisku u Olomouce. Střední Morava, č. 2, 1996, s. 19–25.
[144] MZA Brno, G 12, Cerroni I, č. 32, Skitze einer Geschichte der bildenden Künste in Mähren, Erste Abtheilung, fol. 167v. Deníky z let 1692 a 1694 se nedochovaly.
[145] MZA Brno, E 55, Premonstráti Klášterní Hradisko, Deník kanonie z roku 1696, sign. 204–II–6, fol. 100v-101r.
[146] StOA Olomouc, AMO, Cechovní kniha mistrů, sign. M-3-42, fol.11r.
[147] ZA Opava, pobočka Olomouc, Matrika zemřelých u kostela Panny Marie na Předhradí, sign. O-IV-3, fol. 594, Matrika sňatků kostela Panny Marie na Předhradí, sign. O-IV-1, fol. 35.
[148] Cerroni I, č. 32, citace pozn. 26, fol. 168r.
[149] MZA Brno, E 55, Premonstráti Klášterní Hradisko, Deník kanonie z roku z roku 1699, sign. 206–II–8, fol. 137r.
[150] Bible, Ekumenický překlad, Evangelium podle sepsání sv. Matouše, kap. 10, v. 16, Praha 1979, s. 788.
[151] Royt, J.: Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století. Praha 1999, s. 57.
[152] Mařík, M.: Mariánská dogmata. Kostelní Vydří 1991, s. 24.
[153] Píseň Písní, kap. 7, verš 3. Překlad podle ekumenického vydání, Praha 1979, s. 555.
[154] Royt, J.: c. d., s. 57–58.
[155] Dolejší, K. – Mlčák. L.: Olomoucký malíř Dominik Mayer (1653–1715). Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci č. 298, 2009, s. 3–16.
[156] Štajnochr, V.: Panna Maria Divotvůrkyně. Uherské Hradiště 2000, s. 217.
[157] Studený, J.: c. d., s. 187.
[158] Biblia sacra iuxta vulgatam versionem, cit. v pozn. 19, s. 762.
[159] Bible, Ekumenický překlad. Praha 1979, s. 394.
[160] Biblia sacra iuxta vulgatam versionem, cit. v pozn. 19, s. 1084.
[161] Neumann, A.: Ze slavné doby malířství moravského baroka, s. 47.
[162] MZA Brno, E 55, Premonstráti Klášterní Hradisko, Deník kanonie z roku z roku 1718, sign. 210–II–12, fol. 32b, 64b.

Resümee

Der Olmützer Maler Dionýs Strauss (1660–1720) II

Leoš Mlčák

Die meisten Informationen über Leben und Werk von Dionýs Strauss enthält bisher die einzige monografische Publikation vom Professor der Olmützer theologischen Fakultät Augustin Neuman aus dem Jahre 1944. Sie stützt sich auf die Exzerption von, im Mährischen Landesarchiv in Brno aufbewahrten Quellen, insbesondere des, von Jan Pavel Cerronin zusammengetragenen Fonds und des Archivs des Prämonstratenser Ordens der Klosterburg bei Olomouc, dessen Mitglied Strauss war. Berichte über die Studienreise des Malers nach Italien enthält die überlieferte Korrespondenz. Außerordentliche Bedeutung hat der Maler vor allem als unermüdlicher und fleißiger Autor ikonografischer Konzepte, die ältere Quellen und Literatur studieren und aufmerksam auch die zeitgenössische Kunstentwicklung verfolgen. In dieser Hinsicht war er Schüler und Nachfolger des berühmten Olmützer Malers Antonín Lublinský, mit dem er auch das Schicksal des Ordensbruders teilt. Ebenso wie dieser sammelte er grafische Blätter und Zeichnungen italienischer Maler und stellte daraus gebundene Alben zusammen. So entstand auch das, seinem großen Vorbild Carlo Maratimo gewidmete Album, welches heute in der Erzbischofsgrafikensammlung in Kroměříž aufbewahrt wird. Die Studie bindet kritisch an Neumans Monografie an und bringt eine Zusammenstellung, Analyse des gesamten bisher von Strauss gesichteten Werks einschließlich einiger neuer Attribuierungen.

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci
č. 302: 53–67, 2011

Lovecká hudba jako součást kulturní reprezentace aristokracie v 17. a 18. století

Hunting Music as Part of the Cultural Representation of Nobility in the 17th and 18th Centuries

Tereza Berdychová

Abstrakt
Příspěvek se zabývá lovem jako jednou z oblíbených kratochvílí aristokracie, která v době baroka povýšila okázalostí svého ceremoniálu ze zábavy pro ohraničenou skupinu lovců na nákladnou slavnost reprezentačního významu pro početnou aristokratickou společnost. Studie se zabývá otázkou této reprezentativnosti lovů, především pak otázkou hudebního doprovodu, který byl nedílnou součástí barokních lovů.

Abstract
The paper discusses hunting as one of the favourite pastimes of the aristocracy which, during the Baroque era, celebrated this diversion in a lavish style, turning it from a fun activity for a limited group of hunters to a costly representative ceremony for a large noble society. The study discusses the representativeness of the hunt, and notably the musical accompaniment that formed an integral part of Baroque hunts.

Klíčová slova: baroko, aristokratická reprezentace, lov, parforsní lov, lovecká hudba
Key words: Baroque, nobility representation, hunting, par force hunting, hunting music

Aristokracie a formy její reprezentace v období baroka

Dobová mentalita a sebereflexe barokní aristokracie vedly k nezbytnosti neustálého prokazování urozenosti a rodové prestiže. Aristokratická reprezentace byla nevyhnutelnou součástí života šlechtice – umožňovala mu zařadit se do určité vrstvy společnosti, v jejímž rámci hodlal dovršit svůj osobní i kariérní vzestup, a zároveň demonstrovat svoji příslušnost k ní. Významnou roli v tomto procesu hrála symbolická komunikace, jejíž základ tvořilo hierarchizované schéma dvorských rituálů a ceremonií, přičemž k těm nejvýznamnějším patřily svatby, korunovace, slavení jmenin, slavnostní vjezdy do měst, úmrtí významného člena panovnické či šlechtické rodiny apod. Samotná akce přitom nesestávala pouze z ceremoniálu samotného, ale také z celé řady doprovodných slavností, které umožňovaly účastníkům vlastní reprezentaci. Tak například při slavnostním vjezdu panovníka (či významného šlechtice) do sídelního nebo hlavního zemského města bylo široké spektrum účastníků s ohledem na sociální status distingováno řadou faktorů (řazení průvodu, barvy, erbovní znamení, hesla, oblečení atd.).[1]

Možnosti reprezentace šlechtice závisely především na jeho majetkových poměrech a vzdělání, resp. zkušenostech. Obvykle byla napodobována reprezentační praxe některého z panovnických dvorů (císařského ve Vídni nebo jiného, který šlechtic poznal během kavalírské cesty). Rituály a ceremonie byly často vázány na jednotlivé dvory. Při kavalírské cestě měl aristokrat možnost poznat během svého pobytu na cizích dvorech různé formy ceremoniálu a také se naučit v něm pohybovat. Mladý šlechtic si obvykle obstaral doporučující dopis od svého panovníka nebo jiné vlivné osoby a na jeho základě požádal monarchu, s jehož dvorem se chtěl seznámit, o udělení audience. Následně byl většinou vyzván, aby se na nějaký čas u dvora zdržel a participoval na jeho chodu. Šlechtic se pak směl účastnit dvorského života, podílel se na různých ceremoniálních úkonech a získal přístup k dvorským slavnostem.[2]

V 17. a 18. století se významně zvýraznila funkce umění jako prostředku demonstrace společenské úrovně i politické moci. V habsburské monarchii se tento trend promítl do umění císařského dvora v podobě představy univerzálního impéria a habsburské výjimečnosti již za vlády Leopolda I. v posledním desetiletí 17. a počátkem 18. století, naplno pak po nástupu Karla VI. na císařský trůn. Ten používal umělecká díla jako prostředky pro vyjádření své politiky, jako svědectví svých vladařských schopností a ctností.[3]

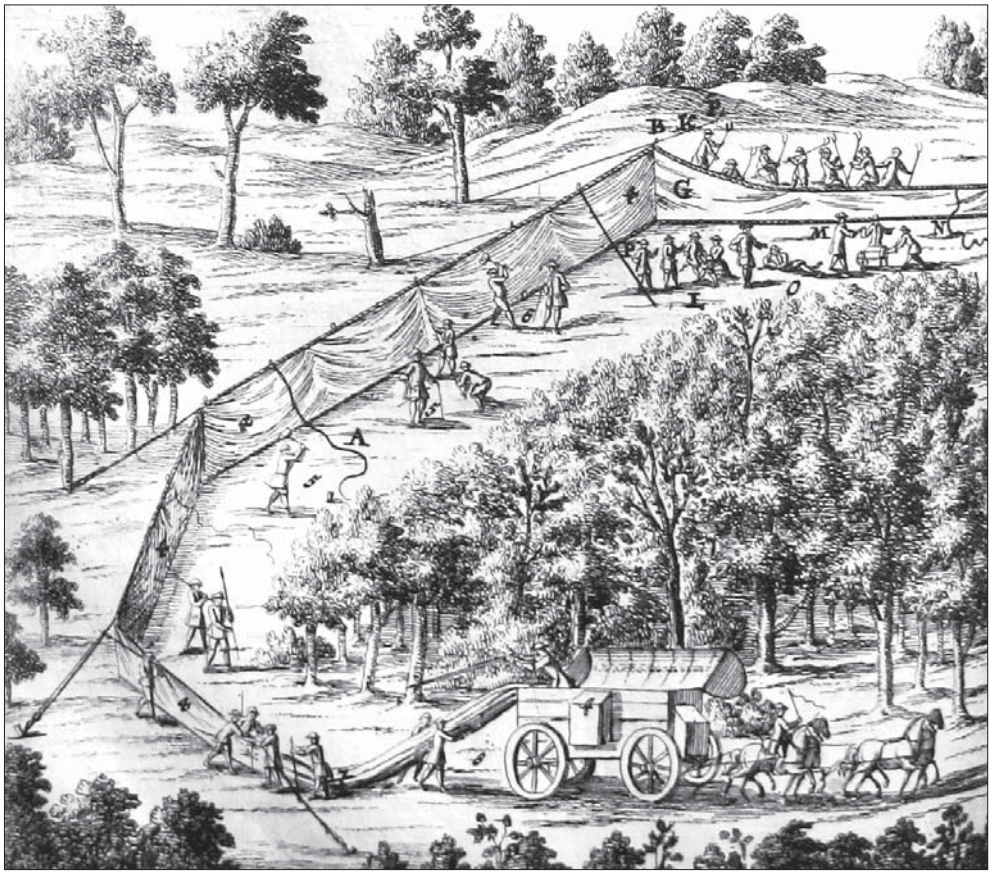

Příprava lesního prostoru na obstavený hon (Z publikace Täntzer, J. – Paerson, J. W.: *Der Dianen Hohe und Niedere Jagd-Geheimnisse; Hirschgerechte Jäger.* Leipzig: Im Weidmannischen Buch-Laden, 1734. Vědecká knihovna v Olomouci – historické fondy, sign. III 13.776)

Vedle primární aristokratické reprezentace u císařského dvora či u významných státních událostí tvořila možnost prezentace vlastní prestiže také množina aktivit, které nobilita provozovala přímo na svých panstvích jako napodobení císařského stylu a která byla nejčastěji spojena s kulturou. Významnou možnost demonstrace rodové prestiže tvořila výstavba (či rekonstrukce) a výzdoba venkovské rezidence.

Dobový model rezidenční sítě vyšší české aristokracie tvořila venkovská rezidence a městský palác v některém z center monarchie (tj. při sídle panovnického dvora či zemských úřadů – Vídeň, Praha, Brno, Olomouc). Venkovské rezidence přitom prošly z hlediska architektonického značnou proměnou: v důsledku strukturální změny obranného vojenského mechanismu monarchie, kdy zanikl stavovský systém založený na zemské hotovosti, a žoldnéřská vojska byla transformována na stálou armádu, došlo především k negaci fortifikačního účelu sídla. Venkovská rezidence šlechtice tak plnila především funkci hospodářsko-správní: byla střediskem vrchnostenských úřadů, soudnictví a místem, kam plynul zisk z poddanských platů a jiných výnosů dominia[4], přitom však byla s ohledem na dobovou snahu o izolaci nobility od světa poddaných obklopována rozsáhlými zahradními, parkovými a lesními komplexy.[5] Přestavby či výstavby rezidencí byly přirozeně podřízeny reprezentačním požadavkům, jejichž prvky se logicky soustřeďovaly především na vstup do zámku – šlo v prvé řadě o příjezdový a nástupní prostor s čestným dvorem, hlavní portál, sochařské a architektonické prostředky výzdoby a heraldickou výzdobu.[6]

Celková struktura venkovského sídla byla v případě loveckých zájmů svého majitele často podřizována loveckým kratochvílím. Přírodní prostory navazující bezprostředně na sídlo neměly jen funkci reprezentativní, ale i užitkovou – vyskytovaly se na nich sady, obory, ptačince či bažantnice. Sídlo obvykle těsně obklopovala zahrada či park, které byly různými průhledy otevřeny směrem k dalším stavbám církevním nebo hospodářským, popřípadě k dalším zámeckým objektům na panství, jako byly letohrádky a lovecké zámečky.[7] Na zahradu či park často plynule navazoval přímo les, ovšem upravený pro potřeby pořádání honů. V případě parforsního honu to bylo především uzpůsobení lesního komplexu vykácením pravidelných průseků, které byly pro provozování tohoto způsobu lovu nezbytné.

Způsoby lovu v období baroka

Lov jako symbol sociální nadřazenosti a privilegovanosti aristokrata figuroval mezi šlechtickými zábavami (či povinnostmi) od nejstarších dob. Právo myslivosti (a tedy i lovu) bylo totiž součástí vlastnický práv majitele pozemku – poddaným byl lov zakázán[8] a pytláctví bylo chápáno jako hrdelní zločin. Zatímco původní účel lovu se vytrácel již ve starších dobách, kdy byl lov především oblíbenou kratochvílí panovníka a jeho družiny, získal v období baroka zcela nový rozměr – stal se jedním z možných způsobů reprezentace prestiže aristokrata. Z tohoto důvodu se měnily nejen způsoby lovu, ale také ceremoniál, kterým byl lov řízen. Módní novinkou se stal parforsní hon pěstovaný především na dvoře francouzského krále Ludvíka XIV. a inspirující svou okázalostí i ostatní dvory Evropy. Primární účel lovu v něm téměř zcela ustoupil do pozadí, aby uvolnil místo doprovodným aktivitám řízeným ustáleným ceremoniálem. Vedle slavnostního vítání hostů hornovými fanfárami, řízení honu signály loveckých a parforsních rohů, hudebních přestávek při lovu, kterých se neúčastnili jen lovci, ale také poměrně početná skupina „diváků“, zahrnoval i další ustálené úkony, které přetvářely lov doslova v divadelní představení pořádané nejen pro radost účastníků, ale i přihlížejících. Průběh tohoto lovu měl svá pevně daná pravidla a zejména po finanční stránce patřil k nejnákladnějším dvorským kratochvílím[9], takže si jej mohla dovolit jen nejbohatší vrstva evrop-

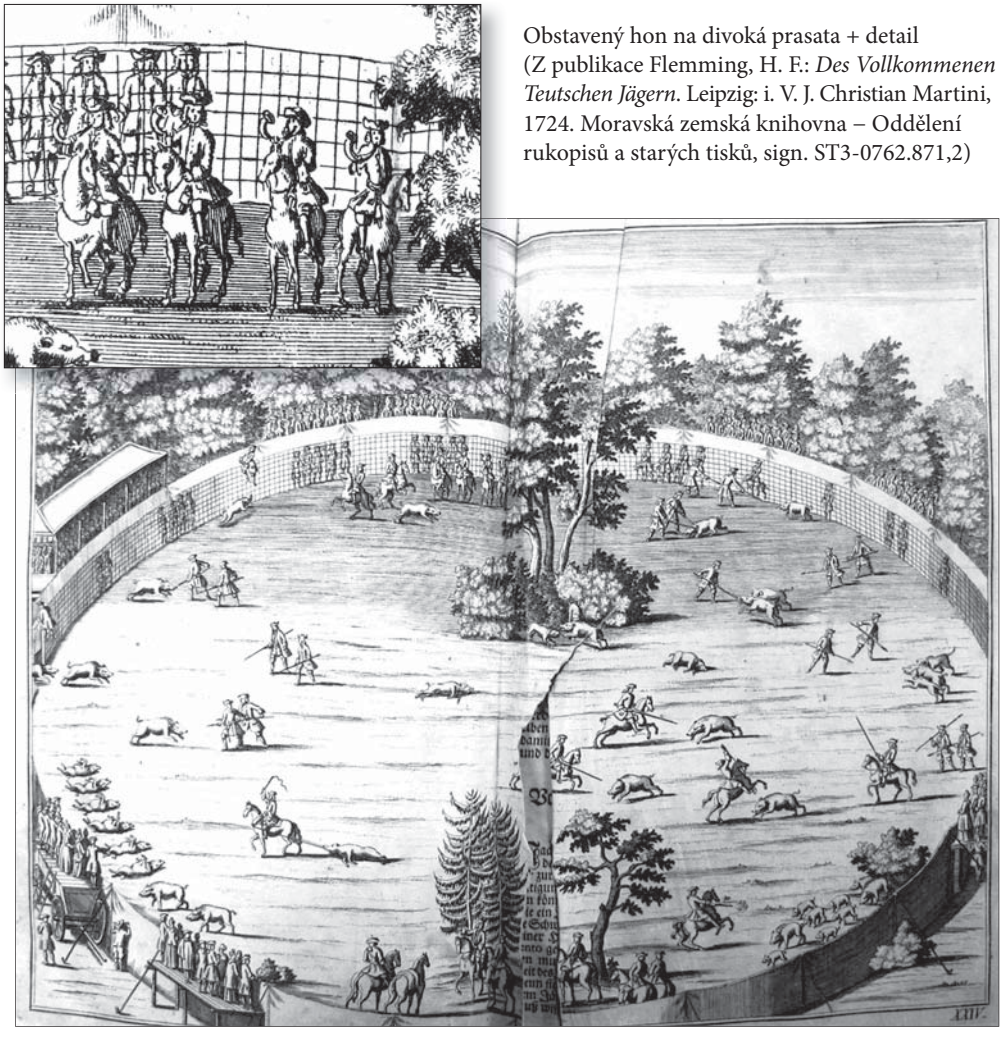

Obstavený hon na divoká prasata + detail (Z publikace Flemming, H. F.: *Des Vollkommenen Teutschen Jägern*. Leipzig: i. V. J. Christian Martini, 1724. Moravská zemská knihovna – Oddělení rukopisů a starých tisků, sign. ST3-0762.871,2)

ské aristokracie. Stále častější užívání střelných zbraní při lovu způsobilo postupný příklon k tzv. obstavenému lovu na úkor parforsních honů a štvanic. Tento způsob lovu byl oblíben především v německém prostředí, kde byl zajištěn dostatečný počet zvěře. Obstavené lovy se konaly obvykle při příležitosti aristokratické svatby, návratu panstva na své panství, při oslavě jmenin či narozenin. Princip lovu spočíval v tom, že lesní plocha byla ohraničena, aby bylo zamezeno úniku zvěře a naopak aby její útěk byl směřován směrem k loveckému stanovišti. Les byl navíc protkán sítí tzv. zradidel (z kousků plátna nebo z peří), která měla napomáhat ke správnému směrování pohybu lovené zvěře. Nezřídka se však tyto lovy odehrávaly přímo na nádvoří zámku, kam byla divoká zvěř přivezena. Během lovu za pomoci psů, loveckých tesáků i pušek zaznívalo troubení loveckých rohů (*Wald- und Hifft-Hörner*).[10]

Kladný vztah české šlechty k lovu byl dán především výhodnými podmínkami, které dávaly k lovu rozsáhlé lesy a množství divoké zvěře v českých zemích. Snaha provozovat nákladné hony podle císařského či francouzského vzoru byla pak zase snahou prezentovat vlastní mocenské a především finanční možnosti. Nejčastěji bývá s počátky pěstování těchto náklad-

ných honů v českých zemích spojováno jméno Františka Antonína Šporka, který se stal i zakladatelem Řádu sv. Huberta. Lovecké kratochvíli však podlehla i většina ostatních českých a moravských šlechticů[11], a jak ukazuje dopis hraběte Jana Adama Questenberka, i šlechtičen:

> *„(...) Radil jsem jí* [hraběnce – pozn. aut.], *aby dbala rady paní Aji[12], ale to se jí nelíbilo, aby po 14 dní zůstala v posteli a po 4 týdny zůstávala doma: raději za zábavou... jako nedávno na den svatého Karla za velké zimy musela do Hrotovic k paní Rodeniové účastnit se tam lovu (...).*“[13]

Hudba jako součást honů

O hudebním doprovodu lovů doby baroka neexistuje příliš původních pramenů. Dobová odborná literatura se věnovala obvykle pouze drobnějším zmínkám o použití loveckých rohů při honech, popřípadě různými druhy loveckých rohů a jejich použitím. Z tohoto pohledu se jeví jako velmi zajímavý pramen v Brně vydaná encyklopedie *Oekonomische Encyklopädie: oder allgemeines System der Staats-, Stadt-, Haus- und Landwirthschaft, in alphabetischer Ordnung*[14]. Jedná se z velké části o překlad Velké francouzské encyklopedie pořízený Johannem Georgem Krünitzem a rozšířený o některá nová hesla. Ve 28. díle se autor věnuje problematice lovu a lovecké hudby. Vedle velmi obsáhlého hesla o lovu samotném soustředil autor pozornost také na typologii hudebních nástrojů používaných při lovu (heslo *Jagdhorn*) a na samotné hudební signály (hesla *Jagdmusik*, *Jagdtöne*), u nichž uvádí nejen přesné použití, ale i notový záznam. Autor chválí krásný zvuk loveckých rohů a dodává, že lovecká hudba vyvolává příjemné pocity i u těch, kdo nejsou milovníci honů. Popisuje rovněž postup, jakým by se měl začínající hornista učit hrát na nástroj. Nabádá, aby se začínající hráči nejprve naučili čistě troubit nejspodnější tóny a teprve poté pokračovali ve hře tónů vyšších a vysvětluje rovněž techniku hry na roh:

> *„Proto si musíme již od počátku zvykat zatroubit nejnižší tóny čistě a patřičně je vyplnit. Dosáhneme toho tehdy, jestliže ponecháme rty v nátrubku; vysoké tóny pak následují již samy od sebe, protože při nich záleží jen na silnějším stisknutí rtů. Kdo se již od počátku chce hned naučit troubit celé lovecké kusy, ještě dříve než dovede zatroubit nízký tón, zůstane napořád hudlařem. Tóny musí být sice plné a čisté, avšak nesmějí být vyráženy z prsou; musí být tvořeny jazykem podobně jako u flétny. Vůbec – jazyk, rty a brada musí společně přispívat k tvorbě tónů a správně rozdělovat potřebný dech. Na počátku se tomu obvykle nevěnuje pozornost – rty jsou buď příliš otevírány, nebo* se k sobě příliš *tisknou. Přivyká se tak nesprávné činnosti jazyka, brada zůstává nepohyblivá a místo toho, aby se tóny postupně učily od nejhlubších až do jasně vynesených výšek, používá se zbytečně moc vzduchu a troubí se až hanba říci. Při plném cvičení však časem všechny tyto obtíže odpadnou a troubení se stane lehkým. Dobří hornisté tvrdí, že je pro ně daleko namáhavější povzbudit smečku křikem než lesním rohem.*“[15]

Upozorňuje také na silný vliv troubení při vedení a povzbuzování psů. Naopak zdůrazňuje, že nesprávné troubení či výběr nesprávného signálu pro danou situaci může psí smečku nejen poplést, ale i zkazit. Důsledně tedy popisuje, v jakých situacích mají být jednotlivé signály použity. V hesle *Jagdtöne* uvádí celkem 20 signálů s popisem jejich použití, v příloze knihy jsou pak notové záznamy těchto signálů[16]. K signálu pro psy (*Tons pour chiens*) uvádí autor šest různých signálů.

Parforsní hon a hudba

Oproti německým obstaveným honům, k jejichž provozování byl potřeba sice velký počet honců (zajištěných ovšem téměř zadarmo poddanskou povinností), pořádání parforsního honu vyžadovalo velké náklady na výcvik personálu od psovodů až k pikérům a trubačům, výborně vycvičenou psí smečku, speciálně vyšlechtěné koně a zásahy do lesního porostu kácením průseků. Výsledkem německého honu bylo i několik tisíc kusů zvěře, která se mohla prodat, na konci parforsního honu zůstal jen jediný kus zvěře, jehož spotřební hodnota byla nulová.

Parforsní hon byl specifickým druhem lovu zvěře typickým pro období 17. a 18. století, jehož průběh byl od začátku do konce řízen pevně danými pravidly. Cílem nebylo jako dosud u ostatních druhů lovu zasáhnout co největší počet zvěře, ale naopak byl vybrán pouze jediný kus zvěře (většinou jelen, v německých zemích také černá zvěř, ve Francii a Anglii rovněž zajíc nebo liška), který byl pronásledován až do úplného uštvání. Lov se tak stával rovněž sportovním zážitkem, neboť trval i několik hodin a účastníci po celou dobu pronásledovali

Obstavený hon na jeleny + detail (Z publikace Flemming, H. F.: Des Vollkommenen Teutschen Jägern. Leipzig: i. V. Johann Christian Martini, 1724. Moravská zemská knihovna – Oddělení rukopisů a starých tisků, sign. ST3-0762.871,2)

zvíře tryskem na koni. Z důvodu odpočinku účastníků, výměny koní i poskytnutí odpočinku pronásledované zvěři za účelem prodloužení honu byly konány pravidelné přestávky, během nichž se scházeli účastníci lovu s ostatní společností, která jen sledovala průběh honu obvykle z kočáru, při občerstvení a často za hudebního doprovodu. Pořádání parforsního honu bylo velmi nákladnou záležitostí, která se neobešla bez řady náležitostí. První bylo specifické rozdělení lesa průseky do pravidelných čtyřúhelníků. Místa, kde se průsečíky sbíhaly, se nazývala *rendez-vous* neboli dostaveníčka. Zde se společnost scházela k občerstvení a odpočinku.

Samotný průběh honu měl svá pevně daná pravidla. Speciálně vycvičení myslivci, tzv. *piquers* – pikéři, měli celý rok na starosti honitbu, znali stavy její zvěře a rozeznávali jednotlivé kusy podle postavy, zbarvení, paroží a podobně. Den před pořádáním honu stanovil hrabě podle zpráv pikérů kus, který se bude lovit. Následujícího dne se na určeném místě shromáždili pikéři, vrchní lovčí a psovodi se psy, později za nimi přijelo panstvo, účastníci lovu na koních a diváci (obvykle v kočárech). Majitel panství následně pokynul a hon mohl začít. Pikér nejprve určil stanoviště loveného kusu a pomocí psů-vodičů jej vyhnal, ostatní pikéři byli rozmístěni po všech čtyřech stranách oddělení, ve kterém kus pobýval, a vyčkávali. Poté, co zvíře vyběhlo ze svého stanoviště, byli na jeho stopu přivedeni psi, tzv. *chiens courants*, rychlejší než psi-vodiči, a začal hon. Hned za smečkou jeli pikéři, po nich ostatní účastníci honu. Pikéři se mezi sebou dorozumívali jednak fanfárami, jednak máváním čepic. Fanfáry, jejichž počet se pohyboval až kolem dvou set, přesně informovaly o průběhu honu, o místě a postupu štvané zvěře, o psech sešlých ze stopy a podobně[17], takže byly důležitým vodítkem nejen pro všechny účastníky honu, ale i pro psy speciálně cvičené na tyto troubené signály a vlastně i pro přihlížející obecenstvo, které zůstávalo za děním poněkud pozadu a fanfárové znělky je tak informovaly o přesném stavu honu. Signály troubené pikéry při parforsním honu byly troubeny na speciální lovecké rohy – tzv. parforsní rohy (*Par-Force-Horn*), které měly velký průměr vinutí. Pikéři je mohli při jízdě nosit zavěšené na těle a signály troubili přímo za jízdy. Poněkud pozadu za ostatními šli lovecká pážata a čeledíni (*Jagd-Page*, *Ober-Hunde-Knechte*), kteří shromažďovali psy zběhlé ze stopy, aby je dopravili zpět na panství.

Pokud stíhaný kus vyčerpáním již nemohl pokračovat v úniku a postavil se proti svým pronásledovatelům, zazněla fanfára »halali«. Mezitím se shromáždila většina účastníků kolem zvířete. Psi byli staženi, aby nenapadali vyčerpané zvíře, dva pikéři pak přeťali zvířeti šlachy na zadních nohou, aby se zvíře nemohlo pohybovat a ohrozit tak majitele panství nebo významného účastníka honu, který zasadil zvířeti smrtelnou ránu do srdce svým tesákem. Při tomto aktu troubili trubači fanfáru »la mort«, smrt. Následně si celá společnost stáhla pravou rukavici, tasila své tesáky a za doprovodu hornistů zpívala znovu halali. Zvíře pak bylo staženo z kůže a vyvrženo a majiteli panství a nejvýznamnějším hostům předány odříznuté spodní části nohou. Méně hodnotné části zvěřiny společně s kůží byly pak slavnostně za znění fanfáry »curéé«, vývrh, předány jako odměna psům. Na symbol zakončení honu se všichni účastníci ozdobili jedlovými zálomky. Závěrečnou fází honu byl slavnostní návrat na sídlo majitele panství v průvodu, v jehož čele jeli pikéři se svými psy troubíce slavnostní fanfáry, za nimi na koních vrchní lovčí, po nich pán a jeho hosté a nakonec pomocný myslivecký personál. Před zámkem se společnost ještě jednou shromáždila k slavnostnímu odtroubení konce honu, po němž následovala bohatá hostina.[18]

Myslivecký personál k parforsnímu honu, vyškolení

Velká lovecká vášeň Habsburků v 17. a 18. století[19], především pak Karla VI.[20], vedla mimo jiné ke specializaci lesnického a loveckého personálu – *Oberst-*[21] a *Landjägermeisteramt*, *Ober-*

Výjev zobrazující předání méně hodnotných částí zvěře psům po skončení parforsního honu za vytrubování fanfáry „Curré" (Z publikace: Täntzer, J. – Paerson, J. W.: *Der Dianen Hohe und Niedere Jagd-Geheimnisse; Hirschgerechte Jäger.* Leipzig: Im Weidmannischen Buch-Laden, 1734. Vědecká knihovna v Olomouci – historické fondy, sign. III 13.776)

stfalkenmeister, *Jägerei-Physikus*, *Rüden- und Geschirrmeister*, *Schmied*, *Jägerei-Feldbarbier*, *Hofreisjäger*, *Jagdgehilfen* a další.[22] Postavení loveckého personálu v rámci společnosti bylo zároveň přehodnocováno.[23] Privilegia a úkoly některých loveckých úřadů přitom přesahovaly rámec samotného lovu a participovaly i na aktivitách ryze kulturních: „*K povinnostem Landjägermeistera patřilo rozvržení plánu stylizovaného lovu v divadelních představeních, ale také péče o divokou zvěř.*"[24] S ohledem na dobové způsoby lovu v 17. a 18. století není zarážející, že císařský lovecký personál byl velmi početný: za vlády Josefa I. čítal kolem sta osob, za Karla VI. již okolo 115.[25] Zatímco za vlády Josefa I. dosahovaly roční náklady na lov průměrně 22 000 zlatých (v roce 1719 se zvýšily dokonce na 45 000 zlatých) a na sokolnictví 24 000 zlatých, již v prvních letech vlády Karla VI. byly tyto náklady nejméně zdvojnásobeny.[26]

Specializace vyššího i nižšího loveckého personálu byla rozlišitelná podle oděvu a doplňků, které jednotlivé stavy charakterizovaly: tak například zlatě zdobený pásek s loveckým tesákem a závěsný řemen na lovecký roh mohl nosit pouze *Ober-Jägermeister*, *Ober- Forst-* a *Wildmeister* a *Jagd-Juncker*. Stejné příslušenství ovšem zdobené stříbrnými prýmky příslušelo lovcům s hodností *Ober-Jäger*, *Ober-Förster*, *Jagd-Page*, *Leib-Schutz* a *Büchsen-Spanner*. Hlavní lovci, kteří hon řídili (*Chef von der Jägerey*), dále *Ober-*, *Forst-* a *Wildmeister* nosili navíc zelené šaty zlatě vyšívané (toto privilegium však již nepříslušelo hodnosti *Jagd-Junckera*), ostatní jmenovaný personál nosil zelené šaty zdobené stříbrnými prýmky. Někde bývalo zvykem zdobit si ještě závěsný řemen na lovecký roh velbloudí srstí nebo svazkem zelených stuh.[27] Rozdíly byly také v tom, jaký druh loveckého rohu jednotlivé lovecké hodnosti směly nosit: Chef (Commandeur) von der Jagd nosil masivní *Flügelhorn* celý ze stříbra a uvnitř pozlacený, na němž bývala zavěšena zelená hedvábná stuha zlatě protkaná. *Ober- Forst-* a *Wildmeister* mívali buď částečně stříbrný či obyčejný mosazný *Flügelhorn*, stejně jako *Jagd-Juncker* a ostatní myslivci. K výbavě *Commanduera* patřil dále lovecký tesák s postříbřenou rukojetí a pouzdro vyložené zeleným sametem a stříbrně zdobené. Oproti tomu ostatní měli pouzd-

ro vyložené černou cordóbskou nebo obyčejnou usní a zdobené pouze ocelovým kováním.[28] Nižší myslivecký personál nosil obvykle pásek na lovecký tesák a závěsný řemen na roh z dvojité kůže, potažený navrchu jemnou usní cordóbskou a zdobený masivními přezkami a sponami stříbrné barvy. Prostý myslivecký personál pak měl pásek a závěsný řemen zdobený pouze mosaznými či ocelovými destičkami, částečně hladkými, částečně kovanými. Ozdobnosti a tedy i nákladnosti této myslivecké výbavy odpovídala i ozdobnost a nákladnost šňůry zavěšené na loveckém rohu (u nejdražších provedení byla z velbloudí srsti, u těch levnějších ze srnčí či kamzičí) a barva ozdobných stuh.[29]

Specializaci loveckého personálu se věnuje rovněž dobová příručka *Allgemeines und auf reine Erfahrungssätze gebautes Magazin für Jäger und Jagdfreunde oder gründliche Anweisung in den edlen Jagdwissenschaften und Künsten*[30]. Vyjmenovává nejdůležitější osoby potřebné k provozování parforsního honu[31] – jsou jimi: *der Chef*, který je pověřen dohledem nad ostatními, zařizuje hony a předkládá pak patřičné účty a vydání, k čemuž vydržuje ještě svého sekretáře. Další osobou je *Jagdjunker*, který je druhým nejvyšším velitelem a musí být vždy přítomen celému průběhu honu. Dále pak *Jagdpage* k předávání zpráv a různých hlášení. Také k jeho povinnostem patří vynikající jízda na koni a výborná znalost troubení. Dále následuje menší lovecký personál, v jehož čele stojí *Oberjäger* (či *Oberpiqueur*), který se především stará o osoby jemu podřízené, sleduje silné kusy zvěře, aby mohl určit silného jelena pro hon. Musí ovládat všechny lovecké a myslivecké znalosti a dovednosti. Musí být znalý tzv. honby vysoké (*Hirschgerechte*[32]), výborně jezdit na koni a ovládat troubení na roh. K náležitě uspořádanému honu patří dále tři až čtyři pikéři (*Piqueurs*), kteří rovněž ovládají umění honby vysoké, výborně jezdí na koni a ovládají hru na parforsní nebo lovecký roh (*Parforce- oder Jagdhorn*). Jejich povinností je udržet smečku psů pohromadě, dále mají na starosti krmení psů a koní, týdenní výměnu podestýlky a předkládání účtů za spotřebované krmivo a slámu. Tři až čtyři čeledíni (*Besuchknechte*) se účastní lovu a jejich povinností je vedle dobré jízdy na koni i znalost troubení na roh, dále se především starají o smečku psů-vodičů. K lovu je dále potřebný jeden čeledín pro psy (*Hundeknecht*), který má dohled nad všemi psy: vede si jejich seznam, rozděluje jim krmení, léčí nemoci a obstarává veškeré náčiní potřebné k jejich chovu. K loveckému personálu patří často ještě čtyři honci (*Purschen*), kteří se starají o čistotu psů a stájí a o vše potřebné s tím spojené. Během honu musí tito honci se psy pro »Relais« na přikázaném místě být nebo tam přijet, aby byly tito psi v případě nutnosti po ruce. K péči, zaopatření a výchově mladých psů pak jsou obvykle zaměstnáni další dva nebo tři honci (*Purschen*). Pro potřeby krmení a dojení krav je zaměstnána navíc jedna děvečka. Další řada osob je odpovědná za péči o koně: štolba (*Bereiter*), stájoví čeledíni (*Sattelknecht*, *Pferdeknecht*), sedlář či řemenář (*Jagdsattler*, *Jagdriemer*), kovář (*Schmied*) a další[33]. Vedle stáda speciálních koní určených pro hon je zapotřebí obvykle dvou koní tažných a k nim nutného vozky (*Wagenmeister*). Psí smečka čítala obvykle 50 až 100 kusů psů.[34]

Příchod nových aristokratických rodů na přidělená panství v českých zemích znamenal éru hospodářských řádů a instrukcí, které měly stabilizovat situaci v lesním hospodářství především efektivním chovem zvěře, zakládáním obor a bažantnic, zřizováním seníků a krmelišť, hubením škodné zvěře, zamezováním pytláctví apod. Zvyšování stavu zvěře bylo někdy spojeno i s pokusy zavést do českého prostředí nové druhy zvěře, například orebici skalní, stepního holuba apod. Za vlády Karla VI. byli na panství Brandýs nad Labem vysazeni bílí jeleni, dar ruského cara Petra.[35]

Čím větší význam byl myslivosti přikládán, tím větší nároky byly kladeny na myslivce při jejich vyučení. Výuční doba trvala obvykle tři roky a učeň se za tu dobu musel naučit všechny základní myslivecké a lesnické dovednosti: práci s loveckými psy, určování stop zvěře, stavění

plachet a sítí, líčení železa, tluček a někdy i vlčích jam, používání střelné zbraně a troubení na lovecký roh.[36] Po skončení učební doby se myslivec musel podrobit závěrečné zkoušce a poté obdržel výuční list, lovecký tesák a roh. Tyto atributy svého mysliveckého stavu mohl nosit až po složení závěrečné zkoušky. Závěrečný ceremoniál měl svá pevně daná pravidla: v místnosti se muselo shromáždit nejméně šest mužů v čistém a slavnostním oděvu a s myslivecký mi tesáky a loveckými rohy (*Flügel- und Hift-Hörner*), poté z řady vystoupil ten lovec, který učně vedl, a zavolal si jej k sobě. Následně zazněly tři různé fanfáry na *Flügelhorny* a *Hiefhorny* a mistr hovořil čelem k ostatním shromážděným lovcům těmito slovy: *„Nechť je ctěným pánům myslivcům dáno na vědomí, že si zde přítomný NN, jež před šesti lety ke mně jako učen přišel, čestně, oddaně a svědomitě počínal, takže jsem s ním zcela spokojen. Vzhledem k tomu, že nám naši milovaní staří a v Pánu odpočívající předkové skrze své děti a poddané stanovili jisté zvyky, a přítomný NN. svá učňovská léta úspěšně přestál, nechci tuto prastarou chvályhodnou zvyklost měnit, nýbrž učinit, co je k tomu zapotřebí.“*[37] Poté se obrátil ke svému učni a pravil: *„Od nynějška už nejsi dítětem, dočkal ses svých zletilých let. Ptám se tě tedy: Chceš přijmout tento stav?“*[38] Poté, co učeň kladně odpověděl, dostal od svého mistra pravou rukou políček se slovy: *„Tento* [políček- pozn. aut.] *musíš ode mě vydržet, od nikoho jiného však již ne, ale pamatuj si tento pohlavek, tak musel náš nejmilovanější Spasitel při své nevinnosti snášet utrpení kvůli nám.“*[39] Poté mistr levou rukou učňovi podal lovecký tesák se slovy: *„Zde máš svoji zbraň, používej ji k poctě Boha, k radosti a užitku svého pána, zůstaň čestný, věrný a slušný, braň se jí svému nepříteli, však marných svárů se straň. Opásej svá bedra jako muž, který roh svůj umí správně rozehrát; od nynějška jsi svoboden, ať se ti daří dobře po všechen čas.“*[40] Následně učni všichni přítomní gratulovali.

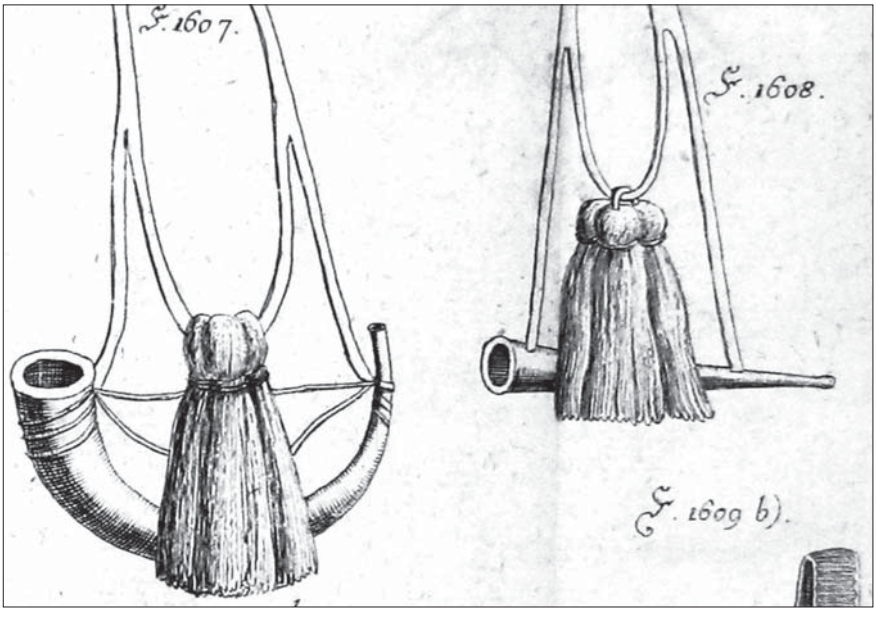

Příklad zdobení loveckých rohů ukazujících na specializaci loveckého personálu a jeho postavení v myslivecké hierarchii (Z publikace Krünitz, J. G.: *Oeconomische Encyklopädie: oder allgemeines System der Staats=Stadt=Haus= und Landwirthschaft, wie auch der Erdbeschreibung, Kunst= und Naturgeschichte, in alphabetischer Ordnung.* Theil 28. Moravská zemská knihovna – Oddělení rukopisů a starých tisků, sign. MP-0000.876,28)

Myslivci si předávali vědomosti a zkušenosti obvykle mezi sebou z generace na generaci. Stávalo se také, že šlechtic vyslal svého myslivce do učení za hranice svého panství[41]. Podobně Jan Josef Šternberk poslal do učení k Janu Machalovi (který byl v té době císařský forstknecht) dva své poddané, Matěje Baltazara a Václava Duschka, aby se u něj vyučili myslivosti a hře na lovecké rohy. Učení mělo trvat dva roky a týkalo se ovládání myslivosti, zacházení s puškou, apod. Ve smlouvě se objevuje také požadavek, aby Jan Machal vyučil oba poddané v troubení na francouzské lovecké rohy a do té doby, než jim hrabě opatří vlastní nástroje, aby jim učitel půjčoval své.[42] Pokud poslal šlechtic svého myslivce vyučit, zavazoval se mu tento, že pro něj bude sloužit nejméně do té doby, než si odslouží náklady vynaložené na jeho učení.

V polovině 18. století však nastala situace, kdy vyučených myslivců byl nadbytek. Marie Terezie tedy omezila přijímání nových učňů lesním řádem vydaným 15. dubna 1754, který ukládá lesním zaměstnancům odbornou kvalifikaci potvrzenou závěrečnou zkouškou před krajskými examinátory a který nařizuje přijímat myslivce do učení jen na základě vrchnostenského schválení. Slávu a okázalost aristokratických honů ukončila Velká francouzská revoluce. Šlechta již nechtěla provokovat své poddané nákladnými hony a zaměřila se především na lov drobnější zvěře. Svůj podíl na tom měly také ohlasy filozofie a nového poměru člověka ke zvířatům.

Poznámky

1 Bůžek, V. – Král, P. (eds.): Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526–1740). 1. vyd. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2006, s. 248, 251. Edice Opera historica 11. ISBN 80-7040-882-0.

2 Maťa, P.: Svět české aristokracie (1500–1700). 1. vyd. Praha 2004, s. 315. Edice Česká historie, sv. 12. ISBN 80-7106-312-6.

3 V historiografické literatuře se objevuje několik termínů označujících tento trend: Hans Sedlmayr používá termín „Kaiserstil" pro období vlády Josefa I. kolem roku 1700 (Sedlmayr, H.: Die politische Bedeutung des deutschen Barock. Der „Reichsstil". In: Epochen und Werke. Gesammelte Schriften zur Kunstgeschichte. 2. Bd. 2. Aufl. Wien–München 1960, s. 148), Friedrich W. Riedel hovoří o imperiálním stylu – „Imperialstil" (Riedel, F. W.: Der „Reichsstil" in der deutschen Musikgeschichte des 18. Jahrhunderts. In: Bericht über den internationalen Musikwissenschaftlichen Kongress Kassel 1962. Kassel 1963, s. 34), Franz Matsche přebírá termín „Kaiserstil" pro období vlády Karla VI. K této problematice viz Matsche, F.: Die Kunst im Dienst der Staatsidee Kaiser Karls VI. Ikonographie, Ikonologie und Programmatik des „Kaiserstils". Berlin-New York 1981; a Veselá, I.: Císařský styl v hudebně-dramatických dílech provedených za pobytu císaře Karla VI. v českých zemích roku 1723. Disertační práce. Filozofická fakulta Masarykovy univerzity. Brno 2007, s. 9.

4 Bůžek, V. – Sak, R. – Vorel, P: Šlechtické dvory a rezidence na česko-moravsko-rakouském pomezí. In: Bůžek, V. – Svátek, F. – Komlosy, A. (eds.). Kultury na hranici: Jižní Čechy – Jižní Morava – Waldviertel – Weinviertel. 1. vyd. Wien 1995, s. 187. ISBN 3-900478-95-3.

5 Vorel, P.: Sídelní síť Františka Antonína Šporka ve světle vývoje raně novověkých šlechtických rezidencí v Čechách 16.–18. století. In: Sborník vědeckých prací univerzity Pardubice, Série C, Fakulta humanitních studií, 7, 2001, s. 13.

6 Bobková, L. (ed.): Život na šlechtickém sídle v 16.–18. století: Das Alltagsleben auf dem Adelsitz im 16. bis 18. Jahrhundert. In: Sborník příspěvků z konference na pedagogické fakultě UJEP v Ústí nad Labem 30.–31. října 1991. 1. vyd. Acta Universitatis Purkynianae, Philosophica et historica 1. Ústí nad Labem: Pedagogická fakulta UJEP, 1992, s. 168. ISBN 80-7044-336-7.

7 Bobková, L.: c. d., s. 168–169.

[8] Výjimku představovalo lapání ptáků do sítí, na lep nebo do sklopců (čižba), pokud to měli vrchností dovoleno. Viz Petráň, J. (ed.): Dějiny hmotné kultury II/2. Kultura každodenního života od 16. do 18. století. 1. vyd. Praha 1997, s. 747. ISBN 80-7184-084-X.

[9] O nákladnosti parforsních honů vypovídá spis Georga Friedricha Probsta, hlavního pikéra na dvoře sasko-výmarského vévody, *Besonderes Gespräche von der Par-Force-Jagd zwischen Nimrod, dem ersten Jäger, und dem weltberühmten Huberto* (1737, *Zvláštní rozhovor mezi Nimrodem, prvním lovcem, a světoznámým Hubertem*). Na konci spisu dává Hubertovi účet, podle něhož průměrná skupina parforsních lovců s 40–50 psy, jedním pikérem a dvěma psovody s nezbytnými koňmi vyjde ročně na zhruba 1000 tolarů.

[10] Flemming, H. F.: Des Vollkommenen Teutschen Jägern... Leipzig: i. V. Johann Christian Martini, 1724, s. 252.

[11] Odborná literatura (např. Flemming, c. d.) věnuje dokonce samostatnou kapitolu tomu, jak má být mladý šlechtic veden k lovu, kdo má být v tomto směru jeho učitelem atd. (*Von Anführung eines jungen Printzen zur Jägerey*, s. 145–146).

[12] Španělským výrazem „aja", „ajo" se u císařského dvora označovali vychovatelé nebo chůvy císařských dětí. Za tuto informaci děkuji Mgr. Ireně Veselé, PhD.

[13] Dopis hraběte Questenberga regentu Opfermannovi do Vídně z 5. 12. 1711: *„(...) Ich habe ihr gleich vorgetragen der Frau Aja ihren Rath, der ware ihr nicht anständig, dass sie sollte 14 Tag im Bett und 4 Wochen zu Haus bleiben; möchte lieber auf das Wurst fahren, wie sie unlängst in der grösse Kälte auff Caroli Tag zu Hrottowitz bey der Frau Rodenin gethan, undt jagen (...).*" Viz Plichta, A. (ed.): O životě a umění. Listy z jaroměřické kroniky 1700–1752. 1. vyd. Jaroměřice nad Rokytnou 1974, s. 49.

[14] Krünitz, J. G.: Brünn: Oekonomische Encyklopädie: oder allgemeines System der Staats-, Stadt-, Haus- und Landwirthschaft, in alphabetischer Ordnung gedruckt bey Joseph Georg Trassler, Buchdrucker Buch=und Kunsthändler, 1766–1822. Moravská zemská knihovna, Oddělení rukopisů a starých tisků, sign. MP-0000.876.

[15] Krünitz, J. G.: c. d., s. 437. Český překlad Kurfürst, P.: Hudební nástroje. Praha 2002, ISBN 80-902912-1-X, s. 675 *(„In dieser Absicht muß man sich anfangs gewöhnen, die tiefsten Töne rein anzugeben und gehörig auszufüllen, welches durch das Nachlassen der Lippen im Mundstücke bewirket wird; die hohen Töne finden sich hiernächst von selbst, weil es dabey nur auf das stärkere Zusammendrücken der Lippen ankommt. Wer also gleich zu Anfange ganze Jagdstücke lernen will, ehe er die niedern Töne recht angeben kann, wird beständig ein Stümper auf diesem Instrumente bleiben. Die Töne müssen zwar voll und rein angegeben, aber nicht aus der ganzen Brust gestoßen, sondern nur durch den Zungenschlag, wie bey der Flöte, heraus gebracht werden. Ueberhaupt sind die Zunge, die Lippen, und das Kinn, die drey Werkzeuge, welche gemeinschaftlich das ihrige beytragen müssen, den erforderlichen Wind zur Hervorbringung der Töne zu sammeln und zu vertheilen. Gemeiniglich beobachtet man dieses im Anfange nicht, dehnt die Lippen entweder zu weit aus einander, oder presset sie zu dicht zusammen, gewöhnet sich einen falschen Zungenschlag an, das Kinn bleibt unbeweglich, und an statt, daß man die Töne allmählich aus der Tiefe bis zur Höhe deutlich heraus zu bringen lernen sollte, verwendet man unnöthigen Wind, und bläset sich zu Schauden. Bey fleißiger Uebung fallen aber alle diese Schwierigkeiten mit der Zeit weg, ein jedes der vorbenannten drey Werkzeuge thut das seinige, und das anfangs so schwere Hornblasen wird eine so leichte Sache, daß gute Waldhornisten behaupten, es werde ihnen bey weitem nicht so sauer, die Meute mit dem Horne, las durch das Juchzen und Schreyen, aufzumuntern und aufzufrischen.")*.

[16] Přepis jednotlivých signálů viz Berdychová, T.: Lov jako šlechtická zábava v 17. a 18. století a jeho hudební doprovod. Acta musicologica 3/2009 [online]. [cit. 14. 6. 2011]. Dostupný na World Wide Web: http://acta.musicologica.cz/

[17] Např. fanfáry »La vue« (Zvěř na dohled), »Retour« (Návrat), »Il va dans l'eau« (Zvěř jde do vody), »Relée donné« (Střídání smečky) apod. Z konce 18. století se dochovalo několik souborů fanfár přímo z českého prostředí – jsou to fanfáry psané přímo pro konkrétní panství, např. soubor fanfár Ondřeje Antona pro hon knížete Schwarzenberga na jeho panství Hluboká v roce 1794: Při příchodu panstva – Před uzavřením kruhu – Kruh uzavřen – Pochod při vykročení – Před zahájením štvanice

– Po odtroubení počátku štvanice – Čtyřletý kus – Tříletý kus – Dvouletý kus – Zjištění silné bachyně – Vyražení kusu do pole – Štvanice se vrací – Štvanice pokračuje vpřed – Vypuštění smečky – Smečka na stopě štvané zvěře – Vypuštění první záložní smečky – Vypuštění druhé záložní smečky – Vypuštění třetí záložní smečky – Vypuštění čtvrté záložní smečky – Svolání lovců – Naběhnutí zvěře na pero nebo záraz zvěři – Hallali – Při dopravě zvěře na výlož – Odtroubení štvanice a upoutání smečky – Přivedené koně pro Jeho Jasnost – Přivolání vrchního lovčího (ober Jäger) – Přivolání jízdního myslivce (Reitjäger) – Přivolání vedoucího štvanice (Hez Meister) – Pochod při odchodu – Konec štvanice – Fanfára. Viz Zuckerová, O. (ed.): Staré lovecké fanfáry. Praha, Supraphon, 1983.

[18] K přesnému popisu ceremoniálu parforsního honu viz Flemming, c. d., s. 256–261. Z novodobé literatury např. Martan, P.: Barok: zlatý věk myslivosti. 1. vyd. Vimperk 1992. 124 s. ISBN: 80-901111-8-1; Letošníková, L.: Lovecké zbraně v Čechách. 1. vyd. Praha 1980. 264 s. ISBN 07-083-80; Kovařík, J.: Tradice v myslivosti: Dějiny, zvyky, významy, kultura. 1. vyd. Praha 1993. 72 s. ISBN: 80-900754-2-8 30.00; Bezděk, F.: Dějiny lovu trochu jinak. 1. vyd. Brno 2000. 78 s. ISBN: 80-85799-72-2.

[19] *„Podle jedné anekdoty císař Leopold I., který velmi holdoval štvanicím, údajně v roce 1660 měl projevit obavy, když se na lovu doslechl o dobytí pevnosti Velkého Varadína Turky, zda nebude muset hon ukončit. Tu prý rázně vystoupil jeho bývalý vychovatel hrabě Jan Ferdinand Portia a pravil: ‚Starej se o své psy a sítě a státní záležitosti ponech na mně. Bylo by smutné, aby císař kvůli takové hlouposti musel přestat lovit.'"* (Čornejová, I. – Rak, J. – Vlnas, V.: Ve stínu tvých křídel. Habsburkové v českých dějinách. 1. vyd. Praha 1995. ISBN 80-85785-20-X, s. 117). Dalších anekdot i historických zpráv o lovecké vášni Habsburků existuje celá řada a vypovídá o lovecké vášni rodu hluboko do historie. Z roku 1512 například pochází spisek, shrnující privilegia habsburského rodu, vydaný císařem Maxmiliánem I., jehož první list zdobí lovecký výjev zobrazující lov kamzíků, jelenů a lov s pomocí sokolů. Celému výjevu vévodí transparent s nápisem: „ARCHIDVX AVSTRIAE . RO . IMPERII . SVPREMVS . VENATOR". Viz Mitis, O.: Jagd und Schützen am Hofe Karls VI. Von Oskar Freiherr von Mitis. Mit einer Vorrede von Maximilian Graf Thun und Hohenstein Oberstjägermeister Sr. k. u. k. Apostolischen Majestät. 1. vyd. Wien 1912, s. 4. Také bratr Karla VI., císař Josef I., byl vášnivým lovcem, jak připomenul v jeho životopise Rink: *„Ich kann hier nicht unterlassen zu gedencken, daß der Kayser die Jägerey nebst der Musik über alles liebte, dergestalt, daß – wenn er auch mit großen Reichssorgen und Staatsgeschäften beladen und unermüdet war – sich nicht besser zu recolligiren wußte, als daß er auf die Jagd fuhr."* (Mitis, O: c. d., s. 5)

[20] Karel VI. pravidelně a často lovil – využíval přitom především panství Prater, Aufhof, Wolkersdorf, Ebersdorf, Neustadt a Baden. Viz Ehalt, H. Ch.: Ausdrucksformen absolutistischer Herrschaft: Der Wiener Hof im 17. und 18. Jahrhundert. 1. vyd. Wien 1980, s. 53. ISBN 3-7028-0153-7. Mitis, O.: c. d., s. 12. Sídelní město císaře, Vídeň, bylo navíc hned za hradbami obklopeno rozsáhlými lesními oborami bohatými na zvěř. Obdiv k vídeňskému císařskému revíru vyjádřil ve své zprávě benátský velvyslanec v roce 1661 slovy: *„Hà l'imperatore caccie d'ogni sorte le più belle e più commode, ch'habbi forse Prencipe al mondo, perche tiene all'intorno di Vienna ogni qualità d'animali salvatici in grand'abbondanza e per tutte le stagioni. Anzi la copia eccedente d'essi rende men stimabile e gustosa la preda. Spende Sua M^ta^ per questa ricreatione 60 m. fiorini l'anno e vi va più per essercitio e per uso che per dilettatione, che n'habbi."* Viz Mitis, O.: c. d. , s. 14.

[21] Nebo také Obersthofjägermeister. Viz Mitis, O.: c. d., s. 51.

[22] Viz Ehalt, H. Ch.: c. d., s. 53; Mitis, O.: c. d., s. 51–58.

[23] Viz Ehalt, H. Ch.: c. d., s. 53.

[24] Tamtéž: *„Landjägermeister hatte die Aufgabe, für die zeremoniellen Schauspielen stilisierten Jagden das Programm zu entwerfen, aber auch auf die Pflege des Wildes zu achten."*

[25] Mitis, O.: c. d., s. 51.

[26] Tamtéž.

[27] Flemming, H. F.: c. d., s.149, uvádí také cenové relace lovecké výzbroje a příslušenství: stříbrná výbava s páskem s loveckým tesákem a závěsným řemenem na roh přišla nejméně na 17 tolarů, 30 grošů stála ozdobná šňůra z velbloudí srsti, jeden tolar středně velký Rüden-Horn.

[28] Tamtéž.

[29] *„Bey gutem Zeuge nimmt man gerne eine rare grüne Farbe, und doppelt Band, man choisiret etwan Meer-grün oder Seladon-grün; hingegen sucht man bey dem schlechten Zeuge nur Graß-grün aus."* Viz Flemming, H. F.: c. d., s. 150.

[30] Grätz: i. V. Johann Andreas Kienreich, 1794. Moravská zemská knihovna, Oddělení rukopisů a starých tisků, sign. ST1-0760.567.

[31] S. 87 a následující.

[32] Výklad termínu podává Jaromír Kovařík: jde o tzv. jelenáře, tzn. myslivce znalého honby vysoké, jehož atributem se po vyučení stal lovecký tesák a lovecký roh. Viz Kovařík, J.: Ušlechtilý lovec jelenář. Myslivecké zábavy roč. 14, 2005, č. 2, s. 1).

[33] Dále k loveckému personálu a jeho povinnostem viz Flemming, H. F.: c. d., s. 129–130.

[34] Na pachtovském panství Tloskov se dochoval zajímavý pramen týkající se vydržování lovecké smečky psů (*Beschreibung der Herrschaftlichen Wildhunden*) z roku 1739. Vedle soupisu psů a jejich popisu poskytuje i informace o vydržování smečky. Z těch vyplývá, že svoji smečku si hrabě vydržoval jen v době honů, tedy v zimním období, zatímco v letním období byli psi svěřováni do opatrování poddaným, především mlynářům, ovčákům a pohodným. Poddaným, kteří byli zcela bezbranní proti škodám, která jim zvěř napáchala na úrodě, tak mohla přibýt vedle povinnosti být k potřebě jako honci v rámci plnění robotní povinnosti další nepříjemný výdej. Viz Čabart, J.: Vývoj české myslivosti. 1. vyd. Praha 1958. Edice lesnická knihovna, sv. 27, s. 144.

[35] Tamtéž.

[36] Viz Andreska, J.: Tisíc let myslivosti: Lovecké hrady a zámky. Lovecké zbraně. Lovečtí psi. Zvěř. Sokolnictví. Čižba. Člověk myslivcem. 1. vyd. Vimperk 1993, s. 404. ISBN: 80-85618-12-5 280.00.

[37] Viz Flemming, H. F.: c. d., s. 150: *„Es wird der löblichen Jägerey wohl erinnerlich seyn, wie daß gegenwärtiger NN. bereits vor sechs Jahren zu mir als ein Lehr-Junge gekommen, währender Zeit sich auch ehrlich, treu und fleißig verhalten, daß ich mit ihm wohl zu frieden bin. Dieweil denn nun unsere lieben alten und in Gott ruhenden Vorfahren bey freyer Loßlassung ihrer Kinder oder Leibeigenen ein merckliches Andencken hinterlassen, und dieser NN. seine Lehr-Jahre richtig ausgestanden, so will demnach diese uralte löbliche Gewohnheit nicht ändern, sondern so viel hierzu vonnöthen, vornehmen."*

[38] Tamtéž: *„Du bist nunmehro kein Kind nicht mehr, und hast deine mündigen Jahre erlebet; ich frage dich also: Willst du wehrhafftig gemacht werden?"*

[39] Tamtéž: *„Die vertrage von mir, und sonst von niemand mehr, erinnere dich aber des Backenstreichs, so unser liebster Heyland bey seinem unschuldigen Leiden um unsert willen hat erdulden müssen."*

[40] Tamtéž, s. 150–151: *„Hier hast du nun deine Wehr, die gebrauch zu Gottes Ehr, zu Lieb und Nutz des Herren dein, halt dich ehrlich, treu und fein, wehr dich damit deiner Feinde, doch unnütze Händel meide. Gürte deine Lenden wie ein Mann, der sein Horn recht blasen kan; nunmehro hast du die Freyheit, es gehe dir wohl allezeit."*

[41] Flemming dokonce doporučuje každému lovci a myslivci neustále se vzdělávat pobytem na cizích panstvích a poznáním různých tamějších způsobů lovů a druhů zvěře: *„Ein junger Jäger, der das Geld dazu hat, kan sich vor andern in seinem Metier qualificiren, wenn er in Teutschland an solchen Höfen und in den Gegenden, wo die Jagden insonderheit floriren, herum reiset, massen an einem Orte und in einem unterschiedenen Districte immer andere Arten von Jagden, oder auch von wilden Thieren und Vögeln vorkommen, die man an andern Orten nicht wahrnimmt."* Viz Flemming, H. F.: c. d., s. 243.

[42] Čabart J.: c. d., s. 163.

Resümee

Die Jagdmusik als Bestandteil der kulturellen Repräsentation der Aristokratie im 17. und 18. Jahrhundert

Tereza Berdychová

Einer der grundlegenden Züge der barocken aristokratischen Gesellschaft war das ständige Streben nach der Präsentation des eigenen Prestiges und des Prestiges des Geschlechts. Die Möglichkeiten dieser persönlichen Repräsentation waren sowohl durch die Bildung und durch die (häufig im Ausland bei Absolvierung sog. Kavalierreisen erworbenen) persönlichen Erfahrungen als auch durch die finanziellen Möglichkeiten gegeben. Zu den beliebten Mitteln der Repräsentation gehörten in der Zeit des Barocks Jagden und Treibjagden. Diese richteten sich nach genauen Regeln und wurden zu pompösen Zeremonien, die den Reichtum, die Macht und das Prestige ihres Veranstalters demonstrierten. Den Jagdfreuden waren häufig auch die Landsitze des Aristokraten angepasst. Eine der aufwendigsten Arten der Treibjagd war in der Zeit des Barocks die sog. Parforcejagd (par force de chiens = mit der Stärke der Hunde, somit Hetzjagd), bei welcher der primäre Zweck der Jagd beinahe in den Hintergrund trat und der Hauptsinn im Gegenteil das sportliche und gesellschaftliche Erlebnis wurde. An diesen Hetzjagden beteiligte sich nicht nur die Gruppe der Jäger, sondern auch die zahlreichere Gesellschaft, die die Rolle der Zuschauer übernahm. Ein wesentlicher Bestandteil der Treibjagden war die Musik, die nicht nur eine Verständigungsfunktion erfüllte, sondern auch den Glanz und die Festlichkeit der eigentlichen Jagden erhöhte. Das Jagdhorn wurde zum Attribut des Jägerstandes - es wurde dem Weidmann nach der Lehre übergeben. Beim Erlernen des weidmännischen Handwerks musste der Jäger auch das Blasen auf einfachen Jagdhörnern erlernen, zumindest die grundlegenden Signale. Bestandteil der Parforcejagden waren auch kompliziertere Fanfaren, die auf Parforcehörnern geblasen wurden. Die Jagdmusik war in der Zeit des Barocks fester Bestandteil der Jagdzeremonie, wovon auch zahlreiche erhaltene, ikonografische Denkmäler zeugen.

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci
č. 302: 68–79, 2011

Hanácký rok v Přerově (1923) Příspěvek k povaze folklorních slavností v předválečné ČSR

Haná Year in Přerov (1923) A paper on the character of folklore festivals in pre-war Czechoslovakia

Eva Večerková

Abstrakt
V roce 1923 se konala v Přerově folklorní slavnost zvaná Hanácký rok. Vystoupily na ni vesnické skupiny z regionu Haná (střední Morava) s ukázkami lidových obyčejů (24 vystoupení). Převažoval retrospektivní pohled ve výběru předváděných obyčejů. Smyslem slavnosti bylo připomenout široké veřejnosti lidové tradice jako součást kulturního obrazu kraje. Slavnost následně přispěla k rozvoji zájmu o lidový kroj, tanec a obyčeje mezi mladší generací. Zvláštní ocenění si zaslouží dokumentační akce, podniknuté při přípravě slavnosti.

Abstract
In 1923 a folklore festival called Haná Year was held in Přerov, and included the performance of village groups from the Haná region (Central Moravia) presenting folk traditions (24 performances). A retrospective view prevailed in the selection of customs exhibited. The festival sought to draw the public's attention to folklore traditions as a part of the region's cultural image. The festival was a great contribution to boosting interest in folk costumes, dances, and customs among the younger generation. Particularly valuable was the documentary work carried out during the festival preparations.

Klíčová slova: folklorní slavnost, Přerov 1923, Morava
Key words: folklore festival, Přerov 1923, Moravia

Proud prezentace lidové kultury Hané při různých veřejných příležitostech, v němž doznívalo pojímání Hanáků jako hlavního moravského „kmene", sahá hlouběji do minulosti, do druhé třetiny 19. století, k slavnosti uspořádané k zahájení železniční dráhy z Olomouce do Prahy v roce 1845, k návštěvě císařského páru v Brně (1854),[1] k setkání tří císařů v Kroměříži v r. 1885. V těchto časových bodech žily mnohé prvky lidových tradic Hané. Avšak už na výstavních slavnostech v devadesátých letech 19. století, v období příprav *Národopisné výstavy československé* (1895), kdy Haná četností lokálních slavností předčila ostatní kraje Moravy, šlo převážně o pohled do minulosti, která měla být připomenuta a oživena. Byly to zejména kroje a lidové obyčeje, které se na těchto festivitách ve scénickém pojetí prvoplánově uplatnily. Šlo v té době o vzedmutou vlnu zájmu o fenomén lidové kultury, který posléze ochabl: tak na sokolském *Moravském roku* v Brně (1914) nevystupovala žádná hanácká skupina, nebyl prezentován zvyk či tanec Hané, přes snahy pořadatelů slavnosti.

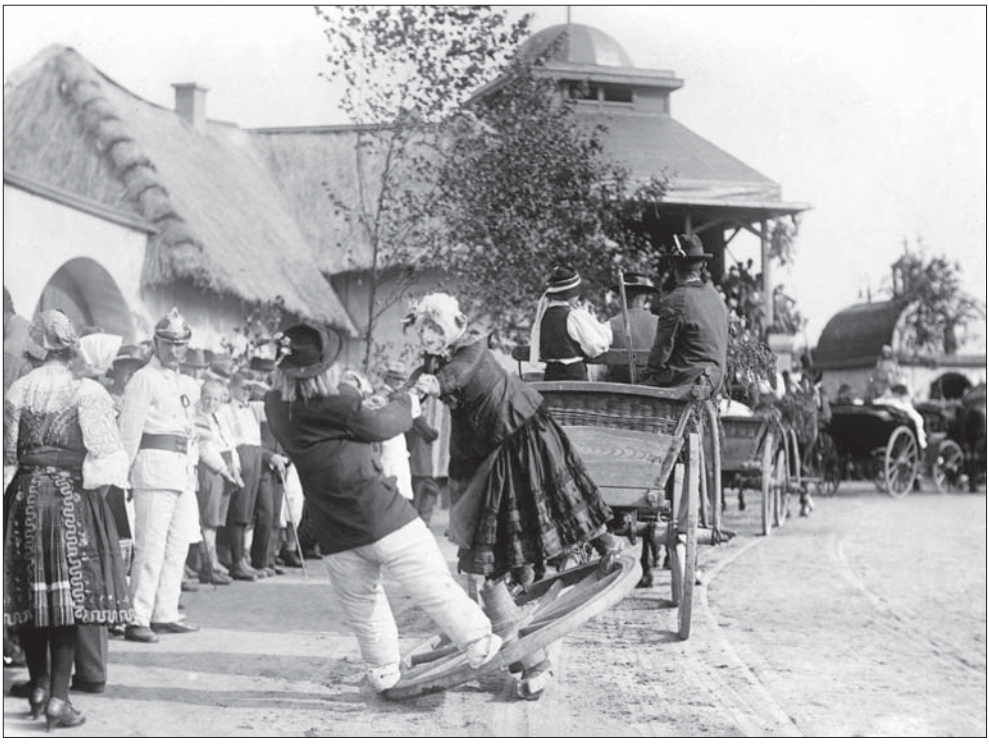

Hanácká svatba, figury na kole u vozu (tzv. *regina*), skupina z Olomoucka
(Fotoarchiv Muzea Komenského v Přerově)

K oživení došlo po první světové válce. Charakteristickým jevem, ba symptomem společnosti, která se osvobodila z národnostního útlaku a vstoupila v samostatném státě do nového období, byly *národní slavnosti*, festivity různého zaměření, různé folklorní náplně i různé úrovně její prezentace, ale s vždypřítomným národním akcentem. Ten byl obsažen v praporech, ve stejnokrojích sokolů a legionářů, v tzv. národních krojích, jimiž byly kroje lidové a z lidových sestavené. Byly předvedeny v průvodech manifestačního rázu, ve statickém aranžmá alegorických vozů, v pohybu ve zvykoslovných scénkách na stadionu.

Folklórně orientovaných slavnosti či folklorních vystoupení při festivitách různého zaměření bylo ve dvacátých a třicátých letech 20. století na Hané uspořádáno mnoho, od místních po rozsáhlejší podniky, a to z pozic a ideového zaměření jejích pořadatelů, např. odborů *Národní jednoty pro východní Moravu*, katolické *Omladiny*, republikánské strany (do roku 1920 agrární). Venkovské skupiny z Hané se zúčastnily velké slavnosti v Brně (*Národopisné svátky Moravy*, 1925), vystupovaly na dvou celostátních v Praze (*Zemědělské oslavy prvého desítiletí Českosl. republiky* na Letné v květnu 1928, *Národopisná scéna* při Celostátním manifestačním sjezdu republikánského dorostu na Strahově v květnu 1937).

Námětem samostatných festivit, podívané či divadla pod širým nebem a pro obecenstvo převážně mimovesnické, byla často *hanácká svatba* bohatá skladbou obřadního jednání a výrazovými složkami – slovními, písňovými, pohybovými, i dekorativností věcných artefaktů, např. rozměrných svatebních koláčů. Takové produkce skýtaly všestrannou podívanou. K inscenacím toho druhu se přistupovalo s úmyslem a snahou předvést téma v kontextu lokální tradice, jak to vyznělo např. na slavnosti uspořádané v Bedihošti a v Kostelci na Hané (1935),

Malý a velký svatební koláč z Vojnic; ze sbírek Moravského zemského muzea – Etnografického ústavu

Žena v hanáckém kroji se svatebními koláči, které se zachovaly ve fondu Moravského zemského muzea – Etnografického ústavu (Fotoarchiv téhož)

jinde šlo o divadelní představení s promluvami podle převzaté předlohy a ve vypůjčených krojích (např. *hanácká svatba* v Brně Obřanech v roce 1937, uspořádaná divadelním odborem místní sokolské jednoty).

Své místo měla *hanácká svatba* po celé devatenácté století při všech významných příležitostech (Olomouc 1845, Brno 1854, Kroměříž 1885) a tak i při krajinských výstavních slavnostech v devadesátých letech. Vzory z těch let národopisného ruchu přetrvaly a byly využity a reprodukovány v dalším období. *Hanácká svatba* a další obyčejové projevy jako *hanácké právo* se vžily do širšího povědomí jako osobitost Hané.

Prvky obyčejové tradice, začleňované nezřídka do politicky zaměřených podniků, byly pojímány různě, od atrakce[2] po úmysl

seriozně prezentovat osobitost regionu, a to nikoli bez návaznosti na vzory vytvořené v období výstavních slavností koncem 19. století.

Tento smysl a cíl byl vložen do slavnosti *Hanácký rok*, druhé z cyklu velkých regionálních festivit dvacátých let minulého století, jejichž záměrem bylo poukázat na lidové tradice kraje, na to, co se zachovalo, a na to, co bylo možno rekonstruovat z minulosti. Předcházel jí *Slovácký rok* v Kyjově (1921, 1922), následoval *Valašský rok* v Rožnově pod Radhoštěm (1925).

Pramennou základnou našeho příspěvku jsou obrazové doklady dochované ve fondu Muzea Komenského v Přerově, propagační materiály a dobová publicistika, která dokumentuje slavnost a reflektuje i společenskou atmosféru kolem ní.

Na uspořádání prvního *Hanáckého roku* v roce 1923 se podílel *Republikánský dorost župy olomoucké*, *Národní jednota pro severní Moravu* a přerovský *Sokol* (jeho zábavní a pořadatelský odbor). Z nich zejména mládežnická složka republikánské strany měla v programu své činnosti pěstování projevů tradiční lidové kultury, především ve veřejných vystoupeních. Byly začleňovány často do hromadných politických setkání strany, táborů a manifestací a využívány ve prospěch jejích zájmů, její politiky, upevnění jejího postavení na venkově. Jedním z důležitých kulturně osvětových podniků republikánské mládeže byly tzv. *letní slavnosti* s uplatněním prvků lidových tradic. Tak se praví v „pokynech pro práci kulturní", „*aby dorost všemožně, ale věrně a seriozně oživoval staré lidové zvyky venkovské při letních slavnostech. Vrcholným činem toho druhu bude letos Hanácký rok v Přerově*".[3] Byla to hlavně mládež republikánské strany, její místní jednoty, které se uvedly ve folklorních produkcích na přerovském sokolském stadionu.

Ostatkové právo: skupina z Kokor a Čelechovic (masky – *medvěd* v hrachovině a *kůň*, chasník s *ostatkovým právem*) (Fotoarchiv Muzea Komenského v Přerově)

Ostatkové právo – chasníci s právem (Fotoarchiv Muzea Komenského v Přerově)

V tvorbě koncepce a programu prvního *Hanáckého roku* a ve vyhledávacích akcích se angažoval František Pospíšil, tehdejší kustod selského oddělení Moravského zemského muzea. Splňoval úlohu odborného garanta akce při přípravách i při řízení všech vystoupení na stadioně. Význam Pospíšilovy účasti spočívá také v zisku několika obyčejových artefaktů pro muzeum; ve fondu se uchovaly a patří k vzácnostem brněnské etnografické sbírky.

Odborný a kulturně osvětový kontext festivity spočíval v průvodních propagačních akcích, k nimž patřila i expozice ve výstavní síni přerovského vydavatelského družstva *Obzor*. Informovala prostřednictvím muzejních artefaktů (krojových součástí, nábytku, maleb na skle aj.) o tradiční lidové kultuře Hané, měla podnítit zájem veřejnosti o poznávání „staré Hané", zejména u mládeže. Neboť *„jest vhodné, aby se všichni připravili a už napřed hleděli se něčeho dověděti o Hanácích … Výstavka v ‚Obzoru' chce býti prostým pokusem o informaci aspoň v hlavním."*[4] Širší kulturně osvětový záměr dokumentuje i Pospíšilův *Almanach Hanáckého roku*, vydaný k slavnosti, jenž obsahuje mj. přehled o výtvarnících a literátech z Hané a píšících o Hané, a článek Josefa Klvani z roku 1907 *O Hané, jak bývala*.

Vlastní slavnost překvapuje rozsahem. Její těžiště bylo v předvedení ukázek z lidových obyčejů v průběhu roku a lidové svatby, a to projevů zaniklých, zanikajících i živých. Lidové obyčeje doplňovala divadelní scénka *zrušení roboty*.[5] Akce měla podat obraz „staré Hané", retrospektiva byla určující v koncepci slavnosti. Organizátoři si vzali za cíl *„shrnouti všechny tyto rázovité atrakce bodrých Hanáků v jediný národní obraz"* a na slavnosti ukázat veřejnosti *„krojovou pestrost Hanáků, jejich zvyky, tance a výjevy, jimiž kdysi byl venkov udržován ve vlasteneckém cítění a v plné síle svěžesti."*[6] Byli si přitom vědomi nesnadnosti úkolu. *„Znázorniti dřívější život Hanáků je nyní těžkou úlohou, poněvadž pochována takřka byla jejich svéráznost koncem minulého století. Přece však místy zachovaly se nám na různých částech Hané mnohé zvyky, tance a výjevy."*[7] To mělo být základem pro výběr prezentovaných projevů a s nimi spjatých artefaktů, to směrovalo programovou náplň slavnosti. Romantický vztah k lidové kultuře, jenž se snaží uchovat staré jevy, zaniklé a zanikající, je příznačným jevem doby prodchnuté ideou národní emancipace, jevem, z něhož vychází a na němž staví folklorismus jako uvědomělé pěstování a reprodukování lidových tradic.

Snaha zmapovat stav obyčejové a krojové tradice nezůstala stranou, svědčí o tom vyhledávací akce. Na výzvu slavnostního výboru měly jednoty republikánského dorostu oznámit, který zvyk, tanec či obyčej prováděly během posledních patnácti let, a podat informace o krojích uchovaných v okruhu jejich působnosti. [8] V dorostovém tisku byly k tomu podány instrukce. „*Bude to prvý projev životní Hanáků od let devadesátých… ať se důstojně reprezentujeme. Spočítejte doma a ve svém okolí všechny hanácké kroje mužské, ženské i jednotlivé součástky. Ve kterých dědinách před padesáti a více lety nosily se široké gatě červené zvané baně, runě? kde žluté gatě? spočítejte pláště, haleny, klobouky kulaté i člunovité, vydrovky, pantléky, úvodnice nevěstinské. Postroje hanácké (fedrpuše a sokinka), který zvyk hanácký provozovalo vaše okolí v posledních patnácti letech? Vyzvídejte u nejstarších stařenek a staříčků doma i ve svém okolí, jak to bévalo na Hané před padesáti až sto lety. Který hanácký zvyk u dospělých a u dětí dodnes se zachoval u vás a ve vašem okolí? Máte-li doma staré i nové fotografie hanáckých krojů, obyčejů, stavení atd., pošlete nám a zapůjčte je na krátkou dobu. Dokažte, že není pravdou, že my Hanáci vymíráme. S vervou dejte se do práce na zdar Hanáckého roku v Přerově. Pište nám obratem do Přerova nebo do Brna, Moravské zemské muzeum (selské oddělení).*“[9] F. Pospíšil vyzval k shromažďování krojového materiálu (konkrétně mužských kalhot) na Vyškovsku, Lipnicku a Zdounecku.[10]

Obraz obyčejové tradice „staré Hané“ v romantizujícím pojetí lidové vesnické kultury měl být představen na sokolském stadionu. V podtextu podniku zněla prestiž Hanáků, kteří byli, jak se připomínalo, nejvýznačnějším typem moravského obyvatelstva v dřívějších dobách.[11] A jistě to byla reakce na už proběhlý a úspěšný *Slovácký rok* v Kyjově. „*Chceme tak jako jiné moravské kmeny rovněž ukázati světu, že nejen oni, nýbrž i Hanáci mají svou pestrou a svéráznou minulost.*“[12]

Stínání berana (v popředí figurína berana); skupina z Oseka nad Bečvou
(Fotoarchiv Muzea Komenského v Přerově)

Robota; Nová Dědina u Kvasic (Fotoarchiv Muzea Komenského v Přerově)

Slavnost se ohlašovala dopoledním průvodem rekrutů a banderia – jezdců na koních v hanáckých krojích v centru města. Republikánská strana neopomněla využít příležitost pro svůj „tábor lidu" v areálu akciového pivovaru za účasti svých politiků a řečníků.[13]

V mohutném národopisném průvodu dne 5. 7. 1923 odpoledne se ubíralo pěšky a v aranžmá na vozech 25 seskupení, představujících lidové obyčeje počínaje adventem a Vánocemi (mikulášská obchůzka, *Lucky*, *Tři králové*), v čase masopustu (dorotská a blažejská obchůzka, *ostatkové právo*) a jarního postu (obchůzky se smrtkou a májkem), o Velikonocích (dětské *dřevěné zvonění* s klapači a tragačem, pomlázka-*šmigrust*), v májových dnech a o letnicích (stavění a kácení máje, *honění krále* v podání mládenců i dětí, *královničky*), až po posvícenské *stínání berana* a *mlácení káčera*, *dožatou* a *martinskou sýpku*. Do průvodu byly včleněny další skupiny, vozy s hanáckou svatbou a „robotou", dále přástevnice, čtyři hudby, „legruti". V čele průvodu jela početná skupina představující *honění krále*. Zvláštní skupinu tvořili muži v tmavých límcových pláštích a bílých halenách ze Záhlinic. Jednotlivá seskupení měla své vedoucí a pořadatele. Zachoval se podrobný popis průvodu, všech 25 skupin, průvodu upoutávajícího tematickou rozmanitostí.[14]

Průvod vyšel od akciového pivovaru, jednotlivé skupiny byly seřazeny v pořadí, v jakém pak vystoupily na stadionu.

Příprava slavnosti byla pozorně sledována v novinovém tisku, a tak se z něho dovídáme i o lidech, kteří měli na starosti jednotlivé skupiny účinkujících a přípravu vystoupení. Na přerovském stadionu v kulisách vesnické kaple a hanáckého gruntu s doškovou střechou a se žudrem pak dospělí, mládež a děti, především z místních okrsků republikánské strany, vystoupili ve 24 obyčejových, tanečních a divadelních scénkách, o nichž informuje *Almanach* připravený F. Pospíšilem.[15] Slavnost propagoval plakát s obrazem hanácké nevěsty z Choliny od Adolfa Kašpara. Jako suvenýr si návštěvníci odnášeli ozdobenou vařečku a kraslice olepované slámou od Julie Hudcové z Přemyslovic.

Z reportážně laděného článku s vesměs oslavným komentářem z pera redaktora *Obzoru* se dozvíme i několik hodnotících informací o produkcích na stadionu, kde ještě nebylo ozvučení a kde se vyjímal především velký kompars a pohyb krojovaných skupin. „*Vypisovati, jak se které číslo líbilo, není možné, líbilo se všechno, svou stylovostí v provedení a ovšem i obsahem a počtem účinkujících sil, zvláště vzbudily zájem a požitek ‚přástky', ‚honění krále', ‚královničky', svajba a robota, tance a stínání berana. Tím není řečeno, že by ostatní výkony byly méněcenné, ale pro rozlehlost a také i po stránce krojové bylo nejméně prohřešení. Jediné, co by bylo zvětšilo účin výkonů, byl by zpěv a různé ‚říkání', kterých nebylo slyšet. Zpěvu mělo být jistě víc. Co však předvedli při honění krále, bylo scénicky dovedným kusem, kde přes chumel srážky bylo vše přehledné a mělo průběh a dojem přirozeného střetnutí. (…) Na stadionu vystavěný grunt se žudrem a kaple napomáhaly ilusi při některých výjevech (…) Slavnost byla i jakousi přehlídkou toho, co tu ještě zachovalo se krojů. Jsou ještě pěkné kusy, ale celkem přece jen vzácné, a jistě ke slavnosti této shledáno vše, co se jen nalézti dalo. To nashledané však nestačilo, a proto bylo viděti mnoho nově pořízeného po starém vzoru, ba ledacos i po novém způsobu, jak se zvyklo vůbec pořizovati ‚kroje'. Bohudíky na slavnosti to bezcenné utonulo ve většině dobrého.*“[16]

Úspěch *Hanáckého roku* v roce 1923 a myšlenka vyjádřit kulturní osobitost regionu obsaženou v lidových tradicích prostřednictvím folklorní slavnosti byly motivací, která vedla k repríze v roce 1928. „*Kde se podařilo vyvolati novou skutečnost takového zvyku, pak je povinností naší neztratiti to, co oživlo. Jenom živým zájmem veřejnosti může se udržeti takový vztah s minulostí*“.[17] Akce, jež měla být navíc „holdem Hané republice“, jak uvádí ve vstupním textu Jan Machovec,[18] byla obsahově koncipována na půdorysu *Hanáckého roku* 1923, tedy v obdobné skladbě vystoupení, jak je zřejmé z brožurky se stručným výčtem 22 produkcí vesnic-

Děvče s figurou *Smrtky*; Cholina u Litovle (Fotoarchiv Muzea Komenského v Přerově)

kých skupin.[19] Avšak objevily se nové, např. v *přástkách* vystoupila skupina z Lešan, v *dorotské hře* účinkovali lidé z Uničova, ve *vynášení smrtky* děti z Lověšic a Horní Moštěnice, *dožatou* předvedli Smržičtí aj. Byla tu i nová čísla, *vodění medvěda* (Zdounecko) a *stínání kohouta* (Uničov). Jako „národopisná pořadatelka" je jmenována Anna Hýžďalová z Kojetína,[20] režii měl činovník přerovského Sokola Štěpán Klein (*1885) ve spolupráci s Hýžďalovou. V seznamu členů pořadatelského výboru jsou uvedeni lidé z míst, odkud pocházely i účinkující skupiny; za nimi je třeba vidět i přípravu jednotlivých vystoupení. Z předvedených obyčejů mělo největší ohlas *honění krále* v podání chlapců z Holešovska.

Republikánská strana využila slavnost k propagaci svých zájmů, když uspořádala v centru Přerova svou župní manifestaci za přítomnosti ministra Milana Hodži. [21] Republikánský dorost organizoval zájezdy na přerovskou slavnost.

Další repríza pod názvem *Hanácký rok* se neuskutečnila, nevytvořila se tradice folklorní regionální slavnosti, jak se to stalo v případě *Slováckého roku* v Kyjově. Dva „hanácké roky" měly však své významné ohlasy, např. v akci spjaté se *Středomoravskou výstavou* v Přerově v roce 1936, s *národopisnými slavnostmi*, které organizátoři zahrnuli do výstavního programu ve dnech 14. 8. a 15. 8. Došlo k jistému posunu, nemělo se jednat jen o retrospektivu. „*Národopisné dny nemají pouze být ukázkou starých krásných hanáckých krojů a zvyků, nýbrž především mají obnovit kroje, tance a písně a obnovit lásku ke všemu tomu, co bylo podstatnou značkou Hané a co tvoří základ hanáckého národopisu,*" vysvětluje ve výstavním katalogu předseda jejího národopisného odboru Ferdinand Chýlek.[22]

Samotný průběh toho, co se odehrálo na stadionu v několika odpoledních hodinách, co obsahovala jednotlivá vystoupení, se dá hlouběji zhodnotit jen na podkladě filmového záznamu. Není pochyb, že bylo možno předvést v tom časovém vymezení jen určité prvky obyčeje, hlavní motiv, poutající formou, výrazovými prostředky, výsek dění, jenž zaujal především (při

Koník z dětského *honění krále*, které předvedli chlapci z Vinar a Horní Moštěnice.
Ze sbírek Moravského zemského muzea – Etnografického ústavu

absenci zvukového zařízení) barvitostí krojů, pohybem a mimikou krojovaných účastníků, herců svého druhu, a dekorativními obyčejovými artefakty. Jako vzor tu působilo předvádění obyčejů na výstavních slavnostech v období pražské národopisné výstavy 1895, aktivity té doby nebyly zapomenuty. Šlo o podívanou především pro městského diváka, který měl poznat či si připomenout a také ocenit ráz kulturních tradic svého kraje.

Nové ocenění vesnické tradice jako důležité součástí tváře regionu, vložené do ideje *Hanáckého roku*, se odrazilo v zájmu o lidový kroj, jeho pořizování v rozličných kurzech, v zájmu o tanec a obyčeje mezi mladší generací; stal se základnou vznikajících folklorních skupin. K hodným zvláštního ocenění pak patří odborný vklad s široce založenými dokumentačními aktivitami, na nichž byla vystoupení postavena.

Poznámky

[1] Zprávy Církevné. Hlas Jednoty katolické, 6 (1854) 91. – Součástí oslavy byl velký svatební průvod Hanáků z Čelechovic.

[2] Příkladem komerčně pojaté akce mohou být *Hanácké slavnosti krále Ječmínka* v Olomouci 14. 6. 1936, jejichž organizátoři sledovali především oživení turistického ruchu ve městě, a podnik tak vyzněl jako směsice různých zábav a atrakcí (včetně volby „nejkrásnější Hanačky" a „nejtypičtějšího Hanáka"), mezi něž byly včleněny projevy lidových tradic. K tomu Večerková, E.: Lidové slavnosti na Hané v meziválečném období. In: Lidová kultura na Hané. Sborník příspěvků ze semináře k národopisné výstavě 24. 11. 1994. Olomouc 1995, s. 13–18.

[3] Pokyny pro práci kulturní. Mladý venkov, 2 (1923), č. 13, s. 9.

[4] Hanácká výstavka ve Výstavní síni Obzoru ve dnech 24. června až do 6. července. Obzor, 14 (1923) s. 139, s. 3.

[5] Scénka známá z řady folklorních festivit na venkově, často i v aranžmá na alegorických vozech, se opírá o brožurky z pera různých autorů. Působil tu modelově program slavností na *Národopisné výstavě československé*, kam byla zařazena v podání účastníků z Nové Vsi na Kroměřížsku.

[6] „Hanácký rok" v Přerově. Mladý venkov, 2 (1923) č. 9, s. 5.

[7] Hanácký rok v Přerově. Obzor, 27. 4. 1923, s. 2.

[8] Přípravy k Hanáckému roku. Mladý venkov, 2 (1923), č. 10, s. 11.

[9] Drazí přátelé na Hané ! Mladý venkov, 2 (1923), č. 11, s. 2.

[10] „*Dr. Pospíšil hodlá na Hanáckém roku v Přerově… přinésti na scénu tuto krojovou zvláštnost Hanáků. Proto obrací se s výzvou na lidi, aby mu oznámili, kdo z nich dosud si hanácký kroj zachoval a kdo by mohl zúčastniti se v něm 5. 7. v Přerově. Příp. kdo by byl ochoten jej zapůjčit k těmto kulturním účelům*". Hanáci-žluťáci, hlaste se! Obzor, 14 (1923), č. 147, s. 3.

[11] Hanácký rok" v Přerově. Mladý venkov, 2 (1923), č. 9, s. 4–5.

[12] Hanácký rok v Přerově. Obzor, 27. 4. 1923, s. 2.

[13] Hanácký rok v Přerově. Mladý venkov, 2 (1923), č. 14, s. 4.

[14] Seřazení průvodu „Hanáckého roku". Obzor, 5. 7. 1923, s. 3.

[15] Almanach Hanáckého roku. Sestavil Dr. František Pospíšil. V Přerově 1923.

[16] Hanácký rok v Přerově. Obzor, 7. 7. 1923, s. 5.

[17] tk.: K Hanáckému roku v Přerově. Obzor 24. 6. 1928, s. 4.

[18] Jan Machovec (1895–1945) profesor na reálném gymnasiu v Přerově.

[19] Pořad Hanáckého roku 1. července 1928 v Přerově. Tisk Rolnické tiskárny v Přerově.

[20] Učitelka (†1955), iniciátorka šití hanáckých krojů, sběratelka lidových tanců, později vedoucí souboru *Hanácká beseda* v Kojetíně. Na Hanáckém roku I. děvčata z Kojetína a okolí předvedla obřadní tanec *královničky*, které zaznamenala Hýžďalová jako mladá učitelka v Ivani u Tovačova v letech 1909 – 1910. – Na *Národopisných slavnostech na Vsetíně* v roce 1930 zorganizovala vystoupení *Hanácky právo*.

[21] Hanácký rok. Obzor, 3. 7. 1928, s. 2.
[22] Ferdinand Chýlek, Národopisné slavnosti při Středomoravské výstavě v Přerově. Katalog Středomoravské výstavy v Přerově 20. VI.–16. VIII. 1936, s. 66.

Literatura

Fišer, Z: Tři dny, které otřásly Kroměříží. Brno 1994.

Gregor, V.: Celomoravská národopisná slavnost v Olomouci r. 1845. Vlastivědný věstník moravský, 12 (1957), s. 19–24.

Ludvíková, M.: Lidový kroj na Hané. Muzeum Komenského v Přerově, 2002.

Pavlicová, M. – Uhlíková, L.: Romantický obraz lidové kultury jako základ novodobého folklorismu. Folia ethnographica 45/1 (2011), s. 3–16.

Svobodová, V.: Lidový kroj v činnosti společenských organizací 20. století. Časopis Matice moravské, 94 (1975), s. 111–120.

Večerková, E.: Děti na Hanáckém roku v Přerově. In: Lidová kultura na Hané. Sborník příspěvků z III. odborné konference 23. –24. 11. 1993. Olomouc 1994, s. 33–44.

Večerková, E.: Lidé, obyčeje a slavnosti. K jubileu Národopisné výstavy československé. Folia ethnographica, 30 (1996), s. 3–32.

Večerková, E.: „Moravský rok". Ohlédnutí za slavností brněnského Sokola v roce 1914. Folia ethnographica, 29 (1995), s. 73–96

Autorka děkuje ředitelství Muzea Komenského v Přerově a jmenovitě kurátorovi Bc. Petru Sehnálkovi za možnost publikování fotografií z fondu muzea.

Příspěvek vznikl s podporou fondu pro vědeckovýzkumnou činnost Moravského zemského muzea č. 23835.

Resümee

Das Hanakische Jahr in Přerov (1923). Beitrag zum Charakter der Folklorefeste in der ČSR der Vorkriegszeit

Eva Večerková

Folklore orientierte Feste bzw. Folklore-Auftritte bei Festspielen unterschiedlichen Charakters wurden in den 20er und 30er Jahren des 20. Jahrhunderts im Gebiet der Hanakei (tschechisch: Haná) in großer Zahl veranstaltet, von lokalen bis zu umfangreicheren Veranstaltungen. Für diese *Volksfeste*, Festivitäten unterschiedlicher Orientierung, unterschiedlichen folkloristischen Inhalts sowie unterschiedlichen Niveaus ihrer Präsentation ist der nationale Akzent bezeichnend, der sowohl in den Symbolen, auf den Fahnen, in den Uniformen der Sokol-Bewegung und der Legionäre sowie in den zahlreichen Volks- (im Zeitverständnis *nationalen*) Trachten enthalten ist. Daneben waren es Äußerungen der Tradition des Brauchtums, die in das Fest als Träger der nationalen Kultur, ihrer „Eigenart" einbezogen wurden. Sie wurden in Umzügen vom Charakter einer Manifestation, in statischem Arrangement allegorischer Wagen, in Bewegung in szenischen Produktionen im Stadion vorgeführt.

Das *Hanakische Jahr (Hanácký rok)*, das in Přerov am 1. 7. 1923 veranstaltet wurde, gehört zum Zyklus der großen regionalen Feierlichkeiten der 20er Jahre in Mähren, die zur Absicht hatten, auf die Volkstraditionen des Landes hinzuweisen, darauf, was erhalten geblieben war, auch darauf, was aus der Vergangenheit rekonstruiert werden konnte. Bei der Erstellung der Konzeption und des Programms des ersten *Hanakischen Jahres* sowie bei den Auswahlaktionen engagierte sich František Pospíšil, der damalige Kustos der Bauernabteilung des Mährischen Landesmuseums. Der Schwerpunkt der Feierlichkeit lag in der Präsentation der Volksbräuche im Verlaufe des Jahres und einer Volkshochzeit, und zwar der bereits in Vergessenheit geratenen, geratenden und lebendigen Traditionen. Die Veranstaltung sollte das Bild der „alten Hanakei" vermitteln, wobei die Retrospektive in der Konzeption der Feierlichkeit ausschlaggebend war.

Im Stadion von Přerov, in den Kulissen einer Dorfkapelle und eines hanakischen Bauernhofes mit Strohdach und dem hervorstehenden Eingangssaum traten Erwachsene, Jugendliche und Kinder, vor allem aus den Ortsbezirken der republikanischen Partei in 24 Volksbräuchen, in Tanz- und Theaterszenen auf, über die das von F. Pospíšil erstellte *Almanach* informiert.

Der Erfolg des *Hanakischen Jahres* im Jahre 1923 und der Idee, die in den Volkstraditionen enthaltene kulturelle Eigenart der Region mittels eines Folklore-Festes zum Ausdruck zu bringen, waren die Motivation, die zu einer Wiederholung im Jahre 1928 führte.

Královničky (děvče s májkem); Kojetínsko (Fotoarchiv Muzea Komenského v Přerově)

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci
č. 302: 80–96, 2011

Pravěké a raně středověké osídlení na katastru obce Choliny (okr. Olomouc)

Prehistoric and Early Medieval Settlements in the Village of Cholina (Olomouc District)

Lukáš Hlubek

Abstrakt
Předkládaná práce popisuje vývoj pravěkého a raně středověkého osídlení na dnešním katastru obce Choliny. A to od počátků zájmu o archeologické nálezy na sklonku 19. století, spojené s významným cholinským rodákem MUDr. Janem Smyčkou, až po nejnovější výzkumy provedené v nedávné minulosti. V další části jsou již rozepsány jednotlivá pravěká a středověká období, tak jak je zaznamenáváme na popisovaném území, doplněná o katalog lokalit s nálezy.

Abstract
The article describes the development of prehistoric and early medieval settlements in the Cholina area. It starts with the description of the first discoveries of archaeological findings at the end of the 19th century, which are connected to a prominent native of Cholina, Dr. Jan Smyčka, and continues through to the latest research conducted. The next section examines the individual prehistoric and medieval periods as recorded in the area in question and provides a catalogue of locations and findings.

Klíčová slova: Cholina, historie bádání, přehled pravěkého a středověkého osídlení
Key words: Cholina, history of research, overview of prehistoric and medieval settlements

Přírodní podmínky

Obec Cholina leží asi 5 km jižně od Litovle v nadmořské výšce 262 m nad mořem. Katastrální území obce má celkovou rozlohu 899 ha a rozkládá se na pomezí roviny Hornomoravského úvalu a prvních výběžků Zábřežsko-Bouzovské vrchoviny. Východní polovinu katastru tvoří rovina zhruba až k železniční trati Senice na Hané – Litovel a odtud se začíná nadmořská výška zvyšovat do zalesněné pahorkatiny, jejíž nejvyšší vrchol představuje vrch Rampach (418 m n. m.). Sledované území odvodňuje říčka Cholinka, která pramení v nedalekých kopcích u vsi Loučka a vlévá se do řeky Moravy. Stopy pravěkého a raně středověkého osídlení zaznamenáváme jak na východním svahu vrchu Rampach, tak i v rovinatější části katastru.

Historie bádání

Vlastní počátky zájmu o archeologii jsou spojeny s významným cholinským rodákem MUDr. Janem Smyčkou (1855–1927) a terénními aktivitami Vlasteneckého muzejního spol-

ku v Olomouci. Členové olomouckého Vlasteneckého spolku roku 1884 zkoumali kostrové řadové pohřebiště v blízkosti vsi, které můžeme zařadit do raného středověku. Výsledky svého výzkumu publikovali na stránkách tehdejšího odborného tisku.[1]

Od roku 1885 pracoval v Litovli jako lékař cholinský rodák MUDr. Jan Smyčka, který se významnou měrou účastnil společenského i politického života. Jako jedna z vůdčích postav zažil památné vítězství Čechů ve volbách nad Němci v listopadu roku 1899 a byl zvolen I. radním, později i litovelským starostou.

V průběhu návštěv svých pacientů registroval spoustu výtvorů lidového umění, ale i jednotlivých pravěkých artefaktů, které se mu dařilo od lidí skupovat a ukládat si je do vlastní soukromé sbírky. Byl také iniciátorem národopisných výstav v Nákle a Litovli a roku 1895 se podílel na Československé národopisné výstavě v Praze, za niž dostal čestný diplom a bronzovou medaili. Roku 1903 stál MUDr. Jan Smyčka u zrodu litovelského muzea, jemuž později celou svou soukromou sbírku věnoval. Je nutné připomenout i podíl tohoto cholinského rodáka, jako předsedy Krajinské muzejní společnosti v Litovli, na odkupu jedné z nejvýznamnějších středoevropských archeologických lokalit – Mladečských jeskyní od A. Nevrlého za 7500 korun.

Svou badatelskou a sbírkotvornou činnost zaměřil Smyčka na výzkumy pravěkých sídlišť v Mezicích, Mladči i v rodné Cholině. Sám pak nádoby čistil, slepoval a nadále rozšiřoval sbírku koupěmi. Jako ocenění své práce byl jmenován *„konservátorem c. k. centrální říšské komise pro ochranu a výzkum historických památek pro obor prehistorie a antiky“* v okresech Litovel, Zábřeh, Šumperk a Rýmařov.[2]

Roku 1902 vychází I. L. Červinkovi jeho zásadní dílo *Morava za pravěku*, v níž nalezneme obec Cholinu dvakráte. Poprvé je zmíněna v souvislosti s nálezy antických mincí, podruhé je zde uvedeno již výše popisované raně středověké pohřebiště.[3] Nedlouho poté J. Smyčka

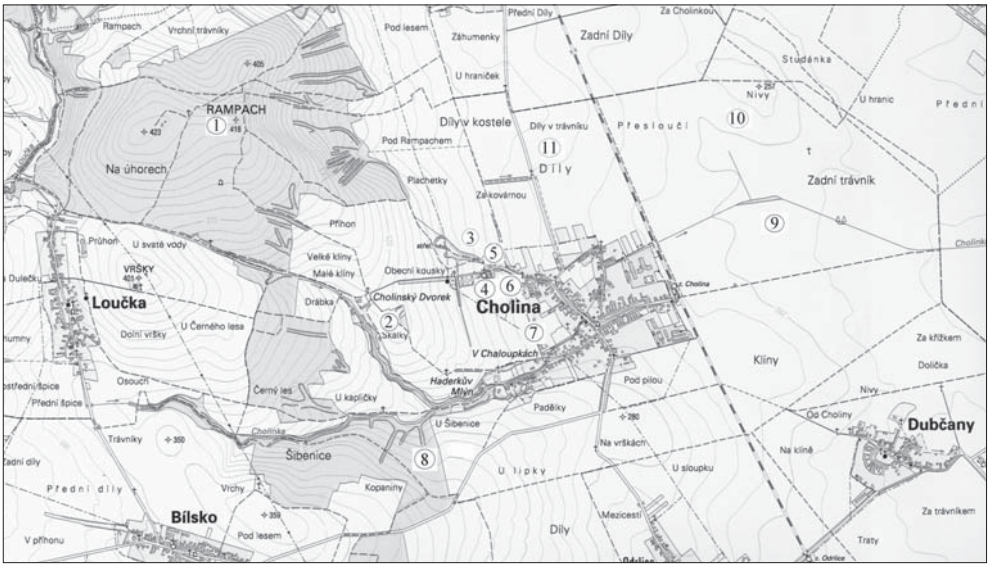

Archeologické lokality na katastru obce Choliny: 1 – vrch kopce Rampach; 2 – Cholinský dvorek; 3 – trať „Horní Farské“; 4 – pod farou; 5 – pozemek domu č. p. 146; 6 – školní pozemek; 7 – trať „Za Humny“; 8 trať „Šibenice“, 9 – trať „U Cholinky“; 10 – trať „Nivy“; 11 – trať „Díly“ (Výřez ze ZM 1:25 000, list 24-221)

objevuje nové rozsáhlé sídliště v místech poblíž *„hájovny a tak zvaného Dvorku"*. Nálezy z něj zařadil do mladší doby kamenné a do doby bronzové. V dalších letech jeho výzkumná činnost v okolí rodné vsi pokračovala. Povedlo se mu prozkoumat popelnicové hroby v trati „Dvouměříční" a sousedící trati „Tříměříční" (dnes „U Cholinky") a také sídliště z doby bronzové a hradištní v tratích „Gryntle" (dnes Nivy) a „Díly".[4]

Dalším významným pracovním milníkem bylo J. Smyčkou uspořádané první setkání Moravského archeologického klubu v Litovli, na kterém pronesl svůj vlastní referát týkající se pravěkého osídlení Litovelska.[5] Ten pak následně publikoval v časopisu *Pravěk* v tomtéž roce.[6] Pravěkému osídlení své rodné obce věnoval také čtveřici drobných statí vyšlých tiskem roku 1912.[7] Druhým jeho důležitým archeologickým bilančním článkem je *Litovelsko za pravěku a v době předhistorické* uveřejněným na sklonku života roku 1926.[8]

Po úmrtí J. Smyčky nemáme delší dobu žádné zprávy o nových archeologických nálezech. V prosinci roku 1940 se podařilo zahradníkovi L. Hubáčkovi při rozšiřování skleníku za domem č. 146 narazit na pravěké střepy. Mimo početných fragmentů se nalezla jedna celá zachovalá miska z mladší doby bronzové. Je pravděpodobné, že by se mohlo jednat o hrobový celek z tohoto období.[9]

V rámci centralizace dochází ke slučování muzejních institucí, což postihlo také muzeum v Litovli, které bylo v několika etapách připojeno k olomouckému Vlastivědnému muzeu v roce 1960.[10] Záchranné výzkumy vykonávali na Litovelsku pracovníci brněnského Archeologického ústavu AV ČR a Archeologického oddělení olomouckého muzea, ale v případě Choliny se jednalo spíše o několik drobnějších nasbíraných souborů.[11]

Nové poznatky o pravěkém osídlení na sledovaném území přinesly až výzkumy v 90. letech minulého století. Celkem se jedná o tři výzkumy provedené Ústavem archeologické památkové péče v Brně v letech 1995–1998. Ty zásadním způsobem rozšířily naše znalosti o pravěkém i středověkém osídlení na katastru obce. Díky nim se výraznou měrou doplnily mezery v dosud torzovitém poznání. Nejvýznamnějším objevem je odkrytá pec z doby stěhování národů, kterou prozkoumal v roce 1997 Z. Čižmář. Další výzkumy na katastru vedl M. Šmíd, jehož zásluhou známe dvojici sídlišť kultury s vypíchanou keramikou, doklady osídlení ze starší doby železné, raně středověké sídliště a také se podstatnou měrou rozšířil počet nových nalezišť těch pravěkých kultur, které jsme již z obce nebo jejího blízkého okolí znali.[12]

Nejmladším objevem je identifikace mohylového pohřebiště na temeni kopce Rampach v roce 2006 manžely Kalábkovými a M. Šmídem. Terénní prospekcí získaný soubor keramiky dovoluje celé pohřebiště přiřadit ke kultuře nálevkovitých pohárů, která se objevuje na Moravě ve starší fázi pozdní doby kamenné.[13]

Pravěké a středověké osídlení na katastru obce Choliny (stav k 31. 12. 2010)

Dodnes bylo na katastru Choliny identifikováno 11 lokalit s archeologickými nálezy datovanými od neolitu až po vrcholný středověk. Ve Vlastivědném muzeu v Olomouci se nachází několik desítek dalších artefaktů pravěkého stáří pocházejících ze sbírek litovelského muzea, které již nelze přesněji na zpracovávaném území lokalizovat. Je pravděpodobné, že by se mohlo jednat o nálezy z výzkumů MUDr. J. Smyčky, ale jen některé z nich je možno s výhradou přiřadit k jednotlivým nalezištím.

Z nejstarších etap lidských dějin – ze starší a střední doby kamenné – nemáme na sledovaném katastru jediný prokazatelný nález. Dosud nejstarší doklady osídlení v současné době máme z mladší doby kamenné – neolitu (5500 až 3800 př. n. l.), v níž došlo k zásadní změně způsobu obživy obyvatelstva. Z původního lovecko-sběračského (přisvojovacího) „hospodaření" se postupně přešlo na výrobní (produktivní). Lidé začali zakládat stabilní vesnice, pěs-

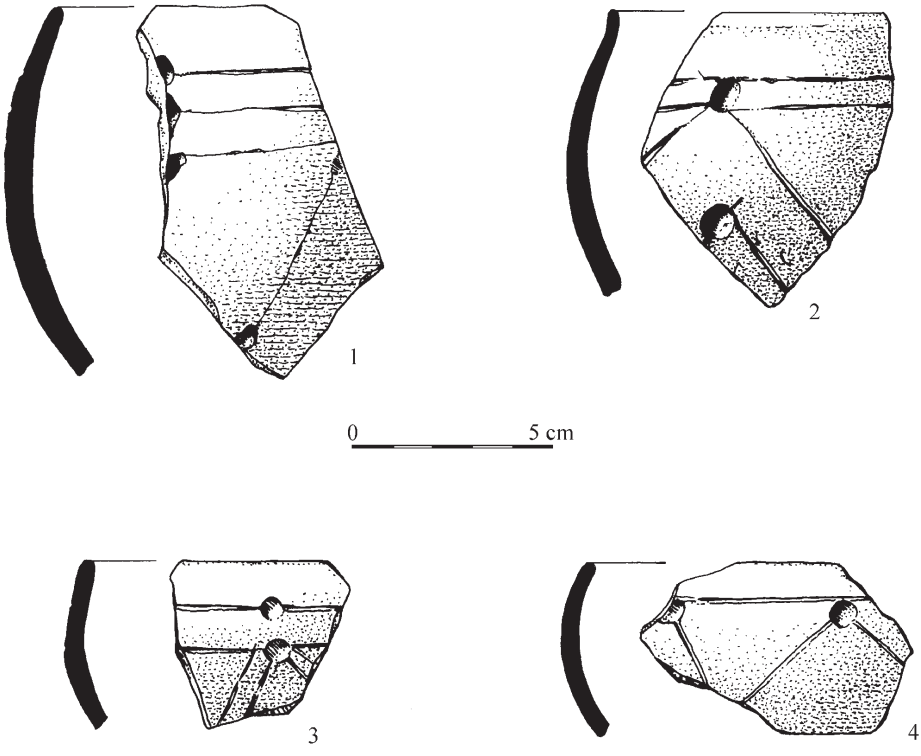

Cholina, výběr nálezů kultury s lineární keramikou ze školního pozemku – lokalita č. 6 (podle V. Dohnala 1974) (Kresba: I. Hradilová)

tovat první kulturní plodiny a len, masově vyrábět broušenou a hlazenou kamennou industrii a keramiku. Právě charakteristická výzdoba keramiky umožnila vyčlenit trojici neolitických kultur – s lineární keramikou, s vypíchanou keramikou a s moravskou malovanou keramikou. Všechny tyto kultury jsou zastoupeny na námi sledovaném území.

Nejvíce zastoupenou máme kulturou s lineární keramikou. Jedná se především zkoumané sídliště v trati „Horní Farské" (lokalita č. 3), nasbíranou kolekci keramiky ze školního pozemku (lokalita č. 6). Jako intruze jsou interpretovány dva střepy, nalezené v objektu kultury s vypíchanou keramikou i v poloze „Za humny" (lokalita č. 7) a nakonec ještě evidujeme ještě jeden střep z blíže neznámého místa. Ten by snad mohl pocházet ze sídliště objeveného J. Smyčkou v okolí Cholinského dvorku (lokalita č. 2).

Druhá neolitická kultura na katastru obce Choliny je v porovnání s předchozí zastoupena méně. Sídlištní objekty známe pouze ze dvou míst, a to v trati „Horní Farské" (lokalita č. 3) a „Za humny" (lokalita č. 7). Mladší dobu kamennou uzavírá kultura s moravskou malovanou keramikou, která je zastoupena pouze dvěma střepy ze školního pozemku (lokalita č. 6).

V pozdní době kamenné – eneolitu (4000–2000 př. n. l.), se poprvé objevují doklady metalurgie na našem území, zápřah dobytka, orné zemědělství, kolo a také zde můžeme sledovat počátky specializace řemesel, sociální diferenciaci atd. Na katastru Choliny máme mnohem méně dokladů osídlení než v mladší době kamenné. Je otázkou, zda-li to není způsobeno stavem výzkumu, zvláště porovnáme-li katastr Choliny s osídlením v tomto období např. s katastry Náměště na Hané[14] nebo Senice na Hané.[15] Na temeni kopce Rampach (lokalita č.

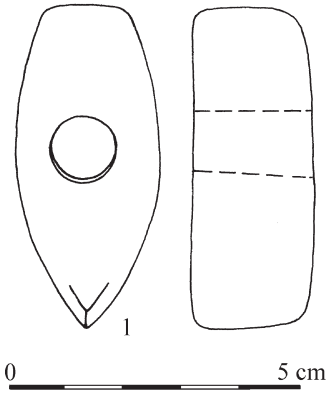

Cholina, kamenný sekeromlat kultury se šňůrovou keramikou – lokalita č. 8 (podle L. Šebely 1999)

1) se podařilo identifikovat mohylové pohřebiště. Sice nebylo ještě podrobeno vlastnímu archeologickému výzkumu, avšak na základě povrchové prospekce můžeme konstatovat, že náleží starší fázi pozdní doby kamenné, kdy se na území střední Moravy objevuje kultura nálevkovitých pohárů. Je proto možné předpokládat, že se v blízkém okolí nachází sídliště téže kultury. Další stopou osídlení v pozdní době kamenné na katastru je ojedinělý nález kamenného sekeromlatu z trati „Šibenice" (lokalita č. 8). Pro jeho charakteristický tvar jej můžeme přiřadit ke kultuře se šňůrovou keramikou, která se objevuje až v samotném závěru tohoto období.

Rámcově do neolitu nebo eneolitu lze ještě přiřadit několik dalších ojedinělých nálezů, které pocházejí ze sbírek litovelského muzea. Je u nich uvedeno pouze to, že pocházejí z katastru Choliny nebo možná přímo z obce, ale již postrádají další bližší nálezové údaje. Jedná se o kámen se závrtem, zlomek kamenné těrky, dvojici přeslenů, fragment kamenného brousku, čtyři sekeromlaty a část symetrické sekerky. Lze předpokládat, že by se mohlo jednat o nálezy J. Smyčky z jeho vlastních výzkumů v okolí Cholinského dvorku (lokalita č. 2).

Pro starší a střední dobu bronzovou (2000–1250 př. n. l.) nám chybí odpovídající nálezy. Jejich nárůst zaznamenáváme až v mladší době bronzové (1250–1000 př. n. l.) – v době popelnicových polí. Tento název je naprosto příznačný, neboť právě sem spadají rozsáhlá žárová pohřebiště až s několika stovkami hrobů. Nebožtík byl nejprve spálen na hranici a jeho popel byl následně nasypán do nádoby – popelnice. Tento fenomén se pokračuje i do pozdní doby bronzové (1000–750 př. n. l.) a starší doby železné (750–400 př. n. l.). I osídlení na cholinském katastru opět výrazně houstne, zjištěno bylo několik sídlištních lokalit a také zaznamenáváme jak ojedinělé nálezy hrobových celků, tak máme zprávy i o výzkumu popelnicového pohřebiště.

Nálezy z tohoto období pocházejí již ze Smyčkových výzkumů. Ten postupně zjistil na katastru tři sídliště – v okolí Cholinského dvorku (lokalita č. 2) a v tratích „Gryntle" (dnes „Nivy" – lokalita č. 10) a „Díly" (lokalita č. 11). Prozkoumal také část popelnicového pohřebiště východně od obce v tratích „Dvouměříční" a „Tříměříční" (dnes trať „U Cholinky" – lokalita č. 9). Další nález předpokládaného žárového hrobu byl učiněn až roku 1940 v zahradě domu č. p. 146 (lokalita č. 5). S odstupem času

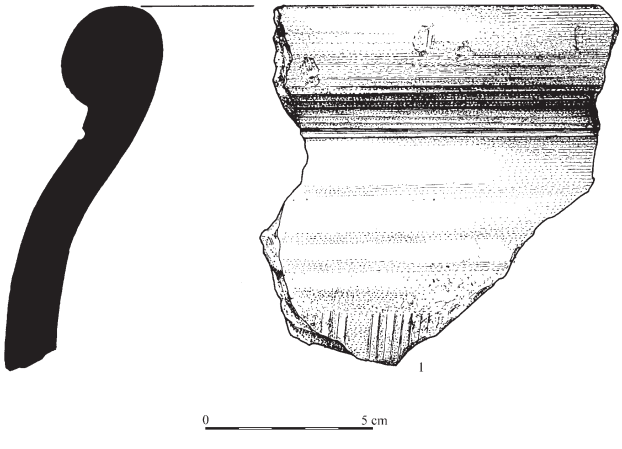

Cholina, střep situlovité nádoby z mladší doby železné – nelokalizovaný nález č. 10 (Kresba: I. Hradilová)

se podařilo nalézt na školním pozemku dva střepy této kultury (lokalita č. 6) a nedlouho poté byl pod farou (lokalita č. 4) objeven při sázení stromků okřín, pocházející snad z dalšího zničeného hrobu. Nové nálezy přibyly až v závěru milénia. Nejprve se podařilo prozkoumat částečně poškozený hrob s několika nádobami a bronzovým náramkem v trati „U Cholinky" (lokalita č. 9) a v průběhu výzkumu v trati „Horní farské" (lokalit č. 3) archeologický výzkum doložil sídlištní objekty z mladší doby bronzové a starší doby železné.

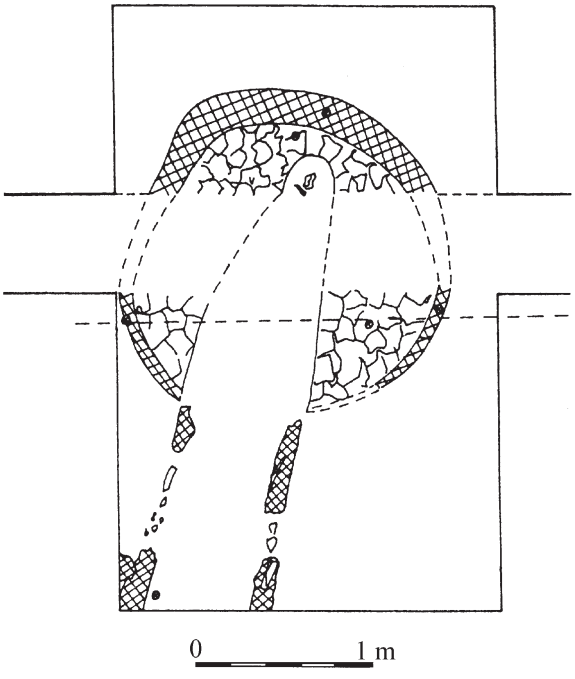

Cholina, půdorysný plán hrnčířské pece z doby stěhování národů – lokalita č. 9 (podle O. Šeda 2000)

Do mladší a pozdní doby bronzové, případně do starší doby železné, byly zařazeny další předměty dnes uložené ve Vlastivědném muzeu v Olomouci, které původně tvořily součást archeologické sbírky litovelského muzea. Avšak opět postrádáme bližší údaje o lokalizaci jednotlivých nálezů. Víme pouze, že předměty pocházejí z Choliny. Je pravděpodobné, že by se mohlo jednat o nálezy J. Smyčky z jeho vlastních výzkumů v obci a v okolí. V depozitářích muzea se nachází čtveřice celých nádob, 38 střepů, dva přesleny, jehlancové závaží, jeden hliněný kruh a fragment dalšího kruhu.

V mladší době železné (400–0 př. n. l.) se na území Moravy objevují z antických pramenů dobře známí Keltové. Na katastru obce nám však příliš mnoho dokladů svého pobytu nezanechali. Jediným dokladem je několik střepů, které můžeme zařadit do pozdní fáze tohoto období.[16] O něco více nálezů máme v následné době římské (0–400 n. l.). Sice postrádáme archeologické doklady sídlišť nebo pohřebišť Germánů, ale na druhou stranu na katastru obce se nalezly na čtyřech místech římské mince, které dávají tušit, že osídlení v tomto období je velmi pravděpodobné. Ražby lze převážně datovat do 2.–4 . století n. l. s tím, že počet mincí ze 4. století je nejvyšší.[17]

Vzrůstající počet mincí by snad mohl předznamenávat naprosto ojedinělý doklad osídlení z doby stěhování národů (5.–6. stol.). V roce 1997 se v trati „U Cholinky" (lokalita č. 9) podařilo prozkoumat částečně porušenou hrnčířskou pec s předpecní jámou. Keramiku z pece lze vročit právě do 5. století. Vzhledem k poměrně velmi řídkému osídlení v době stěhování národů na celé střední Moravě se jedná o velmi významný doklad osídlení.[18] Na celém území Moravy to byla teprve druhá odkrytá hrnčířská pec z 5. století. Do té doby byla známa pouze pec z Brna-Líšně a nověji se podařilo odkrýt další v Rajhradicích.[19]

V následném raném středověku máme doklady osídlení až z 10.–12. století. Především se jedná o kostrové řadové pohřebiště, které bylo objeveno ještě v závěru 19. století na blíže nespecifikovaném místě u vsi. Nebožtíci byli na poslední cestu vybaveni bronzovými a stříbrnými záušnicemi a keramikou vyrobenou na hrnčířském kruhu. Severně od vsi nalezl J. Smyčka doklady osídlení z doby hradištní v tratích „Díly" (lokalita č. 11) a „Gryntle" (dnes trať „Nivy"

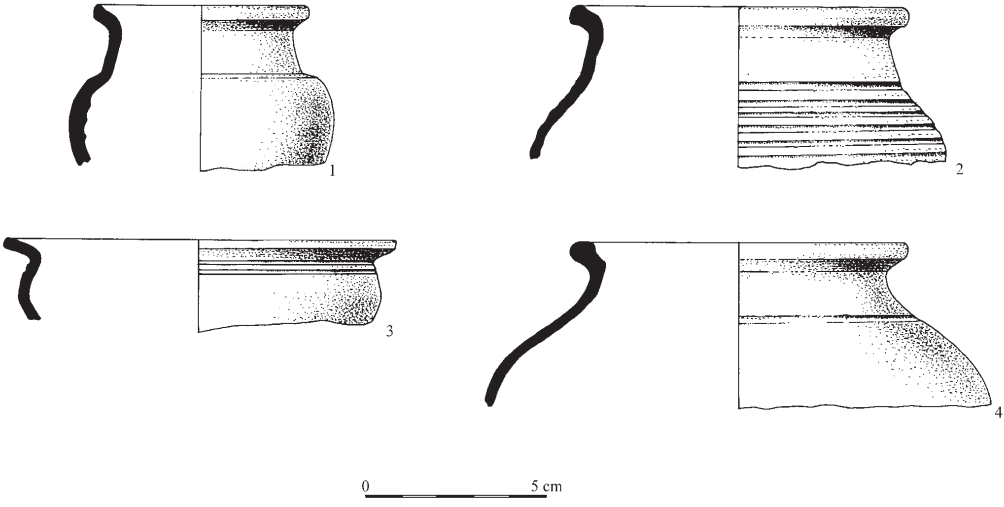

Cholina, výběr keramiky z pece z doby stěhování národů – lokalita č. 9
(podle M. Čižmáře – K. Geislerové – J. Ungera 2000) (Kresba: I. Hradilová).

– lokalita č. 10). Při západním okraji obce se také podařilo zachytit v 90. letech minulého století i další sídliště v trati „Za humny" (lokalita č. 7). O něco mladší jsou nálezy z trati „Horní farské" (lokalita č. 3), které jsou spíše až z přelomu 12. a 13. století. Do vrcholného středověku lze zařadit jeden střep a drobný přeslen, které nalezl žák K. Koudelík na školním pozemku roku 1968 (lokalita č. 6). Do tratě Rampach je lokalizovaná zaniklá středověká ves Drumpach, které je poprvé uváděná v písemných pramenech roku 1365. Zprávy o ní máme až do roku 1490, kdy už je uváděna jako pustá.[20] Ovšem písemnou zmínku o obci Cholina máme již z roku 1141, která se objevuje ve výčtu majetku olomoucké biskupské kapituly.[21]

Soupis lokalit a archeologických nálezů z katastru obce Choliny (stav k 1. 4. 2011)[22]

Lokalita č. 1

Trať, pomístní název, lokalizace

„Rampach", lokalitu nalezneme na temeni stejnojmenného kopce asi 2 km SZ směrem od středu obce. Na ZM 1: 25 000 (list 24-221) se nachází v okolí bodu daného souřadnicemi 75 mm od Z s. č. a 185 mm od S s. č.

Kultury

Kultura nálevkovitých pohárů

Nálezy

V roce 2006 si manželé Kalábkovi na kopci Rampach povšimli několika mohylových náspů. Následně zde i s M. Šmídem provedli povrchový průzkum a obhlídku lokality. Nasbíraný soubor keramiky dovoluje přiřknout celý mohylník do staršího eneolitu a nejspíše se tedy jedná o již osmnácté zjištěné pohřebiště na střední Moravě.

Uložení nálezů

ÚAPP Brno

Literatura: Šmíd, M.: Cholina, Eneolit. Přehled výzkumů 48, 2007, s. 362.

Lokalita č. 2

Trať, pomístní název, lokalizace

Poblíž hájovny a tzv. Dvorku až po nedaleký mlýn, zaujímá hlavně tratě „Pampródy“ a „Holcpóchy“. Lokalita leží nad soutokem drobné vodoteče a potoka Cholinky v nadmořské výšce kolem 310 m. Na ZM 1: 25 000 (list 24-221) se nachází v okolí bodu daného souřadnicemi 115 mm od Z s. č. a 230 mm od S s. č.

Kultury

Nespecifikovaná neolitická kultura a neurčená kultura z doby bronzové

Nálezy

Roku 1903 v těchto místech J. Smyčka objevil rozsáhlé pravěké sídliště. Dle popisů se jednalo *„o jámy 2 m hluboké a na 1,5 m široké. Ve žluté hlíně vykopané, které vyplněny jsou černou plstí, mají okrouhlou podobu a nejsou ani na dně ani na bocích vypáleny. Na dně jam nalezeny kousky dřevěného uhlí s popelem, pak ve vrstvách k povrchu střepiny, kamení, kosti zvířat, různé nástroje i šperky*“. Osteologický materiál pocházel jak z domácích zvířat, tak z divokých.

Uložení nálezů

Vlastivědné muzeum v Olomouci (přír. č. 90/76-19, 90/76-25, 90/76-26).

Literatura

Smyčka, J.: Litovel a okolí v pravěku. Pravěk III, 1907, s. 142, 143.
Smyčka, J.: Z pravěku dějiny Choliny. Selská stráž 29, 1912, s. 1, 2.
Smyčka, J.: Z pravěku dějiny Choliny. Selská stráž 34, 1912, s. 2.

Lokalita č. 3

Trať, pomístní název, lokalizace

„Horní Farské“, lokalita se nalézá na východním svahu severně od obce v nadmořské výšce kolem 280 m. Na ZM 1: 25 000 (list 24-221) se nachází v okolí bodu daného souřadnicemi 130 mm od Z s. č. a 209 mm od S s. č.

Kultury

Kultura s lineární keramikou, kultura s vypíchanou keramikou, starší doba železná, středověk

Nálezy

Výkopová rýha pro vodovodní potrubí vedoucí podél silnice z Choliny na Cholinský dvorek a dále pak z Choliny na Myslechovice narušila několik archeologicky pozitivních objektů. Celkem se jednalo o deset objektů, jejichž funkci nelze přesněji stanovit. Získaný materiál datuje celou lokalitu do období neolitu (kultura s lineární keramikou a vypíchanou keramikou), do starší doby železné (platěnická fáze lužické kultury) a do středověku.

Uložení nálezů

Vlastivědné muzeum v Olomouci (přír. č. 101/98, inv. č. A 98421–99018).

Literatura

Archiv VMO, složka Cholina
Čižmář, M. – Geislerová, K. – Unger, J.: Výzkumy – Ausgrabungen 1993–1998, 2000, s. 158.
Šmíd, M.: Cholina (okr. Olomouc), Neolit. Přehled výzkumů 1995–1996, 1999, s. 277–278.
Šmíd, M.: Cholina (okr. Olomouc), Doba bronzová. Přehled výzkumů 1995–1996, 1999, s, 235.

Lokalita č. 4

Trať, pomístní název, lokalizace

Intravilan obce, pod farou a obecní hřbitov lokalita se nalézá na severozápadním konci obce v blízkosti obecní fary (č. p. 34) v nadmořské výšce kolem 275 m. Na ZM 1: 25 000 (list 24-221) se nachází v okolí bodu daného souřadnicemi 133 mm od Z s. č. a 221 mm od S s. č.

Kultury

Lužická kultura

Nálezy

V roce 1951 se v průběhu hloubení hrobu nalezlo keramické závaží a jeden přeslen. Na farské zahradě se faráři podařilo nalézt o dva roky později ještě dva další přesleny. O necelé čtvrtstoletí později v jarních měsících roku 1975 odevzdal p. N. Kohoutek střepy z okřínu, které nalezl pod farou při sázení stromků ve své zahradě. Dvoukónická nádoba má přesekávaný lom a můžeme ji zařadit do mladší doby bronzové. Je možné, že tento nález může indikovat možné pohřebiště v těchto místech.

Uložení nálezů

Vlastivědné muzeum v Olomouci (přír. č. 263/75, 90/76-23).

Literatura

Archiv VMO, složka Cholina

Dohnal, V.: Lužická keramika v Cholině. Přehled výzkumů 1975, 1977, s. 31–32

Dohnal, V.: Výzkumná a sbírkotvorná činnost archeologického oddělení olomouckého muzea v letech 1974–1975. Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, č. 189, 1977, s. 16

Lokalita č. 5

Trať, pomístní název, lokalizace

Intravilan obce, pozemek domu č. p. 146, lokalitu nalezneme na severozápadním konci obce v nadmořské výšce kolem 270 m. Na ZM 1: 25 000 (list 24-221) se nachází v okolí bodu daného souřadnicemi 140 mm od Z s. č. a 218 mm od S s. č.

Kultury

Lužická kultura

Nálezy

Na pozemku domu č.p. 146 byla nalezena za neznámých okolností miska a několik další kusů keramiky, kterou lze přiřadit ke kultuře lužické.

Uložení nálezů

Vlastivědné muzeum v Olomouci (inv. č. 55224).

Literatura: Archiv VMO, složka Cholina

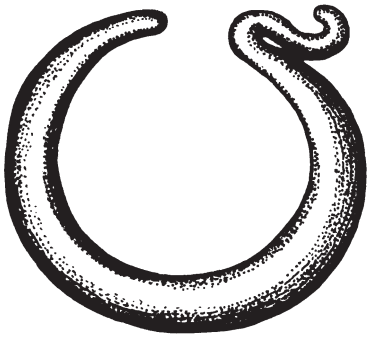

Cholina, záušnice z raně středověkého pohřebiště u vsi – nelokalizovaná lokalita č. 11 (podle J. Wankla 1884) (Kresba: I. Hradilová)

Lokalita č. 6

Trať, pomístní název, lokalizace

Intravilan obce, školní pozemek, lokalita se nalézá na severozápadním konci obce v nadmořské výšce kolem 270 m. Na ZM 1: 25 000 (list 24-221) se nachází v okolí bodu daného souřadnicemi 141 mm od Z s. č. a 223 mm od S s. č.

Kultury

Lineární kultura, kultura s moravskou malovanou keramikou, lužická kultura, středověk

Nálezy

Na pozemku školy se podařilo několikráte narazit na pravěké i středověké fragmenty keramiky. Poprvé nalezl drobný soubor keramiky žák K. Koudelka a další nálezy získal ředitel školy p. F. Novák spolu se svými žáky v roce 1973. Podařilo se jim sesbírat více než dvě desítky střepů kultury s lineární keramikou.

Uložení nálezů

Vlastivědné muzeum v Olomouci (inv. č. A 54949–54954, 59413–59437)

Literatura

Archiv VMO, složka Cholina

Dohnal, V.: Nálezy volutové keramiky v Cholině. Přehled výzkumů 1973, 1974, s. 18.

Dohnal, V.: Terénní badatelská a sbírkotvorná činnost Archeologického oddělení olomouckého muzea v letech 1971–1973. Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, č. 174, 1975, s. 24.

Dohnal, V.: Terénní badatelská a sbírkotvorná činnost Archeologického oddělení olomouckého muzea v letech 1971–1973. Zprávy vlastivědného ústavu v Olomouci, č. 176, 1975, s. 16, 28.

Nekvasil, J.: Náhodný objev v Cholině. Přehled výzkumů 1970, 1971, s. 81.

Lokalita č. 7

Trať, pomístní název, lokalizace

„Za humny“, lokalita se nachází v blízkosti polní cesty na západním okraji obce v mírném k východu exponovanému svahu v nadmořské výšce 268 m. Na ZM 1: 25 000 (list 24-221) ji nalezneme v okolí bodu daného souřadnicemi 145 mm od Z s. č. a 235 mm od S s. č.

Kultury

Kultura s lineární keramikou, kultura s vypíchanou keramikou, raný středověk

Nálezy

V roce 2003 byla v těchto místech vyhloubena rýha pro uložení plynovodního a vodovodního řádu. Na jejích stěnách se pracovníkům ÚAPP Brno podařilo identifikovat dvojici narušených objektů, které v měsíci září prozkoumali. V obou případech se jednalo o běžné objekty, jejichž přesnější funkci nedokážeme určit. Z prvního byl vyzvednut materiál kultury s vypíchanou keramikou a jako intruze se zde objevilo několik střepů předcházející kultury s lineární keramikou. Druhý objekt je datován keramickými nálezy do 10. –11. století.

Uložení nálezů

Vlastivědné muzeum v Olomouci (inv. č. A 94672–94695)

Literatura

Čižmář, M. – Geislerová, K.: Výzkumy – Ausgrabungen 1999–2004, Katalog lokalit. 2006, s. 196.

Šmíd, M.: Cholina (okr. Olomouc), Neolit. Přehled výzkumů 45, 2004, s. 126.

Lokalita č. 8

Trať, pomístní název, lokalizace

„Šibenice" lokalita leží JZ od vsi, na jižním svahu kopce, jižně od říčky Cholinky, v nadmořské výšce kolem 300 m. Na ZM 1: 25 000 (list 24-221) se nachází v okolí bodu daného souřadnicemi 118 mm od Z s. č. a 260 mm od S s. č.

Kultury

Kultura s šňůrovou keramikou

Nálezy

Roku 1907 odtud publikuje J. Smyčka nález velkého kamenného mlatu.

Uložení nálezů

Vlastivědné muzeum v Olomouci (inv. č. A 53755)

Literatura

Smyčka, J.: Litovel a okolí v pravěku. Pravěk III, 1907, s. 143.
Šebela, L.: The corded ware culture in Moravia and in the adjacent part od Silesia (katlogue). Fontes archaeologiae Moraviae. Brno, 1999, s. 44, 45.

Lokalita č. 9

Trať, pomístní název, lokalizace

Dnes „U Cholinky", dříve „Dvouměříční" „Tříměříční" lokalita se nachází asi 1 km východně od středu obce v nadmořské výšce okolo 250 m v blízkosti potoka Cholinky. Na ZM 1: 25 000 (list 24-221) se nachází v okolí bodu daného souřadnicemi 205 mm od Z s. č. a 210 mm od S s. č.

Kultury

Lužická kultura, doba stěhování národů

Nálezy

V letech 1910 a 1911 v průběhu odvodňování pozemků narazili dělníci v hloubce asi 60 cm na shluky tuhových nádob, v nichž bylo následně rozpoznáno J. Smyčkou popelnicové pohřebiště lužické kultury. Nové výzkumy zde probíhaly až v souvislosti s budováním plynovodní přípojky se v roce 1997. Ve výkopu se podařilo Z. Čižmářovi zachránit obsah tří porušených objektů. V prvním případě se jednalo o hrob lužické kultury vybavený několika nádobami a bronzovým náramkem. Zbylé dva objekty jsou datovány do období stěhování národů. První z nich byl značně poškozen orbou, ale druhý objekt představoval hrnčířskou pec s předpecní jámou. Lichoběžníkovitá předpecní jáma měla rozměry 100 × 60 × 15 cm a pomocí otopného kanálu byla spojena s vlastním vypalovacím prostorem pece s roštem a kopulí. Kopule byla tvořena silnou vrstvou výmazu vyztuženou drobnými lomovými kameny a její průměr činil 166 cm. Získaný soubor keramiky dovoluje vročit objekty z doby stěhování národu do 5. století.

Uložení nálezů

Vlastivědné muzeum v Olomouci (inv. č. 99/97–102/1-56, 108/1-16, 107/1-20, 107/1-7)

Literatura

Archiv VMO, složka Cholina
Čižmář Z.: Cholina, Doba římská a stěhování národů. Přehled výzkumů 40, 1999, s. 268–269.
Čižmář, Z.: Cholina, Doba bronzová. Přehled výzkumů 40, 1999, 235.
Čižmář, M. – Geislerová, K. – Unger, J.: Výzkumy – Ausgrabungen 1993–1998. 2000, s. 158–159.
Dobrejar, E.: Encyklopedie římské a germánské archeologie v Čechách a na Moravě. 2002, s. 101.

Kalábek, M.: Nálezy ze sídliště z období stěhování národů v Olomouci-Slavoníně. Ročenka 2003, Archeologické centrum Olomouc, příspěvková organizace, 2004, s. 143.
Kalábek, M.: Germánské osídlení Olomouce. In: Droberjar, E. – Lutovský, M. (eds.): Archeologie barbarů 2005, Sborník příspěvků z I. protohistorické konference „Pozdně keltské, germánské a časně slovanské osídlení", Kounice 20.–22. září 2005, Ústav archeologické památkové péče středních Čech. Praha 2006, s. 444, 446.
Přichystal, M. – Vachůtová, D.: Nález hrnčířské pece z doby stěhování národů v Rajhradicích (okr. Brno-venkov). In: Droberjar, E. – Lutovský, M. (eds.): Archeologie barbarů 2005, Sborník příspěvků z I. protohistorické konference „Pozdně keltské, germánské a časně slovanské osídlení", Kounice 20.–22. září 2005, Ústav archeologické památkové péče středních Čech. Praha 2006, s. 502, 508.
Smyčka, J.: Z pravěku dějiny Choliny. Selská stráž 30, 1912, s. 1.
Smyčka, J.: Z pravěku dějiny Choliny. Selská stráž 34, 1912, s. 2.
Šedo, O.: Doba a římská a stěhování národů. Výzkumy – Ausgrabungen. 1993–1998, 2000, s. 54.

Lokalita č. 10

Trať, pomístní název, lokalizace

Dnes „Nivy" dříve „Gryntle", Lokalita se nachází v nadmořské výšce kolem 250 m, severně od potoka Cholinky. Na ZM 1: 25 000 (list 24-221) se nalézá v okolí bodu daného souřadnicemi 202 mm od Z s. č. a 185 mm od S s. č.

Kultury

Lužická kultura, raný středověk

Nálezy

Popelnicové nádoby a keramiku z doby hradištní z tohoto místa uvádí J. Smyčka. Pravděpodobně se jedná v obou případech o sídlištní lokality.

Uložení nálezů

Vlastivědné muzeum v Olomouci

Literatura

Smyčka, J.: Z pravěku dějiny Choliny. Selská stráž 30, 1912, s. 1.
Smyčka, J.: Z pravěku dějiny Choliny. Selská stráž 32, 1912, s. 1.
Smyčka, J.: Z pravěku dějiny Choliny. Selská stráž 34, 1912, s. 2.

Lokalita č. 11

Trať, pomístní název, lokalizace

„Díly", lokalita se nalézá severně od obce mezi železniční tratí Senice na Hané – Litovel a silnicí Cholina – Myslechovice. Jedná se o k východu exponovaný mírný svah. Na ZM 1: 25 000 (list 24-221) se nachází v okolí bodu daného souřadnicemi 155 mm od Z s. č. a 156 mm od S s. č.

Kultury

Lužická kultura, raný středověk

Nálezy

Z této polohy uvádí J. Smyčka nálezy tlustostěnných nádob lužické kultury a také z období hradištního. Spíše se jedná v obou případech o sídlištní lokality.

Literatura

Smyčka, J.: Z pravěku dějiny Choliny. Selská stráž 30, 1912, s. 1.
Smyčka, J.: Z pravěku dějiny Choliny. Selská stráž 32, 1912, s. 1.
Smyčka, J.: Z pravěku dějiny Choliny. Selská stráž 34, 1912, s. 2.

Nelokalizované nálezy

U většiny těchto nálezů známe pouze katastr obce, ale již žádné další bližší informace. Jedná se hlavně o materiál převedený do olomouckého Vlastivědného muzea z muzea v Litovli. Soupis uzavírají numismatické nálezy (nálezy č. 12–15) pocházející z katastru obce. Mezi literaturou je uváděna pouze základní soupisová práce o antických mincích, která obsahuje i starší literaturu.

1) Zlomek kamenného sekeromlatu A 53 753, datování: neolit – eneolit.
   Literatura: Archiv VMO, složka Cholina.
2) 2 hliněné ploché přesleny, A 53 754, A 53757, datování: neolit – eneolit.
   Literatura: Archiv VMO, složka Cholina.
3) Malý kámen se závrtem A 53 756, datování: neolit – eneolit
   Literatura: Archiv VMO, složka Cholina.
4) Zlomek kamenné těrky A 53 758, datování: neolit – eneolit
   Literatura: Archiv VMO, složka Cholina.
5) Zlomek kamenného brousku A 53 759, datování: neolit – eneolit
   Literatura: Archiv VMO, složka Cholina.
6) Zlomek kamenné, symetrické sekerky A 53 760, datování: eneolit
   Literatura: Archiv VMO, složka Cholina.
7) 4 kamenné sekeromlaty A 53 761–53 764, datování: neolit – eneolit
   Literatura: Archiv VMO, složka Cholina.
8) Jehlancové závaží – A 45 045, datování: lužická kultura
   Literatura: nepublikováno
9) Východně od obce za zahradami směrem k vlečce k železniční trati nalezl p. K. Kocvrlich střepy pocházející z několika raně středověkých zásobnic. Přír. č. 1228/64, datování: mladší doba železná.
   Literatura: Archiv VMO, složka Cholina.
   Trňáčková, Z.: Přírůstky archeologického oddělení Vlastivědného ústavu v Olomouci v roce 1963–1964. Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, č. 121, 1965, s. 27. (Zde nesprávně určené jako z mladohradištního období).
10) V blízkosti vsi bylo na neznámém místě objeveno raně středověké pohřebiště s kostrami nataženými nebo s nohama skrčenýma (?), které byly orientovány vždy hlavou k východu. Přesnější lokalizaci naleziště neznáme. Z milodarů jsou uváděny hliněné nádoby a esovité bronzové nebo stříbrné záušnice. A 45533–45534, datování: raný středověk.
   Literatura: Archiv VMO, složka Cholina.
   Červinka, I. L.: Morava za pravěku. Brno, 1902, s. 321.
   Červinka, I. L.: Slované na Moravě a říše velkomoravská. Pravěk 1928, s. 163.
   Dohnal, V.: Mladohradištní pohřebiště na Olomoucku. Archeologické rozhledy XXXIII, 1981, 258.
   Knies, J.: Předhistorické nálezy z pozdní doby slovanské na Moravě. Český lid III, 1894, 545.
   Šikulová V.: Moravská pohřebiště z mladší doby hradištní. Pravěk východní Moravy 2, 1958, s. 153.
   Wankel, J.: Staré hroby u Choliny. Časopis Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci, 1884, s. 128.
   Wankel, J.: Archäologische Wanderungen in der Umgebung von Olmütz. Mitteilungen der k. k. Central-Commission, 1890, s. 227.
11) Do tratě „Rampach“ byla lokalizována zaniklá vrcholně středověká ves s názvem Drumpach, kterou poprvé zaznamenáváme v písemných pramenech roku 1365. Vesnice měla mít devět lánů. Jako o pusté vsi se o ní dovídáme roku 1490.
   Literatura: Dostál, J.: Lokalisace zaniklých osad v kraji Olomouckém. Časopis společnosti přátel starožitností československých v Praze LXI, 1953, s. 60.

Nekuda, V.: Zaniklé osady na Moravě v období feudalismu. Brno1961, s. 54–55.
Pinkava, V.: Litovelský okres. Vlastivěda moravská, Brno 1903, s. 175–176.
Sedlák, K.: Zaniklé osady na Litovelsku a Konicku. Severní Morava, 1958/3, s. 34–35.

12) Za vesnicí ve dvorci při zakládaní školky bylo v hloubce *„asi jedné stopy"* nalezeno šest římských mincí. P. O. Sekaninovi se podařilo získat dvě z nich: denár Marka Aurelia a denár Commodův.
Literatura: Potichonov, E.: Nálezy antických mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha 1955, s. 245.

13) Na neznámém místě katastru obce byla na poli roku 1889 nalezena postříbřená měděná mince císaře Aureliana.
Literatura: Potichonov, E.: Nálezy antických mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha 1955, s. 266.

14) Na větší množství římských mincí se narazilo při stavbě silnice z Litovle do Vilímova. V hloubce jednoho metru byl nalezen poklad složený ze stříbrných a měděných mincí. Jejich přesný počet není znám, ale údajně jich bylo *„dvě plné kapsy"*. Stříbrné exempláře odkoupil dnes již neznámý Žid a měděné později získal I. L. Červinka od řemeslníků. Celkem se mu podařilo shromáždit na 38 mincí. Ražby, pokud šlo určit, pocházejí především ze 4. století.
Literatura: Potichonov, E.: Nálezy antických mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha 1955, s. 291.

15) Za neznámých okolností a na blíže nespecifikovaném místě bylo objeveno třináct bronzových římských mincí. Ražby neupřesněného vládce mají pocházet ze 4. století n. l.
Literatura: Potichonov, E.: Nálezy antických mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha 1955, s. 293.

Závěr

Okolí Litovelska přitahovalo již od nejstarších dob pravěké populace, které zde zanechaly své stopy. Na katastru Choliny zaznamenáváme 11 archeologicky pozitivních lokalit a u několika desítek dalších nálezů není možno jednoznačně rozhodnout, zda-li se jedná o novou

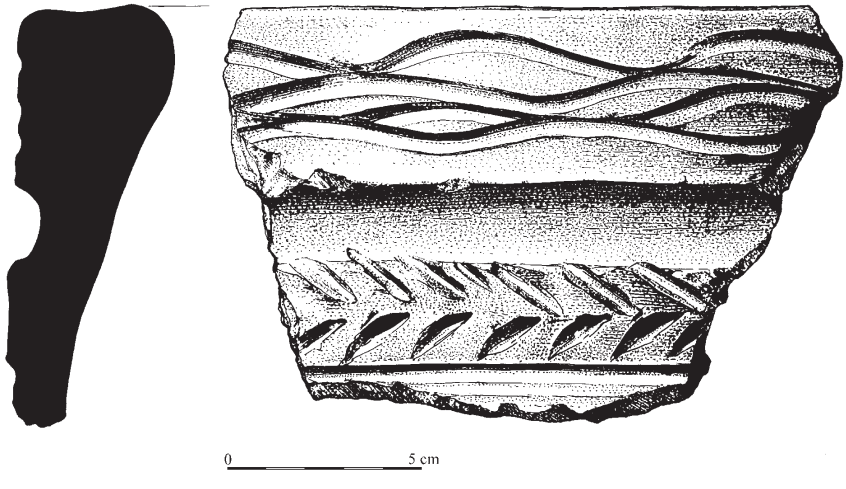

Cholina, keramický okraj zásobnice z přelomu 12. a 13. století – lokalita č. 3 (Kresba: I. Hradilová)

lokalitu, nebo o materiál z již uvedených nalezišť. Na jednotlivých sídlištích cholinského katastru máme archeologickými metodami doloženy v drtivé většině případů pouze zahloubené objekty, jejichž funkci není možno jednoznačně určit. Prozkoumán byl pouze jediný výrobní objekt, a to hrnčířská pec z doby stěhování národů, která náleží v rámci celé Moravy k ojedinělým památkám tohoto období. Na sledovaném území máme doloženo i několik pohřebišť. Především se jedná o nekropoli z období popelnicových polí, které zkoumal již J. Smyčka východně od obce v trati „U Cholinky" a z mladších nálezů evidujeme další dva předpokládané žárové hroby. První se nalezl přímo v obci na zahradě domu č. p. 146 a druhý pod farou. Za pravděpodobné mohylové pohřebiště můžeme považovat na základě povrchové prospekce nekropoli na temeni kopce Rampach.

Podle současného stavu badání se zdá, že na sledovaném území bylo osídlení nejhustší na počátku mladší doby kamenné (kultura s lineární keramikou – lokalita č. 3, 4, 7 a snad i 2), v době popelnicových polí (lokalita č. 3, 4, 5, 6, 9,10, 11 a snad i 2) a v raném středověku (lokalita č. 3, 4, 7, 10, 11 a kostrové pohřebiště okryté u vsi roku 1884). Mezi těmito vrcholy osídlení pozorujeme buď postupný, nebo úplný sídelní regres, v některých případech trvající více než 1000 let. Tento hiát v osídlení se ale tak markantně neprojevuje na poměrně nedalekých katastrech, jako je např. Náměšť na Hané[23], Mladeč[24], Senice na Hané[25] nebo Náklo a Mezice.[26] Je proto otázkou, zda se jedná jen o současný stav archeologického bádání, který mohou výrazně pozměnit další archeologické výzkumy v obci a jejím blízkém okolí.

Poznámky

1 Wankel, J.: Staré hroby u Choliny. Časopis Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci, 1884, s. 128.; Wankel, J.: Archäologische Wanderungen in der Umgebung von Olmütz. Mitteilungen der k. k. Central-Commission, 1890, s. 227. Pinkava, V.: Litovelský okres. Vlastivěda moravská, Brno 1903, s. 19–20.

2 Sedlák, K.: Dr. Jan Smyčka. Ročenka městského muzea v Litovli, 1937, s. 9–40; týž: Soupis literárních prací dr. Jan Smyčky. Ročenka městského muzea v Litovli, 1937, s. 50–61; týž: Sté výročí narození moravského archeologa. Archeologické rozhledy VII, 1955, s. 532; Sklenář, K.: Smyčka Jan. Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů. Praha 2005, s. 521; Veselá, B.: 150 let od narození Jana Smyčky. Pravěk nová řada 15, 2007, s. 468–472.; Šik, L.: 100 let muzejnictví v Litovli. Muzejní společnost Litovelska, 2006, s. 4–11.

3 Červinka, I. L.: Morava za pravěku. Brno 1902, s. 286–287, 321.

4 Smyčka, J.: Z pravěku dědiny Choliny. Selská stráž XI, 1912, č. 29, s. 1–2.; č. 30, s. 1–2.; č. 32, s. 1–2.

5 Sedlák, K.: Dr. Jan Smyčka. Ročenka městského muzea v Litovli, 1937, s. 36; Procházka, A.: Průběh I. archeologického sjezdu v Litovli. Pravěk III, 1907, s. 176–177.

6 Smyčka, J.: Litovel a okolí v pravěku. Pravěk III, 1907, s. 142–143.

7 Smyčka, J.: Z pravěku dědiny Choliny. Selská stráž XI, 1912, č. 29, s. 1–2.; č, 30, s. 1–2.; č. 32, s. 1–2.; č, 34, s. 1–2.

8 Smyčka, J.: Litovelsko v pravěku a v době předhistorické. Vlastivědný sborník střední a severní Moravy IV, 1926, příl. 8.

9 Archiv AÚ AV ČR Brno, složka Cholina NZ 170/41

10 Frolíková-Kaliczová, D.: Archeologická sbírka z muzea v Litovli. Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci, č. 174, 1983, s. 35–39; Šik, L.: 100 let muzejnictví v Litovli. Muzejní společnost Litovelska, 2006, s. 16–18.

11 Např. Nekvasil, J.: Náhodný objev v Cholině. Přehled výzkumů 1970, 1971, s. 81.; Dohnal, V.: Lužická keramika v Cholině. Přehled výzkumů 1975, 1977, s. 31–32 atd. viz. literatura k jednotlivým lokalitám

[12] Čižmář, M. – Geislerová, K. – Unger, J.: Výzkumy – Ausgrabungen 1993–1998. 2000, s. 158-159; Čižmář, M. – Geislerová, K.: Výzkumy – Ausgrabungen 1999–2004, 2006, s. 196.

[13] Šmíd, M.: Cholina, Eneolit. Přehled výzkumů 48, 2007, s. 362.

[14] Šmíd, M.: Pravěk a časně historické osídlení katastru městyse Náměšť na Hané (okr. Olomouc). Střední Morava 30, 2010, s. 46–48.

[15] Tymonová, M.: Pravěké osídlení katastru obce Senice na Hané (okr. Olomouc). In: Bartoš, J.: Paměti obce Senice na Hané, 1998, s. 8.

[16] Tento materiál byl v minulosti publikován jako ranně středověký – srovnej Trňáčková, Z.: Přírůstky archeologického oddělení Vlastivědného ústavu v Olomouci v roce 1963–1964. Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, č. 121, 1965, s. 27. Ovšem nejedná se o ranně středověký materiál, ale o nálezy z mladší doby železné. Velmi rád bych touto cestou poděkoval za pomoc Mgr. P. Šlézarovi z Národního památkové ústavu, územního odborného pracoviště v Olomouci, a doc. PhDr. M. Čižmářovi, CSc., z Ústavu archeologické památkové péče v Brně.

[17] Srovnej Potichonov, E.: Nálezy antických mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha 1955, s. 245, 266, 291, 293.

[18] Srovnej Kalábek, M.: Germánské osídlení Olomouce. In: Droberjar, E. – Lutovský, M. (eds.): Archeologie Barbarů 2005, Sborník příspěvků z I. protohistorické konference „Pozdně keltské, germánské a časně slovanské osídlení", Kounice 20.–22. září 2005, Ústav archeologické památkové péče středních Čech. Praha, s. 431–450.

[19] Vachůtová, D. – Přichystal, M.: Nález hrnčířské pece z doby stěhování národů v Rajhradicích (okr. Brno-venkov). In: Droberjar, E. – Lutovský, M. (eds.): Archeologie Barbarů 2005, Sborník příspěvků z I. protohistorické konference „Pozdně keltské, germánské a časně slovanské osídlení", Kounice 20.–22. září 2005, Ústav archeologické památkové péče středních Čech. Praha, s. 499–514.

[20] Nekuda, V.: Zaniklé osady na Moravě v období feudalismu. Brno 1961, s. 54–55.

[21] Ačkoliv se setkáváme s první písemnou zmínkou o vsi Cholina uváděnou k roku 1131 – např. Koudela, M.: Paměti obce Choliny. Olomouc 1996, s. 5, osobně se kloním k názoru recenzenta výše jmenované práce J. Bartoše, že je pravděpodobnější vročení listiny k roku 1141 – Bartoš, J.: Koudela, M.: Paměti obce Choliny, Olomouc 1996, rec., Střední Morava 4, s. 120; nebo také Bystřický, J.: Počátky hradu a města. In: Schulz, J. (ed.): Dějiny Olomouce, 1. svazek. Olomouc 2009, s. 96. Více písemných zpráv o obci uvádí např.: Pinkava, V.: Litovelský okres. Vlastivěda moravská, Brno 1903, s. 183–197; Koudela, M.: Paměti obce Choliny. Olomouc, 1996.

[22] Lokality uváděné J. Smyčkou v tratích „Dvouměříční", „Tříměříční" a „Gryntle" byly ztotožněny na základě srovnání dnešní mapy s mapou obce Choliny z roku 1834 uloženou ve Státním okresním archivu Olomouc, fond Sbírka map a plánů Olomouc, sig. XXXII/39. Za možnost jejího prostudování děkuji touto cestou PhDr. M. Koudelovi.

[23] Srovnej Šmíd, M.: Pravěk a časně historické osídlení katastru městyse Náměšť na Hané (okr. Olomouc). Střední Morava 30, 2010, s. 44–74.

[24] Srovnej Tymonová, M.: Pravěké a středověké osídlení Mladče. In: Mladeč 650 let, Sborník příspěvků z historie a současnosti Mladče, Sobáčova a Nových Zámků. Mladeč 2000, s. 96–99.

[25] Srovnej Tymonová, M.: Pravěké osídlení katastru obce Senice na Hané (okr. Olomouc). In: Bartoš, J.: Paměti obce Senice na Hané, 1998, s. 7–13.

[26] Srovnej Peška, J.: Archeologické nálezy a lokality na katastru obcí Náklo a Mezice, Střední Morava 13, 2001, s. 78–108.

Resümee

Urzeitliche und mittelalterliche Besiedlung des Katasters der Gemeinde Cholina (Landkreis Olomouc)

Lukáš Hlubek

Die Anfänge des Interesses an der Archäologie in Cholina und in der näheren Umgebung fallen noch in die Zeit zum Ende des 19. Jahrhunderts. Hieran waren die Mitglieder des Patriotischen Museumsvereins und der spätere Gründer des Museums in Litovel und zufällig in Cholina gebürtige Dr. med. Jan Smyčka beteiligt. Er ist auch Autor der ersten Studie über die urzeitliche Besiedlung des Gebietes von Litovel. J. Smyčka gelang es, mehrere urzeitliche und frühmittelalterliche Standorte in der Umgebung von Cholina zu erkunden. Die archäologischen Funde aus den 60er Jahren des vergangenen Jahrhunderts erwarben die Mitarbeiter des Olmützer Heimatkundlichen Museums, wohin im Jahre 1976 die gesamte archäologische Sammlung aus dem Museum Litovel überführt wurde. Den größten Aufschwung der Aktivitäten im Gelände verzeichnen wir bis zum Jahre 1995, als die Mitarbeiter des Instituts für archäologische Denkmalspflege in Brünn mehrere grundsätzliche Erkundungen durchführten. In ihrem Verlaufe gelang es, mehrere neu Standorte ausfindig zu machen und die Kenntnisse bezüglich der urzeitlichen und mittelalterlichen Besiedlung zu erweitern.

Die Umgebung von Litovel zog bereits seit Menschengedenken urzeitliche Populationen an, die hier ihre Spuren hinterließen. Im Kataster Cholina verzeichnen wir 11 archäologisch positive Standorte und weitere zig Funde können mit bereits bekannten Standorten nicht identifiziert werden, sodass nicht bestimmt werden kann, ob es sich um eine neue Fundstätte handelt. Nach dem derzeitigen Forschungsstand hat es den Anschein, dass auf dem gegenständlichen Gebiet die Besiedlung zu Beginn der jüngeren Steinzeit (Kultur mit linearer Keramik – Standort Nr. 3, 6, 7 und vielleicht auch 2), in der Zeit der Urnenfelder (Standort Nr. 3, 4, 5, 6, 9,10, 11 und vielleicht auch 2) und im Frühmittelalter (Standort Nr. 3, 7, 10, 11 und nicht lokalisierte frühmittelalterliche Begräbnisstätte) am dichtesten war. Zwischen diesen Höhepunkten der Besiedlung beobachten wir entweder allmählichen oder vollständigen Siedlungsrückgang, der in einigen Fällen mehr als 1000 Jahre dauert. Dieser Hiat in der Besiedlung tritt jedoch in den relativ unweit gelegenen Katastern wie z. B. Náměšť na Hané oder Náklo weniger markant in Erscheinung. Daher ist die Frage, ob es sich lediglich um den derzeitigen Stand der archäologischen Forschung handelt, die nachfolgend durch weitere Erkundungen ergänzt werden kann.

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci
č. 302: 97–105, 2011

Katedrála sv. Václava v Olomouci na perokresbách Friedricha Bernharda Wernera (1690–1776) a na mědirytových vedutách zhotovených podle Wernerových předloh

Jiří Fiala – Ondřej Jakubec

Vpravdě grandiózní ikonografické dílo slezského kreslíře, mědirytce a kartografa Friedricha Bernharda Wernera (nar. 28. 1. 1690 ve vsi Topola u Kamieńce Ząbkowického, zemř. 20. 1. 1776 ve Vratislavi) se vedle dílčích studií[1] dočkalo v roce 2010 reprezentativní monografie autorství Angeliky Marsch *Friedrich Bernhard Werner, 1690–1776, Corpus seiner europäischen Städteansichten, illustrierten Reisemanuskripte und der Topographien von Schlesien und Böhmen-Mähren*.[2] Angelika Marsch mimo jiné upozornila na existenci Wernerova rukopisu *Peregrinationes oder Christliche Wanderschaft und Geistliche Reisebelustigung* z roku 1770, uloženého ve fondech Jagellonské univerzity v Krakově,[3] jenž obsahuje 318 lavírovaných perokreseb kostelů, z toho 11 kostelů v Čechách a na Moravě,[4] mezi nimi ikonografům města Olomouce doposud neznámé vyobrazení dómu sv. Václava v Olomouci. Díky vstřícnosti Urszuly Klatkové, pracovnice oddělení rukopisů Jagellonské knihovny v Krakově, a polským přátelům Agnieszce Dolecké a Zbigniewu Trzaskowskému jsme získali digitální kopii této Wernerovy perokresby a reprodukujeme ji na následující straně Zpráv Vlastivědného muzea v Olomouci. Dříve si však povšimneme podrobněji vazeb Friedricha Bernharda Wernera k Olomouci a výtvarných artefaktů, jež na základě těchto vazeb vznikly.

Z autobiografie F. B. Wernera[5] víme, že v letech 1709–1715 cestoval po Slezsku, Sasku, Bavorsku, Rakousku, Čechách a Uhrách, přičemž pořídil 418 skic zdejších lokalit.[6] Roku 1717 usiloval o místo kancelisty rady města Olomouce, když nejprve získal pronájmem zdejšího domu měšťanské právo, které bylo nezbytnou podmínkou kandidatury. Ve své autobiografii Werner sděluje, že získal doporučení své osoby pro tehdejšího císařského rychtáře v Olomouci, „jistého pana von Günther".[7] Jednalo se o olomouckého městského syndika Sulpitia Servilana Günthera, od roku 1714 královského rychtáře a v této funkci zemřelého 20. listopadu 1729.[8] Dne 18. října 1718 byl ve Wartě (nyní Bardo) u Kladska „oddán p. Friedrich Bernardt Werner, měšťan v Olomouci" s „Marií Eleonorou Terezií, manželskou dcerou p. Frantze Kirch-Pittera, měšťana ve Francksteinu" (nyní Ząbkowice).[9] Na kandidaturu na místo kancelisty v Olomouci i na zdejší měšťanské právo Werner ale po roce 1718 rezignoval.

Po 10. červnu 1732 a 28. září 1736 cestoval F. B. Werner opět přes Olomouc, při těchto olomouckých pobytech zřejmě vznikl Wernerův cyklus perokreseb zahrnující tři veduty města Olomouce, pohled na klášter Hradisko a na Sv. Kopeček.[10] Tyto perokresby poté posloužily jako předlohy pro album osmi prospektů města Olomouce, které kolem roku 1740 do měděných desek v osmerkovém formátu vyryl a vydal augsburský mědirytec Martin Engelbrecht (1684–1756); dva z těchto prospektů poskytují celkový pohled na Olomouc od severovýchodu a od severu.[11]

Friedrich Bernhard Werner: *Dóm sv. Václava v Olomouci.* Perokresba v rukopise *Peregrinationes oder Christliche Wanderschaft und Geistliche Reisebelustigung* z roku 1770 (viz zde pozn. 3)

Friedrich Bernhard Werner: *Dóm sv. Václava v Olomouci*. Detail perokresby *Olmitz à Septentsione* (viz zde pozn. 10) z roku 1732 nebo 1736

Zaměříme-li svou pozornost na zobrazení katedrály sv. Václava a jejího bezprostředního okolí na těchto Wernerových vedutách (výřezy z nich zde reprodukujeme), zjišťujeme, že F. B. Werner zachytil katedrálu v podobě, kterou naposledy výrazně poznamenala dostavba olomouckého biskupa kardinála Františka knížete z Dietrichsteina v letech 1616–1636 a která se až do požáru katedrály v roce 1803 podstatně nezměnila.[12] Na všech uvedených Wernerových kresbách a mědirytinách se v legendě objevuje chyba v označení rezidence děkana olomoucké kapituly[13] – je nazývána „Dohm Probstey", tj. dómské proboštství, které se ve skutečnosti nacházelo na Petrském návrší.[14] V úseku mezi tušeným děkanským palácem, který ovšem na perokresbě z rukopisu *Peregrinationes…* není zachycen, a katedrálou sv. Václava je zakreslena i kaple sv. Anny. A docela vzadu za ní se objevuje také stylizovaná silueta kaple sv. Barbory, v niž se proměnilo patro pozdně románské válcové věže původní přemyslovské knížecí rezidence. Všechny Wernerovy veduty zobrazují katedrálu sv. Václava v podstatě jednotným způsobem v její vrcholně barokní podobě. Ta do sebe zahrnula románské jádro stavby, pozdější několikeré gotické přestavby 13. a 14. století, ale i významné renesanční a protobarokní fáze. Nejvíce dominantní částí katedrály přitom bylo bezpochyby její průčelí, kterému je věnováno i na Wernerově kresbě nejvíce pozornosti. Ukazuje zajímavou podobu trojvěží, jež přetrvalo až do požáru v roce 1803, po němž byla průčelní fasáda nahrazena na necelých sto let vysokou empírovou kulisou. Trojvěží vzniklo za episkopátu olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského na konci 16. století tak, že mezi stávající dvě věže z původní románské baziliky byla vystavěna střední vysoká nadstavba s ochozem. Tato velkorysá kompozice nebyl jen vizuálně působivá. Její nepřehlédnutelná silueta v panoramatu Olomouce totiž symbolicky ohlašovala energický nástup protireformačně vyhraněných biskupů. Vedle nápisu nad novým centrálním vstupem do katedrály, který vyzýval heretiky, tj. moravské nekatolíky, ke konverzi, byla vysoká stanová střecha střední věžní nadstavby završena velkou korunou, jež triumfálně odkazovala na přednostní postavení a hegemonní nároky moravského katolicismu. Podobnou symboliku nesl i nový monumentální presbytář Františka kardinála z Dietrichsteina, který se měl stát útočištěm pro ostatky svatých Cyrila a Metoděje. Tento exkluzivní patronát podobně odkazoval na historický primát a legitimitu katolické církve jako jediné pravověrné konfese na Moravě. I zde kardinál Dietrichstein očekával, že se tato programová stavba stane výzvou ke konverzi zdejších protestantů. Wernerem zachycené vstupní průčelí olomouckého dómu dokazuje, jako i jiné pohledy, že barokní éra jeho původní manýristickou podobu mírně proměnila. Dosavadní nižší zastřešení bočních věží s obeliskovými vrchlíky byla někdy před rokem 1680 nahrazena vyššími barokními cibulemi s lucernami. Ve stejné době byla nejspíše odstraněna i pozdně renesanční předsíň západního vstupu. Jinak se jeví, že stavba stále zachovávala své základní členění, projevující se zejména kompozicí velké dvojice oken uprostřed, která odpovídala podobným, nejspíše ještě románským dvojoknům na průčelích bočních věží.[15]

Za pozornost na nově zjištěné perokresbě stojí také dokumentace zmíněné kaple sv. Anny. Existuje totiž jen málo zobrazení této stavby v podobě před jejím zkrácením o jedno přední klenební pole, k němuž došlo v roce 1885 v souvislosti s regotizací olomoucké katedrály. Přitom bylo také mírně proměněno průčelí kaple, které získalo svou dnešní novorenesanční podobu. Původně raněgotická kaple ze 13. století byla počátkem 17. století přestavěna nákladem olomouckého kanovníka a pozdějšího probošta Martina Václava z Greiffenthalu. Zajímavě přitom zkombinovala středověké prvky s novými manýristickými elementy. Díky této přestavbě získalo svatováclavské prostranství působivou dominantu, jejíž vizuální působení odráželo protireformační program zdejšího katolického kléru. Ten mimo jiné i touto formou oživoval starý středověký kult sv. Anny. Wernerova kresba ukazuje i přes svou lapidární formu všechny základní rysy kaple – gotické opěrné pilíře, náročný edikulový portál s reliéfem sv. Anny Samétřetí, původní siluetu štítu s volutami. Pouze podoba protáhlých bočních oken neodpovídá nižším termálním oknům, která se na této stavbě objevila jako vůbec jeden z prvních výskytů tohoto manýristického motivu v našich zemích. Na Wernerově zachycení kaple je také zajímavý motiv vysokého barokního sanktusníku uprostřed její střechy, který vznikl za episkopátu biskupa Karla II. z Liechtensteinu-Castelkorna po polovině šedesátých let 17. století a byl odstraněn někdy v 19. století.[16]

Friedrich Bernhard Werner: *Dóm sv. Václava v Olomouci*. Detail perokresby *Olmitz ab Occidente* (viz zde pozn. 10) z roku nebo 1736

Perokresba olomouckého dómu sv. Václava ve výše uvedeném Wernerově manuskriptu *Peregrinationes oder Christliche Wanderschaft und Geistliche Reisebelustigung* z roku 1770 vznikla v roce, kdy se kreslíř dožil na svou dobu zcela výjimečného stáří 80 let. Přesto jeho výtvor nepostrádá kreslířskou bravuru a osobitost, díky jimž jsou Wernerovy perokresby na první pohled identifikovatelné: „Především je to vysoká věrnost a autentičnost jeho vedut, vykreslených v osobitě svižných, bezmála ornamentalizujících liniích. Onu věrohodnost nedociloval podrobným vykreslením detailů jednotlivých staveb, ale správným dodržením specifických tvarů městských dominant i zachováním vzájemné-

Friedrich Bernhard Werner: *Dóm sv. Václava v Olomouci*. Detail perokresby *Olmütz von der Wasser Seithe* (viz zde pozn. 10) z roku 1732 nebo 1736

Friedrich Bernhard Werner – Martin Engelbrecht: *Dóm sv. Václava v Olomouci*. Detail mědirytiny *Prospect der Statt Ollmütz in Mähren wie solche von dem Heil. Berg vom Morgen anzusehen ist* (viz zde poz. 11), kolem roku 1740

ho poměru proporcí jednotlivých budov i celých městských částí. [...] Werner kreslil svoje veduty výhradně dle skutečnosti, in situ."[17] Poslední věta této jinak výstižné charakteristiky tvorby F. B. Wernera ovšem neodpovídá skutečnosti – je zřejmé, že perokresby v manuskriptu *Peregrinationes…* vznikaly podle starších předloh či vůbec popaměti ve Vratislavi, kde Werner po zbývajících šesti letech svého života v bídných hmotných poměrech 21. ledna 1776 zemřel. Na Wernerově perokresbě dómu sv. Václava z roku 1770 je to patrné, když ji srovnáme s výřezy ze starších Wernerových vedut nebo s vyobrazeními této katedrály od jiných kreslířů a mědirytců v 18. století (jako jsou např. mědirytové ilustrace k tiskům popisujícím slavnostní vjezdy olomouckých biskupů do Olomouce[18]). Zatímco průčelí dómu s trojvěžím zachytil Werner poměrně věrně včetně kuželkové balustrády ochozu střední věže a věžních hodin na jižní boční věži, nelze to říci o jižní fasádě dómu. Zde je pouze naznačena loretánská kaple, původně gotická ze 14. století, zasvěcená sv. Cyrilu a Metodějovi. V roce 1662 do ní byl přemístěn mariánský oltář se soškou Pany Marie Loretánské, čímž vznikla první raně barokní loretánská kaple v Olomouci. Ta byla od konce 17. století ještě upravována a dnešní podoba jejího bohatého interiéru pochází z let 1743–1747, kdy se na její výzdobě podíleli významní umělci – sochař Ondřej Zahner a malíř Jan Kryštof Handke. Na Wernerově zobrazení ovšem napravo od loretánské kaple postrádáme druhou, ve své době ještě významnější kapli sv. Stanislava. Je s podivem, že se tato významná a dominantní manýristická stavba, budovaná jako hrobka olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského a jeho rodiny, vytratila z Wernerových vzpomínek. Je možné, že to souviselo s důrazem, který Werner věnoval západnímu průčelí katedrály, jak ukazuje i poměrně stylizovaně naznačené celé jižní boční průčelí. Přes jeho jistý schematismus a absenci svatoslanislavské kaple ovšem zachovává hlavní rysy a proporce olomouckého dómu. Nejspíše správně přitom zdůrazňuje poměrně úzkou šíři trojvěžové kompozice západního průčelí.

Friedrich Bernhard Werner – Martin Engelbrecht: *Dóm sv. Václava v Olomouci*. Detail mědirytiny *Olomucium. Olmütz* (viz zde pozn. 11), kolem roku 1740

To tak již na konci 16. století vytvářelo zajímavou a působivou kulisu, předjímající, podobně jako monumentální dietrichsteinský chór, základní principy barokní architektury, která později v Olomouci vytvořila mnoho podobně sugestivních „scénografických efektů".

Ikonografie Moravy autorství Friedricha Bernharda Wernera si tedy zasluhuje větší pozornosti, než jí bylo dosud věnováno, a hlavně důkladné monografie přinášející v kvalitních reprodukcích veškerá dochovaná Wernerova díla vztahující se k historickému teritoriu Moravy. Ostatně i města nynějšího Olomouckého kraje – Prostějov, Litovel, Šternberk, Mohelnice, Moravská Třebová, Zábřeh a Štíty – získala díky F. B. Wernerovi své zpravidla nejstarší veduty.

Antonín Josef Schindler: *Dóm sv. Václava v Olomouci*. Detail mědirytiny v tisku *Beschreibung deß Solennen Einzug* […] (viz zde pozn. 16) vydaném roku 1740

Poznámky

[1] Viz zejm. B r a t m a n n, H.: Mähren im graphischen Bild. Gräfelfing bei München 1961. – K u b í č e k, A.: Barokní Praha v rytinách F. B. Wernera. Praha 1966. – K o z á k, J. – M ž y k o v á, M.: F. B. Wernera ikonografická inventarizace Čech, Moravy a moravského Slezska. Umění XXXV, 1987, č. 4, s. 289–304. – Angelika M a r s ch, A.: Friedrich Bernhard Werner (1690–1776). Ein europäischer Ansichtenzeichner aus Schlesien. Würzburg 1995, ISBN 3-929817-02-0. – L e n , R.:

Fryderyka Bernarda Wernera Topografia Wrocławia. Wrocław 1997, ISBN 83-86642-59-9. – M a r s c h, A: Friedrich Bernhard Werner (1690–1776). Śląski rysownik europejskich widoków. Glogów 1998, ISBN 83-906921-8-X. – F i a l a, J.: Olomoucké veduty z díla Friedricha Bernharda Wernera. Olomouc 2003. – K a u e r o v á, V.: Olomoucké veduty. Olomouc s. d., ISBN 80-85973-006. – Friedrich Bernhard Werner (1690–1776); życie i twórczość; materiały z miezdynarodowej konferencji naukowej zorganizowanej przez Muzeum Miedzi w Legnicy w dniach 21–23 listopada 2002 r., red. naukowa Jan Harasimowicz, Angelika Marsch. Legnica 2004, ISBN 83-88155-20-2. – F i a l a, J. – S o b o t k o v á, M.: Lavírované perokresby Friedricha Bernharda Wernera (1690–1776) z Českého Slezska, in: Slezsko v proměnách času, Olomouc 2011, s. 14–19, ISBN 978-80-7053-294-2, dostupné též online (cit. 30. 10. 2011) z WWW: http://www.vkol.cz/data/soubory/hf/konference-slezsko-v-promenach-casu/konference_slezsko_fiala.pdf.

[2] M a r s c h, A.: Friedrich Bernhard Werner, 1690–1776, Corpus seiner europäischen Städteansichten, illustrierten Reisemanuskripte und der Topographien von Schlesien und Böhmen-Mähren. Weissenhorn 2010 (XXIV a 674 stran s 985 vyobrazeními, bohužel pouze černobílými), ISBN 978-3-87437-534-4.

[3] Sign. 462 II t. 2, pag. 146 (s. 237). Viz M a r s c h, A.: c. d., s. 451–480.

[4] Jedná se o kostel sv. Mikuláše v Chebu, dóm sv. Víta v Praze, kostely sv. Apolináře v Praze-Novém Městě, sv. Václava ve Staré Boleslavi, sv. Petra a Pavla na pražském Vyšehradě, katedrálu sv. Ducha v Hradci Králové, dóm sv. Štěpána v Litoměřicích, dóm sv. Václava v Olomouci, kostel sv. Petra a Pavla v Brně a kostel sv. Václava v Mikulově. Viz tamtéž, s. 461.

[5] Wernerovu aufobiografii publikovala nově s komentářem A. M a r s c h, c. d., s. 1–38.

[6] Skici jsou uloženy ve fondech Hornorakouského zemského archivu v Linci (Oberösterreichisches Landesarchiv in Linz), viz M a r s c h, A.: c. d., s. 39–73. Jak dokládají příslušné skici, dne 24. května 1711 pobýval Werner v Prostějově a následujícího dne v Litovli, do Olomouce ale tehdy nezavítal. Viz tamtéž, s. 76.

[7] Tamtéž, s. 8.

[8] Viz Spáčil, Vl.: Písaři a kanceláře města Olomouce do roku 1786, Olomouc 2001, s. 189–191, ISBN 80-238-7758-5.

[9] Cit. podle M a r s c h, A.: c. d., s. 9. – Po manželčině smrti se F. B. Werner roku 1758 podruhé oženil s Marií Magdalenou Treffinovou, někdejší kuchyňskou pomocnicí v trzebnickém klášteře.

[10] *Olmitz à Septentsione – Olmitz ab Occidente*. [*Olomouc ze severu – Olomouc od západu*.] 1732 nebo 1736. Perokresba. Městská knihovna ve Vratislavi, Polská republika, MS–HSR–55d, f. 72; nyní nezvěstné, zřejmě odcizeno za 2. světové války. Fotografie, Das Bildarchiv der Österreichischen Nationalbibliothek, Wien. Viz B u r i a n, V.: Ikonografie Olomouce do roku 1905, I. část, Sborník KVM Olomouc, oddíl B – Společenské vědy, IV/1956–1958 (dále B u r i a n), s. 393, č. 30 a 31. – *Olmütz von der Wasser Seithe – Closter Hradisch – Heilige berg.* [*Olomouc z vodní strany – Klášter Hradisko – Svatý Kopeček.*] 1732 nebo 1736. Perokresba. Městská knihovna ve Vratislavi, Polská republika, MS–HSR–55d, f. 72; nyní nezvěstné, zřejmě odcizeno během 2. světové války. Fotografie, Das Bildarchiv der Österreichischen Nationalbibliothek, Wien. B u r i a n, s. 393, č. 32. – V letech 1710–1752 pořizoval F. B. Werner kresby českých a moravských měst, jejichž soubor *Topografie Čech a Moravy*, uložený v Městské knihovně ve Vratislavi, byl ke konci 2. světové války odcizen nebo zničen. Soubor obsahoval více než 700 vyobrazení 344 lokalit v Čechách a na Moravě. Dochovaly se pouze černobílé fotokopie těchto kreseb zhotovené na skleněných fotografických deskách v letech 1932 a 1942 – 107 obrazových tabulí s 276 původně lavírovanými perokresbami. Fotokopie jsou uloženy v Národním památkovém ústavu v Praze (v letech 1958–2002 Státním ústavu památkové péče a ochrany přírody v Praze). Viz K o z á k , J. – M ž y k o v á, M.: c. d.; M a r s c h, A.: c. d., s. 85 a 87, 481–516.

[11] *Accuratum Ectypum & Representatio Elegantissimorum PROSPECTUUM tam celeberrimorum & magnificencitissimorum Fororum, quam Templorum & aliorum publicorum Aedificiorum PERCELEBRIS URBIS OLMUTII in Marchionatu Moraviae, maximo studio delineatae à Friderico Bernardo Wernero, Siles. p. t. Prosp. Object, & excusae per Martinum Engelbrecht, Chalcographuum, eiusdemque Artis Negotiatorem Augustae Vindelicorum. Accurater Abriss und Vorstellung der merckwürdigstern PRO-*

SPECTE so wohl der berühmtest und prächtigsten Plätze als Kirchen und anderer publiquen Gebäude der berühmten Stadt Olmütz im Margrafthum Mähren nach der Natur und Situation auf das fleissigste gezeichnet von Fridrich Bernhard Werner Siles. p. t. Prosp. Object. und verlegt von Martin Engelbrecht Kupffer-Stecher und Kust-Verleger in Augsburg. Prospect der Statt Ollmütz in Mähren wie solche von dem Heil. Berg vom Morgen anzusehen ist. N. 10. B. Frid. Werner delin. Martin Engelbrecht excud. Aug. Vind. Mědirytina 29,2×18,5 cm. Kolem roku 1740. Státní okresní archiv v Olomouci, sign. I/26. B u r i a n, s. 393–394, č. 33. – *Olomucium. Olmütz. Fridr. Bernh. Werner Urb. del. Thomas Scheffler ornament inv. et del. Martin Engelbrecht excudit. A. V.* Mědirytina 41,2×37 cm. Kolem roku 1740. Státní okresní archiv v Olomouci, sign. VIII/148. B u r i a n, s. 394, č. 40. – Ostatní prospekty v albu představují Horní náměstí od jihovýchodu, Horní náměstí od západu, Dolní náměstí od severozápadu, kostel Matky Boží, jezuitský kostel Panny Marie Sněžné a jezuitskou kolej od severovýchodu, biskupský palác od západu, klášter Hradisko u Olomouce od severovýchodu a Svatý Kopeček u Olomouce od západu. Viz B u r i a n, č. 35–39, prospekt Svatého Kopečka zde neuveden. Dále viz M a r s c h, A,: c. d., s. 92, 211, 253–255. – Předmětné Wernerovy perokresby i Engelbrechtovy mědirytiny reprodukují mj. F i a l a, J.: Olomoucké veduty z díla Friedricha Bernharda Wernera, Olomouc 2003, a K a u e r o v á , V.: c. d., s. 4, 5, 6.

[12] „Podobu olomouckého dómu na prahu novověku výrazně poznamenaly dvě manýristické stavební úpravy. Biskup Stanislav Pavlovský (1579–1598) přistavěl k jižnímu průčelí kapli sv. Stanislava s rodinnou hrobkou a následně v letech 1589–1595 doplnil architekt Bernardo Leone z Locarna manýristické dvojvěží dostavbou střední věže. Rozlehlou novostavbu halového presbytáře s trojlodní kryptou připojil ke gotickému trojlodí kardinál František z Dietrichsteinu (1599–1636). Za kapitulního děkana Martina Václava z Greifethalu prodělala roku 1617 přestavbu také kaple sv. Anny." Cit. z Arcidiecézní muzeum – Průvodce, Olomouc 2006, s. 31–32, ISBN 80-85227-83-5. – O starších vyobrazeních dómu sv. Václava pojednal recentně L. M l č á k v rámci stati Proměny Olomouce na starších vyobrazeních do roku 1702, in: Památky měřené časem, Olomouc 2009, 17–42, bez ISBN.

[13] Nyní sídlo Arcidiecézního muzea Olomouc, Václavské nám. 3.

[14] Nyní sídlo Rektorátu Univerzity Palackého v Olomouci, Křížkovského 8.

[15] J a k u b e c, O.: Stanislav Pavlovský z Pavlovic – mecenáš věku konfesionalizace, in: t ý ž (ed.), Stanislav Pavlovský z Pavlovic (1579–1598). Biskup a mecenáš umírajícího věku. Olomouc 2009, s. 55–66, ISBN 978-80-87149-12-6; t ý ž, Katolický mecenát a konfesionalizace na předbělohorské Moravě. Studia comeniana et historica, 39, 2009, č. 1, s. 144–164, ISSN 0323-2220; t ý ž: Confessional Aspects of the Art Patronage of the Bishops of Olomouc in the Period before the White Mountain Battle, Acta Historiae Artium, 47, 2006, č. 1, s. 121–127, ISSN 0001-5830.

[16] J a k u b e c, O.: Kaple sv. Anny na Olomouckém hradě a svatoanenský kult na Moravě kolem roku 1600, in: t ý ž (ed.): *Arcidiecézní muzeum na Olomouckém hradě. Příspěvky z mezinárodní konference. The Archdiocesan Museum at Olomouc Castle. Proceedings from the International Conference.* Olomouc 2010, s. 197–209, ISBN 978-80-87149-11-9.)

[17] K o z á k , J. – M ž y k o v á, M.: c. d., s. 290.

[18] Např. mědiryty Antonína Josefa Schindlera v tisku *Beschreibung deß Solennen Einzug, welchen S. Hochfürstliche Gnaden der Hochwürdigst=Hochgebornen Fürst und Herr Herr Jacobus Ernestus von Gottes=Gnaden Bischoff zu Olmütz, Hertzog des heil. Röm. Reichs Fürst der Königl. Böhmisch Capellen- und zu Lichtenstein Graf etc. den 30. April 1740 in die Königl. Hauptstadt Olmütz in Mähren und Tags darauff in der aldasige Catedral-Kirchen, zu gewöhnlichen Solennen Posses-Nehmung offentlich gehalten haben, Olmütz, Bey Franz Anton Hirnle, 1740*, Vědecká knihovna v Olomouci sign. II 33.962. Srov. robněž anonymní kresbu intronizačního průvodu biskupa kardinála Julia Ferdinanda Troyera hraběte z Troyensteinu z roku 1747, kresba je reprodukována in Arcidiecézní muzeum – Průvodce, c. d., s. 30. – O slavnostních vjezdech biskupů do Olomouce viz např. E l b e l, M.: Bishop's secular entry: Power and representation in inauguration ceremonies of the eighteenth-century Bishops of Olomouc, in: Religious Ceremonial and Images: Power and social meaning (1400–1750), Coimbra 2002, s. 41–60, ISBN 972-8575-37-8; S e h n a l, J.: Hudebníci v průvodech olomouckých biskupů, in: Hudební věda 44, č. 2, s. 153–166, ISSN 0018-7003.

Resümee

Der Wenzelsdom in Olomouc auf den Federzeichnungen von Friedrich Bernhard Werner (1690–1776) und auf, nach Werners Vorlagen gefertigten Kupferstich-Veduten

Jiří Fiala – Ondřej Jakubec

Das in der Tat großartige ikonografische Werk des schlesischen Zeichners, Kupferstechers und Kartografen Friedrich Bernhard Werner (geb. 28. 1. 1690 im Dorf Topola bei Kamieniec_Ząbkowicki, gest. 20. 1. 1776 in Wroclaw) erlebte neben Teilstudien im Jahre 2010 eine repräsentative Monografie der Autorin Angelika Marsch *Friedrich Bernhard Werner, 1690–1776, Corpus seiner europäischen Städteansichten, illustrierten Reisemanuskripte und der Topographien von Schlesien und Böhmen*-Mähren (Weissenhorn 2010). Angelika Marsch wies unter anderem auf die Existenz einer Handschrift Werners *Peregrinationes oder Christliche Wanderschaft und Geistliche Reisebelustigung* aus dem Jahre 1770 hin, die in den Fonds der Jagiellonen-Universität in Krakau aufbewahrt ist, und die 318 lavierte Federzeichnungen von Kirchen umfasst, davon 11 Kirchen in Böhmen und Mähren, unter ihnen die den Ikonografen der Stadt Olomouc bislang unbekannte Darstellung des Wenzelsdoms in Olomouc. Die Autoren des Beitrages reproduzieren die Federzeichnung, kommentieren und vergleichen sie mit der Darstellung des Wenzelsdoms auf den erhalten gebliebenen Federzeichnungen Werners der Stadt Olomouc und auf den Olmützer Veduten, die nach Werners Vorlagen angefertigt wurden.

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci
č. 302: 106–121, 2011

Proměny losinského zámku ve třetí čtvrtině 17. století

Drahomír Polách

V době bělohorských událostí patřilo Žerotínům na severozápadní Moravě pouze panství Losiny, které držel Jan Jetřich, a panství Vízmberk (dnes Loučná nad Desnou), patřící Přemyslavu II. Za účast v protihabsburském povstání byl oběma bratrům majetek zkonfiskován a zůstaly jim pouze podíly, které patřily jejich matce Andělíně Ryšánce, rozené z Modřic, a manželce Jana Jetřicha Kateřině, rozené Žampachové z Potštejna. Tyto podíly měly být vyplaceny novými držiteli obou panství, jimiž byli arcikníže Karel a po něm arcikníže Ferdinand. Souhrou různých okolností k tomu však nedošlo. Bratři mohli veškerý majetek zachránit pro sebe a své potomky přestupem na katolickou víru. Protože to odmítali udělat, žili a hospodařili na „svých" zkonfiskovaných statcích desítky let, aniž by měli jistotu, že o ně odchodem ze země nakonec definitivně nepříjdou. Je zřejmé, že Žerotínové v té době prováděli jen nezbytnou údržbu svých sídel v Losinách a Vízmberku, což se týkalo prakticky i nulového vybavování zámků novým mobiliářem. Dokazují to důchodní účty, byť torzovitě dochované od roku 1645 do konce 50. let 17. století, v nichž nejsou uvedeny žádné výdaje tohoto druhu.[1] Jan Jetřich ze Žerotína zemřel bezdětný v roce 1645 a Přemyslav II. 24. ledna 1652. Po jeho smrti došlo k radikální změně.

5. května 1652 byli Přemyslavovi synové Karel Jindřich a Přemyslav III. vyzváni, aby do tří měsíců přestoupili na katolickou víru. Oba sice odmítli a chystali se odejít ze země, nakonec však mladší Přemyslav III. konvertoval a rodová panství převzal do svého majetku. O jeho skvělých finančních poměrech svědčí skutečnost, že již v roce 1653 koupil za 21.500 morav-

Veduta losinského zámku na výřezu z nástěnné mapy losinského a vízmberského panství od Ch. Glaubitze z r. 1739 (NPÚ Olomouc, Státní zámek Velké Losiny)

ských zlatých ještě panství Třemešek. 25. února 1654 se oženil s Alžbětou Juliánou, rozenou hraběnkou z Oppersdorfu. Manželé žili převážně v losinském zámku a toto rodové sídlo začali stavebně zvelebovat a vybavovat potřebným mobiliářem. Značné prostředky však věnovali také do hospodářského zázemí losinského panství, mj. na přestavbu pivovaru.[2]

První zvelebovací akcí, kterou lze v té době doložit[3], byla přístavba dnes tzv. malé kaple k západnímu křídlu vysokého zámku, kterou si nepochybně přála velmi zbožná Alžběta Juliána. Stavební práce proběhly pod vedením zednického mistra Christofa Eberharta. Zahájeny byly patrně ve druhé polovině roku 1658[4] a trvaly až zhruba do září 1659.[5] Na to navazovaly do jara 1660 kamenické a stolařské práce.[6] Do podzimu 1660 dodal blíže nejmenovaný stavební mistr z Kladska *„abris oltáře anděla"* (Anděla strážného),[7] který někdy v letech 1661 až 1662 realizoval olomoucký sochař Franz Zürn,[8] jenž je tak nepochybně i autorem bohaté sochařské výzdoby. Oltářní obraz Anděla strážného (olej na plátně) vytvořil asi v roce 1661 nepochybně malíř Abraham van Lissau, o němž bude pojednáno níže, stejně jako o Hansi Biedermannovi, který oltář štafíroval přibližně v první čtvrtině roku 1666.

Manželé investovali v 60. letech 17. století velké finanční prostředky do rekonstrukce okrasné zahrady, která se rozkládala za západním křídlem losinského zámku. Této zahradě věnovali pozornost Fifková s Kubešou,[9] kteří ji pokládají za pozdně renesanční, resp. manýristickou a její vznik kladou na přelom 16. a 17. století. Raně barokní úpravy kladou k létům 1667, případně 1668. Dokládají na ní účast sochaře Franze Zürna st. a malíře Wenzela Losserta, kteří vyzdobili kašnu, jíž, nepochybně právem, ztotožňují s „velkým vodním chórem", který byl ústředním bodem celé zahrady.[10] Jednalo se zřejmě o stavbu s cibulovou stříškou (má podobu kapličky), která je zachycena na mapě losinského a vízmberského panství z roku 1739, umístěné ve vstupním sále velkolosinského zámku.[11] K těmto faktům je nutno doplnit, že stavba samotné kašny probíhala již asi od podzimu 1660 přibližně do konce roku 1662 a vytvořil ji kameník Mathias Pader z Mírova, který za ni obdržel více než 281 zl.[12] Na jaře 1665 do ní byla přivedena voda.[13] Okrasnými zahradníky byli Hans Georg Wagner a Georg Lankher[14] a asi v roce 1668 byl postaven nový zahradnický dům.[15]

Jednou z největších stavebních akcí byla přístavba arkád tzv. nízkého zámku, který byl patrně až do té doby v jihozápadním nároží otevřen a upraven na průjezd vozů do zámeckého nádvoří.[16] Dostavba tohoto nároží asi souvisí se stavbou jezdecké stáje, která byla zřejmě umístěna právě zde. Na podzim 1662 ji realizoval olomoucký zednický mistr Christof Maurer, snad totožný se stavitelem zámecké kaple Christofem Eberhardem.[17] Příprava na přístavbu arkád byla zahájena již asi v polovině roku 1662. Důchodní účty z té doby se sice nedochovaly, nicméně 17. října 1662 dostal kameník Jacob Goldberger další splátku ve výši 4 zl. 8 kr. 4 d. na dodání 36 pilířů, když předtím již obdržel 78 zl. Splátky se objevují až do 15. února 1663, kdy dostal Golberger k již vyplaceným 103 zl. dalších 18 zl. 25 kr. 5 d.[18] 36 kamenných pilířů tvoří podstavce zděných pilířů, jež nesou arkády tzv. nízkého zámku. V roce 1663 je stavěl olomoucký zednický mistr Christof Maurer, který za to dostal celkem přes 295 zl.[19]

Žel jen okrajově lze v důchodních účtech zachytit stavbu letohrádku („Lusthaus"), který je nepochybně totožný s objektem, jenž stojí před jižním průčelím tzv. nízkého zámku. Stál v květinové zahradě, která zjevně tvořila samostatnou část okrasné zahrady. Zednické práce, které lze nejspíše přisoudit rovněž olomouckému zednickému mistrovi Christofu Maurerovi, proběhly asi v průběhu roku 1662. 10. ledna 1663 dostal olomoucký tesařský mistr, který je v účtech uváděn jako Elias Zimmermeister, menší zálohu za sjednání podmínek, které se týkaly stavby střechy letohrádku v květinové zahradě.[20] Od 11. května až do 12. září dostal postupně více než 82 zlatých.[21] Střecha musela mít dvě věžičky, protože 18. července 1663 dostal jistý Mollerstern ze Šumperka za pozlacení dvou makovic na letohrádku více než 9 zl.[22]

Detail tapety v rytířském sále losinského zámku se znaky Žerotínů a Oppersdorfů asi z přelomu let 1665/1666 od tapetáře Ignatia (Foto: J. Mašek)

Interiér i okolí letohrádku byl poté doplňován různým řemeslnickým i uměleckým mobiliářem, což lze kvůli chybějícím důchodním účtům doložit jej torzovitě.[23] Již na jaře 1663 dodal výše uvedený kameník Jacob Goldberger pro letohrádek 8 kusů váz (?) za více než 14 zlatých.[24] 28. listopadu 1670 dostal olomoucký sochař Franz Zürn za zhotovení čtyř kamenných soch do letohrádku k již přijatým 15 zl. dalších 93 zl.[25]

V roce 1664 podepsal mistr Christof Maurer smlouvu na bílení patrně celého losinského zámku. Účty z té doby se sice nedochovaly, ale 12. května 1665 dostal více než 8 zl. k již dříve vyplaceným 135 zl.. a splátky pak dostával vcelku pravidelně do konce června, poslední pak po přestávce 15. října 1665 – celkem přes 206 zl.[26] Zhruba tříměsíční přestávku zaplnil na nově zadané práci na altánu, která mu vynesla více než 37 zl.[27]

Portrét Přemyslava III. ze Žerotína asi z r.1664 od Abrahama van Lissau (Foto: M. Ondrušková)

Výřez z portrétu Alžběty Juliány ze Žerotína, rozené z Oppersdorfu asi z r. 1669 od Prospera de Mus (Foto: M. Ondrušková)

V letech 1669 až 1671 vydláždili dva dlaždiči z Reichsteinu kolem zámku celkem 1588 sáhů plochy. V roce 1669 se jednalo již o zmíněnou dlažbu v okrasné zahradě, roku 1670 vydláždili plochu u zámku, pivovaru a dvora a v roce 1671 prostor od zahradnického domu až k velkému dvoru a pivovaru.[28]

Samostatnou kapitolou bylo vybavování zámku mobiliářem. Na tomto místě je nutno zdůraznit, že všechna vydání tohoto charakteru nejsou v důchodních účtech zachycena.

Vysvětlit to lze zejména tím, že Přemyslav III. i jeho manželka disponovali volně finančními prostředky, jejichž vydání nebylo v účetních dokladech blíže vyúčtováno. Například od sv. Jiří do sv. Michala 1659 utratili přes 1158 zl.[29] Mohli tak nakupovat např. exkluzivní nábytek a jiné předměty, což lze ilustrovat na replice sošky Panny Marie Altöttinské, která je umístěna na oltáři v malé zámecké kapli. Alžběta Juliána si ji patrně přivezla přímo z bavorského Altöttingu.[30] Většina nábytku pocházela z dílen místních stolařských mistrů [31] a nepochybně z toho důvodu byl na zámku zaměstnán jako dvorní stolař Adam Endlicher z dnešního Petrova nad Desnou.[32]

Zhruba na přelomu let 1665 a 1666 pracoval v zámku tapetář Ignatio, kterému bylo 15. prosince 1665 zaplaceno zhruba 74 zl. za různé barvy a kůže.[33] Ignatio je tak s největší pravděpodobností autorem kožených tapet, které se nacházejí v rytířském sále a jsou na nich barevné alianční znaky Žerotínů a Oppersdorfů. V roce 1669 se v účtech objevuje tapetář Georg Köhler, kterému lze nejspíše připsat práci na textilních tapetách, které jsou v prvním gobelínovém sále a v některých místnostech ve druhém patře severního křídla tzv. vysokého zámku.[34]

Z období, kdy zámek patřil Janu Jetřichovi a poté Přemkovi II. bylo v zámku zřejmě jen několik podobizen, které vznikly před bělohorskými událostmi a jsou tam dodnes. Přemyslav II. zjevně nenechal namalovat ani portréty svých osmi dětí, protože se nedochoval ani žádný obraz malého, případně mladého Přemyslava III. Z té doby existuje pouze na plátně namalovaná posmrtná kartuše manželky Přemyslava II. Anny Marie, rozené Šlikové, která zemřela 2. dubna 1635.[35]

Patrně záhy po svatbě (v roce 1654) začali Přemyslav III. s Alžbětou Juliánou využívat služeb malíře Abrahama van Lissau. O tomto v literatuře zatím neznámém umělci nelze kromě jeho tvorby říci téměř nic bližšího. Jeho signatury byly nalezeny zatím jen na třech obrazech z let 1658 a 1660 a malíř je na nich podepsán „A. Lissav".[36] V neúplných důchodních účtech, v nichž se poprvé objevuje 20. ledna 1663,[37] je vždy uváděn jako Abraham Lissau, pouze v roce 1673 je zapsán jako Abraham van Lissau, bývalý dvorní malíř.[38] Je zřejmé, že se jednalo o malíře nizozemského původu, který z těžké domácí konkurence odešel do střední Evropy. Kdy přišel do těchto končin, kde se usadil a kdy odešel, není jasné. Nabízí se úvaha, že původně pracoval pro Oppersdorfy v Častolovicích a do Losin se přechodně dostal díky Alžbětě Juliáně. V matrikách narození, sňatků a úmrtí losinské farnosti, která zahrnovala v té době mj. i Vízmberk a Maršíkov, o něm, případně jeho rodině, není do konce 17. století žádná zmínka. Kolem roku 1664 se stal na pět let dvorním malířem Žerotínů. Poprvé je takto v důchodních účtech uveden 9. září 1665 a naposledy 28. května 1669.[39] 11. srpna 1669 je veden již bez označení dvorní malíř.[40] Je nanejvýš pravděpodobné, že na podzim 1669 ve službách Žerotínů skončil, protože dalších několik maleb dělal malíř Prosper Franz de Mus. Po smrti Přemyslava III. (zemřel 24. února1673) dělala jeho sestra hraběnka Sibyla z Galle různá finanční vyrovnání a van Lissauovi, který za pět let práce jako dvorní malíř dostal za různé malby se stravou 700 zl., dala vyplatit v roce 1673 ještě 345 zl.[41] V témže roce, 22. prosince 1673, byl van Lissau v Maršíkově kmotrem dítěte malíře Wenzela Losserta ze Sovince.[42] Tím o něm zprávy v Losinách končí.

Portrét Přemyslava III. ze Žerotína asi z r. 1669 od Prospera de Mus (Foto: G. Hekelová)

Při vyplácení honorářů Abbrahamu van Lissauovi v důchodních účtech není ani v jednom případě uvedena konkrétní práce, zpravidla je zaevidováno, že peníze obdržel za rozličné malby.[43] Určení, která plátna namaloval, je však možné jednak na základě porovnávání se signovanými obrazy, díky jeho specifickým výrazovým prostředkům a také proto, že byl zhruba v letech 1655 až 1669 jediným uměleckým malířem, který pro Žerotíny pracoval.

Abraham van Lissau byl asi původně portrétista s velmi dobrou schopností vyjádření nejmenších detailů, například na účesech, špercích, krajkách, výšivkách na šatech aj., zatímco anatomie lidí i zvířat, zejména v pohybu, mu dělala očividně problémy. Jeho první prací byly zřejmě oválné podobizny mladého Přemyslava III. a mladičké Alžběty Juliány přibližně z doby jejich svatby (1654), které visí nad vchodem ve vstupním sále tzv. vysokého zámku. [44] Podobu portrétovaných lze porovnat s identifikovanými obrazy Přemyslava III. a Alžběty Juliány, jež jsou umístěny rovněž ve vstupním sále a van Lissau je namaloval asi o pět až deset let později.[45] Asi v roce 1661 namaloval oltářní obraz Anděla strážného v dnešní tzv. malé kapli. Je velmi pravděpodobné, že malý Tobiášek, doprovázený Archandělem Rafaelem, má podle tehdejších zvyklostí podobu nejstaršího syna Přemyslava III. a Alžběty Juliány, asi šestiletého Václava Felixe. Václav Felix se narodil v roce 1656 a zemřel 13. prosince 1661. Záhy poté odešli na věčnost i jeho mladší bratři – 7. ledna 1662 František Karel (nar. 14. července 1661) a 9. ledna 1662 Přemysl Otto (nar. v roce 1660). Van Lissau namaloval jejich posmrtné portréty.[46]

Zhruba na počátku roku 1666 si nechala Alžběta Juliána zhotovit malý raně barokní oltář Panny Marie Pomocné, který stojí na kruchtě velké kaple. S kultem Cranachovy Madony s dítětem se mohla setkat na Uhlířském Vrchu u Bruntálu, kde bylo od roku 1655 poutní místo s kaplí, do níž byla přivezena z Pasova kopie Panny Marie Pomocné,[47] obraz však mohla získat přímo v Pasově, při již zmíněné pouti do bavorského Altöttingu. Van Lissau je jistě autorem miniatur apoštolů, oltář štafíroval Hans Biedermann.[48]

Přemyslav III. s manželkou potřebovali zaplnit poloprázdný losinský zámek (a lépe na tom zcela jistě nebyl ani vízmberský zámek) obrazy a van Lissau plnil jejich požadavky malováním pláten rozličných kvalit. Mimo portrétů si vcelku dobře poradil s žánrovými scénami

s postavami lidí, v nichž mu nepochybně byly předlohou některé výraznější typy tehdejšího zámeckého personálu, případně je okopíroval z cizích maleb. Například na obrazu *Tři popíjející kumpáni*, který je datován na stříbrné minci letopočtem 1657, se muž v šaškovské čepici podobá člověku s holí na signovaném a již zmiňovaném obrazu *Řeznická práce*, zatímco hlava dudáka je nepochybně kopií obrazu Franse Halse.[49] Stejné tváře se prolínají na různých obrazech: řezník a mladý muž s kýtou na rameni z obrazu *Řeznická práce* se podobají mužům na plátně nazvaném *Skupinový portrét* (VL 1924) a mladý muž je ještě zjevně totožný s postavou mladíka na obrazu *Kuchař upravující zajíce*;[50] muž na obrazu *Nechutná* je podobný prohledávané a vyslýchané osobě na malbě *Rodinná společnost*.[51] Potíže měl s kompozicemi velkých pláten, s anatomií postav, proporcemi jednotlivých věcí, což nahrazoval dobře propracovanými detaily, jak to lze prezentovat například na obrazu *Řeznická práce*. Syrové maso, jež řezník, který má nestejně dlouhé paže, porcuje, je sice nepřirozeně velké, ale jeho struktura a sedící moucha na něm jsou namalovány zdařile. To se týká i obrazu *Výjev z kuchyně*, na němž jsou na stole zabitý tetřev hlušec a lososovitá ryba téměř tak velké jako žena a muž, zatímco opeření ptáka a šupiny ryby jsou provedeny takřka k dokonalosti.[52]

Van Lissauovy žánrové obrazy zpravidla skrývaly moralistní ponaučení. Nejzřetelnější je to na plátně *Výjev z kuchyně*, v němž malíř použil alegorické a emblematické významy, používané v holandské malbě 17. století.[53]

Podle tradice mají mít čtyři losinské obrazy souvislost s čarodějnickými procesy, které vypukly v roce 1678 a trvaly až do počátku 18. století. Jedná se zejména o malbu *Skupinový portrét*, která je označovaná za poslední večeři šumperského děkana Lautnera, jenž byl upálen 18. září 1685. Obraz namaloval nepochybně van Lissau, ale protože ve službách Žerotínů skončil v roce 1669, je nutno toto lákavé ústní podání, jež přešlo i do literatury, totiž to, že se jedná o čarodějnické motivy, opustit, leda by se našly doklady o tom, že byl tento malíř Žerotíny angažován ještě v 80. letech 17. století, což v důchodních účtech z té doby doložit nelze.[54]

Van Lissau maloval na rozměrných plátnech také scény z antické mytologie a starozákonní příběhy. Zřejmě se jednalo o volně pojaté kopie tehdy známých maleb.[55] Je patrně autorem všech dochovaných maleb v losinském zámku, které zde vznikly do roku 1669 – například obrazů *Tulipány v zahradě* a *Tulipány*.[56]

Malíř byl nucen malovat i četné obrazy skutečných koní a divokých zvířat. V roce 1660 signoval velké plátno dnes nazývané *Lesmistr napadený medvědem*. Takřka komiksovým způsobem zobrazil, jak myslivec postřelil medvěda, snaží se mu postavit se sekerou v ruce, utíká před ním a v ústřední scéně je zvířetem povalen a strašně poraněn. Jedná se o událost, která se stala 17. dubna 1660 poblíž dnešní nádrže Dlouhé stráně a napadeným mužem byl dvaačtyřicetiletý hajný Georg Wiche z Rejhotic, jehož medvěd potrhal po celém těle tak, že za 2 dny zemřel.[57] Již k roku 1658 se vztahuje obraz *Kanec v krajině*, který podle nápisu na plátně zachycuje divočáka, jenž byl zastřelen 17. února 1658 v rejhotickém revíru a vážil přibližně 200 kg.[58] Obě malby mohly původně viset ve vízmberském zámku, k němuž rejhotický revír patřil, a po roce 1770, kdy Žerotínové toto panství prodali, byly přemístěny do losinského zámku. Z reálných předloh nepochybně vycházejí také obrazy *Pádící kanec v krajině*, *Černý medvěd v krajině* a *Jelen v krajině*.[59] Totéž nepochybně platí i o plátnech koní, namalovaných takřka v životní velkosti.[60] Van Lissau umisťoval zvířata do stylizovaných krajin s ustálenými barvami, zejména světlými odstíny zeleně, zpravidla se zasněženými skalnatými horami ve vzdáleném horizontu a polojasnou oblohou s červánky, přičemž tyto scenérie ve zjednodušenějších podobách a variantách používal v průhledech i na jiných plátnech, například na žánrovém obraze *Kuchař upravující zajíce*, nebo na celoportrétu Přemyslava III.

Obraz Řeznická práce od Abrahama van Lissau z r. 1658 (Foto: R. Balcarová)

Obraz Výjev z kuchyně od Abrahama van Lissau z r. 1658 (Foto: R. Balcarová)

Obrazy zvířat jsou namalovány značně neuměle, takže to vyvolává otázku, zda byl skutečně autorem Abraham van Lissau. Karl Brachtel v uměleckohistorické studii o losinském zámku uvádí, že ve vstupním sále v prvním poschodí byl diletantsky namalovaný obraz koně v téměř životní velikosti, který měl být oblíbeným zvířetem hraběte Petra ze Žerotína, jenž ho podle dlouholetého zámeckého kastelána Ferdinanda Tannhäusera dokonce sám namaloval.[61] Informace je to značně nepřesná, protože se nemohlo jednat o Petra, nýbrž Přemyslava III. ze Žerotína, který nebyl hrabětem, neboť tento titul získali Žerotínové až v roce 1706. Nicméně možnost, že Žerotín těla zvířat skutečně maloval a obraz dokončil van Lissau, nelze zcela zavrhnout.

Možným pomocníkem van Lissaua však mohl být již zmíněný Hans Biedermann, podle matriky Johann Georg, učitel ze Sobotína, který se narodil v roce 1624 a zemřel v srpnu 1684.[62] V důchodních účtech je zmiňován poprvé v roce 1665 v souvislosti s malbou španělské stěny, v letech 1669 až 1671 maloval různé střelecké terče a blíže neuvedené malby.[63] Biederman se mohl dostat do povědomí Žerotínů již mnohem dříve. V roce 1657 nechal maršíkovský rychtář pro tamní kostel namalovat obraz Maří Magdaleny ve vyřezávaném rámu, jehož výzdoba se podobá dekoru na rámu malého oltáře Panny Marie Pomocné, který Biederman pomaloval v roce 1666. Je tedy možné, že maršíkovský rám a snad i obraz maloval Biederman.[64] Dalším místním malířem byl v té době Georg Bernhart z Maršíkova, o němž je ovšem zatím známo pouze to, že jako malíř podle kostelních účtů zaplatil v roce 1655 maršíkovské faře pokutu a zemřel v srpnu 1667 ve věku 95 let.[65]

Nejasnosti jsou kolem činnosti sovineckého malíře Wenzela Losserta, o němž již byla zmínka v souvislosti s výzdobou kašny v roce 1669 v okrasné zahradě. 24. srpna 1670 dostal za dokončení rozličných maleb 160 zl.[66] Vzhledem k tomu, že Lossert jistě nedosahoval kvality Abrahama van Lissaua, tím spíše pak Prospera de Muse, který se v Losinách objevuje rovněž v roce 1669, lze ho pokládat nejspíše za autora dekorativních maleb, jakým je ozdobný pás nad koženými tapetami v rytířském sále, malby kazetového stropu a polychromování lustrů. Závěsné obrazy v losinách asi nemaloval. Dokazuje to i Lossertova práce na novém oltáři v Sobotíně v roce 1673, který hradili Žerotínové.[67] Oltář zhotovil stolařský mistr Adam Endtlicher a Lossertova účast spočívala v jeho štafírování a zlacení, obraz namaloval de Mus.[68]

Více informací o Lossertovi shromáždil B. Indra. Vyplývá z nich, že se malíř zdržoval v Losinách již před rokem 1669 a měl zde trvalejší vazby. Narodil se v Opavě asi v r. 1638 a do Sovince se s rodinou přestěhoval asi v roce 1662, kde mu roku 1666 zemřela manželka. Následně se oženil s Marianou, dcerou zemřelého losinského papírníka Daniela Schnella. V roce 1680 uplatnil jménem své ženy nárok na losinskou papírnu po Barbaře Göttlicherové, popravené toho roku pro čarodějnictví. Vyrovnání se však nedožil, protože zemřel a byl pochován v Sovinci 28. 1. 1683 ve věku 46 let 9 měsíců a 5 týdnů. O malířském díle Losserta měl Indra jen několik zpráv, které podle něho potvrzují, *„že byl provinčním malířem průměrných kvalit“*.[69] K tomu je možno doplnit a nutno opravit, že se s Marianou, která byla dcerou tehdy ještě žijícího losinského papírníka Bartoloměje Schnellera oženil 9. října 1667 v losinském kostele. 21. prosince 1673 se manželům narodil syn Franz a byl pokřtěn v Maršíkově (kmotrem byl Abraham van Lissau), avšak již 23. prosince 1673 zemřel v maršíkovském dvoře a byl následující den pohřben v Losinách.[70]

Asi na podzim 1669 se v Losinách objevil malíř Prosper Franz de Mus. Širší veřejnost na tohoto malíře šlechtického původu upozornil A. Breitenbacher a větší pozornost mu věnoval B. Indra.[71] Mus přišel na Moravu z Itálie přes Vídeň[72] a již v 50.–60. letech 17. století pracoval pro Karla Eusebia z Liechtensteina jako portrétista, figurální malíř, maloval náboženské obrazy, plátna zvířat aj., znal i techniku freskové malby. Ve funkci dvorního malíře se dostal v roce 1664 do Vikantic u Kolštejna (dnešní Branná), kde vyženil svobodný dvůr,[73]

Posmrtný obraz Václava Felixe ze Žerotína (1656–1661) od Abrahama van Lissau z r. 1661
(Foto: M. Ondrušková)

Posmrtný obraz Přemyslava Otty ze Žerotína (1660–1662) od Abrahama van Lissau z r. 1662
(Foto: M. Ondrušková)

Posmrtný obraz Marie Josefy ze Žerotína (1669–1670) patrně od Prospera de Mus z r. 1670 (Foto: M. Ondrušková)

Posmrtný obraz Alžběty Julána ze Žerotína, rozené z Oppersdorfu (23. 2.1633–15. 12.1669) patrně od Prospera de Mus z r. 1669 (Foto: M. Ondrušková)

o který se však až do smrti soudil. Od roku 1666 dostával z kolštejnského důchodního úřadu liechtensteinského zámku roční plat 400 zl. a nemalý deputát v podobě obilí, masa, vína, aj. Koncem roku 1669 však z knížecích služeb odešel a 11. prosince 1669 byl kolštejnský správce upozorněn, že byl ze služby propuštěn. Poté žil ve Vikanticích jako samostatný a nezávislý malíř. I pak pracoval na objednávkách pro Liechtensteiny a jako znalec jim opatřoval obrazy známých evropských malířů. Mus pracoval mj. také pro olomouckého biskupa Karla Liechtensteina a v roce 1672 požadoval za figurální obraz 75 zl., později 100 zl. Musova manželka zemřela asi v roce 1684 a záhy poté Mus vikantický dvůr prodal Liechtensteinům a odstěhoval se s rodinou neznámo kam. Není známo, kdy a kde zemřel, ale žil ještě v roce 1694. Přestože vytvořil velké množství obrazů, mělo se za to, že jeho dílo je zatím neznámé.

Stručně je nutno nastínit atmosféru v losinském zámku ve druhé polovině roku 1669. Přes velmi křehké zdraví se Alžběta Juliána snažila porodit co nejvíce dětí. Před porodem Jana Jáchyma (1. dubna 1667) sepsala dokonce poslední vůli. Asi v dubnu 1669 opět otěhotněla a s blížícím se porodem se její zdravotní stav dramaticky zhoršoval. Na počátku prosince k ní Přemyslav III. povolal uznávaného doktora Johanna Hertoda. Alžběta Juliána měla v té době obrovské problémy s dýcháním, nebyla již schopna většího pohybu, trpěla únavou, a také melancholií. 11. prosince 1669, tři týdny před koncem devátého měsíce těhotenství, porodila dceru Marii Josefu, avšak 15. prosince zemřela. Slaboučké novorozeně umřelo 20. února 1670.

Je nanejvýš pravděpodobné, že se Přemyslav III., někdy na počátku podzimu 1669, rozhodl dát manželku i sebe znovu portrétovat a práci zadal Prosperu de Mus. Vznikly kvalitní figurální portréty,[74] přičemž Alžběta Juliána má volný živůtek a gravidita na ní ještě není patrná. De Mus vytvořil později i její posmrtný obraz a nepochybně i posmrtnou malbu sotva narozené Marie Josefy.[75] Přímý důkaz de Musova autorství však neexistuje, protože v důchodních účtech se konkrétní malby, za něž byl placen, neobjevují. V každém případě lze v tomto případě jako možného autora vyloučit Abrahama van Lissau a bezpochyby i Wenzela Losserta.

Prosper Franz de Mus se objevuje v důchodních účtech poprvé až 9. července 1670 (za období od 29. září 1669 do 24. června 1670 se účty nedochovaly), kdy k již přijatým 50 zl. dostal dalších 50 zl. a 19. srpna 1670 za různé hotové obrazy ještě 160 zl.,[76] tzn. celkem 260 zl. Jestliže víme, že v té době bral za figurální obrazy 75 zl., můžeme soudit, že stejnou částku požadoval i za tři malby v Losinách, za menší posmrtný obraz Marie Josefy zbývajících 35 zl.

Také Prosperu de Mus nechala hraběnka z Galle v roce 1673 vyplatit poměrně značnou částku – 230 zl.[77] Patrně to souviselo s poslední vůlí Alžběty Juliány, která štědře obdarovala mnohé kláštery a kostely. Jak již bylo uvedeno, Žerotínové hradili v roce 1673 náklady na nový oltář v sobotínském kostele a v pamětní knize fary je záznam, že obraz sv. Vavřince maloval urozený pan Franz Prosper de Mus z Vikantic za 50 tolarů, což odpovídalo 75 zlatým rýnským.[78] Jaké malby de Mus zhotovil za zbývajících 155 zl. a komu byly učeny, o tom lze jen spekulovat. Jedno vcelku logické vysvětlení se však nabízí. Alžběta Juliána odkázala 300 zl. také dominikánskému klášteru v Šumperku,[79] v jehož kostele byl pohřben její prvorozený syn Václav Felix (†13. prosince 1661), a ona si přála, aby do jeho hrobu bylo uloženo její srdce. V květnu 1669 kostel vyhořel, přičemž spadla klenba lodi a byl zřejmě zničen i hlavní oltářní obraz Zvěstování Panně Marii. Je možné, že Alžběta Juliána požádala manžela, aby dominikánům nechal namalovat nový obraz a zakázku získal de Mus.[80]

Přemek III. po smrti manželky zjevně upadl do trudomyslnosti a další stavební zvelebování zámku a jeho vybavování novým mobiliářem zcela ustalo. Zemřel ve věku pouhých jedenačtyřiceti let 24. února 1673.[81] Správy panství se ujala za nezletilé synovce sestra Přemyslava III. hraběnka Andělina Sibyla z Galle. V roce 1678 vypukly čarodějnické procesy. Podle důchodních účtů se vydání omezovalo na pouhou údržbu jak zámku v Losinách, tak ve Vízmberku.

Situace se začala zlepšovat až na počátku 18. století, avšak na aktivitu Přemyslava III. a Alžběty Juliány dokázal navázat až jejich vnuk Jan Ludvík ze Žerotína (1691–1761).

Poznámky

[1] Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc (ZAO), fond Velkostatek Velké Losiny (VsL), i. č. 2002, i. č. 2004, i. č. 2006, i. č. 2007, i. č. 2009, karton č. 431; i.č. 2010, i. č. 2011 a i. č. 2014, karton č. 432.

[2] Např. 16.3.1659 dostal zednický mistr Christof Eberhart za rozšíření sladovnického humna losinkého pivovaru přes 3 zl. (ZAO, fond VsL, i. č. 2016, karton č. 432), týž v témže roce v květnu a červnu za práce ve sladovně téměř 73 zl.; v srpnu přes 2 zl. za práce v sušárně sladu a na pivovarské peci; blíže nejmenovaný bednář z Bruntálu obdržel v červnu za pivovarský píst 6 zl. (ZAO, fond VsL, i. č. 2017, karton č. 432); 2. 10. bylo jistému šumperskému mědikovci zaplaceno více než 17 zl. za dodání pivovarské pánve. 20. a 31. 10. dostal Christof Eberhart za práce na sušárně sladu přes 25 zl. a za dokončení pivovarské pece více než 36 zl. Práce na pivovaru pokračovaly i v roce 1660. V dubnu je v důchodních účtech zaneseno vydání přes 2 zl. pro zednického mistra Eberharda za sjednání prací na stavbě nového pivovarského sklepa (ZAO, fond VsL, i.č. 2018, karton č. 432) a během roku jsou vypláceni další zedníci za práce na pivovaru, Eberhart dostal mj. přes 12 zl. za položení dlažby (ZAO, fond VsL, i.č. 2019, karton č. 432).

[3] Důchodní účty od sv. Jiří 1651 do sv. Michala 1658 se nedochovaly.

[4] 11. 10. 1658 dostal Eberhard opět zaplaceno za práce na kapli, v tomto případě 25 zl. 21 kr. 3 d. a 22. 10. 17 zl. 4 kr. 2 d. (ZAO, fond VsL, i. č. 2016, karton č. 432).

[5] V červnu, srpnu a září 1659 bylo vyplaceno zedníkům více než 92 zlatých a 26. 9. 1659 dostal zednický mistr Eberhart 39 zl. 12 kr. a 6 d. (ZAO, fond VsL, i. č. 2017, karton č. 432)

[6] 4. 8., 2. 9. a 31. 10. 1659 bylo zaplaceno blíže neuvedenému kameníkovi za tři schody do kaple, dvoje dveřní ostění a za práci na horních dveřích v kapli „před muzikanty“ přes 32 zl. a 13. 4. 1660 dostal šumperský stolař za 17 okenních rámů přes 13 zl. (ZAO, fond VsL, i. č. 2017 a i. č. 2018, karton č. 432).

[7] 6. 10.1660 dostal stavitel za tento návrh 5 zl. 4 kr. a 1 d. (ZAO, fond VsL, i. č. 2019, karton č. 432).

[8] Účty od sv. Jiří 1661 do sv. Michala 1662 se nedochovaly. 6. 4.1663 dostal Franz Zürn (uveden je jako Ziern) splátku za oltář ve výši 2 zl. 17 gr. 1 d. (ZAO, fond VsL, i. č. 2020, karton č. 433).

[9] Fifková, R. – Kubeša, P.: Historické zahrady zámku ve Velkých Losinách. In: Severní Morava, sv. 80. Šumperk 2000, str. 9–13.

[10] Poněkud sporné je tvrzení autorů, že Lossert maloval strop u kašny - tamtéž s. 11 a 12. Ve vydání z 10. září 1669 je uvedeno, že Lossert dostal za malbu stropu v nové budově *(„gemahlten decken in das Neue gebeudt“)* 12 zl. 25 kr. 5 d. a týž den za tutéž práci slíbené stravné ve výši 5 zl. 4 kr. 2 d. (ZAO, fond VsL, i.č. 2029, karton č. 435). Tuto novou budovu lze nejspíše ztotožnit s tzv. empírovým křídlem, které je napojeno na východní křídlo tzv. vysokého zámku.

[11] Tamtéž str. 11–12.

[12] 9. 10. 1660 mu bylo vyplaceno již k dřívějším 20 zl. více než 42 zl. Poslední splátku (přes 21 zl.) dostal 11. 1. 1663, když předtím obdržel již 260 zlatých (ZAO, fond VsL, i. č. 2019, karton č. 432 a i. č. 2020, karton č. 433).

[13] Za položení potrubí ke kašně dostali 21. 5. 1665 horníci přes 2 zl. (ZAO, fond VsL, i. č. 2023, karton č. 434).

[14] Hans Georg Wagner pracoval v mj. v květinové zahradě; např. 24. 12. 1662 dostal plat 34 zl. 8 kr. 4 d., v účtech se objevuje i 22. 4. 1666 (ZAO, fond VsL, i. č. 2020, 2022, karton č. 433; 2024, karton č. 434). Georg Lankher se objevuje v účtech v roce 1671 (ZAO, fond VsL, i. č. 2031, karton č. 435).

[15] Důchodní účty za rok 1668 se nedochovaly. Nový zahradnický dům je zmiňován v účtech 16. 9. 1669 v souvislosti s dlážděním prostoru okrasné zahrady (ZAO, fond VsL, i. č. 2029, karton č. 435).

[16] Dostavby tohoto nároží si povšiml kastelán František Fiala.

[17] Maurer je v účtech v souvislosti s jezdeckou stájí evidován 17. 10. 1662 a dvakrát 26. 10. 1662, kdy mj. dostal spropitné 2 zl.; celkem mu bylo vyplaceno více než 52 zl. Mimo to obdržel 17. 11. 1662 přes 11 zl. za položení cihelné dlažby v nových kancelářích (ZAO, fond VsL, i. č. 2020, karton č. 433).

[18] Mimo uvedená data obdržel Golberger, jehož původ není v účtech uveden, zálohy ještě 17. 11. 1662, a 20. 1. 1663. 22. 4. 1663 dostal zálohu na novou smlouvu na práce na pilířích pro zámek ve výši 8 zl. 17 kr. 1 d. a v jejím rámci byl vyplácen ještě 23. 5. 1663 (v tomto případě i za stupně do zámku) a 22. 6. 1663, kdy dostal celkem přes 20 zl. (ZAO, fond VsL, i. č. 2020 a i.č. 2021, karton č. 433).

[19] Christof Maurer se v souvislosti pracemi na 36 pilířích a arkádách (v účtech jsou označovány jako pavlače - „Pawlatzschen") objevuje poprvé 10. 1. 1663, kdy byly stanoveny podmínky a poté od dubna, kdy již práce probíhaly - 7. 4. a 22. 4. 1663 (ZAO, fond VsL, i.č. 2020, karton č. 433); 28. 4., 8. 5., 26. 5., 8. 6., 23. 6., 4. 7., 27. 7., 23. 8., 28. 8. a 27. 9. 1663, kdy již k vyplaceným 266 zl. dostal 29 zl. 4 kr. 2 d. (ZAO, fond VsL, i. č. 2021, karton č. 433).

[20] Jednalo se 1 zl. 21 kr. 3 d. (ZAO, fond VsL, i. č. 2020, karton č. 433).

[21] Vyplácen byl 11. 5. (6 zl.25 kr. 5d.), 5. 6. 20 zl.17 kr. 1d.), 26. 6. (17 zl.4 kr. 2d.), 14. 7. (7 zl.21 kr. 3d.), 23. 8. (17 zl.4 kr. 2d.) a 12. 9.1663 (14 zl.17 kr. 1d.) (ZAO, fond VsL, i. č. 2021, karton č. 433).

[22] Celkem 9 zl. 12 kr. 6 d. (ZAO, fond VsL, i. č. 2021, karton č. 433).

[23] Např. v roce 1665 zasklívali okna skláři Andreas a Tomas Knollovi z Litovle (ZAO, fond VsL, i. č. 2024).

[24] V textu je 8 kusů „Poßa". K již přijatým 12 zl. dostal ještě 2 zl. 17 kr. 1 d. (ZAO, fond VsL, i. č. 2020, karton č. 433).

[25] (ZAO, fond VsL, i. č. 2030, karton č. 435).

[26] Christof Maurer byl vyplácen 12. a 21. 5., 6. a 26. 6. a 15. 10. 1665, kdy dostal k již přijatým 193 zl. ještě 23 zl. 4 kr. 2 d. (ZAO, fond VsL, i. č. 2023 a i.č. 2024, karton č. 434).

[27] Z textu není bohužel zřejmé, o jaký altán se jednalo. 28. 7. dostal Mauer 8 zl. 17 kr. 1d., 1. 8. 12 zl. 25 kr. 5d. a 7. 9.1665 17 zl. 4 kr. 2 d. (ZAO, fond VsL, i. č. 2023, karton č. 434).

[28] Jednalo se o 770 sáhů za 122 zl. (ZAO, fond VsL, i. č. 2029, karton č. 435) a plochy 480 a 338 sáhů za 120 zl. a 86 zl. (ZAO, fond VsL, i. č. 2030, karton č. 435; i. č. 2033, karton č. 436). Není ovšem jasné, jaký materiál použili. Rozhodně se nejednalo o pískovcové bloky, jejichž nákup by byl zaznamenán. Do úvahy tak přichází lomový kámen, který nechali vytěžit Žerotínové ve své režii, případně cihelné dlaždice, vyrobené ve vrchnostenské cihelně.

[29] Celkem 1158 zl. 14 kr. 3 d. (ZAO, i. č. 2017, karton č. 432)

[30] Alžběta Juliána tam podnikla pouť nejspíše poté, kdy jí během necelého měsíce (13. 12.1661 až 9. 1.1662) zemřely všechny tři do té doby narozené děti – synové Václav Felix, František Karel a Přemyslav Otto. O sílícím kultu Altötinské madony v 60. letech 17. stol. viz Hlobil, I.: Multiplikace Altötinské madony v českých zemích a na Slovensku. In: Umění, XXXX, 1993, s. 537–539.

[31] Např. Christoph Prost z Rapotína dostal 23. 12. 1658 3 zl. 12 kr 6 d. za zhotovení dvou skříní pro zámek (ZAO, i. č.2016, karton č. 432).

[32] Patřil k nejlépe placeným zaměstnancům zámku – vyšší mzdu dostávali pouze důchodní a purkrabí. Např. od sv. Jiřího do sv. Michala 1665 dostal 21 zl. 12 kr. 6 d. (ZAO, i. č.2024, karton č. 434). O jeho kvalitách svědčí údaj ze sobotínských kostelních účtů, podle nichž zhotovil v roce 1673 v tamním kostele hlavní oltář (Státní okresní archiv Šumperk (dále jen SOkAŠ), fond Úřad fary (ÚF) Sobotín, kniha č. 8).

[33] „Spaliermacher" Ignatio, snad původem Vlach, obdržel toho dne 74 zl. 6 d. a 13. 3. 1666 ještě 1 zl. 27 kr. 6 d. (ZAO, fond VsL, i. č. 2024, karton č. 434).

[34] Köhlerovi bylo 6. 9. 1669 vyplaceno za nákup různých věcí 72 zl. 5 kr. 4d. (ZAO, fond VsL, i. č. 2029, karton č. 435)

[35] Zámek Velké Losiny, inventární číslo VL (dále jen ZVL, inv. č. VL)

[36] Na obrazech „Výjev z kuchyně" a „Řeznická práce" (ZVL, inv. č. VL 1931 a VL1929) je „A.LISSAV. PINXIT.A:1.6.5.8" a plátno „Lesmistr napadený medvědem" (ZVL, inv. č. VL1922) podepsal „A. LISSAV / PINX ANNO 1660", srov. Valchářová, B.: Restaurátorská zpráva k obrazu Lovecká scéna. Opava 2007.

[37] Toho dne mu byla vyplacena splátka 60 zl. za jeho blíže neuvedené malby (ZAO, fond VsL, i. č. 2020, karton č. 433).

[38] *„H. Abraham, van Lissau, gewehsenen Hofmahler"* (ZAO, fond VsL, i. č. 2037, karton č. 438).

[39] 9. 9. 1665 dostal jako dvorní malíř splátku za dokončené malby ve výši 25 zl. 21 gr. 3 den. (ZAO, fond VsL, i.č. 2023, karton č. 434). 28. 5. 1669 mu byla vydána splátka 12 zl. 25 kr. 5. k již vyplaceným 67 zl. 30 kr. (ZAO, fond VsL, i. č. 2029, karton č. 435).

[40] K již dříve vyplaceným 82 zl. 30 kr. dostal 19 zl. 8 kr. 4 d. (ZAO, fond VsL, i. č. 2029, karton č. 435).

[41] Toto vyúčtování není blíže datováno (ZAO, fond VsL, i. č. 2037, karton č. 438). Možná, že se jednalo o naplnění poslední vůle Alžběty Juliány.

[42] V matrice je zapsán jako Abraham von(sic!) Lissau, bývalý „*Hoch herrlich zierotinischer Kunstmahler*" (ZAO, fond matriky, i.č. 7948).

[43] Mimo již uvedená vyúčtování lze van Lissaua doložit v následujících důchodních účtech: 11. 5. 1663 dostal za různé malby k již vyplaceným 70 zl. 145 zl. 21 kr. 3 d. (ZAO, fond VsL, i. č. 2021, karton č. 433); 21. 5. 1663 za jeho malby k již vyplaceným 240 zl. doplatek 12 zl. 25 kr. 5 d. (ZAO, fond VsL, i. č. 2021, karton č. 433); 9. 9. 1665 dvornímu malíři splátka za jeho hotové malby 25 zl. 21 kr. 3 d. (ZAO, fond VsL, i. č. 2023, karton č. 433); 18. 4. 1666 za různé malby k již vyplaceným 30 zl. 73 zl. 21 kr. 3 d. (ZAO, fond VsL, i. č. 2024, karton č. 433).

[44] Obrazy ZVL, inv. č. VL 141 a inv. č. VL 171. Nesrovnalost je ovšem v oblečení portrétovaných, protože móda odpovídá spíše 30. –40. letům 17. stol. Pravá ruka Přemyslava III. je stejně neobratně namalovaná jako ruka mladého muže na signovaném obrazu *Řeznická práce* (ZVL, inv. č. VL 1929), případně ruka hlavní postavy na plátně *Skupinový portrét* (ZVL, inv. č. VL 1924).

[45] ZVL, inv. č. VL 142 a inv. č. VL 146.

[46] Obrazy ZVL, inv. č. VL 1759, inv. č. VL 1758 a inv. č. VL 1757. Není vyloučeno, že van Lissau zachytil podoby Přemysla Otty a Františka Karla ve tvářích dvou vznášejících se andílků na oltářním obrazu Anděla strážného.

[47] Kubín, M.: Die Wallfahrtskirche „Maria Hilf" auf dem Köhlerberge bei Freudenthal. Freudenthal 1923, s. 15.

[48] Bidermann dostal 24. dubna 1666 za barvení a malování dvou oltářů, tzn. i oltáře Anděla strážného, 11 zl. 17 kr. 1 d. (ZAO, fond VsL, i. č. 2024, karton č. 433). Samotný oltář zhotovil nepochybně dvorní stolař Adam Endlicher.

[49] Jedná se o obraz *Peeckelhaerin* z roku 1627, který se nachází v obrazové galerii v Kasselu.

[50] Obrazy ZVL, inv. č. VL 1924 a inv. č. VL 1946.

[51] Obrazy ZVL, inv. č. VL 1925 a inv. č. VL 1926 (tento obraz je datován na dolní listině vpravo „A. 1665").

[52] Obraz ZVL, inv. č. VL 1931. Skvěle je drobnopis van Lissaua patrný na malbě *Zátiší s rybou a váhami* (ZVL, inv. č. VL 1958).

[53] Muž činí dívce erotické návrhy, které symbolizují koroptve, jež v Ripově Iconologii znamenají nezřízenou smyslnost a bezuzdnou prostopášnost a v Nizozemí je motiv ptáka užíván jako falický symbol. V tomto kontextu lze lovecké psy chápat jako symbol smyslnosti a nevázanosti. Nejasné jsou náměty v pravém horním rohu obrazu – stavba může být lupanariem. Srov. Slavíček, L.: „Una via est" Morální exemplum Nikolaese Verkolje. In: Umění 1986, s. 151–156.

[54] Jedná se o obrazy *Skupinový portrét*, *Nechutná?*, *Rodinná společnost a Sedící venkovanka s vřetenem* (ZVL, inv. č. VL 1924, inv. č. VL 1925, inv. č. VL 1926, inv. č. VL 1927). Motivem obrazu *Rodinná společnost*, který je datován 1665, je ovšem spíše vymáhání válečné kontribuce, obraz *Sedící venkovanka s vřetenem* nemaloval van Lissau (viz Evidenční list NPÚ v Olomouci, inv. č. VL 1927). Tradici s čarodějnickými náměty těchto obrazů převzal patrně jako první šumperský malíř Karl Brachtl od zámeckého kastelána Ferdinanda Tannhäusera. Srov. Brachtel, K.: Das Schloß Ullersdorf. Eine kunstgeschichtliche Studie. In: Unsere Heimat (Zöptau) 1931, Folge 11, str.143. Prezentovány takto byly i v článku Unsere Heimat nach dem 30jährigen Krieg. In: Unsere Heimat [Frankstadt], 9, 1929, na s. 78 a 82. V soupisu movitého majetku v zámku Velké Losiny ve dnech 28. 4. –15. 7. 1953 je u obrazu *Skupinový portrét* poznámka: „Děkan Lautner, poslední večeře před popravou" a u plátna *Nechutná?*: „Muž, polykající rozžhavené železo, žena asistuje."

[55] Dochovaly se obrazy *Venuše v objetí Martově*, *Milostná scéna v krajině* (Lot a jeho dcery) a *Júdit a Holofernés* (ZVL, inv. č. VL 3611, inv. č. VL 3596 a inv. č. VL 2257).

[56] Obrazy ZVL, inv. č. VL a inv. č. VL .

[57] Další údaje viz Evidenční list NPÚ v Olomouci, inv. č. VL 1922.

[58] Další údaje viz Evidenční list NPÚ v Olomouci, inv. č. VL 1928.

[59] Viz Evidenční listy NPÚ v Olomouci, inv. č. VL 1948, inv. č. VL 1947 a inv. č. VL 1930.

[60] Obrazy ZVL, inv. č. VL a inv. č. VL .

[61] Brachtel, K.: Das Schloß Ullersdorf. Eine kunstgeschichtliche Studie. In: Unsere Heimat (Zöptau) 1931, Folge 11, str. 141.

[62] Pohřben byl v Sobotíně 11. 8. 1684 ve věku 60 let a 39 týdnů, jako učitel zde působil 24 let (ZAO, fond matriky, i. č. 7937).

[63] 23. 10. 1665 dostal za španělskou stěnu 6 zl. 12 kr. 6 d., 11. 8. 1669 za různé střelecké terče 1zl. 16 kr. 2 d., za různé malby 27. 12. 1670 9 zl., 22. 5. 1671 7 zl. 15 kr., 11. 9. 1671 14 zl. a 22. 10. 1671 4 zl. 30 kr. (ZAO, fond VsL, i. č. 2024, karton č. 433, i. č. 2029 a i. č. 2030, karton č. 435 a i. č. 2033, karton č. 436).

[64] Maršíkovký obraz je evidován ve státním seznamu movitých kulturních památek pod číslem 38-3675. Biedermana lze pokládat za možného autora obrazu *Sedící venkovanka s vřetenem*. Tato primitivní malba má podle tradice představovat manželku zámeckého sklepmistra Zuzanu Stubenvollovou, která byla jako čarodějnice popravena v roce 1680, viz Evidenční list NPÚ v Olomouci, inv. č. VL 1927.

[65] Blíže nespecifikovaná pokuta činila 2 marky. V témže roce je v kostelních účtech uvedeno vydání přes 5 marek nejmenovanému malíři (mohl jím být Hans Biedermann) za malbu křtitelnice, která je dnes ve sbírkách Vlativědného muzea v Šumperku (Státní okresní archiv Šumperk /SOkAŠ/, fond Úřad fary Maršíkov, kostelní účty; ZAO, fond matriky, i. č. 7948).

[66] Částka mu byla vyplacena 24. 8. 1670 (ZAO, fond VsL, i. č. 2030, karton č. 435).

[67] Zřejmě to souviselo s poslední vůlí Alžběty Juliány. Z 200 zl. dala hraběnka z Galle, sestra Přemyslava III. ze Žerotína, Lossertovi k již vydaným 60 zl. vyplatit 66 zl. 40 kr. (ZAO, fond VsL, i. č. 2037, karton č. 438).

[68] SOkAŠ, fond Úřad fary Sobotín, Gedenk-Buch der Pfarre Zöptau vom Jahre 1601.

[69] V roce 1666 maloval znaky na radnici v Rýžovišti, v roce 1668 provedl kopii portrétu bruntálského místodržícího a domácího komtura Raua z Holzhausenu a v roce 1671 s ním bylo jednáno o malbě hlavního oltáře v Rýžovišti. Indra, B.: Práce Sovineckých malířů Loserta, Schobera a vídeňského malíře Tobiáše Pocka pro řád německých rytířů v Bruntále v druhé pol. 17. století. In: Časopis slezského muzea, Série B, 29/1980, s. 187–188.

[70] ZAO, fond matriky, i. č. 7948, str. 395, 656 a 681.

[71] Breitenbacher, A.: Dějiny arcibiskupské obrazárny v Kroměříži. Kroměříž 1925, s. 56–57 a přílohy XXXVI a CX a Breitenbacher, A.: Dějiny arcibiskupské obrazárny v Kroměříži, druhá část. Kroměříž 1927, s. 93–94.; Indra, B.: Malíř Prosper František de Mus na dvoře ve Vikanticích u Branné. In. Severní Morava, sv. 30. Šumperk 1975, s. 41–48. Státní okresní archiv Šumperk, Osobní fond Harrer Franz, i. č. 152, karton č. 17 (Thiel, Fr.: Der Weigelsdorfer Hof. – rukopis).

[72] Zavádějící je zřejmě informace, že pocházel ze starého slezského šlechtického rodu a byl vůdcem slezských protestantů - srov Eine Chronik aus dem Turmknopfe der Pfarrkirche in Zöptau. In: Deutsch -mähr.-schles. Heimat, 14, 1928, s. 217.

[73] Torzo bývalého dvora má dnes čp. 22.

[74] Obrazy ZVL, inv. č. VL 206 a inv. č. VL 321.

[75] Obrazy ZVL, inv. č. VL 1826 a inv. č. VL 1853.

[76] (ZAO, fond VsL, i. č. 2030, karton č. 435).

[77] (ZAO, fond VsL, i. č. 2037, karton č. 438).

[78] SOkAŠ, fond Úřad fary Sobotín, Gedenk-Buch der Pfarre Zöptau vom Jahre 1601. Obraz byl na počátku 19. století nahrazen malbou Ferdinanda Lichta, nicméně se dochoval.

[79] ZAO, fond Rodinný archiv Žerotínů, i. č. 164.

[80] Jedná se o obrovské plátno, dnes zavěšené v lodi kostela. Musovo autorství může naznačovat přibližně stejná úprava vlasů Panny Marie pomocí vpletené stuhy, kterou má v účesu i Alžběta Juliána na své poslední podobizně.

[81] Zajímavý je portrét Přemyslava III., který byl vrácen při restituci některých předmětů do Bludova (bývalé inv. č. VL 121). Na zadní straně je nápis, že obraz byl namalován v roce 1670, přičemž Žerotín vypadá, jakoby byl nejméně o deset let starší.

Resümee

Verwandlungen des Schlosses Velké Losiny (Groß Ullersdorf) im 3. Viertel des 17. Jahrhunderts

Drahomír Polách

Für die Teilnahme am gegen die Habsburger gerichteten Aufstandes wurde den Scheroteinern nach den Ereignissen im Zusammenhang mit der Schlacht auf dem Weißen Berg (1620) das Vermögen konfisziert, allerdings ermöglichten es ihnen ungeklärte Umstände, bis zur Mitte des 17. Jahrhunderts auf ihren Dominien zu verbleiben. In dieser Zeit erfolgte auf dem Ullersdorfer Schloss lediglich die grundlegende Wartung. Eine Änderung trat im Jahre 1652 ein, als Přemyslav III. zum katholischen Glauben wechselte und Das Vermögen für das Geschlecht der Scheroteiner rettete. Mit der Gemahlin Alžběta Juliána (Elisabeth Juliane), geborene von Oppersdorf investierte er in das wirtschaftliche Umfeld des Dominiums und insbesondere in die Verschönerung des Ullersdorfer Schlosses und seines Areals. Die Umbauarbeiten betrafen den Anbau der Schlosskapelle und der Arkaden des sog. niedrigen Schlosses, die Erneuerung des Ziergartens, die Errichtung eines Lustschlösschens, die Ausmalung des gesamten Schlosses und die Pflasterung des überwiegenden Teils des Areals. An diesen Arbeiten beteiligten sich u. a. der Maurermeister Christoph Maurer, der Bildhauer Franz Zürn und der Maler Wenzel Lossert. Zugleich erfolgte die Ausstattung des Schlosses mit neuem Mobiliar. Die Eheleute beschäftigten den Hoftischler Adam Endlicher und in ihren Diensten wirkte der Maler Abraham van Lissau, der Autor zahlreicher Porträts und anderer Bilder ist. Für kurze Zeit arbeitete hier auch der Liechtensteiner Maler Prosper de Mus. Den ungefähr fünfzehnjährigen Zeitraum des außerordentlichen Erblühens des Schlosses in Losiny (Groß Ullersdorf) unterbrach und beendete praktisch der vorzeitige Tod von Alžběta Juliána im Jahre 1669. Přemyslav III. starb im Jahre 1673.

Pětice vánočních kramářských tisků z Olomouce

Jiří Fiala

Jako kramářské, resp. jarmareční či špalíčkové tisky se označují letákové tisky zhotovované a šířené od konce 16. století do prvních desetiletí 20. století tiskárnami v Čechách, na Moravě, nynějším Českém Slezsku a na Slovensku.Obsahují zejména písňové skladby ponejvíce obsahu duchovního, ale i světského (písně historické, o přírodních úkazech a katastrofách, kriminálních činech, sebevraždách atp.). Počet dochovaných exemplářů kramářských tisků se odhaduje na 50 tisíc, jejich největší kolekci vlastní Knihovna Národního muzea (dále KNM) v Praze, také sbírka Vlastivědného muzea v Olomouci je poměrně početná. Produkce a jarmareční či podomní prodej kramářských tisků náležely zejména v 18. a 19. století k hlavním zdrojům příjmů tiskařských dílen – láce těchto tisků byla vyvažována jejich kvantitou. Ne vždy je ovšem možné určit kramářský tisk místně a časově; tiskaři se vyhýbali církevní cenzuře, neuváděli impresum a v zájmu zachování aktuálnosti obsahu tisku ani jeho vročení. Snaha o zpřístupnění kramářských písní, zvláště světského obsahu jako svého druhu insitní literární tvorby (stojící mezi folklorem a umělou poezií, a nazývané proto obdobně jako prozaické knížky lidového čtení tvorbou pololidovou) vedla od 30. let 20. století k pořádání jejich antologií – čelné místo mezi nimi zaujímají stále *České písně kramářské* z roku 1937, editované muzikologem Robertem Smetanou (nar. 29. 8. 1904 ve Vídni, zemř. 6. 10. 1988 v Brně) a literárním vědcem a kritikem Bedřichem Václavkem (nar. 10. 1. 1897 v Čáslavicích u Třebíče, zemř. 5. 3. 1943 v Osvětimi), působícími tehdy v Olomouci.[1]

Kramářské tisky vzniklé do konce 18. století jsou evidovány v rámci internetových stránek *Knihopis Digital Database*.[2] Nové možnosti folkloristického a literárněvědného studia kramářských tisků prostřednictvim jejich digitálních kopií umístěných na internetu poskytlo nedávné zřízení *Digitální knihovny kramářských tisků Špalíček*, projektu Knihovny Národního muzea v Praze.[3] Je tak možné identifikovat v doposud zpřístupněném fondu tisky olomoucké provenience, mezi nimi pět tisků vánočních koled:

1. *Koleda aneb Píseň o narození Pána a Spasitele našeho Ježíše Krista ku potěšení na světlo vydaná / Vytištěná v Holomouci 1764 / Zpívá se jako „Přišli jsou k nám Francouzové etc.“*. Incipit: *Pospěšte sem, pacholátka*. Výzdoba: dřevořez, v rámu mezi dvěma svislými linkami z ornamentů, svatá Rodina, anděl a Kristův ctitel; rozměry: 35×58 mm (v×š). Tisk šestnácterkového formátu o osmi stranách je uložen ve fondu kramářských tisků KNM v Praze pod sign. KP 9432. *Knihopis Digital Database* č. K04189.[4] Jméno tiskaře není uvedeno, avšak v Olomouci roku 1764 existovala jediná tiskárna, a to Josefy Terezy Hirnleové.

2. *Písničky radostné o narození Krista Pána, nyní v nově vytištěné. Toto malé děťátko, to malé nemluvňát[ko]. Chtíc, aby spal, tak zpívala synáčkovi. Vytištěné v Holomouci, 1780*. Výzdoba: dřevořez, v dvojrámu svatá Rodina, Kristovi ctitelé, rozměry: 36×61 mm (v×š).

Tisk šestnácterkového formátu o osmi stranách je uložen ve fondu kramářských tisků KNM v Praze pod sign. KP 9085. *Knihopis Digital Database* č. K04189.[5] Jméno tiskaře není uvedeno, jedná se ale rovněž o produkt tiskárny Josefy Terezy Hirnleové. – Dvě vánoční koledy obsažené v tisku pocházejí ze sbírky jindřichohradeckého varhaníka a skladatele Adama Václava Michny z Otradovic (1600–1676) *Česká mariánská muzika* (1647), kde jsou otištěny pod tituly *Vánoční roztomilost* a *Vánoční noc*. K jejich popularitě přispěly i kramářské tisky – nejstarší dochovaný tisk se shodným souborným titulem pochází z poloviny 17. století, byl vytištěn v Praze Lidmilou Sedlčanskou.[6]

3. *Dvě radostné koledy o šťastném narození Krista Pána. V Olomouci 1856. Vytištěná a k dostání u Antonína Halousky*[7] *(10)*. Incipity: *Tak jsem počal sobě chutně spáti*; *Dítě se nám narodilo v Bethlehémě v chlévu*. Výzdoba: dřevořez, bez rámu, anděl s troubou, 30×30 mm.[8] Tisk šestnácterkového formátu o osmi stranách je uložen ve fondu kramářských tisků KNM v Praze pod sign. KP R. Hlava 1338. – Obě skladby, valašské pastorely, uveřejnil Čeněk Zíbrt z nedatovaného kramářského tisku uloženého ve fondech Národního muzea v Praze, a to s následujícím komentářem: „Z pozůstalosti Jiřího Ribaye zachovala se v bibliotéce Muzea Království českého malá knížečka, neúhledná, v prosté úpravě, *Koledy nové a radostné o narození Krista Pána, v nově složené a všem pobožným křesťanům k libosti na světlo vydané a nově vytištěné*, bez místa a bez roku. Skladba, zdá se, uměle byla upravena z prvků lidových, z koled slovenských, jejichž ohlas zaznívá zejména z něžného, selankovitého rázu některých slok.“ [9] Pastorelu *Tak jsem počal sobě chutně spáti* má ve svém repertoáru Lašský soubor písní a tanců Ondřejnica.[10]

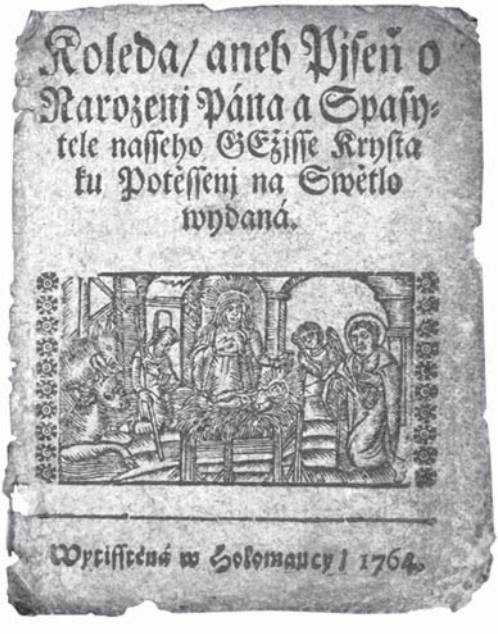

Koleda aneb Píseň o narození Pána a Spasitele našeho Ježíše Krista ku potěšení na světlo vydaná / Vytištěná v Holomouci 1764, titulní list (Knihovna Národního muzea v Praze, sign. KP 9432)

Písničky radostné o narození Krista Pána, nyní v nově vytištěné. Toto malé děťátko, to malé nemluvňát[ko]. Chtíc, aby spal, tak zpívala synáčkovi. Vytištěné v Holomouci, 1780, titulní list (Knihovna Národního muzea v Praze, sign. KP 9085)

4. *Nová píseň aneb Vánoční koleda k uctění nově narozeného Ježíška v Bethlemě. V Olomouci. Vytištěna a k dostání u Antonína Halousky. – 1858. (11)* Incipit: *Pochválen buď Ježíš Kristus, milý Matěji*. Výzdoba: dřevořez, bez rámu, anděl s troubou, rozměry: 30×30 mm. Tisk šestnácterkového formátu o osmi stranách je uložen ve fondu kramářských tisků KNM v Praze pod sign. KP R. Hlava 1393. – Pastorelu má ve svém repertoáru mj. soubor Musica Bohemica.[11]

5. *Nová píseň o hvězdě Ježíše Krista roku 1758. V Olomouci, 1758. Vytištěna a k dostání u Antonína Halousky. (72)* Incipit: *Vyšla hvězda letošního roku, rozvažujme, milí křesťané*. Výzdoba: dřevořez, bez rámu, šesticípá hvězda, rozměry: 30×30 mm. Tisk šestnácterkového formátu o osmi stranách je uložen ve fondu kramářských tisků KNM v Praze pod sign. KP R. Hlava 1341. – Na rozdíl od předchozích lidových koled a pastorel je skladba *Vyšla hvězda letošního roku, rozvažujme, milí křesťané* topornou kramářskou moralitou vybízející v závěru „abychme Bohu lepši sloužili, než ten minulý rok pospolu".

Z uvedených kramářsky šířených vánočních písní dále editujeme podle edičních zásad užívaných při vydávání barokních literárních děl první skladbu s ohledem na to, že nebyla – pokud je nám známo – dosud nově publikována,[12] je datována již rokem 1764, má výrazně lidový charakter a v neposlední řadě můžeme též připojit její nápěv (může tedy být hudebně interpretována). Jedná se o náboženskou koledu „donačního typu" – enumeraci lidových postav přinášejících novorozenému Ježíškovi dary.[13] Strofickou strukturu skladby v sylabickém prozodickém systému lze zaznamenat jako 19×8a8a5b5b5c5c3b. Zatímco počet veršů ve strofě (7, celkem tedy 133) a počet slabik ve verších je striktně dodržován, neplatí to o rýmu – buď se autor skladby spokojuje s asonancemi, nebo na rým vůbec rezignuje. Jazykově se skladba hlásí do východních Čech („vořišky", „vem flaši mlíka"), z lexika skladby zaujme deminutivní adjektivum „nažičký" a substantivum „bělka", označující housku z bílé mouky.

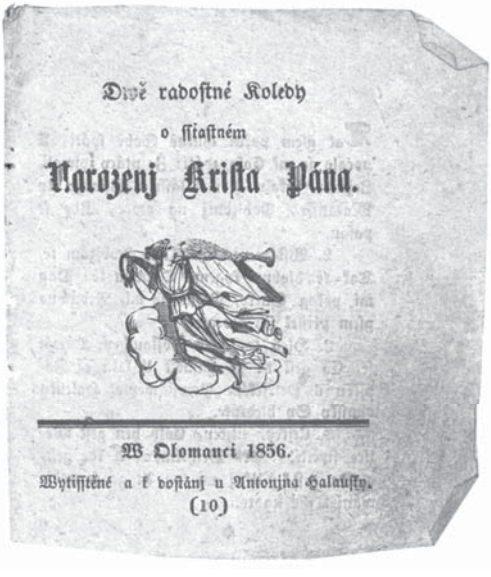
Dwě radostné Koledy
o ſſiaſtném
Narozenj Kriſta Pána.
W Olomouci 1856.
Wytiſſtěné a k dostánj u Antonjna Halauſky.
(10)

Dvě radostné koledy o šťastném narození Krista Pána. V Olomouci 1856. Vytištěná a k dostání u Antonína Halousky (10), titulní list (Knihovna Národního muzea v Praze, sign. KP R. Hlava 1338)

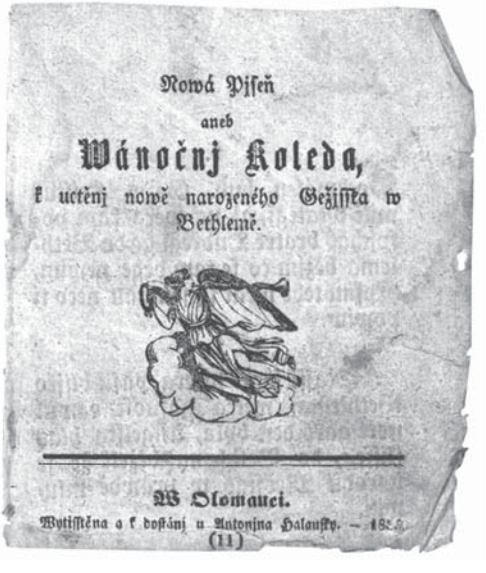
Nowá Pjſeň
aneb
Wánočnj Koleda,
k uctěnj nowě narozeného Gežjſſka w Bethlemě.
W Olomouci.
Wytiſſtěna a k dostánj u Antonjna Halauſky. – 185
(11)

Nová píseň aneb Vánoční koleda k uctění nově narozeného Ježíška v Bethlemě. V Olomouci. Vytištěna a k dostání u Antonína Halousky. – 1858. (11), titulní list (Knihovna Národního muzea v Praze, sign. KP R. Hlava 1393)

Pospěšte sem, pacholátka,
sejděte se, i děvčátka,
budem zpívati,
koledovati,
Narodil se nám
Emanuel[14] král!
volati.

K Betlému dnes o půlnoci
šli od východu mudrci,
hlasem zpívají,
radost zvěstují,
Narodil se nám
Emanuel král!
volají.

To děťátko v malém chlívku
nemá kor žádnou[15] kolíbku,
Běž tam, Karličku,
nes kolibčičku,
tak hned potěšíš
a obveselíš
Matičku.

Jozef tě bude vítati
a Ježíška kolíbati,
Nynej, Ježíšku,
malý panáčku,
králi všech králův,
Pane všech pánův,
zpívati.

Vůl a oslíček dechají,
tak Ježíška zahřívají,
Běž tam, Honzičku,
zpívej písničku:
Nynej, Ježíšku,
malý panáčku
chvilčičku.

Ježíšek leží na seně,
nemá poduštičky žádné.
Jdi tam, Bartošku,
nes mu podušku,
vem ji na záda,
pospěš si zrána
do vršku.

Jakube, vem dudy tvoje,
volej kamarády svoje,
s cimbálem Frantu,
s houslema Poldu,
Antouška s basou,
běžte [s] svou chasou
k Betlému.

Řehoři, s fakotem chvátej,
s tebou půjdou Václav, Matěj,
Martin s vijolou,
Jakub s citarou,
Nácek s píšťalou,
dělat muziku
veselou.

Jurko, s Mikolášem trubte,
pane Lukáši, bubnůjte,
ať je slyšeti
hudbu hlásati,
tak narození
Krista Ježíše
zjeviti.

Děvčátka, se též chystejte,
novou koledu zpívejte,
dary poneste,
na tom se sneste,
která kde co má,
tomu Ježíšku
předneste.

Voršilko, vem tovaryšky,
ve fěrtoušku nes vořišky,
Dorka, kožíšek
nes do jesliček,
aby se zahřil
a zimou nemřel
Ježíšek.

Baruško, ty chvátej sobě,
vem flaši mlíka v té době,
nes na kašičku
tomu panáčku,
a tak potěšíš
jeho chudobnou
matičku.

Ach, Aničko, ty se slitůj,
aspoň Ježíška polituj,
neb je chudičký,
celý nažičký,
vem pěkný plínky
a ptej se, kde jsou
jesličky.

Ty obchodilá Mařeno,
šedesátletá Zuzano,
chytrá Verunko,
čerstvá Alinko,
neste dřívíčka,
aspoň jen každá
polinko.

Evičko, s Kačenkou spolu
běžte k Betlému nahoru,
Evo, bělku máš,
Ježíšku ji dáš,
Kačo, smetany
sebereš ranní,
co ji máš.

Liduško, přivstaň si zrána,
než bude křičeti vrána,
nes snidaničko,
koláč, vajičko,
a ty krupičku
nes na kašičku,
Jozefko.

Terezičko, ty jsi zadní,
nejsou-li ty dary špatný,
co Ježíšku dáš?
Za to uhlídáš
velké milosti
od Jezulátka
dostat máš.

Když se tam všickni sejdete,
tak před Ježíška klekněte,
skloňte své hlavy,
předložte dary,
řkouce: Ježíšku,
malý panáčku,
buď zdravý!

Přijmi nás, tvoje ovčičky,
pacholátka i divčičky,
neb jsi pastýř náš,
v své moci nás máš,
ty nás své ovce
v slávě nebeské
věčně pas.

AMEN.

Nápěvový odkaz uvedený v kramářském tisku odkazuje na melodii písně *Přišli jsou k nám Francouzové.* Jedná se o incipit historické kramářské skladby vztahující se k okupaci Prahy během 1. slezské války pomocným francouzským vojskem, a to od 27. listopadu 1741 do 2. ledna 1743. Kramářský tisk skladby se nedochoval, její text známe z z rukopisu nesoucího veršovaný nadpis:

ZDe jest sbor pIIsní MnohejCh,
jak starejCh, také noVejCh,
k stáLé a Chutné paMIetI
pro Ctné přáteLe a DětI,
z rozLICžnICh skLADVW zWIžené,
Mnohé Wšak W noWě sLožené
od sprostého jen sedláka
Františka Jána Vaváka
ve vsi MILCžice soVsDa znaLého.

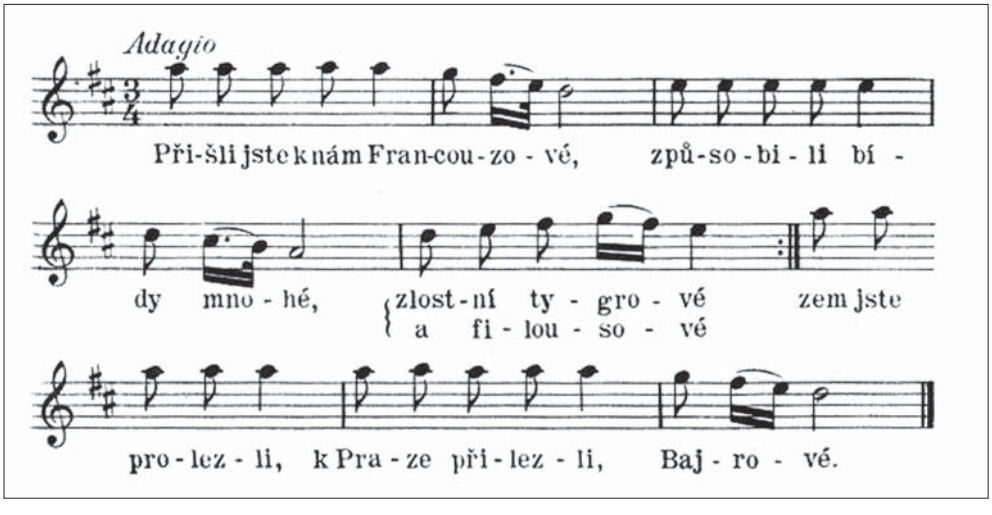

Chronogramy ve dvojverších udávají letopočet 1808, ve třetím dvojverší dává součet římských číslic chybně 1908. Rukopis je uchováván ve fondech Knihovny Národního muzea v Praze pod signaturou I B 26. Jeho původcem je František Jan Vavák, sedlák a rychtář v Milčicích na Poděbradsku (1741–1816), který do tohoto rukopisného sborníku, doposud v úplnosti nevydaného, zapsal jak skladby vlastní, tak anonymní skladby šířené opisy nebo kramářskými tisky.[16]

Kramářská skladba *Památka po Francouzích roku 1741* (incipit *Přišli jsou k nám Francouzové*) je ve Vavákově *Sboru písní mnohejch…* zaznamenána na stranách 253–254. Nápěv a první strofu skladby publikoval J. Němeček, Zpěvy 17. a 18. století, Praha 1956, s. 70. Vinou editorova chybného čtení Vavákova zápisu se zde místo „bugrové" (z franc. bougre – chlap, otrapa) uvádí „Bajrové", tj. Bavoři, výraz „filousové" je výslovnostní obměna metaforicky užitého substantiva „pilousové" (pilous černý, Sitophilus granarius, je brouk živící se zrny různých obilovin). Notaci z Němečkovy publikace zde reprodukujeme.

Poznámky

[1] Druhé a doposud poslední vydání této antologie vyšlo v Praze roku 1949. Viz k tomu F i a l a, J.: České písně kramářské. In: Alena Burešová (ed.): Kritické edice hudebních památek VII. Hudba v Olomouci. Historie a současnost II. In honorem Robert Smetana. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, s. 78–99, ISBN 80-244-0928-3. – K dalším antologiím kramářských písní náležejí: N o v o t n ý, M. (ed.): Písničky jarmareční, většinou výpravné a vesměs starodávné. Praha 1930. – T ý ž (ed.): Špalíček písniček jarmarečních. Praha 1940. – P l e t k a, V. (ed.): Tam u Králového Hradce. Veselé i smutné písničky o té válce v roce 1866. Hradec Králové 1966. – B e n e š, B. (ed.): Poslyšte písničku hezkou… Kramářské písně minulých dob. Praha 1983. – F i a l a, J. (ed.): Novina z francouzské krajiny. Praha 1989. – S c h e j b a l, J. V. (ed.): Senzace pěti století v kramářské písni – Příspěvek k dějinám lidového zpravodajského zpěvu. Hradec Králové 1991, ISBN 80-7031-624-1. – F i a la, J. (ed.) České písně ze slezských válek. Olomouc 2001, ISBN 80-244-0331-5. – O světské kramářské písni zatím nejdůkladněji pojednal B e n e š, B.: Světská kramářská píseň: příspěvek k poetice pololidové poezie. Brno 1970.

[2] Knihopis Digital Database [online], [cit. 13. 11. 2011], dostupné z WWW: http://db.knihopis.org

[3] Digitální knihovna kramářských tisků Špalíček [online], [cit. 13. 11. 2011], dostupné z WWW: http://www.spalicek.net.

[4] Knihopis Digital Database [online], [cit. 13. 11. 2011], dostupné z WWW: http://db.knihopis.org/l.dll?cll~4245. – V roce 1750 byla táž koleda vytištěna neuvedeným tiskařem v Brně, viz Knihopis Digital Database [online], č. 04188 [cit. 13. 11. 2011], dostupné z WWW: http://db.knihopis.org/l.dll?cll~4244.

[5] Knihopis Digital Database [online], [cit. 13. 11. 2011], dostupné z WWW: http://db.knihopis.org/l.dll?cll~13900.

[6] Knihopis Digital Database [online], [cit. 13. 11. 2011], dostupné z WWW: http://db.knihopis.org/l.dll?cll~13898.

[7] Antonín Halouska (nar. 12. 6. 1814 v Seničce na Hané, zemř. 28. 6. 1883 ve Vídni) zahájil své působení v Olomouci roku 1848 jako daguerrotypista, v srpnu 1850 otevřel tiskárnu v domě čp. 467 na tehdejší třídě Ferdinanda d'Este 8 (nyní ul. 28. října 8), od 23. června 1854 směl pro svou firmu užívat čestného titlu Buchdruckerei der Olmützer k. k. Franzens-Universität (Knihtiskařství olomoucké c. k. Františkovy univerzity), v letech 1851–1860 s výjimkou Teologické fakulty postupně rušené. V Olomouci A. Halouska působil do roku 1864, kdy tiskárnu i obchod prodal svému společníku Josefu Groákovi (nar. 1840, zemř. 20. 4. 1907 v Olomouci), příslušníku olomoucké židovské komunity. V letech 1859–1866 vlastnil A. Halouska spolu se svou manželkou Annou rozenou Michálkovou nárožní dům čp. 506 v Bernardinské ulici 2 a na Mořickém náměstí 1–2 (nyní Slovenská ul. 2 a ul. 8. května 23). Během svého působení v Olomouci vytiskl minimálně 165 publikací. Podrobně se osobě a tiskárenské živností A. Halousky věnuje K o v á ř o v á, St.: Olomoucký tiskař Anton Halouska aneb ze Seničky do světa, Střední Morava, vlastivědná revue, 26, 2008, s. 123–128, ISSN 1212-1134, ISBN 978-80-85037-52-4. K údajům zde uvedeným dodáváme, že výše uvedený dům A. Halouska a jeho

žena Anna koupili od sedláka Ignáce Řezníčka (Halouskova švagra) dne 25. června 1859 za 7 200 zlatých konvenční mince, 11. července 1866 dům získal v exekuci obchodník Jakub Pertusini za 10 125 zlatých rakouské měny. Viz N a t h e r, W.: Die Olmützer Häuserchronik, II. Teil, Olomouc 2006, s. 158, ISBN 80-244-1272-1.

[8] Starší kramářský tisk shodného obsahu s titulem Koledy nowé a radostné o narození Krista Pána v nově složené a všem pobožným křesťanům k libosti na světlo vydané a v nově vytištěné (bez impresa a vročení) se nachází ve fondech Vědecké knihovny v Olomouci pod sign. 602.041 přív. 24.

[9] Z í b r t, Č.: Staré slovenské koledy [online]. Český lid XV, 1906, s. 138–139 [cit. 14. 11. 2011], dostupné z WWW: http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid15/texty/0074-0147.htm. – Viz rovněž t ý ž: Z koled sebraných od Julia Fejfalíka [online]. Český lid XVIII, 1909, s. 93–94 [cit. 14. 11. 2011], dostupné z WWW: http://tyfoza.no-ip.com/ceskylid/html/knihy/ceskylid28/texty/0048-0095.htm.

[10] Lašský soubor písní a tanců Ondřejnica [online]; nahrávka pastorely je obsažena v albu Lašské Vánoce [cit. 13. 11. 2011], dostupné z WWW: http://ondrejnica.cz/.

[11] Videonahrávka pastorely je vícekrát prezentována na internetu, viz např. Musica Bohemica – Pochválen buď Ježíš Kristus [online], [cit. 13. 11. 2011], dostupné z WWW: http://www.youtube.com/watch?v=mRIkCveo3f8.

[12] Pouze tři sloky této koledy byly publikovány z tradice v edici Národní pisně, pohádky, pověsti, říkadla, přísloví, pořekadla, obyčeje všeobecné a zejména právní pořádá pohádková komise literárního spolku „Slavia" v Praze. Řady druhé oddělení III. Praha 1878, s. 55–56 [online], [cit. 13. 11. 2011], dostupné z WWW: http://www.archive.org/stream/nrodnpisnpoh00slavuoft#page/54/mode/2up. Obdobně koncipovanou koledu se shodnou strofickou strukurou publikoval V e s e l s k ý, J.: Vánoční písně a betlemy staré Třebíče, Český lid XVII, 1908, s. 130–131.

[13] Ohlasem téhož typu vánoční koledy je Nerudova Romance štědrovečerní ve sbírce *Balady a romance* (1883). O českých vánočních koledách a pastorálách viz adekvátní pasáže in F r o l e c , V. a kol.: Vánoce v české kultuře, Praha 2001, ISBN 80-7021-511-9.

[14] Hebrejské jméno Emanuel (Immanuel) znamená „Bůh s námi"; objevuje se v proroctví starozákonního proroka Izajáše (Iz 7,14); viz např. H o r á k, B.: Emanuel – Bůh s námi [online], Cesty katecheze [cit. 14. 11. 2011], dostupné z WWW: http://www.cestykatecheze.cz/casopis/2009-2/Emanuel-Buh-s-nami.html.

[15] Vůbec žádnou – z něm. slovního spojení „gar nicht", popř. „gar nichts".

[16] Tyto skladby nebyly dosud v úplnosti publikovány, pojednala o nich stručně H á j k o v á, S.: Vavák a jeho pojetí českých dějin, Český časopis historický 35, 1929, s. 584–585. Viz též F i a l a, J.: České písně ze slezských válek, Olomouc 2004, s. 31–37, 232–233, ISBN 80-244-0331-5.

Resümee

Fünf weihnachtliche Krämerdrucke aus Olomouc

Jiří Fiala

Als Krämer- bzw. Jahrmarktdrucke werden Handzetteldrucke bezeichnet, die ab dem Ende des 16. Jahrhunderts bis in die ersten Jahrzehnte des 20. Jahrhunderts von den Druckereien in Böhmen, in Mähren, im jetzigen Böhmischen Schlesien und in der Slowakei Druckerei gefertigt und verbreitet wurden. Sie enthalten vor allem Liedkompositionen eher geistlichen, jedoch auch weltlichen Inhalts (historische Lieder, über Naturerscheinungen und Katastrophen, Verbrechen, Selbstmorde u. ä.). Neue Möglichkeiten des folkloristischen und literaturwissenschaftlichen Studiums der Krämerdrucke mittels ihrer digitalen Kopien im Internet bot die unlängst erfolgte Einrichtung der *Digitalen Bibliothek der Krämerdrucke Špalíček*, ein

Projekt der Bibliothek des Nationalmuseums in Prag. Somit können im bislang nicht verfügbaren Fonds Drucke Olmützer Herkunft identifiziert werden, zu denen fünf Drucke von Weihnachtsliedern gehören, und zwar aus den Jahren 1764, 1780, 1856 und 1858 (zwei Drukke). Der Autor des Beitrages editiert die erste dieser Kompositionen, die die Bezeichnung *Rundgesang oder Lied über die Geburt unseres Herrn und Erlösers Jesus Christus zur Freude an das Licht gebracht,* im Hinblick darauf, dass sie – soweit bekannt – bislang nicht neu veröffentlicht wurde; sie ist bereits mit dem Jahre 1764 datiert, hat einen markanten Volkscharakter und nach der Singanweisung gemäß *Gekommen sind zu uns Franzosen* kann ihre Singweise mit der Singweise des historischen Liedes *Denkmal der Franzosen des Jahres 1741* (incipit *Gekommen sind zu uns Franzosen*) identifiziert werden, deren Notation im Manuskript *Sbor písní novejch… / Sammlung neuer Lieder* aus dem Jahre 1808 von František Jan Vavák, Bauer in Milčice bei Poděbrady, enthalten ist.

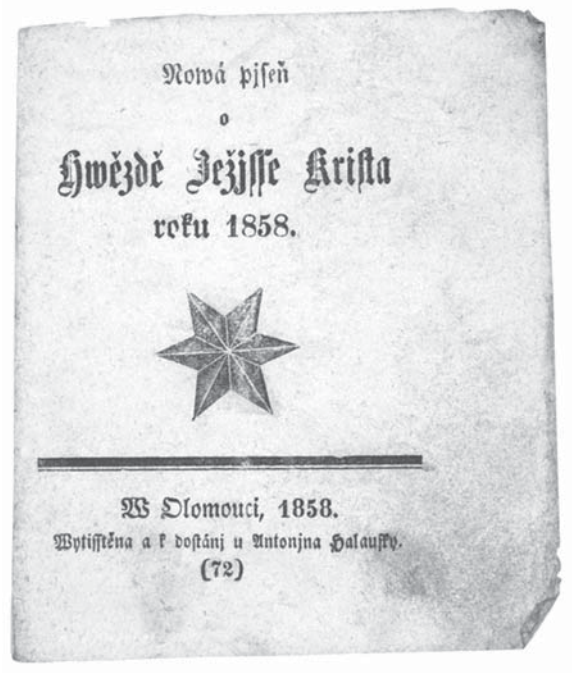
Nowá pjseň
o
Hwězdě Ježjsse Krista
roku 1858.

W Olomouci, 1858.
Wytisstěna a k dostánj u Antonjna Halaussky.
(72)

Nová píseň o hvězdě Ježíše Krista roku 1858. V Olomouci, 1858. Vytištěna a k dostání u Antonína Halousky. (72), titulní list (Knihovna Národního muzea v Praze, sign. KP R. Hlava 1341)

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci
č. 302: 132–133, 2011

Ohlédnutí za výstavou Terče olomouckých ostrostřelců

Jaroslava Kunzfeldová

Na přelomu roku 2010–2011 se v rámci vzájemných kulturních styků mezi olomouckým krajem a opolským vojvodstvím uskutečnila výstava *Terče olomouckých ostrostřelců*. Z bohaté kolekce Vlastivědného muzea v Olomouci, čítající více než 200 předmětů, bylo vystaveno 65 střeleckých terčů. Instalace tohoto souboru v zrekonstruovaných prostorách opolského muzea se setkala se značným zájmem tamější kulturní veřejnosti. Návštěvníci měli možnost zhlédnout reprezentativní výběr olomouckých terčů a rovněž získat informace o historii olomouckých ostrostřeleckých společenství v kontextu s bohatými dějinami města, v němž ostrostřelci působili jako strážní a ochranná jednotka již od středověku, nicméně jejich existence je písemně doložena až na počátku 16. století. V Olomouci existovaly dvě střelecké formace – k roku 1502 je doložena činnost Bratrstva lučištníků a ostrostřelců, druhá střelecká složka se představila jako ozbrojený jednotně vystrojený sbor roku 1538 při uvítání krále Ferdinanda. S přeměnou Olomouce na významnou rakouskou pevnost byla do města dosazena stálá vojenská posádka a činnost střeleckých korporací se postupně redukovala na výcvik ve střelbě a organizování střeleckých slavností. V 19. století se střelecké spolky staly centrem zábavy a společenského života majetnějších vrstev městského obyvatelstva. Obě střelecké složky se vyvíjely samostatně až do roku 1838, kdy byly sloučeny ve Střeleckou společnost. Její činnost ukončily za 1. světové války zásahy vojenských úřadů, které bez ohledu na privilegia povolávaly členy Společnosti do činné služby v armádě. V letech 1921–1942 působila v Olomouci obnovená Olomoucká střelecká společnost, jejímž zrušením v roce 1942 se historie olomouckých ostrostřelců definitivně uzavřela.

Výběr terčů byl koncipován tak, aby byly zastoupeny všechny významné celky a návštěvník si mohl utvořit prostřednictvím těchto specifických obrazů představu o fungování střeleckých korporací, jejich ceremonielech, vzhledu olomoucké střelnice, ale i o způsobu vnímání soudobých historických událostí. Významně byla zastoupena skupina terčů připomínajících památné obléhání Olomouce roku 1758 a statečnost olomouckých ostrostřelců, početná kolekce tzv. císařských terčů vznikla nepochybně z potřeby vyjádření loajality členů společenství panovnické rodině, za neméně významné lze považovat terče věnované hejtmanům a úřednické šlechtě – osobnostem, spjatým se střeleckým sborem. Olomouckou zvláštností jsou terče církevních knížat – biskupů a arcibiskupů a solné terče, připomínající solné privilegium z roku 1699.

Rozdělení do skupin bylo základním kritériem koncepce výstavy, dalším pak prezentace námětové variability střeleckých terčů, ať už velmi oblíbených biblických a alegorických scén, společenských a milostných výjevů nebo významných historických a společenských událostí. Jednotlivé exponáty byly opatřeny podrobnými popisy, které běžnému návštěvníkovi pomohly pochopit záměr jejich tvůrců i objednavatelů, vnímat jejich očima soudobou atmosféru a snad zároveň si uvědomit specifičnost malovaných střeleckých terčů jako obrazového dokumentu s velkou výpovědní hodnotou, které v případě olomoucké početné kolekce tvoří jakousi dřevěnou kroniku našeho města, poskytující obrazový záznam o podobě stavebního vývoje, ale zejména o kultuře a životě jeho obyvatel.

Z vernisáže
Terče olomouckých
ostrostřelců
(Foto: P. Rozsíval)

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci
č. 302: 134–136, 2011

Činnost Regionálního centra pro tradiční lidovou kulturu při Vlastivědném muzeu v Olomouci

Josef Urban

VZNIK A NÁPLŇ REGIONÁLNÍHO CENTRA

Činnost Regionálního centra pro tradiční lidovou kulturu při Vlastivědném muzeu v Olomouci (dále jen „Regionální centrum") vychází z Koncepce účinnější péče o tradiční lidovou kulturu v ČR, kterou schválila vláda České republiky v červnu 2003. Z ní vyplývá nutnost chránit, uchovávat a mapovat nehmotné kulturní dědictví, které je důležitým aspektem kulturní identity, rozmanitosti a bohatství našeho národa. Vlastivědné muzeum v Olomouci bylo činností Regionálního centra pověřeno Radou Olomouckého kraje ve druhém pololetí roku 2004 pro území Olomouckého kraje (tj. bývalé okresy Jeseník, Olomouc, Prostějov, Přerov a Šumperk).

Regionální centrum má funkci informačního, školícího a metodického pracoviště. Provádí dokumentaci jedinečných jevů tradiční lidové kultury, které následně archivuje a prezentuje formou odborných či popularizačních článků, výstav, přednášek apod. Podává návrhy do celostátního seznamu „Nemateriálních statků lidové a tradiční kultury ČR" a poskytuje podklady pro udělení titulu „Nositel tradice lidového řemesla" V neposlední řadě vypracovává a koordinuje projekty do grantových programů Ministerstva kultury ČR (případně jiných centrálních orgánů nebo grantových programů vyhlášených krajem). Při své činnosti se neobjede bez úzké koordinace s Ministerstvem kultury ČR, Národním ústavem lidové kultury ve Strážnici a Krajským úřadem Olomouckého kraje. Nezbytná je i podpora a spolupráce z řad široké veřejnosti, zaměstnanců muzeí, kronikářů, studentů a představitelů obcí.

ČINNOST REGIONÁLNÍHO CENTRA V LETECH 2005–2010

V průběhu roku 2005 byl vybrán za pracovníka nově vzniklého Regionálního centra etnograf Mgr. Ivan Hlavatý, jehož činnost spadala přímo pod tehdejší ředitelku a dlouholetou muzejní etnografku PhDr. Miloslavu Hoškovou, CSc. Právě tyto dvě osobnosti se zasloužily o rozvoj centra v počátku jeho existence. První rok činnosti (2005) byl ve znamení technického a materiálního zabezpečení a intenzivního navazování styků s informátory (zpravodaji) a konkrétními nositeli lidové kultury.

Pod záštitou Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici proběhla v letech 2006–2010 komplexní dotazníková akce s názvem „Identifikace a dokumentace jevů tradiční lidové kultury v ČR". Koordinace projektu a metodická pomoc byla hlavní náplní Regionálního centra. Během tohoto období dostávaly jednotlivé obce Olomouckého kraje dotazníky, které se týkaly jevů tradiční lidové kultury (folklor, tradiční způsob obživy, lidová religiozita, sídlo a dům, obyčejové tradice, lidová strava, doprava, obchod a trh, lidový oděv, společenské vztahy a výtvarná kultura). Návratnost dotazníků byla sice poloviční, přesto během pěti let vznikla pozoruhodná databáze živých jevů tradiční lidové kultury, které jsou uveřejněny i v elektronické podobě na stránkách www.lidovakultura.cz. Výsledky výzkumu budou využity v další činnosti Regionálního centra a rozvoji obecného povědomí o jednotlivých jevech tradiční lidové kultury (např. kulturní turismus).

Hanácká svatba v Nezamyslicích, 2009 (Foto: Ivan Hlavatý)

V souvislosti s dotazníkovým výzkumem probíhal i terénní výzkum po celém Olomouckém kraji. Ivan Hlavatý osobně navštívil desítky obcí v regionu a mapoval některé významné jevy lidové kultury, a to i formou opakovaného výzkumu (např. Lašťanské matičky, jízdy králů na Hané, hody v Kluzově, vánoční trhy apod.). Při této činnosti úzce spolupracoval s kronikáři, studenty a folklorními soubory v regionu. Současně s tím získával i informace o tradičních lidových řemeslech a připravoval materiály k možnému budoucímu udělení titulu „Nositel tradice lidového řemesla". Mezi jeho srdeční záležitost však patřil výzkum Řecké komunity na Jesenicku a Šumperku, kterým se zabýval komplexně několik let.

Na základě svého bádání uveřejnil odborné či popularizační články, studie a uspořádal i několik přednášek. Taktéž má podíl na několika výstavách. Z nich stojí za připomenutí např. „Lašťanské matičky – oživlá tradice" (2006) či „Makedonie, perla severního Řecka" (2008), které se konaly ve Vlastivědném muzeum v Olomouci. Během svého působení v Regionálním centru Ivan Hlavatý nashromáždil nespočet fotografických a audiovizuálních záznamů živých jevů tradičních lidové kultury, které jsou uloženy v databázi Vlastivědného muzea v Olomouci.

Po odchodu Ivana Hlavatého z Regionálního centra (počátkem roku 2010) agendu převzala ředitelka muzea a etnografka Miloslava Hošková, která však koncem června odešla do penze. Druhou část roku 2010 se této problematice tak věnovala, na dohodu o provedení práce, Alena Navrátilová. Obě pracovnice se zasloužily o dokončení dotazníkové akce, která byla součástí výzkumu „Identifikace a dokumentace jevů tradiční lidové kultury ČR" (2006–2010). Na přelomu let 2010/2011 proběhla v muzeu reorganizace a Regionální centrum bylo začleněno pod Historický ústav Vlastivědného muzea v Olomouci. Na částečný úvazek ho převzal ke své hlavní činnosti historik a etnolog Mgr. Josef Urban.

BUDOUCNOST REGIONÁLNÍHO CENTRA

V lednu 2011 schválila vláda ČR Koncepci účinnější péče o tradiční lidovou kulturu v ČR na léta 2011–2015. Ta přímo navazuje na předchozí z června 2003. Opět je zde kladen důraz především na identifikaci, dokumentaci, uchovávání, prezentaci a šíření tradiční lidové kultury. Pro jednotlivá pracoviště z ní plyne pokračování systematické regionální činnosti a analýza výsledků předcházejícího dotazníkového výzkumu. Nutné bude také vypracovat a předložit Krajskému zastupitelstvu Olomouckého kraje návrh na schválení materiálu „Seznam krajských nemateriálních statků tradiční a lidové kultury" a vytvoření soupisů regionálně významných jevů.

Olomoucký kraj představuje velmi specifické území. Jižní část tvoří jeden z nejvýznamnějších národopisných regionů v České republice – úrodná a na tradice bohatá Haná. Naopak hornatý sever, s dominantním postavením pohoří Jeseníků, je přirozeně méně osídlen (a navíc byl po staletí ovlivňován dominantním německým obyvatelstvem). I tato část však má svoji neopakovatelnou národopisnou tradici. Přesto, nebo právě proto, je nezbytné uchovávat živé doklady tradiční lidové kultury jako trvalý odkaz předků (a současníků) budoucím generacím. A v tomto je spatřen nejdůležitější smysl činnosti Regionálního centra pro tradiční lidovou kulturu při Vlastivědném muzeu v Olomouci.

Poznámka:

Článek je zpracován (z větší části) na podkladě písemných informací z činnosti bývalého pracovníka Ivana Hlavatého.

Mikulášská besídka ve Velkém Týnci, 2009 (Foto: Ivan Hlavatý)

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci
č. 302: 137–138, 2011

Doprovodný program pro školy i veřejnost k výstavě Olomoucké baroko

Martina Zedková

Vlastivědné muzeum v Olomouci se volbou rozmanitého doprovodného programu snažilo vyhovět požadavkům nejrůznějších skupin návštěvníků a pokrýt poptávku po zpřístupnění tématu výstavy *Olomoucké baroko/Výtvarná kultura let 1620–1780* v co možná nejširší míře.

Doprovodný program nabídl zajímavé přednášky, komentované prohlídky, taneční lekce, divadelní představení, samoobslužný interaktivní koutek a v neposlední řadě výukové programy pro školy a tvůrčí dílny pro veřejnost. Přípravu i realizaci zabezpečovali pracovníci muzea ve spolupráci s externími přednášejícími a umělci.

Interaktivní nabídku pro běžné návštěvníky, výukové programy pro žáky ZŠ a ucelený cyklus tvůrčích dílen (muzejních lekcí) vytvořilo edukační pracoviště Vlastivědného muzea spolu s botaničkou muzea a odbornou garantkou pro muzejní pedagogiku Mgr. Magdou Bábkovou Hrochovou.

Zmíněné aktivity představíme jako tři modely edukace. Samoobslužný model, výukový model a model muzejních lekcí.

Samoobslužný model

Samoobslužný model edukace se zaměřil jednou částí na představení vybraných barokních řemesel – puškaře, zlatníka, hrnčíře a lékárníka. V každé ze čtyř řemeslnických „dílen" si návštěvníci mohli vyzkoušet jednoduchou praktickou činnost související s daným řemeslem.

V dílně puškaře si každý mohl zkusit vykřesat jiskru pomocí ocílky a křesacího kamínku, neboli vyzkoušet si princip, jakým vznikne jiskra potřebná k zažehnutí střelného prachu v pušce s křesadlovým typem zámku. V dílně zlatníka měli návštěvníci vyzkoušet svou zručnost a dovednost při vytváření jednoduchých šperků z měkkého drátu za pomoci šperkařského náčiní. V dílně hrnčíře se zkoušelo, jak (ne)snadné může být zdobení keramického hrnku, chceme-li například udělat rovnou linku kolem dokola. Posledním stanovištěm byl krámek lékárníka, kde se připomínala důležitost správného odvažování léčiv na vahách.

Jako vizuální komunikační prostředek sloužily malované figury s tematikou zmíněných řemesel. Postavy tzv. „tichých společníků" byly inspirovány vystavenými originály z doby baroka.

V barokním herbariu sloužil zvídavému zájmu návštěvníků aranžovaný sušák na léčivé byliny ověšený tzv. „čichacími pytlíky" naplněnými druhy bylin dostupnými v baroku. Čichací pytlíky sloužily k čichovému a hmatovému zkoumání léčiv, volně visící léčivky naopak ke zrakovému poznávání. Veškeré léčivky (drogy) byly opatřeny latinskými názvy a k dispozici byl latinsko-český slovníček pro doplnění českých ekvivalentů názvů.

Barokní zkušebna oděvů se zrcadly a plnou skříní kostýmů měla návštěvníkům přiblížit módu, střihy a oděvní materiály doby baroka. Ke kostýmům vznikla také jednoduchá omalovánka.

Výukový model

Základním školám nabídlo Vlastivědné muzeum výukové programy seznamující žáky prostřednictvím tří stěžejních témat s poměry a atmosférou barokní Olomouce.

Program nazvaný *Průvodce po tajích řemesla barokního* přibližoval žákům problematiku cechovního zřízení a řemesel doby baroka. Program *Jak se brání městské brány* představil žákům Olomouc v době pruského obléhání, olomouckou barokní pevnost a fenomén ostrostřelců, kteří v pohnuté době sehráli ve městě důležitou roli. Program tak zpřístupnil jedno ze zásadních témat dějin Olomouce. Program *Pulvis Sympathicus* se odehrával v prostředí barokního herbaria, rozvíjel tematiku léčení v době baroka, představil mrtvý jazyk vědců – latinu a zabýval se také žánrovou kresbou na lékárenských stojatkách.

Programy byly vytvořeny v několika variantách, aby mohly být svou náročností přizpůsobeny různým stupňům a třídám ZŠ. Délka trvání programů byla 120 minut.

Model muzejních lekcí

V zásadě nový model tvůrčích dílen pro širokou veřejnost, tzv. muzejních lekcí, si vzal za cíl zpestřit nabídku Vlastivědného muzea a navázat s jeho návštěvníky bližší příznivý vztah. Směřoval k uspokojení zájmu především mimoškolní veřejnosti, která si přeje blíže proniknout do zvolených problematik a pomocí praktických činností si ji lépe osvojit.

K výstavě byl vytvořen cyklus muzejních lekcí s názvem *Sedm kroků do baroku*, který se věnoval atraktivním tématům barokní kultury.

První lekce (*Triumf květin v době baroka*) se věnovala výrobě v baroku oblíbených druhů květin z papíru i textilu a nabídla také ukázku barokního aranžování květin. Druhá dílna (*Dózy, krabice, krabičky*) se věnovala zdobení krabiček a dóz za inspirace barokním ornamentem. Třetí a čtvrtá dílna (*Masky a škrabošky I. a II.*) se ve dvou lekcích zabývala technikou výroby a zdobením masky či škrabošky a pomohla návštěvníkům nahlédnout do fenoménu vzniku masky. Pátá dílna (*Barokní šperk*) dovolila účastníkům vyrobit si svůj originální šperk dle dobové módy, šestá dílna (*Růženec*) naopak proti barokní pompě upřednostnila duchovní rozměr baroka a věnovala se výrobě a významu modlitební pomůcky – růžence. Sedmá dílna (*Keramická dílna*) cyklus završila a odměnila snahu účastníků i lektorů zdobením keramické holby (nádoby na pivo) tradiční technikou malby do surové glazury.

Díky rozsáhlému výstavnímu projektu *Olomoucké baroko/Výtvarná kultura let 1620–1780* se podařilo realizovat bohatý a pestrý doprovodný program, ze kterého lze čerpat inspiraci pro další edukační aktivity Vlastivědného muzea v Olomouci.

Jiří Suchý v Olomouci

Renáta Fifková

V sobotu 1. října 2011 oslavil neuvěřitelné 80. narozeniny herec, režisér, zpěvák, textař, výtvarník, ředitel divadla Semafor… zkrátka muž mnoha profesí – pan Jiří Suchý.

K osmdesátinám této renesanční osobnosti, která mimořádným způsobem ovlivňuje českou kulturu už více než půl století, připravilo Vlastivědné muzeum v Olomouci výstavu s prostým názvem *Jiří Suchý*. Jejím cílem bylo ve zkratce zmapovat životní dráhu a uměleckou tvorbu člověka, který se nesmazatelně zapsal do povědomí několika generací diváků, posluchačů a čtenářů. Ve Velkém sále Vlastivědného muzea v Olomouci tak byly kromě více než stovky fotografií Ivana Englicha a Dušana Dostála, dvorních fotografů divadla Semafor, vystaveny desítky Suchého výtvarných prací – grafiky, koláže, fotografiky, návrhy divadelních kostýmů i osobní korespondence. Návštěvníci si mohli prohlédnout také průřez sbírkami Jiřího Suchého, který je například sběratelem historických přileb, fotografií, svatých obrázků, fonografů a lateren. Prezentována byla ve spolupráci s Vědeckou knihovnou v Olomouci a Knihovnou města Olomouce rovněž Suchého literární díla, hudební nahrávky či notový materiál. Na výstavě vznikl také „čtenářský koutek“, v němž měli návštěvníci možnost pohodlně se usadit a začíst se do některé ze Suchého knížek.

(Obě fota: P. Rozsíval)

Výstava byla slavnostně zahájena v úterý 18. října 2011 ve Václavkově sále VMO za osobní účasti Jiřího Suchého a Jitky Molavcové. Výstavní projekt, nad nímž převzal záštitu hejtman Olomouckého kraje Martin Tesařík a jehož partnery se stali také Statutární město Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci, Moravské divadlo Olomouc a Vědecká knihovna v Olomouci, trval do 29. ledna 2012. K výstavě vydalo Vlastivědné muzeum v Olomouci v koedici s Univerzitou Palackého v Olomouci reprezentativní katalog (editorka Renáta Fifková, technická redaktorka Monika Prokopová), jehož součástí jsou mimo jiné i gratulace, které k této příležitosti zaslaly našemu oslavenci významné osobnosti české kultury a vědy (Václav Havel, Jiří Menzel, Miloš Forman, Jitka Molavcová, Karel Gott, Jiří Grygar).

Přínos Jiřího Suchého pro českou kulturu se rozhodla ocenit i Univerzita Palackého. Čestný doktorát Univerzity Palackého převzal pan Jiří Suchý při slavnostním ceremoniálu 19. října 2011 v Arcibiskupském paláci. Pak následovala beseda na téma *Jiří Suchý a knihy* spojená s autogramiádou, kterou připravila v prostorách Václavkova sálu VMO Vědecká knihovna v Olomouci. Moderovala ji herečka Ivana Plíhalová. Návštěvu Olomouce zakončil Jiří Suchý koncertem, který si dal k narozeninám a který pojmenoval *Znám ještě starší lidi*. Ten se uskutečnil v Moravském divadle Olomouc 19. října díky podpoře primátora Statutárního města Olomouc Martina Novotného.

Během konání výstavy probíhaly doprovodné programy pro školy, připravené lektorským pracovištěm VMO, a dvakrát se představil také Richard Pogoda se svými hosty v pořadech *Pocta Josefu Kainarovi* a *Suchý s náma a zlý pryč*.

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci
č. 302: 141–142, 2011

Vlastivědné muzeum v Olomouci v roce 2011

Břetislav Holásek

Vlastivědné muzeum v Olomouci (dále jen VMO) patří rozsahem svých sbírek mezi největší muzea v ČR. Prakticky po celý rok 2011 mělo muzeum pro návštěvníky uzavřeny své stálé expozice z důvodu probíhajících rozsáhlých rekonstrukčních prací v hlavní budově. Po dokončené rekonstrukci topení, oken a dveří jsou postupně rekonstruovány veškeré výstavní a depozitní sály. Dochází ke komplexní výměně elektrických rozvodů, zbudování datových sítí, výměně a doplnění kamerového systému, rekonstrukci podlah, šaten, sociálního zařízení, skladovacích prostor i chodeb muzea.

Samostatnou kapitolou pak je zbudování nového vchodu a prodejny muzea, odpočinkové zóny a hlavně vytvoření zcela nových stálých výstavních expozic živé a neživé přírody a historie. Tyto rekonstrukční práce budou ukončeny až otevřením VMO pro veřejnost 12. dubna 2012.

Velkou investiční akcí započatou v roce 2011, a pokračující samozřejmě v dalších letech, je rekonstrukce zámku v Čechách pod Kosířem a přilehlého parku. Rekonstrukční a restaurátorské práce byly zahájeny v říjnu roku 2011. Předpokládáme, že se nám podaří zrekonstruovat prostory a vytvořit zámeckou expozici se zaměřením na hraběcí rodinu Silva-Tarouca a malíře Josefa Mánesa v jižním křídle zámku do zahájení turistické sezóny roku 2013, a to včetně zpřístupnění archeologického depozitáře a badatelen pro veřejnost.

Plán investic, které nám přidělil zřizovatel – Olomoucký kraj, pak pro rok 2012 počítá ještě s vybudováním nové expozice Univerzity Palackého v Olomouci, ve spolupráci s níž zbudujeme i informační centrum UP v našem muzeu. Počítáme také s vybudováním etnografické expozice, expozice významných osobností Olomouckého kraje, expozice lapidária v přízemí budovy depozitářů na Denisově ulici, zrestaurováním renesančních reliéfů ze sbírek VMO, s vytvořením nového informačního systému muzea a připravujeme také projektovou dokumentaci na zastřešení prostora atria VMO.

Z vlastních prostředků VMO pak zrekonstruujeme dlažby, schody, dokončíme rekonstrukci Václavkova sálu na multifunkční sál, zbudujeme muzejní minikavárnu, vybavíme prodejnu VMO, vybavíme muzeum novými audio prvky pro návštěvníky i zaměstnance, zrestaurujeme počítačovou síť muzea a restaurátorsky ošetříme barokní supraportu, kterou spolu s renesančními reliéfy umístíme do nových důstojných prostor.

Počátkem roku 2012 je plánován odkup pozemků a budov v obci Bílá Lhota, které budeme rekonstruovat pro potřeby našeho Arboreta v Bílé Lhotě, jednak pro provozní účely, jednak pro zřízení prodejny výpěstků arboreta a také zde počítáme se zřízením malého zemědělsko-etnografického muzea.

Stěžejní činností pak zůstává i nadále sbírkotvorná činnost muzea. Základním cílem je uložit sbírky do nových depozitářů, provést dokončení inventur sbírek a postupně uložit sbírkové předměty do nových, lépe vyhovujících prostor. Nadále máme některé podsbírky

uloženy v nevyhovujících podmínkách (archeologie, zemědělství, lapidárium, část podsbírky průmysl, obchod, řemesla). Tento stav postupně řešíme a předpokládáme, že do konce roku 2013 by měl být z větší části již plně vyřešen a nevyhovující prostory depozitáře v obci Chudobín zaplněny pouze uskladněným nepotřebným fundusem.

Pro rok 2012 předpokládáme velký nárůst edukační činnosti pro školy a veřejnost ze strany nově zbudovaného útvaru marketingu a prezentace a zároveň i další rozvoj spolupráce s UP, pro kterou zajišťujeme především Univerzitu třetího věku a grantovou spolupráci na projektech.

Rok 2011 byl pro VMO, i přes uzavření stálých expozic, velmi úspěšný. V březnu byla ukončena výstava *Olomoucké baroko*, která překonala největší návštěvnické rekordy a za niž jsme spolu s Muzeem umění Olomouc obdrželi Cenu Olomouckého kraje za výjimečný počin v oblasti ochrany a popularizace kulturních hodnot a 2. místo v kategorii Muzejní výstava roku 2010 v celostátní soutěži *Gloria musaealis*, kde také publikace *Olomoucké baroko* zvítězila v kategorii Muzejní publikace roku 2010.

Jan Svěrák a Martin Tesařík předávají cenu v soutěži Kuky – co bylo dál? (Foto: P. Rozsíval)

Mezi nejnavštěvovanější výstavy posledních let patřila i ekologicky laděná výstava z filmu Jana Svěráka *Kuky se vrací*, kterou jsme pořádali ve spolupráci s Technickými službami města Olomouce. Z dalších úspěšných výstav pak byla pompézně pojata oslava 80. narozenin Jiřího Suchého, včetně doprovodných programů, kterou jsme pořádali za výrazné podpory Olomouckého kraje, Statutárního města Olomouc, Moravského divadla Olomouc a Univerzity Palackého v Olomouci. Tato výstava měla celonárodní přesah.

Po odborné stránce se VMO podílelo jako hlavní partner, spolu s Národním technickým muzeem, na zbudování rozsáhlé stálé *Expozice času* ve městě Šternberk, zbudování nové expozice *Dějin města Šternberka* a spolu se Statutárním městem Olomouc na zbudování stálé *Expozice olomouckého orloje* na olomoucké radnici. Nadále jsme provozovali i naše expozice v Drahanovicích a Uničově, kde se plánuje rozšíření stávajících expozic.

Kolektiv pracovníků VMO oceněný za výstavu Olomoucké baroko (Foto: P. Rozsíval)

Pokyny pro autory

Všechny práce jsou posuzovány po stránce formální, redakce si vyhrazuje právo článek nesplňující kritéria uvedená v těchto pokynech vrátit autorovi k dopracování, nebo ho odmítnout. Texty v rubrice *Studie/materiály* – recenzované práce – jsou předány k odborné recenzi obsahové stránky externím recenzentům (ke každému článku je požadována jedna odborná recenze), na jejímž základě redakční rada rozhodne o jejich přijetí, či odmítnutí. O výsledku je autor vyrozuměn písemně. Podle připomínek recenzentů může být práce vrácena autorům k doplnění, drobným či větším úpravám, případně k přepracování. České texty procházejí jazykovou korekturou. Redakce si vyhrazuje právo provádět i drobné stylistické úpravy, eventuálně zkrátit rukopis, uzná-li to za vhodné (v případě zkrácení rukopisu bude vyžádán autorův souhlas).

Redakce přijímá příspěvky v češtině. Příspěvky lze odevzdávat jako dokumenty pouze ve formátu WORD, EXCEL (MS Office 2003). Zaslaný příspěvek musí být určen výhradně pro publikaci ve Zprávách VMO a musí být doplněn písemným prohlášením, že nebyl a nebude zadán k uveřejnění v jiném časopise. Přetisknutí takto uveřejněné části práce nebo použití obrázku v jiné publikaci lze jen s citací původu. Nevyžádané rukopisy a přílohy se nevracejí.

SPOLEČENSKÉ VĚDY

Články se přijímají jen v úplné podobě a musejí obsahovat:

1. **název článku v češtině**
2. **plná jména všech autorů**
3. **adresy všech autorů**
4. **vlastní text článku v češtině**
   - pište pravopisně správně, užívejte tzv. progresivního pravopisu;
   - text neformátujte, nerozdělujte slova, nepodtrhávejte;
   - odstavce ukončete klávesou ENTER;
   - rozlišujte čísla 0 a 1 od písmen „O" a „l";
   - závorky pište kulaté, na vnitřní straně závorek se nepíše mezera;
   - za interpunkčními znaménky . , ; : ? ! vždy následuje mezera, před nimi nikoliv;
   - všechny zkratky použité v textu musí být vysvětleny;
   - nepoužívejte zkratky v názvu práce a v resumé, pokud možno nezavádějte vlastní zkratky, zásadně nezkracujte geografické názvy; běžně lze použít známé jazykové zkratky (aj., atd., apod., tj., …);
   - poznámky pod čarou jsou nežádoucí;
   - odkazy na obrázky do textu neuvádějte;
   - odkazy na poznámkový aparát musejí být ve formě horního indexu bez závorky [1];
5. **poděkování** (nepovinné) – poskytnutí, resp. autorství dat, pomoc při zpracování dat, udělení grantu, finanční podpora apod.;
6. **poznámkový aparát** (povinný u recenzovaných příspěvků v rubrice *Studie / materiály*, v rubrikách *Drobnosti* a *Kronika* postačí seznam literatury či pramenů)
   - každá citace musí obsahovat povinné údaje (včetně ISBN nebo ISSN, je-li k dispozici) a být zapsána dle typu publikace ve tvaru uvedeném níže; věnujte prosím pozornost interpunkčním znaménkům.

Knihy

Seifertová, H.: Georg Flegel. Praha 1991, s. 15–17. ISBN 80-86447-04-9.

Články v časopisech

Fiala, J. – Mlčák, L.: Neznámé plány staré jezuitské koleje, školní budovy a kostela Panny Marie v Olomouci. Zprávy VMO, č. 292, 2006, s. 3–28. ISSN 1212-1134.

Články ve sbornících a jiných neperiodických publikacích

Fifková, R.: Historické aleje jako zárodky olomouckých městských parků. In: Kubeša, P. (ed.): Historie a současnost alejí v krajině a urbanizovaném prostředí. Sborník přednášek z odborného semináře konaného ve dnech 17. a 18. září 2007 v Olomouci. Olomouc 2007, s. 21–29. ISBN 978-80-86570-11-2.

Diplomové, závěrečné a jiné nepublikované práce

Fifková, R.: Přínos historika k rekonstrukci historických zahrad a parků – model Šumperska. Rigorózní práce. Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci. Olomouc 2000, s. 36–42.

Prameny

Státní okresní archiv v Olomouci, Archiv města Olomouce, fond Zlomky registratur 1426–1786 (1890), inv. č. 673, karton č. 25.

Citace elektronické

Polák, J. (2007): Marketingové řízení malých firem. Automatizace. [online]. [cit. 21. 2. 2007]. Dostupný na www: <http://www.seznam.cz/Clanek.asp?ID=200208362>.

7. **resumé článku v češtině** – obsahově výstižný podklad pro cizojazyčný překlad s vyjádřením hlavních myšlenek a závěrů v rozsahu do 20 řádků textu

Obrazové přílohy dodávejte ve zvláštních označených souborech, ne vložené do článku. Do textu budou vloženy při technické redakci podle možností na místo, kde je o nich první zmínka. Mohou být dodány ve formátech *.jpg a *.tif v tiskové kvalitě. Je nutné dbát na dostatečné rozlišení vzhledem ke konečné velikosti. Obrázky dodané pouze v tištěné formě musejí být v takové kvalitě, aby bylo možné vytvořit hodnotný grafický výstup. U všech obrázků musí být uvedena jejich provenience. Popisky obrazových příloh uvádějte v češtině a umístěte na konec textu. Popisky musejí být i samostatně srozumitelné.

OBSAH / CONTENT/ INHALT

STUDIE, MATERIÁLY / PAPERS, MATERIALS / STUDIEN, MATERIALEN

Filip Hradil
Paměť a identita / Narativní prameny z prostředí českých a moravských augustiniánských kanonií v raném novověku 3
Memory and Identity / Narrative Sources from Bohemian and Moravian Augustinian Canonry in Early Modern Times / Gedächtnis und Identität Narrative Quellen aus dem Milieu der böhmischen und mährischen Augustiner-Kanonien in der frühen Neuzeit

Martin Veselý
Geografický horizont olomouckých a plzeňských měšťanů ve světle testamentů 14.– 15. století 22
Geographic Horizon of Olomouc and Pilsen Burghers in the Light of Testaments from the 14th and 15th Centuries / Geografischer Horizont der Olmützer und Pilsener Bürger im Lichte der Testamente des 14.–15. Jahrhunderts

Leoš Mlčák
Olomoucký malíř Dionýs Strauss (1660–1720) II. 35
Dionýs Strauss, a Painter from Olomouc (1660–1720) II. / Der Olmützer Maler Dionýs Strauss (1660–1720) II.

Tereza Berdychová
Lovecká hudba jako součást kulturní reprezentace aristokracie v 17. a 18. století 53
Hunting Music as Part of the Cultural Representation of Nobility in the 17th and 18th Centuries
Die Jagdmusik als Bestandteil der kulturellen Repräsentation der Aristokratie im 17. und 18. Jahrhundert

Eva Večerková
Hanácký rok v Přerově (1923)
Příspěvek k povaze folklorních slavností v předválečné ČSR 68
Haná Year in Přerov (1923). A paper on the character of folklore festivals in pre-war Czechoslovakia / Das Hanakische Jahr in Přerov (1923). Beitrag zum Charakter der Folklorefeste in der ČSR der Vorkriegszeit

Lukáš Hlubek
Pravěké a raně středověké osídlení na katastru obce Choliny (okr. Olomouc) 80
Prehistoric and Early Medieval Settlements in the Village of Cholina (Olomouc District)
Urzeitliche und mittelalterliche Besiedlung des Katasters der Gemeinde Cholina (Landkreis Olomouc)

DROBNOSTI / BAGATELLES / KLEINIGKEITEN

Jiří Fiala – Ondřej Jakubec
Katedrála sv. Václava v Olomouci na perokresbách Friedricha Bernharda Wernera (1690–1776) a na mědirytových vedutách zhotovených podle Wernerových předloh 97
Der Wenzelsdom in Olomouc auf den Federzeichnungen von Friedrich Bernhard Werner (1690–1776) und auf, nach Werners Vorlagen gefertigten Kupferstich-Veduten

Drahomír Polách
Proměny losinského zámku ve třetí čtvrtině 17. století 106
Verwandlungen des Schlosses Velké Losiny (Groß Ullersdorf) im 3. Viertel des 17. Jahrhunderts

Jiří Fiala
Pětice vánočních kramářských tisků z Olomouce 122
Fünf weihnachtliche Krämerdrucke aus Olomouc

KRONIKA / CHRONICLE / CHRONIK

Jaroslava Kunzfeldová
Ohlédnutí za výstavou „Terče olomouckých ostrostřelců“ 132

Josef Urban
Činnost Regionálního centra pro tradiční lidovou kulturu při Vlastivědném muzeu v Olomouci 134

Martina Zedková
Doprovodný program pro školy i veřejnost k výstavě Olomoucké baroko 137

Renáta Fifková
Jiří Suchý v Olomouci 139

Břetislav Holásek
Vlastivědné muzeum v Olomouci v roce 2011 141

Pokyny pro autory 144

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci
ročník 2011, číslo 302

Redakční rada: prof. PhDr. Jiří Fiala, CSc. (Filozofická fakulta Univerzity Palackého), PhDr. Renáta Fifková (Vlastivědné muzeum v Olomouci), Ing. Břetislav Holásek (Vlastivědné muzeum v Olomouci), Mgr. Filip Hradil (Vlastivědné muzeum v Olomouci), PhDr. Stanislava Kovářová (Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc), prof. PhDr. Milan Togner (Filozofická fakulta Univerzity Palackého), PhDr. Eva Večerková, CSc. (Moravské zemské muzeum v Brně); Mgr. Magda Bábková Hrochová (Vlastivědné muzeum v Olomouci), RNDr. Alois Čelechovský, Ph. D. (Přírodovědecká fakulta Univerzity Palackého), Mgr. Tomáš Lehotský, Ph. D. (Vlastivědné muzeum v Olomouci), Ing. Pavel Novotný (Vlastivědné muzeum v Olomouci), doc. RNDr. Aloisie Poulíčková, CSc. (Přírodovědecká fakulta Univerzity Palackého), Ing. Zdenka Prymusová (Ostravské muzeum), prof. RNDr. Jan Zapletal, CSc. (Přírodovědecká fakulta Univerzity Palackého)
Vedoucí redaktor: Ing. Břetislav Holásek
Odpovědná redaktorka:
PhDr. Renáta Fifková, fifkova@vmo.cz, tel. 585 515 113 (společenské vědy)
Mgr. Magda Bábková Hrochová, babkova@vmo.cz, tel. 585 515 124 (přírodní vědy)

Grafická úprava, obálka a sazba: Monika Prokopová
Náklad: 300 ks
Vydavatel, adresa redakce:
Vlastivědné muzeum v Olomouci
nám. Republiky 5, 771 73 Olomouc, ČR
IČ 100 609
tel.: +420 585 515 111
fax: +420 585 222 743
e-mail: vmo@vmo.cz
http//www.vmo.cz
Tisk: Polygrafické středisko
Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci, Biskupské nám. 1, Olomouc
Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci vycházejí dvakrát ročně,
č. 302 vychází 15. prosince 2011.
Uzávěrka příspěvků: každoročně 30. května

ev. č. MK ČR E 19080

Reports of Regional Museum in Olomouc
Volume 2011, Nr. 302
Adress:
Vlastivědné muzeum v Olomouci
nám. Republiky 5, 771 73 Olomouc, Czech Republic
tel.: +420 585 515 111
fax: +420 585 222 743
e-mail: vmo@vmo.cz
http//www.vmo.cz

Mitteilungen des Heimatkundemuseums in Olmütz
Jahrgang 2011, Heft Nr. 302
Anschrift der Redaktion:
Vlastivědné muzeum v Olomouci
nám. Republiky 5, 771 73 Olomouc, Tschechische Republik
tel.: +420 585 515 111
fax: +420 585 222 743
e-mail: vmo@vmo.cz
http//www.vmo.cz

©Vlastivědné muzeum v Olomouci 2011

ISSN 1212-1134
ISBN 178-80-85037-62-3

Vlastivědné muzeum v Olomouci
nám. Republiky 5, 771 73 Olomouc
www.vmo.cz

ISSN 1212-1134
ISBN 178-80-85037-62-3